ఆశ్చర్య రామాయణము

సుందరకాండము

అక్కావఝ్ఝుల వేంకటకృష్ణశా

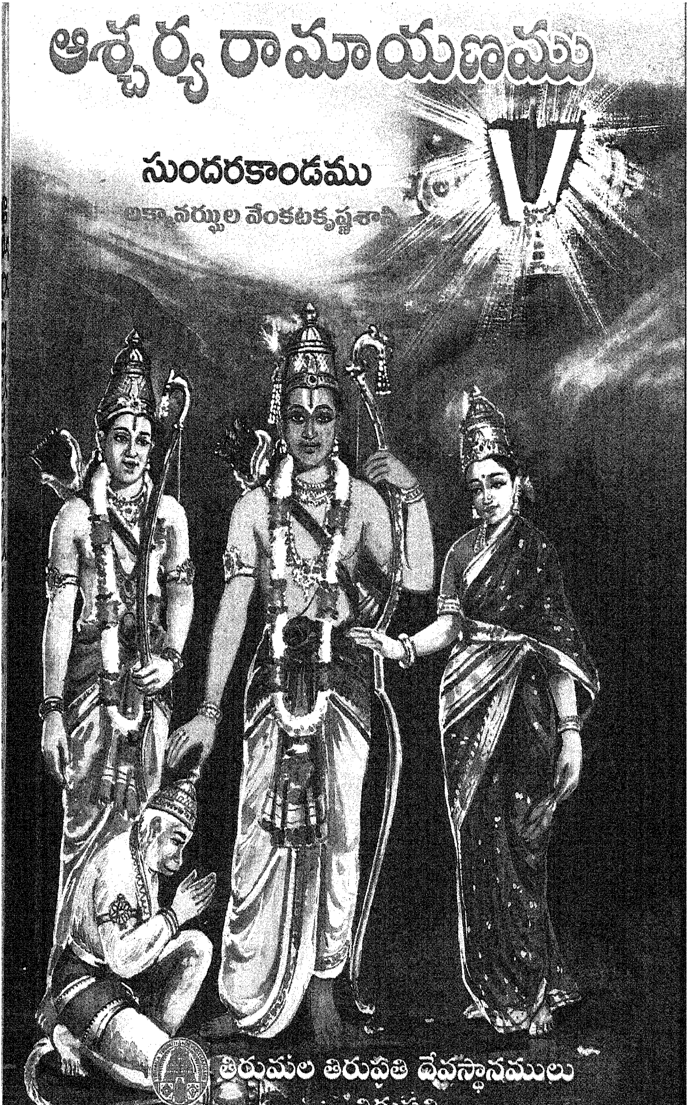

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు
తిరుపతి

ఆశ్చర్య రామాయణము

సుందరకాండము

(ఆంధ్ర తాత్పర్య సహితము)

రామాయణకేసరి, రామాయణతీర్థ

లక్కావఝ్ఝుల వేంకటకృష్ణశాస్త్రి

ప్రచురణ

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.

2005

ASCHARYA RAMAYANAMU
Sundara Kanda

Author
Lakkavajjhala Venkata Krishna Sastry

T.T.D. Religious Publications Series No.680
T.T.D. First Edition : 2005
Copies : 1000

© All Rights Reserved

Published by
Sri A.P.V.N. Sharma, I.A.S.,
Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams,
Tirupati - 517 501.

D.T.P. By
Keerthi Offset,
Tirupati.

Printed at :
Nageswara Binding Works,
Kovvur - 534 350.
on behalf of T.T.D.s

ముందు మాట

హైందవ సంస్కృతీ సాహిత్యంలో ఇతిహాస పురాణాల్లో రామాయణ భారత, భాగవతాలు ముఖ్యమైనవి. అందు రామాయణ మెంత మొదటిదో ప్రాచీనమైందో అంతగా మార్గదర్శకమైంది కూడ. మానవజీవితంలో ఆదరింపవలసిన ఆచరింపదగిన అనేక ధర్మాలలో ఉత్తమోత్తమ ధర్మాన్ని నిరూపించింది రామాయణ మొక్కటే. అందుకే రామోవిగ్రహవాన్ ధర్మః అన్నారు పెద్దలు. అట్లే రామునివలె నడుచుకో, రావణునివలె నడుచుకోవద్దు అని కూడా నీతిని బోధించారు మనకు.

కాగా అట్టి రామాయణాన్ని ఆనాటి ఆదికవి వాల్మీకి మొదలు నేటి కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణవరకు అనేకులు అనేక భాషల్లో అనేకకాలాల్లో అనేక పద్య గద్య ద్విపద నాటక యక్షగాన జానపద బుఱ్ఱకథ గేయకథ పాటలు మొదలుగా అనేక ప్రక్రియల్లో రచించిన వారున్నారు. అట్లే సంపూర్ణ కథనేగాక ఆయా ముఖ్య రసవత్తర సన్నివేశాల ప్రధానంగా కూడా రచనలు చేసిన వారున్నారు. ఇంకా రచింపబడవచ్చును కూడా. అంతటి ఆదరణ, మహిమ, అవకాశం వున్న కథాభాగం రామాయణమని చెప్పక తప్పదు. పైగా వుపాసకులకు వుపయోగపడే గాయత్రీ మొదలగు అనేక మంత్రాలలో రామతారకమంత్రంవలె అందివచ్చిన చిన్నమంత్రం మరొక్కటి లేదు. కాబట్టి వాల్మీకి ఆ రామనామ జపంతోనే మునియై రామాయణ రచయిత అంతటివాడు కాగలిగినాడు.

ఇక గ్రంథం రచననుబట్టి ఒక్క సంస్కృతంలోనే సుమారు నలభైవరకు రామాయణాలున్నట్లు తెలుపబడింది. అయితే మూలకథ వొకటే యైనా కొన్ని సన్నివేశాలతో భావాలతో అంతో యింతో భేదాలుండవచ్చుగాక. ప్రధానమైన మూలకథలో ధర్మబోధనలోమాత్రం ఏమాత్రం మార్పు లేకపోవడంతో ఆ అన్ని రామాయణాలూ నేటికీ నిలిచివున్నాయి. లేకుంటే భారతీయ సంస్కృతిలో వాటికి మనుగడయే వుండే అవకాశమే లేదు.

ప్రస్తుతం ఈ ఆశ్చర్య రామాయణ గ్రంథకర్త సంస్కృత భాషాధ్యాపకులేగాక బహుముఖంగా బహుపురాణ శాస్త్ర పండితులు కూడా.

పైగా తనకాలానికే రామాయణ కేసరి, రామాయణ తీర్థ మొదలగు బిరుదాంకితులు శ్రీమాన్ లక్కావఝ్ఝుల వేంకటకృష్ణశాస్త్రి గారు, విజయవాడ వాస్తవ్యులు. సరళమైన సంస్కృతభాషలో శ్లోకరూపంగా సుమారు పైచెప్పబడిన నలుబది రామాయణాల సంగ్రహ స్వరూపాన్ని ఆశ్చర్యరామాయణమనే పేరుతో లోకాని కందించి ఎంతో మేలు చేశారు. మూలం సంస్కృతంలో వున్నా దానికి తెలుగు వచనంలో తాత్పర్యం కూడా తానే రచించి సాధారణ పాఠకులకుకూడా దీన్ని చదివి ఆనందించడంలో ఎంతో అనుకూలం కల్పించారు. కాకుంటే ఈ గ్రంథరచనాకాలం బహుశః గడచిన 3వ దశాబ్దం కావడంతో తెలుగు కూడా గ్రాంథికభాషలో సాగింది. అయినా అది కూడా సరళంగానే వుందనడంలో సందేహంలేదు. రచయితా పాఠకులూ ఇద్దరూ లాభపడ్డారు. ధన్యులయ్యారు మరి.

ఇక ఈ ముద్రణ ప్రచార విషయంలో రచయితచే యిప్పటికే రెండు మూడు సార్లు ముద్రింపబడి లోకంలో బహుళ ప్రచారంలో వున్న గ్రంథమిది. వారి అనంతరం వారి కుమారులు లక్కావఝ్ఝుల రామచంద్రరావుగారు దీని ముద్రణకు తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంవారికి అందజేశారు. రామాయణ ప్రాశస్త్యాన్ని బట్టి దానియొక్క బహుముఖ ప్రయోజనాన్ని ఆదరించి పౌరాణిక గ్రంథంగా దీన్ని ప్రస్తుతం ప్రచురించడం జరిగింది. ఈ సంస్థయొక్క ధార్మిక ప్రచార ప్రణాళికలో యిది కూడా ఒక భాగమే కాన దీనిని కూడా ప్రజలు ఆదరించి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారి కృపకు పాత్రు లగుదురుగాక యని ఆశిస్తున్నాం.

కార్యనిర్వహణాధికారి
తి.తి. దేవస్థానములు, తిరుపతి.

కృతిసమర్పణము

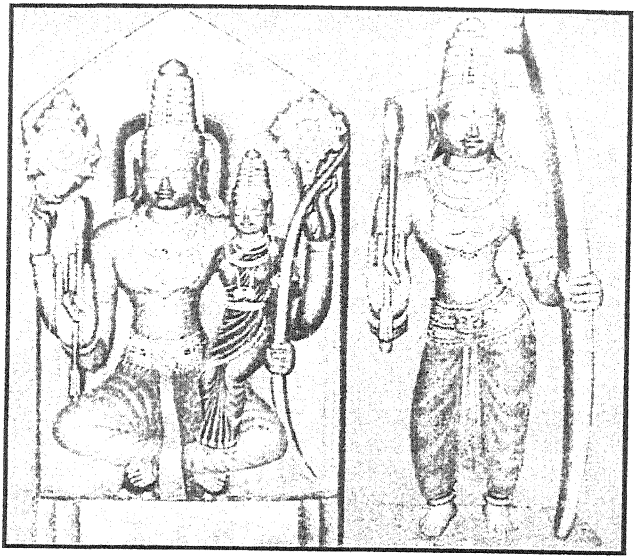

శ్లో|| శ్రీభద్రాచలరామచంద్ర! చరణద్వంద్వే త్వదీయే మయా
లక్కావఝ్ఝుల కృష్ణనామక భవద్దాసేన సంగుంభితమ్|
భక్త్యాచాంకితరూపతో ఽర్పిత మిదం త్వాశ్చర్య రామాయణం
జీయా దారవిచంద్రతారకమలం మచ్ఛ్రేయసే భూయసే||

విషయ సూచిక

సర్గ	విషయము	పుట
1.	సీతనెందైన నెట్లయిన వెదకి వచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞచేసి శ్రీరామాదులను ధ్యానించి ప్రాణాయామమున ఆకాశమున హనుమంతుడెగురుట. దేవతల పూలవాన సముద్రుని ప్రేరణచే అందున్న మైనాకుడు మారుతిని ఆతిథ్యమున కెదురేగుట. మార్గమధ్యమున తానాలసింపనని మైనాకుని వీపు నిమిరి సామీరిముందునకు పోవుట. దేవతల ప్రేరణచే సురస మారుతిని మ్రింగ నోరు తెరచుట. మారుతి సూక్ష్మరూపమున నందు ప్రవేశించి వెల్వడుట. ఇంతలో అతని నీడ నాకర్షించి మారుతిని మ్రింగ నోరు పెద్దదిగా తెరవగా, హఠాత్తుగా తాను సూక్ష్మరూపమున దాని నోటదూరి గుండెలు బ్రద్దలు చేసి చంపి లంక అంచులకుచేరుట.	1-15
2.	మారుతి లంకసమీప పరలంకరలో ప్రవేశించగా అందడ్డగించిన రావణసోదరి క్రౌంచిని చంపి లంకలోని త్రికూట పర్వతమును చేరుట. ఆరాత్రి పిల్లింత రూపముతో అద్వారమున ప్రవేశించబోగా లంకిణి ఎదిరించి తినబోగా దానిని మూర్ఛిల జేయుట. అది తెప్పరిల్లి వానర ప్రవేశముచే లంకానాశమును బ్రహ్మవాక్కుగా తెలిపి తాను చనిపోవుట. హనుమంతుని లంకాప్రవేశము.	16-31
3.	అందు అన్ని వర్గాల వారిలో సీతను వెదకి ఆమె కనబడక హనుమంతుడు దుఃఖించుట. తుదకు నిద్రించుచున్న రావణాంతఃపుర స్త్రీ జనమునందును సీత కనబడక పోవుట. పుష్పక విమాన సందర్శనము. పానశాలలో నిద్రించుచున్న మండోదరిని చూచి సీతయని భ్రమించి గంతులు వేయుట. అంతలోనే విరహిణియైన పతివ్రతకు అంతటి విలాసజీవితము తగునాయని ఆమె సీత కాదని నిర్ణయించుట రావణశయన మందరమున విలాసినులను చూచి తన మనస్సు వికలము కాలేదని దృఢపఱచుకొనుట. కాని సీత కన్పడనందున ఆమె నాశముచే సూర్యవానర వంశములు పరంపరగా సర్వనాశ మగునని నిర్ధారించుట. అందుచే ప్రాయోపవేశమునకు పూనుకొనుట. కాని వెంటనే ఆత్మహత్యా పాతకమునకు భయపడి మరల సీతాన్వేషణకై ముందుకు సాగుట.	32-51

4. భేదోపాయముగా రావణాంతఃపురమున వాయురూపమున దీపముల నార్పి గయుని యుత్తరీయమును రావణుని పడకపై పడవేయుట. అదిచూచి రావణుడు మండోదరిని సందేహించి గయుని సంహరించుట. సీతాన్వేషణ ప్రయత్నములో బ్రాహ్మణవేషముతో విభీషణుని గృహమును చేరుట. అతడు హనుమంతుని ద్వారా రామనామ జపప్రభావమును చెప్పించుకొని తన కాదినము కలిగిన స్వప్నవృత్తాంతమును చెప్పి సీత అశోక వనము నందుండుట తెలియపరచుట. హనుమంతుడు అశోకవనమునకై బయలుదేరుట. 52-59

5. హనుమంతుడు అశోకవన రామణీయకమునకు ఆశ్చర్యపడి అందొక అశోకవృక్షము క్రింద సీతను జూచుట. సీతారాములు పరస్పరము విరహవ్యథను పడుటను సమర్థించుకొనుట. కాని రాక్షసస్త్రీలచే చుట్టబడియున్న సీతతో మాట్లాడుటకు అదనుకై చెట్టుకొమ్మల సందున దాగి వేచియుండుట. ఇంతలో రావణుడు నాల్గవజామున దుస్స్వప్నమున మేల్కాంచి సీతదగ్గరకు వచ్చి తన్నే కామించుమని నయభయము ప్రలోభపెట్టగా అది విన్న సీత మూర్ఛిల్లి తెప్పరిల్లి గడ్డిపోచ నడ్డుపెట్టుకొని రావణునితో తన అనిష్టతను తెల్పి తనను శ్రీరాముని కర్పించి శరణువేడుమని హితోక్తులు పలుకుట. కాని రావణుడు తప్పక రెండు మాసములలో తనకు వశపడవలయుననియు, లేకున్న చంపి విందు చేసికొందునని భయపెట్టుట. సీత ఒప్పుకొనక మరింతగా రావణుని తూలనాడగా చేయునది లేక సీత నొప్పించుమని రాక్షసుల నాదేశించి రావణుడు వెళ్లి పోవుట. రాక్షసస్త్రీలు సీతను నయభయముల నొప్పింప ప్రయత్నించుట. ఇంతలో త్రిజట అచ్చటికి చేరి సీత నొప్పింపక శరణువేడుమని వారికి హితవు పలుకుట. తనకు వచ్చి కలను వివరించి జరుగనున్న సర్వరాక్షస నాశమును సూచించుట. కాని ప్రాణత్యాగమునకు సిద్ధపడ్డ సీతకు శుభశకునములు పొడసూప విరమించుట. 60-87

6. సీతను చూచి మాట్లాడకుండ పోవుట భృత్యధర్మము కాదని హనుమంతుడు మనుష్యభాషణములతో దశరథాదిగా రామవృత్తాం మును తానప్పుడు సీతను చూచువరకు చెప్పుట. సీత విని చెట్టుపైనున్న హనుమంతుని చూచి ఊరటజెందుట. హనుమంతడు చెట్టుదిగి సమీపించి తానామెను సీతగా భావించుటను ప్రశ్నించుట. ఆమె తన నెఱుకపఱచుకొని కైకేయీ వరాదిగా రావణుడు గడువు పెట్టు

వఱకు తెలియబఱచుట. హనుమంతుడు చనువుగా కొంత దగ్గరకు రాగా సీత రాక్షసమాయగా సందేహించి రాముని గుణములను సాముద్రికమును చెప్పుమని అడుగుట. హనుమంతుడు యథార్థమును వివరించి రామవానర స్నేహబంధమును తనకు పరిచయముగా సమస్తమును వినిపించి రామముద్రికను సీత కందిచ్చుట. సీత దాని నందుకొని రామలక్ష్మణుల కుశలముల ప్రశ్నించుట. ముద్రికను అందలి రామాక్షరములను చూచుకొనుచు పలవించుచు రావణుని బలాత్కారమును రామునికి చెప్పి తనచెఱను విడిపింపుమని హనుమంతుని ప్రార్థించుట. ఆ సంభాషణ సమయమున రొదచేసిన చిలుకను సీత మందలించి రామముద్రికతో దాని నేత్రములను దుడువగా నది శాపవిముక్త మగుట 88-108

7. రామ లక్ష్మణ కైకేయిల క్షేమవార్తల నడుగగా రాముని విరహవ్యథను చెప్పగా సీత ఒట్టిమాటలతో రావణుడు తనను రామునకు సమర్పింపడని గట్టిగా నమ్మబలుకుట. రాముని పరాక్రమౌదార్యములచే రావణుని జంపి తన్ను గొంపోగలడని ఆశించుట. అందుపై సీతను హనుమంతుడు తన వీపుపై నెక్కి రాముని చేరుమనుట. తన పరాక్రమ ప్రదర్శనకై శరీరమును పెంచి చూపుట. సకారణముగా సీత తిరస్కరించుట. బుద్ధి తెచ్చుకొని హనుమంతుడు క్షమించుమనుట. హనుమంతునికి కాకాసుర వృత్తాంతమును తెల్పి తన్ను కాపాడుకొమ్మనుట. హనుమంతు డందులకై ధైర్యము చెప్పుట. సంతసించిన సీత మణిశిలా తిలక వృత్తాంతమును, తెల్పి శిరోభూషణమును కూడ హనుమంతుని కిచ్చి రామకార్యమును చక్కబెట్టుమని ప్రయాణమున కనుజ్ఞ నిచ్చుట. 109-133

8. రావణబలము తెలికొనుటకు అశోకవన నాశమునకు హనుమంతునకు సీత నిరాకరించుట. హనమంతుడు అశోకవనమును చైత్యగృహమును నాశముచేయుట. అంతడెవరని రాక్షసస్త్రీలడుగగా సీత అది రాక్షసమాయగా తప్పుకొనుట. హనుమంతు నెదిరించిన వనపాలకులు భంగపడి రావణున కెరింగించుట. రావణుడు పంపిన జంబుమాలి మొదలుగా అక్షకుమారుని వరకు అందరిని మారుతి చంపివేయుట. 134-150

9. అది తెలిసిన ఇంద్రజిత్తు రావణు నోదార్చి మారుతిపై దండెత్తుట. బ్రహ్మ బ్రహ్మాస్త్రమునకు లొంగుమని హనుమంతునికి, ప్రయోగించుమని ఇంద్రజిత్తునకు చెప్పుట. ఇద్దరును అట్లే చేయ హనుమంతుడు రావణుని సమక్షమునకు చేరుట. రావణుని ప్రశ్నలకు సమాధానముగా

తన్నెరుక పఱచుకొని హనుమంతుడు రావణునికి పాతబోధ రావణుడు హనుమంతుని చంపదలపగా విభీషణుడు నచ్చజెప్పి హనుమంతునికి అంగవైకల్యము కల్గించుటకు నచ్చజెప్పుట తోకనణికి వేయుటకు రావణాజ్ఞ. 151-173

10. తోక తెగకపోగా కారణ మడుగ మారుతి తనతోకకు నిప్పంటించి ఊరేగింపు మనుట. ఎప్పటి కపుడు పెరుగుచున్న హనుమంతుని తనకు నిప్పంటింప గుడ్డలన్నీ చాలకపోగా సీతావస్త్రములను తెమ్మన్నపుడు తోకపెరుగక నిల్చిపోవుట. అట్లే చిన్న బిడ్డల మాడుకు బెట్టుటకును వదలక నూనెను తెప్పించి తడుపుట. నిప్పుతో తోక మండకుండుటచే రావణుడే వచ్చి నోటితో ఊదవలయునని హనుమంతుడు చెప్పుట. అట్లు అంటించి అవమానపడిన రావణుడు హనుమంతుని ఊరేగింపు మనుట. మారుతి ఒక్క విభీషణుని నివాసము తప్ప మిగిలిన లంకను గాల్చుట. సీతాప్రార్థనపై కాలిన బాధ తెలియక సముద్రమున చల్లార్చుకొని సీతకూడ తగులబడెనని తలచి చింతించుచుండ ఆకాశవాణి సీతాక్షేమవార్తను మారుతికి తెలుపుట. 174-192

11. హనుమంతుడు అశోకవనమున సీత క్షేమముగా నుండుటను చూచుట. సీత సంతోషించి తనను త్వరగా విడిపించునట్లు రామునికి చెప్పుమని అతడిచ్చిన అంగులీయకము నిచ్చిపంపుట. హనుమంతుని బ్రహ్మ ప్రశంసించుట. రాముడు మునివేషమున హనుమంతుని గర్వమణచుట. వెంటనె ఆకాశ మార్గమున మహేంద్ర పర్వతమున అంగదాదులను కలిసికొని సీతను చూచి లంకను కాల్చి రావణునికి బుద్ధి చెప్పి వచ్చితినని చెప్పుట. అందరు నావిషయమును రామునికి తెలియజేయ నిశ్చయించుట. 193-202

12. హనుమంతుని ఆజ్ఞగా మధువన ధ్వంసము. దధిముఖు డా విషయమును సుగ్రీవుని చెప్పుట. అతడు శుభవర్తమానముగా తలంచి వారిని తనవద్దకు పంపుమనుట. హనుంతుడు రామునితో సీతను చూచితినని చెప్పి పిదప సవిస్తరముగా సీతాదురవస్థను, ఆమె అడిగిన కుశల ప్రశ్నలను, ఆమె ఇచ్చిన ఆభరణాల నిచ్చి చెప్పిన రావణదర్శనమును వృత్తాంతాలను తెలియబరచుట. రావణుని గడువును చెప్పి సీతను విడిపింప. త్వరపెట్టుట. రాముని విరహవేదనము, హనుమంతుని కౌగిలించి అవశ్యకర్తవ్యమును నిశ్చయింపు మనుట. 203-219

ఆశ్చర్య రామాయణే

సుందర కాండః

శ్రీమా న్వాయుసుతో౽థ సేవితతమే సిద్దై స్తథా చారణై
ర్మార్గే గంతుమనా దశాననహృతాం సీతాం విచేతుం పునః,
సంవర్ధ్యాశు తనుం శిలోచ్ఛయ సమాకారో౽ద్రిశృంగే స్థితః
ప్రాహైవం వచనం ప్లవంగమవరాంస్తేషాం విధాతుం ముదమ్. 2

అనంతరము దైవభక్తి రూపమగు నైశ్వర్యముతో నొప్పుచున్న హనుమంతుడు సీతాదేవిని వెదకుటకై సిద్ధ చారణులచే సేవింపబడు గగన మార్గమున లంకకుఁ బోఁదలచి వెంటనే తన శరీరమును బెంచి పర్వతాకార మైన దేహము గలవాడై గిరి శృంగముననే యుండి వానరవీరులకు సంతోషమును గలుగఁజేయుటకై వారలతో నిటులఁ బలికెను

భోభో వానరసత్తమా ద్రుత మహం సంప్రాప్య లంకాపురీం
సీతాం తత్ర విచిత్య వీక్ష్యషా్య చ పునస్త్వేషా్య మ్యరం వో౽ంతికమ్,
నోచే త్తత్ర మహీసుతా ౽ హ మచిరాద్గత్వా సురేంద్రాస్పదం
భూజాతాం విచినోమి తత్ర చ నచే దేష్యామి లంకాం పునః. 3

ఓ వానరోత్తములారా! నేను శీఘ్రముగ లంక కేగి యచ్చట సీతను వెదకి యామెను దర్శించి మీ సమీపమునకు వచ్చెదను. సీత యచ్చట నొకపక్షమున లేక పోయినచో వెంటనే స్వర్గలోకమునకుఁబోయి యచ్చట నేమైన నుంచబడినదేమో వెదకి, యచ్చటను గన్పింపనిచోఁ దిరిగి లంకకు వచ్చెదను.

భూయో౽హం విచినోమి రావణపురే సీతాం విశిష్య ధ్రువమ్
నో దృష్టా యతి సా తదాప్యహ మరం బద్ధ్వా దశాస్యం పున,
స్సాకం రాక్షససంచయేన భవతా మగ్రే సమానీయ వై
విన్యస్యేయ ముతాసురాధిపపురం సర్వం దహేయం ధ్రువమ్. 4

ఈ కాండమునందు గిరి వర్ణనము, పురవర్ణన, సముద్ర వర్ణన మొదలగు పదునెనిమిది మహాకావ్య లక్షణము లుండుటచే నితరకాండముల యందు కంటె, నీ కాండమునం దొక సౌందర్య మున్నదని కొందరు వర్ణించెదరు. మరికొంద రీవిధముగఁ జెప్పెదరు. (ఏమన) వాల్మీకి రామాయణ సుందరకాండములోని ప్రతిశ్లోకము నందలి మొదటి యక్షరము బీజాక్షర సంపుటిత మగుటచేఁ బఠించువారలకును, శ్రవణముచేయు వారలకును గార్యసిద్ధిప్రద మగుటచే నిదియే యీ కాండమునందలి సౌందర్య మనియుఁ జెప్పెదరు వాస్తవమున ఈ కాండము కేవల భక్త చరిత్రరూప మగుటచే భగవచ్చరిత్ర కంటెను భాగవత (భగవద్భక్త) చరిత్ర పరమోత్కృష్ట మైనదని యందరు నంగీకరించుటవలనఁ బరమభాగవతుడైన హనుమంతుని విజయ పరాక్రమాదుల వర్ణన మిచ్చుట నుండుటచే నితర కాండములకంటె నీ కాండయందలి సౌందర్య మిదియే యని తెలియదగును.

తిరిగి లంకలో విశేషించి వెదకెదను. మరల విశేషించి వెదకినను గూడ సీత కన్పడనిచో రావణుని వాని యనుచరులతోఁ గూడ బంధించి మీ ముందుఁ దీసికొవచ్చి యుంచెదను. లేక రావణుని పురము నంతను దగ్ధము చేసి వచ్చెదను. ఇది నిశ్చయము.

భోభో వానరసత్తమా! ధ్రువమహం ప్రాప్యార్థసిద్ధిం పున
శ్చైష్యామి న సంశయోఽద్య శుభదం మేఽభూ న్నిమిత్తం ధ్రువమ్,
యూయం తిష్ఠత చాత్రమే పునరిహ స్యాద్యావ దత్రాగతి
స్సర్వే మంగళ మాచరంతు విజయక్షిప్రాగమార్థాయ మే. 5

ఓ వానరోత్తములారా! నే నెవ్విధముగ నైనను నిశ్చయముగఁగార్యసిద్ధినిఁ బొందియే తిరిగి యిచటకు వచ్చెదను. ఇందులకు సందియము లేదు. ఇప్పుడు నాకొక శుభశకునము గూడ నిశ్చయముగ నయ్యెను. నేను దిరిగి యిచ్చటికి వచ్చు దనుక మీర లిచ్చటనే యుండుడు. ఇక మీరలందురు నాకు విజయము చేకూరుటకును శీఘ్రముగ మరలి వచ్చుటకు మంగళమును జేయుదురుగాత.

కథ మల్పోఽయ మంభోధి మపారం తు తరే దితి,
శంకా భవద్భి శ్చిత్తేషు క్రియతాం నో కపీశ్వరాః. 6

ఇంత చిన్నకోతి యపారమైన సముద్రమును నెటుల దాటునని మీరు మనస్సులలో సందేహపడవలదు. (ఏలనన)

ప్రాణప్రయాణసమయే యస్య నామ సకృత్స్మరన్,
పామరోఽపి భవాంభోధి మపారం తు తరిష్యతి,
కింపున స్తస్య దూతోఽహం కిం చ తన్ముద్రికాయుతః. 7½

ప్రాణోత్క్రమణ సమయమున నెవ్వని నామము నొక పర్యాయము స్మరించిన పామరుడుకూడ నపారమైన సంసారసముద్రమును దాటగలుగు చున్నాడో, అట్టి శ్రీరాముని దూతనే కాక యారాముని ముద్రికను గూడ వెంటఁ గొని పోవు నేను సముద్రమును దాటుట కేమి సంశయ ముండును?

ఇత్యుక్త్వాఽథ రఘూత్తమార్కమరుతో ధ్యాత్వా తు వృద్ధాన్కపీ
నాపృచ్ఛ్యోత్తమవానరై రభినుత స్సద్యోఽభివృద్ధిం గతః,
కాలే పర్వణి వార్ధివ చ్చరణత స్సంపీడతయామాస తం
బాహుభ్యాం పవనాత్మజోఽచల మభూ త్తత్పీడితోఽద్రిశ్చలః. 8½

ఈ ప్రకారము వారలతోఁజెప్పి పిదప తన యిష్టదైవమగు శ్రీరామచంద్రుని, గురువగు సూర్యభగవానుని, తండ్రియగు వాయుదేవునిఁ దన మనమునందు ధ్యానించి యచ్చట నుండి దక్షిణ దిక్కున కేగుటకై ప్రయత్నించుచుఁ బర్వకాలము నందలి సముద్రునివలె నుప్పొంగి తన పాదములచేతను, బాహువులచేతను పర్వతమును బీడింప నా పర్వత మూగ సాగెను.

యోగా త్ప్రాణసమీరణం తు నితరాం రుద్ధ్వా తతో మారుతి
స్సంస్త భ్యాత్మపదద్వయం త్వతిజవాత్ఖం తూత్పపాత క్షణే,
తద్వేగోన్మథితా గిరౌ తు తరవో బంధుం యథా బాంధవాః
గచ్ఛంతం త్వనువవ్రజుః కపివరం భూయో నివృత్తాశ్చ తే. 9½

పిమ్మట హనుమంతుడు యోగముచేఁ బ్రాణవాయువును నిరోధించి తనపాదములను స్తంభింపఁజేసి మిక్కిలి వేగము చేసి గగన మార్గమున కెగిరెను. ఆ వేగముచేఁ బర్వతము నందలి వృక్షము లన్నియు నెగురగొట్టబడి హనుమంతుని వెంట గొంతదూర మేగి తమ యింటికి వచ్చిన బంధువును బంధువులు కొంతదూరము సాగనంపి తిరిగి మరలినట్లు వృక్షములు మరలిన వయ్యెను.

అద్రిః పుష్పమయోఽభవ త్తరుపతత్పుష్పోత్కరై రావృతః
కిం చోన్మత్తగజో యథా మదజలం సుస్రావ నీరం నగః,
భిన్నోఽ భూ ద్గిరి రిత్యలం సమిథునా మత్వా తు విద్యాధరా
స్తస్మా త్స్త్రీయజనైస్తు సాక మచిరా దుత్ప్లుత్య జగ్ము ర్నభః. 10½

ఆ చెట్లనుండి రాలుచున్న పూలచే నాపర్వత మావరింపబడి పుష్పగిరియో యను నట్లుండెను. ఇదియునుం గాక, ఆ పర్వతము మదపుటేనుగు మదజలమును స్రవించినటుల నీటిని స్రవించుచుండెను. పర్వతము బ్రద్ద లయినదేమో యని తలచి యా కొండపైనున్న విద్యాధరులు తమ యిష్టజనములతోఁ గూడ శీఘ్రమగ గగన మార్గమున కెగిరిపోవుచుండిరి.

శ్రీరామార్థచికీర్షయాఽద్య జలధిం తర్తుం సముత్ప్లుత్య ఖం
సామీరి ర్వ్రజతీతి సిద్ధవచనా న్యాకర్ణ్య విద్యాధరాః,
నిర్భీకా గగనే వ్రజంత మచలాకారం సమీరాత్మజం
దృష్ట్వా విస్మయభీకరాకృతి మలం ప్రాపుః పునస్తే భియమ్. 11½

పిమ్మట భీతిచేఁ బారిపోవుచున్న విద్యాధరులతో సిద్ధులు మొదలగు వార లిటుల జెప్పిరి. విద్యాధరులారా! రామకార్యమును జేయఁ బూని హనుమంతుడు

సముద్రమును దాటుటకు నాకసమున కెగురుటకై మీరలు నివసించిన పర్వతమునుండి పైకెగిరి వెళ్లుచున్నాడు. అతని వేగముచేఁ బర్వతము కదలినది కాని వేరు కాదని చెప్ప విద్యాధరులు భయరహితులై పైనిఁ బెనుగొండవలెఁ బోవుచున్న హనుమంతుని జూచి, విస్మయమును, భయమును గూడ గొల్పు నతని యాకారమును జూచి మరింత భయపడిరి.

మరుత్సుతోరువేగోత్థ సమీరోద్ధూతసత్సుమైః,
జలం సందృశ్యతే వార్ధౌ నక్షత్రై ర్గగనం యథా. 12 ½

హనుమంతుని యూరువేగము వలన బయలుదేరిన గాలిచే నెగుర గొట్టబడిన పుష్పములు సముద్రమునఁ బడగా నప్పుడు సముద్రోదకము నక్షత్రములచే నాకాశము ప్రకాశించునటులఁ బ్రకాశించెను.

తదూరువేగప్రభవై ర్మహద్భిః ఫేనభ్రమారావజలోద్గమై స్తు,
మూర్చాదిరోగీవ తదా సముద్ర స్సందృశ్యతే చాంబరచారిభూతైః. 13½

ఆ హనుమంతుని యూరువేగము వలన బయలుదేరిన నురుగు, బుడగలు, జలస్రావము మొదలగు వానిచే సముద్రుడు మూర్ఛరోగము గలవానివలె నంతరిక్షమున సంచరించు వారలకుఁ గన్పడెను.

రామార్థే గగనే వ్రజంత మతులం వాతాత్మజం వీక్ష్య తం
దేవాస్తు వ్యకిర న్ప్రమోదసహితాః పుష్పాణి తస్యోపరి,
గంధర్వాః ప్రజగుః ప్రసన్న హృదయా స్సిద్ధాశ్చ తం తుష్టువు
స్సాధ్యాశ్చాప్రతిమాన వీర్యహనుమచ్ఛక్తిం స్తువంతి స్మ తే. 14 ½

గగనమార్గమున రామకార్య నిమిత్తము పోవుచున్న యా హనుమంతునిఁ జూచి దేవతలు సంతోషముచేఁ బుష్పవర్షమును వర్షించిరి. ఆనందముచే గంధర్వులు గానము చేయుచుండిరి. సిద్ధులు హనుమంతునిఁ బొగడుచుండిరి. నిరుపమానమయిన బలపరాక్రమములు గల హనుమంతుని శక్తిని సాధ్యులు శ్లాఘించుచుండిరి.

తదీయ వేగోద్ధత వార్ధినీరం సముత్పత చ్చాంబరమాశ్రితం సత్,
విరాజమానం శరదభ్రరీత్యా సందృశ్యతే భూతగణై స్తదానీమ్. 15½

ఆ హనుమంతుని వేగముచే నెగురగొట్టబడిన సముద్రోదకము గగన మార్గమున కెగిరినపుడు శారదాభ్రమువలె గగనము తెల్లగ నొప్పుచు గన్పట్టెను.

తస్మాన్నక్రఝషాదయో జలచరా శ్చేలాపకర్షే నృణా
మంగానీవ బహిఃప్రకాశితతమా స్సంవీక్ష్య తం పన్నగాః,
వ్యోమస్థం కపిసత్తమం తు గరుడభ్రాంత్యా భియా వ్యాకులాః
విస్తీర్ణా దశయోజనై ర్హనుమత శ్ఛాయా జలేఽదృశ్యత. 16 ½

మనుష్యుల వస్త్రములు తొలగినపుడు వారి యవయవము లన్నియు బయటబడునట్లు హనుమంతుని వేగముచే సముద్రములోని నీరంతయు పైకి నెగిరిపోగా నందులోని జలజంతువు లన్నియు కలతజెందనవి.

గగనమార్గమునఁబోవు హనుమంతునిఁ జూచి సర్పములు గరుత్మంతుడని తలచి బయటపడినవి. ఆ హనుమంతుని నీడ పదియామడ విస్తీర్ణము గలదియై నీటిలోఁ గన్పడెను.

పశ్చాద్వాయుసుతోఽంబరే తు శుశుభే పక్షాన్వితోఽద్రి ర్యథా
మార్గేఽ భ్రస్య తు సంచర న్పవనజో జాతు ప్రకాశం గతః,
గుప్తస్తత్ర తు జాతు చంద్రఇవ సందృష్టోఽభవ త్ఖేచరై
రాశ్చర్యేణ భయేన సంభ్రమవశే నాస్వస్థచిత్తై స్తదా. 17½

పిమ్మట హనుమంతుడు గగనమార్గమునఁ బోవుచుండ రెక్కలతో గూడిన పర్వతమువలె బ్రకాశించుచుండెను. వాయుపుత్రుడు గగన మార్గమునఁ బోవునపు డతడొకప్పుడు కన్పడుచు నొకప్పుడు గుప్తముగ నుండుచు మబ్బులోని చంద్రునివలె నుండ ఖేచరులు చపలమనస్కులై మాటిమాటికి హనుమంతునిఁ జూడసాగిరి.

ఏవం తం పవనాత్మజం తు గగనే గచ్ఛంత మన్వీక్ష్య వై
పశ్చాద్వారిధి ర ప్యమన్యత హృదా త్వేవం తదా సాగరః,
రామార్థే వ్రజతోఽ స్య సాహ్య మధునా కార్యం మయా మారుతే,
స్తస్మా ద్ధన్యతమో భవేయ మహ మప్యత్యంతమాన్యశ్చ కౌ. 18½

శ్రమపడుచు నంతరిక్షమున నిర్విఘ్నముగఁ బోవుచున్న యా హనుమంతునిఁ జూచి సాగరుడు(అనగా సముద్రుడు) మనస్సులో నిటుల తలంచెను. సగరవంశీయుడగు రాముని కార్యార్థమై పోవుచున్న హనుమంతునకు నే నీ సమయమున సహాయము చేసినచో నేను ధన్యాత్ముడను, లోకములో మాన్యుడనుగూడ నగుదును.

ఇత్యాలోచ్య హిరణ్యనాభ మచలం స్వాంతర్గతే సంస్థితం
ప్రాహైవం జలధి ర్గిరీంద్ర! హనుమా న్ర్శీరామకార్యార్థ్యసౌ
గచ్ఛత్యద్య మరుత్పథేఽస్య మహత స్సాహ్యం తు కార్యం మయా
త్వం చైతావ దిహాత్మరక్షణకృతే స్సాహ్యం మమైకం కురు. 19½

ఇవ్విధముగ సముద్రు డాలోచించి తన నీటిలో దాగియున్న మైనాక పర్వతముతో నివ్విధముగఁ బలికెను. ఓ పర్వతోత్తమా! రామ కార్యార్థియై హనుమంతుడు గగనమార్గమునఁ బోవుచున్నాడు. ఈ మహనీయునకు నేను సాహాయ్యము చేయఁదలచితిని. నీవింతదనుక నాలో దాగియుండి యాత్మరక్షణమును జేసికొంటివి. కాన నాకొక సహాయము నీవు చేయవలయును.

యద్వంశే సగరో మమోపచయకృ త్సంభూతవాం స్తత్కులే
జాతా మాన్యతమా హి మేఽచలవర! త్వైక్ష్వాకవ స్సర్వథా,
త్వంత ర్మే వసతే స్తవాసి సతతం పూజ్యా హి తద్వంశజా
స్తస్మా త్తత్కులజస్య రాఘవవిభోః కార్యం విధేయం హి నౌ. 20½

ఓ మైనాక పర్వతమా! ఏ యిక్ష్వాకు వంశమున బుట్టిన సగరుడు నా యభివృద్ధికిఁ గారణభూతుఁడయ్యెనో ఆ యిక్ష్వాకు వంశమునందుఁ బుట్టిన వారలు సర్వవిధముల నాకుఁ బూజనీయులు గదా. నాలో నీ వాత్మరక్షణము చేసికొనుచుండుటవలన నా యిక్ష్వాకు వంశస్థులు నీకును బూజ్యులై యున్నారు. అందువలన నిక్ష్వాకువంశీయుడగు రామచంద్రుని కార్యము మన యిర్వురకు నవశ్య కర్తవ్యమై యున్నది.

శ్రీరామార్థసుసాధనాయ గగనే యాత్యద్య వాతాత్మజ
స్తద్విశ్రాంతికృతే త్వమద్య సలిలా దుత్తిష్ఠ శీఘ్రం గిరే,
ఇత్యుక్తో హిమవత్సుత స్తరులతా గుల్మావృతోఽరం జలా
దుత్థా యాత్మసువర్ణశృంగనిచయే నావృత్య ఖం సంస్థితః. 21½

శ్రీరామ కార్యమును సాధించుటకై యిప్పుడు హనుమంతుడు గగనమార్గమునఁ బోవుచున్నాడు. అతని విశ్రాంతికై నీ విపుడు నీటిలోనుండి పైకి ఎగురుము. (పూర్వము పర్వతములకుఁ గూడ ఱెక్కలుండెను వానిని దేవేంద్రుడు వజ్రాయుధముచే విరుగగొట్టుచుండ మైనాక పర్వతము సముద్రములో వచ్చి

దాగి యుండెను. దీనికి ఱెక్కలుండెను గానఁ బైకి నెగురు మని చెప్పెనని తెలియవలయును) ఇట్లు సముద్రుడు చెప్పుటతోడనే తరులతాగుల్మాదులచే నావరింపబడియున్న మైనాకపర్వతము వెంటనే నీటిలో నుండి పైకి నెగిరి తన సువర్ణశిఖరసముదాయముచే నాకాశము నావరించి యుండెను.

పశ్చాదగ్రతలే స్థితం సుశిఖరం చాద్రిం సమీరాత్మజ
స్సంవీక్ష్యాత్మసముద్య మస్య సమభూ న్మధ్యేఽతరాయ స్త్వితి,
క్రోధా త్పాతయతిస్మ తం శిఖరిణం స్వీయోరసా వేగవా
న్స్పష్ట్వా ద్గోత్రవరో నరాకృతిధర శ్శృంగస్థితః ప్రాహ తమ్. 22½

అనంతరము సౌవర్ణశిఖరములతో నొప్పుచు గగన మార్గము నావరించి యడ్డముగ నున్న మైనాక పర్వతమును హనుమంతుడు చూచి తన యుద్యమమునకు మధ్యలో విఘ్నము గలిగెనను కోపముకొలది వేగముతోఁ దన వక్షస్స్థలముతో నా పర్వతము నొక త్రోపుత్రోసి పడవేసెను. పిమ్మట నా పర్వతము కొంతసేపటికిఁ దెప్పరిల్లి నిజాకృతిని ధరించి తన శిఖరమునందు నిల్వబడి హనుమంతునితో నీ క్రింది విధముగఁ బలికెను. (పర్వతములకు సముద్రమునకుగూడ అధిదేవత లుందురు గాన నిచట పర్వతమున కధిదేవత పురుషరూపము ధరించి హనుమంతునితోఁ బలికెనని తెలియ వలయును.)

భో వాతాత్మజ! విక్రమస్య భవత స్తుష్టోఽస్మ్యహం మద్వచ
శ్శ్రోతవ్యం భవతా పురా సగరజై స్సంవర్ధిత స్సాగరః
తద్వంశోద్భవరామగౌరవకృతే శ్రీరామకార్యవ్రజ
త్త్వద్విశ్రాంతికృతేఽద్య మాం శుభమతి స్సంప్రేషయామాస సః. 23½

ఓ హనుమంతా! నీ బలపరాక్రమములకు నేను సంతసించితిని. నేను జెప్పబోవు వచనములను వినవలయును. పూర్వము సముద్రుడు సగరపుత్త్రులచే నభివృద్ధిఁ దేబడియుండుటచే నా సగర వంశీయుడగు శ్రీరామచంద్రుని గౌరవార్థమై రామకార్యార్థియై లంకకుఁ బోవుచున్న నీకు విశ్రాంతి నిమిత్తమై యా సముద్రుడు నన్నుఁ బంపగా వచ్చితిని.

తస్మా న్మచ్ఛిఖరే క్షణం తు భగవ న్విశ్రమ్య భుక్త్వా భవా
న్స్వాదూ న్యత్ర ఫలా న్యథో వ్రజ తత స్సింధు స్తు తుష్టో భవేత్,
కించ త్వజ్జనకా త్పురాఽననజుషో మేఽత్యంత పూజ్యో భవా
న్కించాస్మా త్తవ పూజనా త్తవ పితుః ప్రత్యర్పనం మే భవేత్. 24½

ఓ మహాత్మా! ఆ కారణమువలన నా శిఖరమున క్షణకాలము నీవు విశ్రమించి ఫలభక్షణము చేసి పిమ్మట వెళ్లుము. ఇటులఁ జేసినచో సముద్రుడు సంతోషించును. ఇదియునుంగాక నీ తండ్రియగు వాయుదేవుడు దేవేంద్రుని భయముచే సముద్రములో దాగియుండుటకు నేను వచ్చు సమయమున నాకు సహాయము చేయ నాత్మ రక్షణము చేసికొంటిని. అందువలన నాకును నీవు పూజ్యుడవై యుంటివి. ఇంతియేగాక నిన్ను నే నిపుడు పూజించుట వలన నీ తండ్రియగు వాయుదేవుని దిరిగి గౌరవించినవాడను గూడ నగుదును.

పశ్చా ద్వాయుసుత స్సునాభ మవద త్ప్రీతోఽస్మ్యహం తేఽర్చనా
త్కార్యం మాం త్వరయ త్యహశ్చ విరళం కిం చ ప్రతిజ్ఞా మయా,
నిష్క్రాంతౌ తు కృతాఽంతరే స్థితి మహం కుర్యాం నచేతీరయ
న్సంస్పృశ్యాచల మేక వార మచలాంభోధ్యర్చి తోఽగా న్నభః. 25½

అనంతరము హనుమంతు డీ క్రింది విధముగ మైనాక పర్వతమును గూర్చి చెప్పెను. ఓ మైనాకమా! నీ గౌరవమునకు నేను సంతసించితిని. కార్యావసరము నన్ను త్వర పెట్టుచున్నది. మఱియు ప్రొద్దు తక్కువగా నుండెను. ఇదియుంగాక నేను బయలు దేరునపుడు మధ్యమార్గమున నెచ్చటను నిలువనని ప్రతిన గూడఁ జేసియుంటిని అని చెప్పుచు నొక పర్యాయము తన చేతితో మైనాక పర్వతమును గౌరవార్థమై స్పృశించి వారిచే గౌరవింపబడి గగన మార్గమున నెగిరి పోవుచుండెను.

తత్కర్మ ప్రశశంస నిర్జరచయ స్తుష్టాశ్చ సిద్ధా స్తతో
దేవేంద్రోఽపి సునాభ మాహ శిఖరి న్యచ్ఛామ్యహం తేఽభయమ్,
యత్త్వం వాయుసుతస్య సాహ్య మకరో శ్శ్రీరామదూతస్య త
చ్ఛ్రుత్వా గోత్రవరోఽపి హర్ష మతులం ప్రాప్యాపస త్స్వేచ్ఛయా. 26½

ఇట్లు హనుమంతుడు చేసిన పనికి దేవతలు సిద్ధులు మొదలగు వారలు సంతసించిరి. వెంటనే దేవేంద్రుడు మైనాక పర్వతమున కిటుల నభయ మిచ్చెను. మైనాకమా! నీ ఱెక్కలను నేను దెగఁగొట్టెదనను భయము చేత నీ వింతదనుక సముద్రములో దాగియుంటివి. నీవు రామదూతయగు హనుమంతునకు సహాయము చేయ సమకట్టితివి గాన నీ కభయ మొసంగుచున్నాను. నీయిష్టము వచ్చి నటుల స్వేచ్ఛగ నిక తిరుగుము.

దేవా స్సిద్ధమహర్ష యోఽథ నితరా మాలోచ్య సర్వే మిథః
ప్రాహు ర్వై సురసాంతు నాగజననీ మేతద్వచ స్సాదరమ్,
అంబా యం పవనాత్మజోఽంబరతలే గచ్ఛత్యత స్త్వం గతా
తస్మైవిఘ్న మరం సమాచర బలం జ్ఞాతుం హ్యపేక్షాఽస్తి నః 27

పిమ్మట దేవతలు సిద్ధులు మహర్షులు పరస్పరము బాగుగ నాలోచించి నాగమాతయగు సురసను గూర్చి యిటులఁ బలికిరి. తల్లీ!హనుమంతుడు రామకార్యార్థియై గగనమార్గమున లంకకుఁబోవుచున్నాడు. అతని శక్తినిఁ బరీక్షించ వలసియున్నది గనుక నీవు వెళ్ళి యతనికి విఘ్నము గల్పించి పరీక్షింపవలయును.

ఇత్యుక్తా సురసా ద్రుతం తు వికృతం రూపం శ్రితా భీషణం
గచ్ఛంతం గగనే సమీరణసుతం త్వావృత్య చాహాథ తమ్,
భక్ష్యత్వేన భవా న్ప్రకల్పితతమో దేవై రభూ న్మే తత
స్త్వం తావ త్ప్రవిశాఽననం మమ కపే త్వాం భక్షయిష్యా మ్యహమ్. 28½

ఇట్లు దేవతలు చెప్పగా వెంటనే సురస భయంకరాకారమును దాల్చి గగన మార్గమునఁ బోవుచున్న హనుమంతున కడ్డముగా నిలచి యతనితో నిటులఁ బలికెను. ఓ హనుమంతా! దేవతలు నాకు నిన్నాహారముగాఁ గల్పించిరి గాన నీవు వెంటనే నా నోటిలోని బ్రవేశింపుము. భక్షించెద ననియెను.

తచ్ఛ్రుత్వా హనుమా నథాహ సురసా మాలోచ్య కార్యం హృది,
భ్రాత్రా భూమిజయాసమం రఘుపతి స్సంప్రాప్తవాన్కాననమ్,
తజ్జాయాఽపహృతా దశాస్య హతకే నాభూ త్తత స్త్వా మహం
ద్రష్టుం యామి దశాననస్య నగరం రామాజ్ఞయా సత్వరమ్ 29½

ఆ సురస పలికిన వచనములను హనుమంతుడు విని యామెతోఁదగవు పెట్టుకొనిన తన కార్యము చెడునని తన కార్యగతి నాలోచించి సామవచనములతో నిటులఁ బలికెను. శ్రీ రామచంద్రమూర్తి తన భార్యయగు సీత తోడను సోదరుఁడగు లక్ష్మణునితోడను దండ కారణ్యమునకుఁ రాగా నాయనభార్యయగు సీతా దేవిని దుర్మార్గుడైన రావణుడు వారు లేకుండుటఁజూచి యపహరించెను. అందువలన రామాజ్ఞచే సీతజాడఁ దెలిసికొని వచ్చుటకు లంకకు బోవుచుంటిని.

* శ్లోకేస్మి న్హనుమతో బుద్ధిబలాదీని సువ్యక్తాని భవంతి. మాతేతి కథనేన బ్రహ్మచర్యవ్రతపాలన పరస్త్రీవిముఖత్వాది గుణావిష్కరణ మేవ కేవలం న హితస్య ప్రకాశ్యతే. కింతు స్వస్మి స్కరుణారసం నిక్షేపేదితిచ మాతృశబ్దం ప్రయుజ్య బుద్ధిబల ముపయుక్తవాన్. సీతాపహృతేతి కథనేన, తస్యా అపి స్త్రీత్వాత్ తత్పక్ష మాశ్రిత్య వాత్మానం విమోక్ష్యతీత్యర్థస్య సూచితత్వేన తదీయబుద్ధిబలం విజ్ఞాయతే. ప్రోక్తం నో జా త్వసత్య మిత్యాదినా స్వస్య సత్యశీలతా ప్రకటితా.

*మాతర్లంకా ముపేత్య ద్రుత మవనిసుతాం వీక్ష్య తస్యాః
ప్రవృత్తిం, రామాయాఽవేద్య పశ్చా త్తవనికట మహం
తేత్య పశ్చాత్త్వదాస్యే సంవేక్ష్యామిద్రువం తే వచన
మిద మహం సత్య మావేదయామి, ప్రోక్తం నో జాత్వ
సత్యం ధ్రువ మిద మదునా వచ్మ్యసత్యం న చాహమ్. 30½

* తల్లీ! తొందరగ లంకకుఁ బోయి సీతను జూచి యామెకుశల వార్తను రామచంద్రమూర్తికిఁ జెప్పి తిరిగి నీ యొద్దకు వచ్చి నీ కాహారము కాగలను ఈ మాట ముమ్మాటికి నిజము నేను బూర్వ మెన్నడును నన్ృతము చెప్పిన వాఁడను గాను ఇప్పుడు నసత్యము చెప్పుటలేదు ఇది నిజము

త్రైలోక్యాధిపరామరాజ్యవసతే స్త్వం చాపి తస్య ధ్రువం
సాహ్యం త్వద్య విదాతు మర్హసి శివే దృష్ట్వాఽ దవా జానకీమ్,
వక్త్రం తే ప్రవిసేయ మంబ వచనం సత్యం బ్రవీమి ధ్రువం
తస్మాన్మాం విసృజాద్య సత్వర మహం గత్వా సమేష్యామ్యరమ్. 31½

మఱియు హనుమంతు డిటుల నామెతోఁ బలికెను త్రిలోకములకుఁ బ్రభువైన రాముని రాజ్యములోనే నీవు నుండినదానవు గాన నిశ్చయముగ నీవుకూడ రామచంద్ర ప్రభువునకు సహాయము చేయదగిన దానవు ఓ మంగళప్రదురాలా! నీవు పైవిదముగ నంగీకరింప వేని సీతజాడను దెలిసికొనివచ్చి నీ కాహార మగుదును నామాట సత్యము అందువలన నీ విప్పుడు నన్ను విడిచి పెట్టుము శీఘ్రముగ వెళ్లి తిరిగి తొందరగనే వచ్చెదను

ఇత్యుక్త్వా దశయోజనాయతతనుం ధృత్వా వ్రజంతం తు తం
దృష్ట్వా వింశతి యోజనాయతముఖం వ్యాదాయ సాగ్రేస్థితా
త్రింశద్యోజనవిస్తృతోఽధ హనుమాన్సాభూత్తతో వ్యుచ్ఛ్రితా
పంచాశన్మితయోజనాయతతను స్సామీరి రాసీ త్తతః. 32 ½

* ఇచ్చట తల్లీయని సంబోధించుటచే కేవలము హనుమంతుని బ్రహ్మచర్య వ్రత పాలనము పర స్త్రీ విముఖత్వము మొదలగునవి వ్యక్త మగుటయే కాక బుద్ధిబలము కూడ వ్యక్తమగు చున్నది (ఎట్లన) తల్లీయని పిలుచుట తోడనే తనయందుఁ బుత్రబావ ముంచి తన కడ్డు తగలదని యూహించి యటుల సంబోధించెను సీత నపహరించె ననుటచే నామెకూడ స్త్రీయే కాక స్త్రీ పక్షము నాశ్రయించి యైనను దననువిడిచి పెట్టునని యటులఁ బలికినందుచేఁగూడ నతని బుద్ధిబలము వ్యక్తమగుచున్నది

ఇవ్విధముగఁ జెప్పి దశయోజన విస్తృతమైన దేహము గలిగి పోవనుంకించుచున్న హనుమంతునిఁ జూచి యా సురస యిరువది యామడ వెడల్పు గల నోరు తెరచి హనుమంతున కడ్డముగ నిలువగా హనుమంతుడు నంతకంటె నెక్కువగ ముప్పది యామడ వెడలుపు గలదిగా శరీరమును బెంచగా సురసయు నలుబది యామడల వెడలుపుగా ముఖమును దెరువ హనుమంతుడు నేబది యామడ వెడలుపుగలదిగా శరీరమును బెంచెను.

షష్టియోజనవక్త్రం సా వ్యాదాయాగ్రే స్థితా తతః,
హనూమానపి తాం దృష్ట్వా సోఽ భూత్సప్తతియోజనః. 33 ½

పిమ్మట సురస యరువది యామడల వెడల్పుగ ముఖమును దెరువగా హనుమంతు డామెను జూచి యంతకంటె నెక్కువగ డెబ్బది యామడల వెడలుపుగ శరీరమును బెంచెను.

అశీతియోజనాయామం చకార సురసా ముఖమ్
మరుత్సుతోఽపి తాం వీక్ష్య సోఽ భూ న్నవతియోజనః. 34 ½

అనంతరము సురస యెనుబది యామడల వెడలుపుగ నోటిని దెరువగా హనుమంతు డామెను జూచి తన శరీరమును తొంబది యామడల వెడల్పుగ బెంచెను.

శతయోజనవక్త్రం సా చకార సురసా పునః,
తద్దృష్ట్వా హనుమా న్ధీమా న్సుసంక్షి ప్యాత్మన స్తనుమ్,
అంగుష్ఠమాత్ర స్తద్వక్త్ర మావిశ్యాగా ద్బహిః పునః. 35 ½

పిమ్మట సురస నూరామడల వెడల్పుగ ముఖమును దెరువగా హనుమంతు డింక లాభము లేదని యెంచి తన శరీరము నతిసంక్షిప్తము చేసి యంగుష్ఠమాత్ర ప్రమాణము గలవాడై యామె నోటిలోఁ బ్రవేశించి తిరిగి బయటికి వచ్చి నీకోరిక ప్రకారము నీ ముఖములోఁ బ్రవేశించి వచ్చితిని గాన విడిచిపెట్టు మనియెను.

విధుంతుదముఖా న్ముక్తం యథా చంద్రమసం స్థితమ్,
హనూమంత మువాచేదం సురసా నిజరూపిణీ. 36½

రాహుముఖమునుండి విడువబడిన చంద్రునివలె నున్న హనుమంతునిఁ జూచి సురస నిజరూపమును ధరించి హనుమంతునితో నీక్రింది విధముగఁ బలికెను.

కార్యం సాధయ రాఘవస్య హనుమ న్నిర్గత్యగత్వా భవా
నిక్షప్రం భూమిసుతాంతికం వ్రజ న తేఽసాధ్యం త్రిలోక్యాం ధ్రువమ్,
త్వచ్ఛారీరబలం తథా మతిబలం విజ్ఞాతు మాగా మహమ్,
దేవై రేవ భవత్పరీక్షణకృతే సంప్రేషితాఽహం ధ్రువమ్. 37½

ఓ యాంజనేయా! నీ విచ్చట నుండి తొందరగ వెళ్ళి రామకార్యమును సాధింపుము. శీఘ్రముగ సీతాసమీపమునకుఁ బొమ్ము. ముల్లోకములలో నీకు సాధ్యముకాని దేదియు నుండదు. నీ శారీరక బలము, నీ బుద్ధిబలమును గూడ దెలిసికొనుటకు నేను వచ్చితిని. దేవతలు నిన్ను బరీక్షించి రమ్మని నన్ను బంపగా వచ్చితిని.

మయా పరీక్షితోఽసి త్వం భవాం స్తత్కార్య సాధనే,
సమర్థోఽసీతి విజ్ఞాతం గచ్ఛ సౌమ్య యథాసుఖమ్. 38 ½

నేను నిన్ను జక్కగఁ బరీక్షించితిని. నీవు రామకార్యమును సాధించుటకు సమర్థుడ వని తెలిసికొంటిని. నీవు సుఖముగా వెళ్ళుము.

ఏవం తత్సుర సాఽభినందితతమో వీర స్సమీ రాత్మజో
భూతైరప్యథ సాధు సాధ్వితి పదై స్సంస్తూయమానశ్చ సః,
సద్విద్యాధర సేవితేఽంబరతలే గచ్ఛంత మన్వీక్ష్య తం
వార్ధ్యంతస్థ్సితసింహికాఽఽత్మహృదయే త్వేనం తదాఽచింతయత్.
39 ½

ఇవ్విధముగ సురసచే గొనియాడబడుటచే కాక యంతరిక్షమున సంచరించు భూతములచేఁగూడ బాగు బాగను సాధు వాదములచే స్తుతింపబడుచు హనుమంతుడు విద్యాధరులు మొదలగు వారిచే సేవింపబడుచు గగన మార్గమున నతివేగముగఁ బోవు చుండ సముద్రము లోపల నున్న సింహికయను రక్కసి హనుమంతునిఁ జూచి యిటుల నాలోచించెను.

ఏతత్సత్త్వ మలం మహన్మమవశం భాగ్యా చ్చిరస్యాగతం
నూనం భుక్తవతీ భవేయ మధునా దీర్ఘస్య కాలస్య తు,
ఇత్యాలోచ్య తు సా సమాక్షిప దరం ఛాయాంతు తస్యాభవ
త్తద్వార్థౌ ప్రతికూలవాయువశగా నౌర్వా సమీరాత్మజః. 40½

ఈ జంతు వేదియో కాని మిక్కిలి గొప్పదిగా నున్నది. నా యదృష్ట విశేషముచే నాకు లభించినది. ఇట్టి గొప్పజంతువును జిరకాలమునకు భుజించు దాన నగుచుంటిని అని సంతసించుచు, వెంటనే హనుమంతుని ఛాయను (నీడను) లాగుచుండ హనుమంతుని స్థితి సముద్రములో నెదురు గాలికి లోనైన పడవవలె నాయెను. అనగా గమన వేగము తగ్గిపోవుచుండెను.

పశ్చా దూర్ధ్వ మధశ్చ వీక్ష్య హనుమా న్వార్ధౌ స్థితం తన్మహ
త్సత్త్వం తు క్రమశో౽న్వవేక్ష్య వికృతం ఛాయాగ్రహం తత్తతః,
జ్ఞాత్వా ప్రావృషిమేఘవ ద్ద్రుతతరం సంవర్ధమాన స్తతో
గాఢం రాత్రిచరీముఖే తు వృతే ఖా న్నిష్పపాతాంభసి. 41 ½

అనంతరము తన గమన వేగమునకు విఘ్నము గలుగుటకుఁ గల కారణమును హనుమంతుడు తెలియజాలక పైన క్రిందును జూచుటలో సముద్రము లోపల నున్న ఛాయాగ్రహము (పైనుండి పోవు వారి నీడును లాగి యా భూతములను మ్రింగునట్టి రక్కసి) హనుమంతునకు గోచర మయ్యెను. దాని వలననే తన వేగనిరోధము గలిగెనని తెలిసికొని వర్షాకాల మేఘమువలె విజృంభించి యా రక్కసి నోటిలో దుమికెను.

పశ్చాత్స్వీయనఖై స్తదీయహృదయం మర్మాణి చోత్కృత్యతాం
కృత్వా తు వ్యసుముత్పపాత మహతా వేగేన భూయో౽ంబరమ్,
తత్స్వామీరికృతం తతో౽ంబరచరా దృష్ట్వా మహత్కర్మ తం
సామీరిం బహుతుష్టువుశ్చ సుగుణాం స్తస్య స్తువంతిస్మ తే. 42 ½

పిమ్మట హనుమంతుడు తన గోళ్ళచే దాని గుండెను బ్రద్దలు చేసి మర్మ స్థానములను భేదించి క్షణములో దానిని యమపురికిఁ బంపె. పిదప గొప్ప వేగముతో నాకసమున కెగిరెను. ఆ హనుమంతుడు చేసిన యా దుష్కరకార్యమును గగనమున సంచరించు వారలు చూచి విస్మయపడి యాతని శౌర్యసాహసాది గుణములను బలు విధముల స్తుతించిరి.

ప్రాప్తాబ్ధిపారో౽థ మరుత్సుతో౽బ్ధి, తీరే సమీక్ష్యోపవనాని చిత్రే,
వ్యచింతయ త్కాయ మిదం మహన్మే, దృష్ట్వా౽సురా శ్శంకిత మానసా స్స్యుః
43 ½

హనుమంతుడు మహావేగమునఁ బోవుచు క్షణములో సముద్రపుటావలి యొడ్డున జేరి తత్తీమునందున్న తోటలను జూచి యానందించి తనమనమున నిటుల నాలోచించుకొనెను. ఇంత గొప్పయాకారమును జూచి రాక్షసులు సందేహపడుదురు గాన శరీరమును సంక్షిప్తము చేసికొనవలయునని తలచెను.

ఇత్యాలోచ్య మహత్స్వకాయ మతిసంక్షిప్య ప్రకృత్యాస్థితో
లంబాద్రే శ్శిఖరే త్వనేకవిటపిప్రచ్ఛన్న భాగేఽపతత్,
తత్రత్యో మరుదాత్మజోఽమరపురీతుల్యాం తు లంకాపురీం
సౌవర్ణ ప్రతిమానసౌధసహితాం వీక్ష్యాప్తవాన్విస్మయమ్. 44½

ఇటుల నాలోచించి మహత్తరమైన తన శరీరమును వెంటనే సంక్షిప్తమునుచేసి స్వభావసిద్ధమయిన రూపముతో నుండి తరులతా గుల్మాదులచే నావరింపబడి యున్న లంబగిరి శిఖరమున గగనమునుండి దిగెను. ఆ శిఖరముమీదనుండి బంగరు మేడలచే నొప్పుచున్న లంకాపురిని హనుమంతుడు చూచి యాశ్చర్యపడెను.

ఆశ్చర్య రామాయణే సుందరకాండే ప్రథమ స్సర్గ స్సమాప్తః
సుందర కాండమున మొదటి సర్గము ముగిసెను.

★★★★★★

ద్వితీయ స్సర్గః - రెండవ సర్గము

అథ తస్యావిదూరే తు నానాభూరుహశోభితామ్,
నానాపుష్పలతాయుక్తాం పరలంకాం దదర్శ సః. 1

అనంతరము లంబగిరి సమీపమున ననేక విధములగు ఫలవృక్షములచే విరాజిల్లుచున్నదియు, బుష్పములచే వ్యాప్త మైనదియు నగు పరలంకను హనుమంతుడు జూచెను. (పరలంకయన లంకకు దగ్గరగ నున్నదియును. రావణుని సోదరియగు క్రౌంచికి నివాసస్థలమునగు నొక లంకయని తెలియదగును.)

తత్ర గత్వా మరుత్సూనౌ ఫలా న్యత్తుం సముద్యతే,
క్రౌంచీనామ దశాస్యస్య భగినీ తం రురోధ సా. 2

హనుమంతు డచ్చటకు వెళ్ళి ఫలములను భక్షించుట కుద్యమింపగా రావణ సోదరి యగు క్రౌంచి యను నా రక్కసి హనుమంతుని నడ్డగించెను.

పశ్చాత్తాం ముష్టినా హత్వా తతో మారుతనందనః,
యథేష్టం తద్వనస్థాని ఫలాని బుభుజే ముదా. 3

పిమ్మట హనుమంతు డా రక్కసిని నొక పిడికిలిపోటుతోనే హతమార్చి యవ్వనమందలి ఫలములను యథేష్టముగ భుజించెను.

తతో దదర్శ నగరం త్రికూటాచలమూర్ధని*,
ప్రాకారై ర్బహుభి ర్యుక్తం పరిఖాభిశ్చ మారుతిః,
వీక్ష్య సోఽపి కథం లంకాం ప్రవేక్ష్యామీ త్యచింతయత్. 4½

---

*త్రికూటాచలమూర్ధనీతి. త్రికూటాసమాఖ్యాగమన కారణ మానంద రామాయణాది ష్వేవం ప్రతిపాదితం, "గజేంద్రమోక్షణా త్పశ్చాత్తుధితో గరుడో హరిం, ప్రార్థయామాస వైకుంఠోఽ ప్యేవ మాహ ఖగాధిపం, మత్సముద్ధృతయో రద్య ద్వయోస్తు గజనక్రయోః, కళేబరే యథేష్టం వై భవా నత్త్వి త్యుదీర్య సః|| యయౌ స్వధామ పక్షీంద్రః పదాభ్యాం తత్కళేబరే, ధృత్వాఽతిశుద్ధదేశం తు భక్షణార్థం విచింతయన్|| గత్వా క్షీరార్ణవం జాంబూనదవృక్షం సమీక్ష్య సః సహస్ర యోజనాయామ తచ్ఛాఖాయాంతు తద్యుతః యావత్తిస్తోఽ భవ చ్ఛాఖా వాలఖిల్యై రధోముఖైః, తపద్భి ష్షష్ఠసాహ స్ర శ్చిరకాలా త్సమాశ్రితా|| తావ ద్బభంజ తాం స్తాంచ దృష్ట్వా తచ్ఛాపశంకితః, ధృత్వా స్వచంచునా శాఖాం కశ్యపాంతిక మాగతః|| నివేద్య నిఖిలం తేన బోధితో విహగాధిపః లంకాం క్షణేన గత్వాఽథ ప్రోచ్చయో స్స్వీయపక్షయోః|| శాఖాం తు తాం వినిక్షిప్య భక్షయామాస తే పున|| తత్త్యక్తై రస్థిభిస్తత్ర త్రీణి శృంగాణి చాభవన్, తేన త్రికూటనామాసౌ లంకాయాం గిరిరా డభూత్|| తత స్తాంతు పునర్నీత్వా యథా స్థానే త్వనిక్షిపత్"ఇతి.

పిదప హనుమంతుడు సువర్ణ ప్రాకారాదులతోడను, అగాధములగు కందకములతోడను నలరారుచున్న లంకాపురమును *త్రికూట పర్వతమునందు గన్గొనెను.

మైనాకగిరి ముల్లంఘ్య సురసాం తు విజిత్య చ,
సింహికా మపి సంహృత్య గోష్పదీకృత్య చాంబుధిమ్,
లంకా ముపగతో ఽహం తు ఫలం నాస్తీత్యచింతయత్. 5-6

హనుమంతుడు లంకాపురమును గలయ జూచి యీ క్రింది విధముగఁ విచారింప సాగెను. (ఏమన) మైనాక పర్వతము నుల్లంఘించి సురసను జయించి సింహికను సంహరించి సముద్రమును గోష్పదమునుగా దాటి లంక కైతే చేరితిని గాని ప్రయోజన మున్నట్లు కన్పడదని తలంచెను. (అనగా రాక్షసులచే నంతట గాపాడబడుచు మహోన్నత ప్రాకారాదులచే జుట్టుకొన బడియున్న యీ లంకలోఁ బ్రవేశించుటయే కడు కష్ట సాధ్యమని తలచెనని భావము)

---

*త్రికూట పర్వత మన మూడు శిఖరములు గల పర్వతమని యర్థము. ఇట్లు మూడు శిఖరములు గలిగి యప్పర్వత ముండుటకుగల కారణము ఆనంద రామాయణాదులయం దీ క్రింది విధముగ గన్పడుచున్నది. (ఎట్లన) గజేంద్రుడు పూర్వము మొసలిచేఁ బీడింపఁబడుచునే మొసలితో వెయ్యి సంవత్సరములు పోరాడి దప్పి సహస్రసంవత్సరముల యనంతరము భగవంతుని శరణు పొంద నా శ్రీహరి గరుడవాహనారూఢుడై వచ్చి గజేంద్రుని మొసలి బారినుండి తప్పించి యతనికి ముక్తినిచ్చి పోవునెడ గరుత్మంతుడు భగవంతు నీ క్రింది విధముగఁ బ్రార్థించెను. స్వామి! నా కాకలి బాధ మిక్కుటముగ నున్నది. దేని నైన నాకాహారముగఁ జూపుమన, శ్రీహరియు నాలోచించి గజేంద్రుని కళేబరమును మొసలి కళేబరమును భుజింపు మని చెప్పి చనియెను. పిదప గరుత్మంతుడు తన రెండు పాదముల వ్రేళ్ళసందున నా రెంటి కళేబరములను బట్టుకొని భుజించుటకుఁ దగిన పరిశుద్ధ ప్రదేశమును వెదకుచుఁ బోవుచుండ క్షీరసముద్ర సమీపమున నొక సువర్ణమయమైన జంబూమహావృక్షము గన్పడ, సహస్రయోజన పరిమితమగు నా వృక్షశాఖయందు నా కళేబరములను బెట్టుకొని భుజింపఁ గూర్చుండు నంతలో, నరువదివేల వాలఖిల్య మునులచే నాశ్రయింపఁబడిన యా వృక్షశాఖ విరుగగా నా మహర్షులు శపింతురను భయముచే నా కొమ్మను దన ముక్కుతో బట్టుకొని తన తండ్రియయిన కశ్యపప్రజాపతి సమీపమున కేగి జరిగిన సమాచారమును జెప్పి భుజించుటకు దగిన పరిశుద్ధ ప్రదేశమును జెప్పుమని యడిగెను. ఆ కశ్యపుడు నాలోచించి తన కొమరుడగు గరుత్మంతునితో లంకకు వెళ్ళి యచట భుజింపుమని చెప్ప నా గరుడుడును వేగముగ లంకకేగి యచ్చట నొక పర్వతమున గూర్చుండి విశాలము లయిన తన తొడలమీద నా జాంబూనదవృక్ష శాఖను మెల్లగఁ బెట్టికొని గజనక్ర కళేబరముల నాకొమ్మమీద నుంచుకొని వానిని భుజించెను. ఆ గరుత్మంతుడు వదలి పెట్టిన గజనక్రముల బొమికల కూడిక వలన నచ్చట మూడుగుట్ట లేర్పడ నవియే మూడు శిఖరము లయ్యెనని నందు వలననే యా పర్వతమునకుఁ ద్రికూటపర్వతమని పేరు కలిగినదనియుఁ దెలియఁ బడుచున్నది. గరుత్మంతు డాగజనక్రకళేబరములను భుజించిన పిదప నా శాఖను దిరిగి తీసికొని వెళ్ళి యథాస్థానమునఁ బ్రవేశపెట్టెను అనియెడి పురాణగాథ యిచట ననుసంధేయము.

పశ్చాన్మారుతనందనో హృది పున ర్ధైర్యం సమాశ్రిత్య వై
క్రీడోద్యానవనాని సోఽంతికతలే సంస్థా న్యపశ్య త్తమాత్,
ఖర్జూరా న్కరవీరనీపసరళా నన్యా న్మహా న్భూరుహా
న్వాపీశ్చాపి లసత్సహస్రకమలోత్ఫుల్లోత్పలాభాసినీః. 7

కొంతసేపిటుల నాలోచించి పిదప ధైర్య మూని బయలు దేరి యచ్చటకు సమీపమున నున్న యుద్యానవనములను నందున్న ఖర్జూర కరవీరకదం బాది వృక్షములను సహస్ర పత్రకమలములతో నొప్పుచున్న దిగుడు బావులను గ్రమముగఁ జూచెను.

ఏవం తత్ర తు తత్ర సంచరితవా న్వాయోఽద్రిశృంగం గతో
*లంకాం రావణపాలితాం సురుచిరప్రాసాదమాలావృతామ్
ప్రాకారైశ్చ హిరణ్మయై ర్ధ్వజశతై రట్టాలకై శ్శోభితాం
సౌవర్ణైశ్చ దదర్శ తోరణశతై స్సంశోభితాం మారుతిః. 8

*లంకామితి : లంకానామకా సా త్వద్యతన కాలే కుత్ర స్థితే త్యస్మి న్విషయే కించి దత్ర విచార్యతే. సింహళద్వీపఏవ పురాతనలంకే త్యధోలిఖిత హేతుభి ర్వక్తుం శక్యతే. అద్యాపి సింహళే ఇంద్రజిద్ధోమస్థలభూతా నికుంభిలావర్తత ఇతి ప్రతీతేః, కించ సీతాశోకవనస్థలమితి కస్యచి త్తద్దేశస్యతత్ర స్థైస్సందర్శితత్వాచ్చ అపి చ సీతా పూజన స్యాపి తత్రాద్యాపి ప్రచలిత త్వాచ్చ సైవాయ మితి వక్తుం న కోఽపి ద్వాపరః. నను సింహళవ లంకాత్వే సింహళస్య చాస్మద్దేశస్య చ పంచాశత్క్రోశదూరవత్వశ్రవణేన శతయోజన విస్తీర్ణసముద్ర లంఘనం హనుమతా కృత మితి కథనం కథం సంగచ్ఛతే ఇతిచే న్న. అద్యతన కాలీన వారాంనిధేః పంచాశ్రత్క్రోశ పరిమిత ధూరవత్త్వేఽపి తత్కాలీన సముద్రస్య శతయోజనవి స్తీర్ణతయాస్థితత్వా దుపపద్యతే హనుమతా తల్లంఘన మితి వేద్యమ్. అనేన పురా మధురామారభ్యైవ దక్షిణ సముద్రః స్థిత ఇత్యవగమ్యతే. అతో రామనాథ పురస్య దక్షిణభాగ స్సర్వోపి సముద్రమయ ఏవేతి చ వక్తుం శక్యతే. పశ్చా త్తమా త్తద్భాగః స్థలమయోఽభూదితి వేద్యమ్; పురా భార్గవసంప్రార్థితో జలనిధి స్తస్మై కంచిద్భాగం దదావితి పురాణ ప్రసిద్ధిపరి తత స్సంగచ్ఛతే. రామాయణ వర్ణిత త్రికూట లంబగిర్యాదయోఽపి లంకాయా స్సమీపేఽవర్తంతేతి శ్రూయతే. అద్యాపి లంకోత్తర భాగస్య త్రికూటస్య పంచాశత్క్రోశపరిమితదూరో వర్తతే. అతో విచారితే కస్యచిత్తద్దేశస్య జలమయతా కస్యచిత్తద్దేశస్య స్థలమయ తా చ కాలాతిక్రమా త్సంబభూవేతి విజ్ఞాయత, ఇత్యత స్సింహళఏవ లంకేతి నిర్ధారితా.

*లంక యన నేది? అది యీ కాలమున నెచ్చట నేపేరుతో నున్నది? అను విషయమునఁ గొంచెమిచ్చట విచారింపఁ బడుచున్నది. ఈ క్రింది హేతువులవలన సింహళద్వీపమే పూర్వపులంక యని చెప్ప వీలగు చున్నది. (ఏలనన) సింహళమున నిప్పటికిని నింద్రజిత్తు హోమము చేసిన హోమస్థలమగు నికుంభిల యనునది యున్నదని ప్రతీతి కలతు. ఇదియునుంగాక సీత నివసించిన యశోకవన మిదియే యని యొక ప్రదేశ మచ్చట నున్న వారలచేఁ జూపింపబడుచున్నది. మరియు, నా యశోకవనమని చూపబడు స్థలమున సీతాదేవి విగ్రహ మొకటి బెట్టి యచ్చటి వారిచేఁ

ఇవ్విధముగ హనుమంతు డచ్చటచ్చట సంచరించి తిరిగి మొదట తాను విడిచిన లంబగిరిశిఖరమునకు వచ్చి యచ్చట నుండి సువర్ణ ప్రాకారములు బురుజులు సౌవర్ణతోరణములు జెండాలు మొదలగు వానిచేఁ బ్రకాశించుచున్న యా లంకాపురమునే దూరము నుండి చూచుచుండెను.

ఘోరై ర్వ్యాలకరై ర్నిశాచరగణై ర్గుప్తం సదా యత్పురం
నాగై ర్దంష్ట్రిభి రావృతం బిలమివ ప్రాప్తం త్వశక్యం పరైః,
తల్లంకాపుర మాశరైస్తు బహుభి స్సంగుప్త మన్వీక్ష్య సో౽
ప్యాత్మన్యేవ మచింతయ ద్బహువిధం పశ్చాత్సమీరాత్మజః. 9

పెద్ద పెద్ద కోరలు గలిగిన సర్పములచే నావరింపఁబడిన బిలము ప్రవేశింప నితరులకు సాధ్యపడనటుల భయంకర రాక్షసులచేఁ జుట్టుకొనబడిన యా లంకాపురముకూడ నితరులకుఁ బ్రవేశింప సాధ్యము కాదని హనుమంతు డాలోచించుచుండెను.

నూనం దుష్కరమేవ లంఘన మకూపారస్య శాఖామృగై
ర్ఉల్లంఘ్యాపి సముద్ర మత్ర కపయశ్శక్తాః ప్రవేష్టుం తు నో
సంప్రాప్యాపి కపీశ్వరాః పురమిదం కింకుర్యు రేషాపురీ
దుర్భేద్యా కపిభి ర్భవే ద్ధ్రువ మియం గుప్తా యతో రాక్షసైః. 10

బూజింపఁబడుచున్నది. కాన సింహళమే లంకయని చెప్ప నవకాశము గలుగుచున్నది. ఇందుపై నొక యాశంక గలుగుచున్నది. సింహళమునకును మన దేశమునకును నూరుమైళ్ల దూరమునకుఁ దక్కువ గానె యుండునని శ్రుతమగు చుండుటచే శతయోజన విస్తీర్ణమైన సముద్రమును హనుమంతుడు దాటెనని చెప్పుట యెట్లు సంగత మగు నను నాశంకకు సమాధాన మేమనగా: ఈ కాలమున మన దక్షిణ సముద్రపు టివతలి యొడ్డునకును పూర్వపులంక యని చెప్పబడు సింహళమునకును నూరుమైళ్ళలోపల దూరమే యున్నను నా కాలమున సముద్రము శతయోజనముల దూరము వెడల్పు గలిగిన దనుటలో వ్యాఘాతము లేదు. ఏలనన మధురనుండియే దక్షిణ సముద్రపు పర్వత మున్నట్లు దీనిచేఁ దెలియఁబడు చున్నది. రామనాథ పురమునకు దక్షిణ భాగ మంతయుఁ గూడ జలమయముగానే పూర్వమున్నట్లు దీనిచే నూహింపబడుచున్నది. ఇందుచేఁ దెలియఁబడుచున్న దేమనగా, సముద్రములోని కొంతభాగము మెట్టగాఁ బిమ్మట నయ్యె ననియు, బూర్వము మెట్టగా నున్నది పిమ్మట జలమయముగా గొంత మారి యుండవచ్చుననియు, బూర్వము జలమయముగా నున్నది కాలక్రమముచే మెట్టగాగూడ గొంత యయ్యెననియుఁ దెలియఁబడుచున్నది. కావుననే, పరశురాముడు పూర్వము సముద్రునిఁ బ్రార్థింపగా సముద్రుడు పరశురామునకుఁ గొంత ప్రదేశము తనలోనిది మెట్టగాఁజేసి యిచ్చినట్లు పురాణగాథకూడ నుపపన్న మగుచున్నది. రామాయణమున వర్ణింపబడిన త్రికూట పర్వతము మొదలగునవి కూడ సింహళమునకు నూరు మైళ్ళలో నున్నవని శ్రుత మగుచుండుటచేఁ బూర్వము కంటె సముద్రము కొంత స్థలమయ మయ్యెననియు నా కాలమున మాత్రము సముద్రము శతయోజనవిస్తృతమే యనియు, నా లంకయే యిపుడు సింహళ మనియు నిర్ధారిత మగుచున్నది.

మరియుఁ దన మనమునం దీ క్రింది విధముగ హనుమంతుడు విచారింపఁదొడఁగెను. సముద్రమును దాటుటయే నిశ్చయముగ వానరులకు దుష్కరమైన కార్యము. ఒక పక్షమున వానరులు సముద్రమును దాటి వచ్చినను లంకలోఁ బ్రవేశించుట వారికి బొత్తుగ నశక్యమైన పనియై యున్నది. వానరు లొక పక్షమున లంకలోఁ బ్రవేశించినను నేమియు చేయజాలరు. రాక్షసులచే సర్వవిధముల రక్షింపబడుచున్న యీ పురము వానరులకు దుర్భేద్యము. నిశ్చయము.

కించాభేద్య మహో న కేవల మిదం శాఖామృగై రేవ త
ద్రామేణాపి విచారితే పురమిదం భేత్తుం న శక్యం ధ్రువమ్,
దుర్గమ్యాం విబుధై రిమాం బహువిధై ర్గుప్తాం సదా రాక్షసై
స్సంప్రాప్యాపి రఘూత్తమో ధ్రువమహో కింకర్తుమీశో భవేత్. 11

ఇదియునుంగాక యీ పురము కేవల వానర దుర్భేద్యమే కాక శ్రీరామచంద్ర మూర్తికిని దుర్భేద్యమని తోచుచున్నది. దేవతలకుఁ గూడ నభేద్యముగా గన్పడుచు రాక్షస సంగోపితమగు నీ పురమును జేరికూడ రామచంద్రమూర్తి యేమి చేయగలడు అని తోచుచున్నది.

ఆసుర ప్రకృతిత్వా న్నో సామ రక్షస్సు యుజ్యతే
నాపి దానావకాశోఽస్తి తే ష్వర్థబహుళేషు చ,
బలదర్పాతిరేకేషు తేషు భేదో న యుజ్యతే
న హి దండావకాశోఽస్తి తేషు శూరవరేషు చ. 12-13

సామముచేఁ గార్యమునుఁ జక్క పెట్టుకొని పోవుద మనిన, మంచి మాటలతో సీత నిమ్మని యడుగుదమని తలచిన రాక్షసు లాసురప్రకృతి గలవా రగుటచే సామము రాక్షసుల విషయమై పనికిరాదు. వీరలు పుష్కలముగ ధనము గలవారగుటచే దానమునకు గూడ వీరలు లొంగువారు కారు. భేదోపాయముచే వీరిలో వీరికిఁ గలహములు పెట్టుదమన్నను వీర లపరిచితు లగుటచే వీరితో మొదట మైత్రి జేసికొనుట యెట్లు? వీరిలోఁ బరస్పర భేదము కల్పించుట యెట్లు? కాన భేదమునకు నవకాశము కన్పడదు. వీరలు శూరులు గాన యుద్ధమునకును (దండోపాయమునకును) అవకాశము కన్పడదు.

నై కేషు ప్లవగేషు సత్స్వపి ప్రాప్తుం న తేఽలం ధ్రువం
సుగ్రీవస్య మమాంగదస్య చ పురప్రాప్తిస్తు సంభావ్యతే,
ఇత్యాలోచ్య పునర్విచారసమయో నాయం త్వితి స్వాత్మని
ప్రాప్యలం త్వనుతాప మాశు హృదయే త్వేవం విదధౌ పునః. 14

మన వానరులు కోట్ల కొలది యున్నను ప్రయోజన మేమి? వారలందరు నీ పురమును బ్రవేశింపఁజాలరు. ఏ కొలది వానరులలో యీ క్రింది వారలు మాత్రము రాగలిగియుందురు. సుగ్రీవుడు, అంగదుడు, నేను. మేము మువ్వురము మాత్రము పురములోఁ బ్రవేశింప సమర్థులమని తలచెదను అని యిట్లు చింతించి తిరిగి యిది విచార సమయము గాదని తనలోఁ బశ్చాత్తాపము నొంది యా విచారమును విడిచెను.

సీతా జీవతి చే న్నిరీక్ష్య మహిజాం తత్రైవ తస్మి న్న హరో
కాలే త్వేవ విచింతయేయ మధునా సంచింతనేనేహ కిమ్
నో శక్యా మహతా పురీహి వపుషా ప్రాప్తుం పరైస్తు ధ్రువం
తత్సూక్ష్మాకృతిభిః పరైః పురమిదం యోగ్యం ప్రవేష్టుం భవేత్. 15

తిరిగి తన మనమునం దిటులఁ దలచుచుండెను. లంకను సాధించు నుపాయ మాలోచించి మాత్రము ప్రయోజన మేమి? సీత యిచ్చట జీవించి యున్నదో లేదో, ఆ సంగతిని ముందు దెలిసికొని జీవించి యున్న పక్షమున నచ్చటనే యా సమయముననే యుపాయ మేది యైన నాలోచింప వచ్చును. ఇప్పుడు సీతాదేవిని వెదకుటకు లంకలో బ్రవేశించు నుపాయమే యాలోచింప వలసి యున్నది. ఈ పురము నెవరు ప్రవేశింప బూనుకొనినను రాక్షసులకు గోచరింప గల గొప్పయాకారముతోఁ బ్రవేశింప వీలు కలుగును. వారు చూచిన కలహింతురు. ఇక నేమన సూక్ష్మరూపముతోఁ బ్రవేశింప వలసి యున్నది.

కిమద్యాపరాహ్ణేఽథవా రాత్రి కాలే
కిమేతేన రూపేణ గమ్యా పురీయమ్,
ఉతాత్యంతసూక్ష్మేణ గమ్యా పురీవే
త్యలం మానసేఽచింతయ న్మారుతిస్తు. 16

ఈ పగటి వేళనే పురములోఁ బ్రవేశింతునా? లేక రాత్రివేళఁ బ్రవేశింతునా? ఈ రూపముతోనే ప్రవేశింతునా? లేక సూక్ష్మరూపముతోఁ బ్రవేశింతునా? ఇట్లు పలువిధముల మనస్సులో విచారించెను.

ద్రక్ష్యామ్యద్య కథం న్వహం దశముఖాదృష్టో మహీజాం పునః
కార్యం వై సఫలం భవే త్కథమిదం శ్రీరాఘవస్యాధునా,
కించైకా మహ మేక ఏవ తు కథం ద్రక్ష్యామి రామప్రియాం
నశ్యే దర్క వినిర్గమే తమ ఇవానాలోచ్య కార్యం కృతమ్. 17

హనుమంతు డీ క్రింది విధమున మరల విచారించుచుండెను. నేను రావణునకుఁ గన్పడకుండగ సీతను సందర్శించుట యెట్లు? శ్రీరామచంద్రుని యీ కార్య మెట్లు సఫల మగును? ఇదియునుంగాక నే నితరులకు గన్పడకుండ సీత నొకదాని నెట్లు చూడగలను? ఆలోచన లేకుండగఁ జేసినచోఁ గార్యము సూర్యోదయ మగుట తోడనే తమస్సు నశించునట్లు నశించును.

*కార్యం మమేదం తు కథం న నశ్యే
త్కథం ను వైక్లబ్య మలం భవే న్మే,
కథం ను వారాంనిధిలంఘనం చ
వృథా భవే న్మే మమ లంఘితాబ్ధేః. 18

*ఈ నా కార్యమెట్లు చెడకుండ నుండును? నాకు వైక్లబ్య మెట్లు కలుగకుండ నుండును? శ్రమపడి సముద్రమును దాటిన నాయొక్క సముద్రలంఘన మెట్లు వ్యర్థము కాకుండ నుండును? అని హనుమంతుడు విచారించెను.

దృష్టే రాత్రిచరై ర్మయి ధ్రువ మిదం కార్యం తు సీతాపతే
ర్వ్యర్థం స్యాత్తదయుక్త ఏవ హి దివా పుర్యాం ప్రవేశో మమ,
కించాహం మహతావృతో యది పురీం రూపేణ గచ్ఛామి చే
న్మానం నాశ ముపై మ్యహం రఘుపతే రర్థశ్చ నశ్యే ద్ధ్రువమ్. 19

ఇంక నిటుల హనుమంతుడు మనమునం దాలోచించెను. రాక్షసులకు నేను గన్పడినచో నీ రామ కార్యము వ్యర్థమగును గానఁ బగటి వేళ లంకలోఁ బ్రవేశింపఁబూనుట యుక్తము కాదు. మరియు భయంకరమైన గొప్పరూపముతోను లంకలోఁ బ్రవేశింపఁ జనఁగూడదు. అట్లు పగటివేళకాని గొప్ప యాకారముతో గాని ప్రవేశించినచో వారలకుఁగన్పడక మానను. అందువలన నేను జెడిపోదును. రామకార్యము చెడును. కాన సూక్ష్మరూపముతో రాత్రివేళఁ బ్రవేశింప వలయును.

---

* ఏవ మాలోచనేన హనుమతః ప్రశస్తదూతలక్షణాని ప్రకటితాని భవంతి. తథాహి-అనురక్త శ్శుచి ర్దక్ష స్స్మృతిమాన్దేశ కాలవిత్, వపుష్మా న్వీతభీ ర్వాగ్మీ రాజ్ఞో దూతః ప్రశస్యతే ఇతి.

హనుమంతు డిట్లు చక్కగ నాలోచించుటచే నతని ప్రశస్త దూతలక్షణములు ప్రకటితము లగుచున్నవి. "అందరియందు ననురాగము గలిగి యుండుట, కాంతా కనకముల విషయమైన శుచిత్వము, స్మృతి, దేశకాల విభాగము, నిర్భయత్వము, వక్తృత్వము, నేర్పరితనము మొదలగునవి ప్రశస్తదూత లక్షణములుగ నభియుక్తులచేఁ జెప్పబడినవి. ఈ లక్షణములు హనుమంతునియందుఁ గల వనుటలో నా యా సందర్భములఁ జూడదగును.

తస్మాదాఖుభుజః ప్రమాణ ముపగ మ్యాహం క్షపాయాం పురీం,
సంప్రా ప్యాఖిల వేశ్మ సంచయ మలం పశ్యం స్తతో భూమిజామ్,
ద్రక్ష్యామీతి విచింత్య మారుతసుత స్సూర్యా స్తమానంతదా
కాంక్షం స్తద్గిరిసన్నిధౌ సమవస ద్దేశే వివి క్తే పునః. 20

కావున సూర్యు డస్తమించుటతోడనే మార్జాలమంత దేహము గల వాడనై లంకలోఁ బ్రవేశించి రక్కసుల యిండ్లను వెదకి సీతను గనుగొనియెద నని యాలోచించి సూర్యు డెప్పు డస్తమించునా యని యెదురుచూచుచు నప్పర్వతమున నొక విజన ప్రదేశమున నుండెను.

*ఆదిత్యేఽ స్తమితేఽచలస్య శిఖరా దుత్ప్లుత్య వాయోస్సుతో
నిర్గత్యాశు బిడాలమాత్రకవపు ర్ధృత్వా పురం ప్రాప్య సః,
సౌవర్ణై ర్మణి భూషితైశ్చ భవనై రభ్రంకషై శ్శోభితాం
లంగా మాశరరక్షితాంతు బహుధా సంవీక్ష ఖేదం గతః. 21

పిదప *సూర్యుడస్తమించుటతోడనే మార్జాలమంత పిల్లకోతి రూపముతోఁ బర్వతమునుండి యెగిరి గంతు వైచి పురద్వారమునకు వచ్చి, సువర్ణ మణిఖచితములైన, గగనము నొరయుచున్న మేడలు గలదియు, రాక్షసులచేఁ గాపాడఁబడుచున్నదియు నగు నా లంకాపురమును జూచి తిరిగి ఖేదము నొందినవాఁడయ్యెను.

పశ్చా న్నిశీధసమయే స తు సూత్రధారః
ప్రాదుర్బ భూవ విబుధావళి తోషణాయ
రాత్రిం చరాధిపయశః ప్రతి సీరి కాప
నోదం విధాయ పురమధ్యతలే ప్రవేష్టుమ్. 22

---

* ఆదిత్యేస్తమిత ఇతి నను "భోజనం మైథునం యాన మభ్యంగం హరిదర్శనం, అన్యాని శుభ కార్యాణి ప్రదోషే నైవ కారయే" దిత్యాదినా ప్రదోషకాలే ప్రయాణ నిషేధ దర్శనా త్కథ మత్ర హనుమతా తత్కాలే పురంప్రతి యానం కృతి మితిచే న్న. "అర్చకా న్పరిచారాంశ్చ వైష్ణవా న్జ్ఞానినో యతీన్, దాసీదాసాదికాం ప్రదోషో న తు బాధత" ఇత్యపవాదసద్భావేన హనుమతా తథాకృత మితి వేద్యమ్.

*సూర్యడస్తమించుటతోడనే అని చెప్పుటచేఁ బ్రదోషకాలమున లంకలోఁ బ్రవేశించుటకుఁ బయన మయ్యెనని తెలియఁబడుచున్నది. ప్రదోషకాలము భోజనము, మైథునము, ప్రయాణము, అభ్యంగము (తలంటు), హరిదర్శనము, ఇతర శుభకార్యములు చేయఁగూడ దను నిషేధముండగ హనుమంతుడు ప్రదోషసమయమున లంకనుగూర్చి ప్రయాణమెటులఁ జేసెనను నాశంక కలుగును. దానికి సమాధాన మిటులఁ దెలియఁదగినది (ఏమన) అర్చకులకు,బరిచారకులను, వైష్ణవులను జ్ఞానులను, యతులను, దాసీలను ప్రదోషము బాధింప దను నపవాద ముండుటచే స్వామి కార్యమున ప్రదోషబాధ హనుమంతుడు లేదని తెలియదగును.

రావణుని కీర్తియను తెరను దొలగించి లంకాపురమధ్యతల మను రంగస్థలమును బ్రవేశించుటకై విబుధులను సంతోష పెట్టుటకు హనుమంతుడు సూత్రధారుని వలె రాత్రి సమయమున నటం బ్రాదుర్భవించెను.

అహోరాత్రప్రకాశస్య కృతౌ నౌ తుల్యయో రపి,
స్వాత్మజా ద్రాఘవ స్యార్కే కారయిత్వా సహాయతాం.
ఖ్యాతిం గతే న యుక్తో మే తూష్ణీంభావో భవే దితి,
విచింత్య శీతరశ్మిశ్చ రామసాహ్య చికీర్షయా,
తదా ప్రాదురభూ చ్చంద్రో రామదూతసహాయకృత్. 23-24½

ఆ సమయమునం జంద్రోదయ మయ్యెనని చెప్పబడు చున్నది. అహో రాత్రములను బ్రకాశింపఁజేయుటలో సూర్యచంద్రుల మగు మే మిర్వురము సమానులమైనను, సూర్యుడు తన కుమారుడైన సుగ్రీవుని ద్వారా రామచంద్రమూర్తికి సహాయము చేసి కీర్తి సంపాదింపగా, నే నూరకయుండుట మంచిపని కాదనినవాడు యాలోచించివలె చంద్రుడును రామునకు సహాయము చేసి కీర్తిని గడించవలెనని తలంపుగలిగిన వాడువలె రాముని దూతయగు హనుమంతునకు సహాయము చేయదలచి కాబోలు చంద్రు డుదయించెను.

పశ్చా న్మారుతి రన్వవేక్ష్య నగరీం సోఽచింతయ న్మానసే
నైకై రాయుధపాణిభిస్తు సతతం గుప్తా పురీయం పునః,
శక్యా ధర్షయితుం బలాదపి పరై ర్నో కింతు సూర్యాత్మజో
మైందోఽహం ద్వివిదశ్చ వాలితనయ స్త్వైతాం విజేతుం క్షమాః. 25 ½

పిమ్మట హనుమంతుడు లంకాపురమును జూచి మనమునం దిటులం జింతించెను. ఆయుధధారులయిన కోట్ల కొలది రక్కసులచే నిటులం గాపాడఁబడుచున్న యీ లంకను బలిమిచేఁగూడ నితరులు ప్రవేశింపఁజాలరు. సుగ్రీవుడు మైందుడు ద్వివిదుడు అంగదుడు నేను ఈ నలుగు రైదుగురము తప్ప నితరులు లంకను జయింప నసమర్థులు.

జేతుం చాపి పురీ శక్యా లంకేయం రాఘవేణ చ,
సౌమిత్రిణా తథైవేతి స్మృత్వా తౌ హర్ష మాప్తవాన్. 26½

మరియు, రామలక్ష్మణులు కూడ లంకను జయింప సమర్థులు అని రామలక్ష్మణులను స్మరించుటచే వారల శౌర్య సాహసాది గుణములు స్మృతికి రాగా సంతోషము గలిగెను.

అద్వారేణ పురీం ప్రవేష్టు మథ తం వాతాత్మజం తూద్యతం
దృష్ట్వా తత్పుర పాలినీ బలవతీ లంకేశ్వరీ సాగ్రహా,
తస్యాగ్రే తు సమేత్య ఘోరనినదం కృత్వాఽఽహ వాతాత్మజం
కస్త్వం కేన చ హేతునా త్విహ భవా నాయాతి తత్త్వం వద. 27½

అద్వారమున (ద్వారముకాని ద్వారమున) లంకాపురములోఁ బ్రవేశించుట కుద్యమించుచున్న యా హనుమంతుని లంకాధిదేవతయగు లంకిణి చూచి యాగ్రహము గలదియై హనుమంతుని ముందుకు వచ్చి నిల్వబడి భయంకరమయిన సింహనాదమును జేయుచు "నీ వెవ్వడవు? నీ విచటి కేలవచ్చితివి? నిజము చెప్పుమని హనుమంతునితో పలికెను. ఇంకను నిటుల నా లంకిణి పలికెను.

నేయం రావణపాలితా తు నగరీ శక్యా ప్రవేష్టుం, త్వయా
కిం చాహం తు దశాననస్య మహత స్త్వాజ్ఞాకరీ మాం పురీమ్,
రక్షామ్యద్య భవాన్నవేష్టు మథ మాం ధిక్కృత్య శక్తస్తు నో
మద్వాక్యం న కృతం త్వయా యది తదా ప్రాణై ర్వియుక్తో భవేః. 28½

ఓరీ! దశముఖునిచేఁ బరిపాలింపబడుచున్న యీ లంకాపురమున నీవు ప్రవేశింప నశక్తుడవు. ఇంతియే గాక, రావణుని యాజ్ఞను శిరసా వహించుచు లంకను గాపాడుచుంటిని. ఇప్పుడు నన్ను నీవు ధిక్కరించి ప్రవేశింపలేవు. నేను చెప్పినట్లు వినక నీవు ప్రవేశింపఁబూనినచో వెంటనే ప్రాణములను బాయుదువు (చచ్చిపోదువు) అని లంకిణి గర్జించి పలికెను.

తస్యా స్తద్వచనం నిశమ్య హనుమాన్కాలోచితం ప్రాహ తాం
ద్రష్టుం రావణపాలితాం పుర మిదం వాంఛా స్థితా మే చిరాత్
ప్రాప్తోఽహం త్విహ కాననా న్యుపవనా న్యన్వీక్ష్య రమ్యాం పురీం
గచ్ఛేయం చ యథా తం ద్రుత మహం త్వం మాం వి ముంచాధునా.
29½

ఆలంకేశ్వరి వచనములను హనుమంతుడు విని యా కాలమునకుఁ దగినటుల నామెతో నిటులఁ బలికెను. రావణునిచేఁ బరిపాలింపబడు నీ లంకను జూచుటకు నాకుఁ జిరకాలము నుండి కోరిక కలదు. అందు వలననే నే నిచటకు వచ్చితిని. ఇచ్చటనున్న కాననములను నుపవనములను నందమైన యీ పట్టణమును నే నొక పర్యాయము చూచి వచ్చిన త్రోవనే వెంటనే పోవుదును. ఇప్పుడు మాత్రము నన్ను నీవు నిర్బంధింపక విడిచి పెట్టుము.

నిశమ్య మారుతే ర్వాక్యం తదా లంకాధిదేవతా,
సమీరణాత్మజం రుద్ధ్వా ప్రాహేదం వచనం క్రుధా. 30½

ఆ హనుమంతుడు చెప్పిన మాటలను లంకిణి విని వాయునందనున కడ్డముగ నిలిచి కోపముతో నిటులఁ బలికెను.

రే మూర్ఖ మత్త్రాభవ మేవ నూనం, న వేత్సి లంకాపురి యే నిగూఢమ్,
ప్రవేష్టు మిచ్ఛంతి చతే ధ్రువం మే, భక్ష్యా భవేయు వృత్తి ర్మమవృత్తి రేషా.
31½

ఓరి మూర్ఖా! నా సంగతిని నీవు గుర్తెరుగవు. లంకలోనికి నెవరు రహస్యముగఁ బ్రవేశింపఁ దలంతురో వారి నెల్ల విరుచుకొని తినుటయే నా వృత్తియై యున్నది.

ఇత్యుదీర్య సమాయాంతీం స్వస్యోపరి మరుత్సుతః,
నారీతి మన్యమానోఽల్పముష్టినోర స్యతాడయత్. 32½

ఇవ్విధముగఁ బలికి తనపైకి వచ్చుచున్న యా లంకిణిని స్త్రీయని తలంచి (అనగా జంపవెఱచి) యొక చిన్న పిడికిలి పోటుచే దాని వక్షఃస్థలమున బొడిచెను.

సా చ లంకేశ్వరీ తస్య ప్రహారేణ విచేతనా,
వమంతీ రుధిరం సద్యః పపాత భువి తత్క్షణే. 33 ½

ఆ పిడికిలి పోటుచేతనే యా లంకిణి చైతన్యము లేనిదియై రక్తమును గ్రక్కుచుఁ దత్క్షణముననే భూమిపైఁ బడెను.

భూయోఽథ కించి త్స్మృతి మాశ్రితా సా
సప్రశ్రయం తం శరణం ప్రపన్నా,
పురావిధి ప్రోక్తవచ స్తదానీం
సంస్మృత్య వాచం త మువాచ చైవమ్. 34½

పిదప లంకిణి కొంతసేపటికి కొంచెము స్మృతి కలదియై చేతులు జోడించి హనుమంతుని శరణ మొంది పూర్వము తనకు బ్రహ్మ చెప్పిన వచనములు స్మృతికి రాగా నివ్విధముగ హనుమంతునితోఁ బలికెను.

అహో మమాసీ త్సుకృతం మహద్వై,
యతోఽక్షిణో ర్మే రఘురామదూతః
ప్రత్యక్షభూతోఽద్య భవా న భూ న్మే
సత్సంగభాగ్యా దధికం కి మాప్యమ్. 35 ½

ఓహో! నా పుణ్యమేమని చెప్పను. సాక్షాద్రామదూత వగు నీవు నాకు దర్శన మిచ్చినందున ధన్య నైతిని. సత్సంగ భాగ్యముకంటె నింక నాకుఁ గావలసిన దేమి?

*సతస్సంగతేః ప్రాప్త మిదం సుఖం మే,
స్వర్గాపవర్గద్వితయాధికం హి,
భవా న్పురేఽంతః ప్రవిశే దరం తే,
మా స్త్వంతరాయః కురు రామకార్యమ్. 36 ½

*సత్సాంగత్యము వలన నిపుడు నాకు లభించిన యానందము సుఖము స్వర్గాపవర్గములకంటెను గూడ గొప్పది గదా. నీవు వెంటనే పురములోఁ బ్రవేశించి రామ కార్యమును జక్క పెట్టుము. నీకిక నెట్టి విఘ్నములును కలుగవు.

---

* సత్సంగతే రితి - సత్సంగతిమాహాత్మ్యం ప్రతికాచి త్పౌరాణికీ గాథా త్వేవం సందృశ్యతే. తథాహి: ఏకస్మి న్సమయే వసిష్ఠ విశ్వామిత్రా వుభావపి తపస్సత్సంగయో ర్మహిమాన మేవం న్యవదతామ్. సత్సంగఏవ మహానితి వసిష్ఠ పతఏవ మహదితి గాధేయశ్చ. తత స్తన్మహ త్త్వనిర్ధారణాయ తా వుభావపి సహస్రశీర్షస్య ఫణిపతే రంతిక మాగతా, వాత్మోదంతం శ్రావయామాసతుః తత స్సోఽపి తావేవ మవోచత్. యది యువయో ర్ద్వయో రేకః పృథ్వీ మిమాం మదుత్తమాంగస్థితాం క్షణం శిరసి ధారయేత్త దాహ ముత్తరం వదేయమితి. తదను గాధిజ స్స్వాత్మనా పురాకృతం నిఖిల మపి తపఃఫలం తత్కార్య నిర్వాహాయ సమర్ప్యాపి నిజోత్తమాంగే విశ్వంభరా. ధర్తు మశక్తోఽధః పపాత. తతో వసిష్ఠ స్సత్సంగ ఫల ప్రదానేన ఫణిపతి శిరఃస్థితాం భువ మవలీలయా స్వోత్తమాంగే దధార. తత స్సా పత్రపోఽధో ముఖశ్చ నిరుత్తరో యథాగతం కౌశికో జగామేతి కథాత్రానుసంధేయా.

* సత్సాంగత్య మహిమను గూర్తి యొక పురాణ గాథ యీ క్రింది విధముగఁ గన్పడు చున్నది. (ఎట్లన) ఒకానొక సమయమున వసిష్ఠ విశ్వామిత్రు-లిర్వురును తపస్సత్సంగముల మహిమను గూర్చి యీ క్రింది విధముగ వివాదపడిరి.

సత్సంగమే (సజ్జన సాంగత్యమే) గొప్పదియని వసిష్ఠుడును, తపస్సే గొప్పదని విశ్వామిత్రుడును వివాదపడి యా రెంటిలో నేది గొప్పదియో నిర్ధారణ చేయుటకు నా యిర్వురును సహస్రశిరస్సులు గల యాదిశేషుని దగ్గరకుఁ బోయి దమ వివాద కారణమును నతనికి వినిపించిరి. పిదపి నాది శేషుడును వారలతో - మీ యిరువురిలో నొక రెవరైనను నాశిరమునందున్న భూమిని మీ శిరమునం దుంచుకొని క్షణ కాలము మోసిన యెడల నపుడు నేను మీ వివాదము దీర్పగలను అని శేషుడు చెప్పినంతలో, విశ్వామిత్రుడు తాను బూర్వము చేసిన తపస్సు నంతను భూమిని భరించుటకు సమర్పించి తన నెత్తి మీదను భూమినిఁ బెట్టుకొనగా మోయలేక తత్క్షణమునఁ గ్రిందబడెను. పిమ్మట వసిష్ఠుడు సత్సాంగత్య ఫలమును నర్పించి శేషుని శిరమునందున్న యా భూమిని నవలీలగఁ దన శిరమున ధరింపఁగలిగెను. పిదప విశ్వామిత్రుఁడు లజ్జించి నిరుత్తరుఁడై వచ్చిన త్రోవనే వెళ్ళిపోయెను అనియెడి కథ యిచ్చట ననుసంధేయము.

కించోదంత మిమం పురాతన మహం వచ్మి శృణు త్వం విభో
బ్రహ్మాణం ప్రతిజాతు పం క్త్రివదనో నందీశశాపాహతః,
ప్రాహైవం వచనం విధే మమ పున స్స్వీయాశరాణాం మృతిః
కస్మా త్స్యా ద్వదతా ద్భవానితి తదా పృష్టోఽవద త్సోపి తం
శ్రీరామా త్తవ రక్షసాం చ భవితా నాశో నగర్యాశ్చ తే. 37½

ఇదియును గాక, హనుమంతా! యీ పూర్వ వృత్తాంతమును జెప్పెదను వినుము. రావణుడు నందికేశ్వర శాపగ్రస్తుడైన పిదప నొకప్పుడు బ్రహ్మను గూర్చి యీ క్రింది విధముగఁ బలికెను. ఓ చతురాననా! నాకు నా సంబంధికులగు రాక్షసులకు లంకకును వినాశమెప్పు డెవని వలన గలుగునో చెప్పు మని యడుగ బ్రహ్మయు విచారించి రావణునితో రావణా! రామచంద్రుని వలన నీకును రాక్షసులకును నీలంకకును వినాశము వాటిల్ల గలదని చెప్పెను.

ఇత్యుక్త్వా గమనోద్యతం విధి మహం నత్వాఽవదం సాంజలి
ర్బ్రహ్మ న్మే వరమద్య దేహి, భగవ న్నాశో యథాఽంతు మే,
న స్యా త్త్వం కురుతా త్తథేతి బహుధా సంప్రార్థితః ప్రాహ మాం
సంచిం త్యాత్మని చాత్మభూ స్తవ మృతి శ్శీఘ్రంతు నో దృశ్యతే. 38 ½

ఇట్లు చెప్పి తన లోకమునుకు వెళ్ళబోవుచున్న బ్రహ్మకుఁ జేతులు జోడించి నమస్కరించి యిటులఁ జెప్పితి. ఓ చతురాననా! రావణునకు నాకును గూడ వినాశము గలుగునని నీవిపుడు రావణునితోఁ జెప్పిన మాటలను నేను వింటిని. నాకు (అనగా లంకకు) వెంటనే వినాశము గలుగకుండఁ జేయుమని నేను బహువిధములఁ బ్రార్థింప బ్రహ్మయు నిటులఁ జెప్పెను. నీకు మరణము శీఘ్రములో లేదని చెప్పి తిరిగి యిటులఁ జెప్పెను.

లంకే త్వం విజితా భవిష్యసి యదా శాఖామృగేణ ధ్రువమ్
పంక్త్యాస్యస్యచ తే తథాఽఽశరచయస్యాపి ధ్రువం స్యా న్మృతిః
ప్రోక్త్వైవం చతురాననో పి గతవా న్లోకం నిజం తద్వచ
స్సత్యం చాభవ దద్య రాక్షసవినాశోఽపి క్రమా త్సంభవేత్. 39½

ఓ లంకిణీ! నిన్నెపుడు శాఖామృగము (అనగా కోతి) జయించునో అప్పుడు నిశ్చయముగ నీకును (అనగా లంకకును) రావణునకును రక్కసులకును గూడఁ దప్పక వినాశము గలుగును. ఇట్లు చెప్పి బ్రహ్మ నిజలోకమున కేగెను. ఆ బ్రహ్మవచనము సత్య మయ్యెను. ఇంక రక్కసులకుఁ జేటు వాటిల్లును.

శ్రీరామం హృదయే నివేశ్య సుజనో యోదుష్కరం కార్యమ్।
ప్యాధాతుం యత తేహి తస్య తస్య విషమ ప్యార్యా మృతం తద్భవేత్॥
శత్రు ర్మిత్ర మపారవారిధి రలం గోష్పాదతుల్యోభవే।
దగ్ని శ్శీతలేవ పూర్వవచసాం సాక్షీ భవా న్వ్యా ధ్ధ్రువమ్.॥ 40 ½

ఓ హనుమంతా! శ్రీ రామచంద్ర మూర్తిని హృదయమునందు నిలిపిన నెంత దుష్కరమైన కార్యమయినను సుఖకరమగును. అట్టివానికి విష మమృతమగును. శత్రువు మిత్రమగును. అపారమైన సముద్రము గోష్పాదతుల్య మగును. అగ్ని శీతల మగును. పై వచనములకు నీవే దృష్టాంత మగుదువు అని పలికెను.

తస్మా ద్రామం సుసంస్థాప్య హృదయే సత్వరంగతః।
సాధయాఽఖిలకార్యాణి నాంతరాయో భవేత్తవ.॥ 41½

అందువలన శ్రీరాముని మనమునందు నిలిపి శీఘ్రముగ లంకలోనికిం బొమ్ము. *సర్వ కార్యములను జక్క పరపుము. నీ కెట్టి విఘ్న లేకుండ నుండుగాక అని లంకిణి పలికెను.

లంకాం తాం పవనాత్మజోఽమితబలో న్నిర్జిత్య చైవం తతోఽ
**ద్వారేణై వ మరుత్సుతోఽచలసమప్రాకార ముల్లంఘ్య సః
కృత్వా తత్పురి **సవ్యపాద మతులాం చాశ్రిత్య రథ్యాంవ్రజ
న్మధ్యే నైకవిచిత్ర గేరనిచయం దృష్ట్వాఽగమ ద్విస్మయమ్. 42 ½

*అఖిల కార్యాణీతి 1 సీతాసంమేళన రూప సుగ్రీవ ప్రతిజ్ఞా నిర్వహణం 2 రామకార్యం 3 సర్వ వానర శ్రమ సాఫల్యం 4 సీతా విరహత్యాగః 5 విభీషణమనోరథ పూరణం 6 లంకాదహనకరణ ద్వారా లోకత్రయానంద దానం. ఏవమాదీని హృదధికరణక రఘునాథ స్థాన కార్యాణీతి వేద్యమ్.

*సర్వకార్యములు 1 రామునితో సీతను జేకూర్చెదను అనియెడి సుగ్రీవుని ప్రతిజ్ఞా నిర్వహణము, 2 రామకార్యము, 3 వానరుల శ్రమకు సాఫల్యము, 4 సీత విరహమును వదలిపెట్టుట, 5 విభీషణుని కోరికను బూర్తిచేయుట, 6 లంకను గాల్చుట ద్వారా ముల్లోకముల కానందము నొనగూర్చుట. ఈ మొదలగునవి రాముని హృదయమునం దుంచుటవలన గలుగు కార్యములుగా గ్రహింపఁదగినది.

**అద్వారేణేతి : అనేన రాక్షస సంచారరహిత ప్రదేశా దేవ హనుమా న్లంకా ప్రవివేశేతి ద్యోత్యతే. తస్మాదేవ లంకాపరాజయో రాక్షసై ర్నజ్ఞాయత ఇతి వేద్యమ్. శత్రు స్థాన మద్వారేణ ప్రవిశే దితి రాజనీతి వశా త్తథా హనుమాన్ప్రవివేశ. న తు తద్భ యేత్యవగంతవ్యమ్. తథాహి "గ్రామంవా నగరం వాపి పత్తనం వా పరస్యహి విశేషా త్సమయే సౌమ్యః నద్వారేణ విశేత్పునః॥ ఇతి. కించ భారతే ప్యే మేవ సంద్రుశ్యతే, శ్రీ కృష్ణభీమార్జునాః జరాసంధంప్రతి యోద్ధుం గతా స్తే ప్యద్వా రేణైవ తత్పురం ప్రవివిశు రితి.

***సవ్యపాద మితి: శత్రు దేశే సవ్యపాద నిక్షేపణం కార్యమితి సంధృశ్యతే. తథాహి "ప్రయాణ కాలే చ గృహప్రవేశే వివాహకాలేఽపి చ దక్షిణాంఘ్రిం, కృత్వాగ్రతః శ్శత్రుపుర ప్రవేశే వామం నిదధ్యా చ్చరణం నృపాలః" ఇతి బృహస్పతివచనం. లంకాపరాజయస్య రాక్ష సావిదితత్వే కారణ మిద మవధేయమ్. లంకానామ్న్యా శ్శక్తే ర్లంకాపురాధి దేవతాత్వేన ప్రాయశో గ్రామ దేవతాలయానాం గ్రామాద్బహి రేవ సంస్థిత త్వేన తద్గ్రామదేవతా స్స్వగ్రామవేలా మతిక్రమ్య గ్రామ ప్రవేశా నర్హాన్ గ్రామ ప్రవేష్టౄ న్నిరుధ్య గ్రామం రక్షేయుః తస్మా ద్గ్రామా ద్బహి రేవ గ్రామదేవ్యా హనుమతశ్చ వివాదనినాదయోః ప్రవృత్తత్వేన తయో ర్వినాదస్తు పౌరనినాదే నశ్రుతః ఇత్యత్ర విస్మయో నాస్తి. కిం చ అద్వారేణైవ హనుమా న్లంకాం ప్రవిష్టవానితి కథనేన రాక్షస సంచార రహితప్రదేశా దేవ హనుమతా లంకాపుర ప్రవేశస్య కృతత్వేచ రాక్షసైర్లంకాపరాజయో న జ్ఞాత ఇతి వేద్యమ్.

నన్వత్ర స్వీయ చరితే హనుమతాఽను క్తేపి కథం లంకా జ్ఞాతవ త్యభూదితిచేదత్రోచ్యతే. అత్ర స్వీయ చరితస్య హనుమతాను క్తత్వేపి బ్రహ్మవచసా హనుమానేవ సీతాన్వేషణాయ సమాగతోఽభూదితి లంకా విదితవ త్యభూ దితి వేద్యమ్. వస్తుతస్తు హనుమా న్లంకాం విజితవా నిత్యనేన ముముక్షుయోగిచర్యా సూచితా భవతి. లంనామపృథివీతత్వం, లంకానామపృథివీతత్త్వవ ద్దేహ ముచ్యతే. అన్యథాఽపి లంకా శబ్దస్య దేహార్థకత్వం సంభవతి. తథాహి లంకాశబ్దస్య కులటార్థకత్వే నైఘంటిక వచనప్రామాణ్యదర్శనేన లంకానామకులటా. తత్సాదృశ్యస్య దేహే విద్య మానత్వాల్లంకానామ దేహ మత్రోచ్యతే నను కులటా సాదృశ్యం దేహే కథం వర్తత ఇతిచే దుచ్యతే యథా కులటా త్వేక ముత్సృజ్యాన్య మనుసరే త్తథా దేహ మప్యేత ద్దేహిన ముత్సృజ్య పరస్మి న్జన్మని పరంజీవ మనుసరేదితి కులటా సాదృశ్యం దేహే స్థిత మతోఽపి లంకా పదవ్యంగ్యం దేహం భవతి. ఆత్మోపలబ్ధి కామస్య ముముక్షో ర్నవద్వారవ ద్దేహజయోఽవశ్యకరణీయ ఇత్యనేన సూచితం. "సత్యేన లభ్య స్తపసా హ్యేష ఆత్మా" ఇత్యాదినా ఆత్మోపలబ్ధే స్సత్యతప స్సమ్యగ్జ్ఞాన బ్రహ్మచర్యాణాం సాధనత్వే నోపనిషత్సు కథితత్వాత్, తేషాం చతుర్ణాం హనుమతి సద్భావా దాత్మోపలబ్ధి కామస్య దేహజయస్య ప్రథమకర్తవ్యత్వేన హనుమతా లంకాజయః కృత ఇత్యస్య ముముక్షుణా దేహజయః కృత ఇత్యంతరార్థో వేదితవ్య ఇత్యలం విస్తరేణ.

అద్వారమున - ద్వారము కాని ద్వారమున హనుమంతుడు వెళ్ళెనని చెప్పుటచే రాక్షస సంచార రహితమయిన ప్రదేశముననే హనుమంతుడు లంకను ప్రవేశించెనని తోచుచున్నది. అందువలననే లంకిణి యొక్క పరాజయము రాక్షసులకుఁ దెలియదయ్యెను. శత్రుస్థానమును బ్రవేశించునపుడు అద్వారముననే ప్రవేశింప వలయునని రాజనీతి యుండుటచేతనే హనుమంతు డటులఁ బ్రవేశించెను. కాని రాక్షసభయము చేతఁ గాదని తెలియదగును. "శత్రువు యొక్క గ్రామమును గాని, నగరమును గాని, పట్టణమును గాని అద్వారముననే (ద్వారము కాని ద్వారముననే) ప్రవేశింప వలయు నను నభియుక్తవచనము గూడ గన్పడుచున్నది. మరియు, భారతమునఁ గూడ నివ్విధముగనే కన్పడును. శ్రీకృష్ణ భీమార్జునులు జరాసంధుని తో యుద్ధమును గోరి వెళ్ళినపుడు వారలు కూడ నద్వారముననే యా శత్రుపురమునఁ బ్రవేశించినటుల గన్పడుచున్నది.

సవ్యపాదము నుంచెను. -(ఎడమకాలినుంచెను)- శత్రుదేశమునఁ బాదము నుంచు నపుడు ఎడమకాలినే ముందుంచవలయు నని కన్పడుచున్నది. (ఎట్లన) "ప్రయాణ కాలమునను, గృహప్రవేశమునను, వివాహకాలమునను కుడిపాద ముంచవలెననియు, శత్రుదేశములో నడుగు పెట్టునపుడు మాత్రము ఎడమకాలినే ముందుఁ బెట్టవలయు ననియు బృహస్పతివచనము గన్పడుచున్నది. లంకిణి పరాజయము

అమితబలుడగు హనుమంతుడు పై విధముగా లంకిణిని జయించి అద్వారమున (ద్వారము కాని ద్వారమున) కొండవలె నెత్తయిన యా ప్రాకారము నుల్లంఘించి యా పురములో సవ్యపాదమును (ఎడమకాలిని) మొదటగఁ బెట్టి నిరుపమాన మయిన యప్పురవీథి వెంట వెళ్లుచు మధ్య మధ్య అనేక చిత్ర విచిత్రములైన రాక్షస భవనములను జూచి విస్మయ మొందెను.

ఆశ్చర్య రామాయణే సుందరకాండే ద్వితీయ స్సర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్య రామాయణమున సుందర కాండమున రెండవ సర్గము ముగిసెను.

రాక్షసులకుఁ దెలియక పోవుటకుఁ గల కారణ మీ క్రింది విధముగ గమనింపఁదగినది. లంకిణి యనగా లంకను గాపాడు గ్రామ దేవతయై యున్నది. గ్రామదేవతాలయములు గ్రామమునకు వెలుపలనే యుండును. ఆ గ్రామదేవతలు తమ గ్రామ పొలిమేరను దాటి గ్రామములోఁ బ్రవేశింపరాని వారలు ప్రవేశింపఁ బ్రయత్నించినచో వారలను నిరోధించి గ్రామమును గాపాడు చుందురు. లంకిణి కూడ గ్రామ దేవతయే కావునఁ దన పొలిమేరను దాటి గ్రామములోఁ బ్రవేశింపఁ బోవుచున్న హనుమంతునితో వివాదపడుచు నినాదము చేసినను పౌరుల నినాదములో వీరి యిర్వురి కేకలు వీరి వివాదము రాక్షసులకుఁ దెలియఁబడక పోవుటలో నాశ్చర్యము లేదు. ఇదియునుంగాక హనుమంతుడు లంకలో అద్వారమున (సింహద్వారము కాని ద్వారమున) ప్రవేశించుటకుఁ బ్రయత్నించుటవలన నచట రాక్షస సంచారము లేని కారణముచేఁ గూడ వీరియిరువురి వివాదము కాని, లంకాపరాజయము కాని రాక్షసులకుఁ దెలియబడలేదు. ఇక్కడ నొక యాశంక కలుగును. (ఏమన) హనుమంతుడు తన వృత్తాంతమును లంకిణితో జెప్పినట్లు లేనపుడు, హనుమంతుడు సీతాన్వేషణమునకై రాగలడని పూర్వము బ్రహ్మ లంకిణికి జెప్పియున్న హేతువులచే లంకిణి తెలిసికొన గలిగినది యని తెలియదగినది. వాస్తవికార్థము విచారించినచో హనుమంతుడు లంకను జయించె ననుటచే ముముక్షుయోగి చర్య సూచితమగుచున్నది. (ఎట్లన) (లం) అనగా పృథివీతత్త్వము అని యర్థము. లంక యనగాఁబృథ్వీ తత్త్వము గల దేహమని యర్థము. లంకను జయించుట యన దేహమును జయించుట యని అర్థము. లంక యను పదమునకు దేహ మను నర్థము మరియొక విధము గూడ వచ్చును. లంకాపదమునకు కులట (వ్యభిచారిణి) అను నర్థము నిఘంటువున శ్రుత మగుచుండుటచే లంక యన వ్యభిచారిణి యయిన స్త్రీ యని అర్థము. దాని సాదృశ్యము దేహమునం దుండినందున సాదృశ్యార్థమును బట్టి లంక యనఁగా దేహ మర్థ మగును. వ్యభిచారిణి యొక పురుషుని మఱుజన్మమున నింకొక జీవుని ననుసరించును గాన కులట యొక్క (వ్యభిచారిణి యొక్క) సాదృశ్యము దేహము నం దుండుటవలన లంకా పదమున కర్థము దేహ మగును. లంకను జయించుట యన నంతరార్థమున దేహజయ మని యర్థము. ఆత్మ సాక్షాత్కారము గోరు ముముక్షువునకరు నవద్వారయుక్తమయిన దేహమును జయించుటచే ప్రథమకర్తవ్య మైనదని యిందుచే సూచింపబడెను. ఆత్మ సాధనములుగా నుపనిషత్తులయందు జెప్పఁబడియుండుటచే నా నాలుగును హనుమంతునియం దుండుటచే నాత్మోపలబ్ధికామునకు దేహజయము ప్రథమ కర్తవ్య మగుటచే హనుమంతుడు లంకను జయించెనను దాని భావ మేమనగా ముముక్షువగు యోగి దేహమును జయించెనను నంతరార్థము తెలియదగినది.

తృతీయ స్సర్గః - మూడవ సర్గము

పశ్చా ద్యానవిమానదంతితురగా నన్యా న్సతాంగాం స్తథా
పత్తీ న్వేత్రధరా న్నృహా న్పురి తదాపశ్య న్త్రమాన్మారుతిః,
రత్న స్తంభ సహస్రశోభిసదన శ్రేణిష్వధో సంచర
న్నానారూపవిచిత్రరాక్షసజనా న్మధ్యే తు సందృష్టవాన్. 1

పిమ్మట హనుమంతుడు లంకలోని పలురకముల వాహనములను విమానములను, దిగ్గజముల వంటి గజములను, గుఱ్ఱములను, రథములను, కాల్బలమును జూచుచు సహస్ర స్తంభములచేఁ బ్రకాశించుచున్న పలురకముల మేడలలో దిరుగుచు మధ్యమధ్యను బలువిధములుగా నున్న రాక్షసులను జూచెను.

వేదాధీతికృతో వికర్మకరణే దీక్షావహో న్మారుతి
ర్ముండా న్దర్భశయా ననిష్టపరిహారా యాగ్నికుండే ష్వలమ్,
హోమా నాచరతో జటాజినధరా న్గోచర్మధృత్వా స్థితా
న్కృత్యోత్పాదనకారిణో రిపువధా యైతాదృశా న్దృష్టవాన్. 2

ఆ రక్కసులలో వేదాధ్యయనము చేయువారలును, శాస్త్ర విరుద్ధమైన కర్మ నాచరించుటయందు దీక్ష వహించిన వారలును, బోడి తలలవారును (అనగా రాక్షససన్న్యాసులు), దర్భలను బిడికిళ్లలో ధరించినవారును, (ఇంద్రునకుఁ జేతిలో వజ్రాయుధ మెట్టిదో బ్రాహ్మణులకుఁ జేతిలో దర్భయట్టిదని శాస్త్రమున్నది) అనిష్ట పరిహారమునకై అగ్ని కుండములయందు హోమము చేయు వారలును, జడలను ధరించిన వారలును, గోచర్మమును ధరించినవారును, శత్రు సంహారమునకై ప్రయోగములు చేయువారలును గలరు. ఇట్టి రాక్షసులను హనుమంతుడు చూచెను.

వ్యాఘ్రచర్మధరా న్కాంశ్చి ద్వృషచర్మధరాం స్తథా,
ఆభిచారికమంత్రౌఘపఠతశ్చ నిశాచరాన్,
దృష్ట్వా విస్మయ మాపన్నో బభూవ మరుదాత్మజః. 3 ½

మఱియుఁ బులిచర్మములను ధరించినవారిని, ఎద్దుచర్మమును ధరించిన వారిని, శత్రుమారణము చేయు మంత్రములను బఠించువారిని గూడ హనుమంతుడు చూచి యాశ్చర్యపడెను.

తత్ర తత్ర మరుత్సూను స్సంచర న్కుటిలాననాన్
ఏకాక్షా నేకకర్ణాంశ్చ వికర్ణా న్వికృతాననాన్
ధనుర్బాణధరా న్పాశహస్తా నాయుధధారిణః
శూలముద్గరహస్తాంశ్చ రాక్షసా న్సందదర్శ సః. 4-5 ½

ఇంక నచ్చటచ్చట హనుమంతుడు సంచరించుచు నొంటికన్ను, నొంటిచెవి కలవారిని, చెవులు లేని వారిని, వికారముఖము గలవారిని, ధనుర్బాణములను ధరించి యున్నవారిని, పాశాయుధములను జేతియందు ధరించిన వారిని, శస్త్ర పాణులను శూలములు మొదలగు నాయుధములను ధరించివారినిఁ గూడఁ జూచెను.

భామాః పద్మముఖీ ర్వక్ర పక్ష్మ మంజుల సద్దృశః
విచిత్రభూషా విలసత్తటిత్సమవరాంగనాః,
రామా స్స్వజీవితేశాత్త పరిరంభముదన్వితాః
శ్యామాః కోమలగాత్రీశ్చ రామదూతో దదర్శ సః. 6-7

కమలములవలె నందమైన ముఖముగల స్త్రీలను, వంకరయైన రెప్పలచే నందమైన కనులు గలవారిని, విచిత్రమైన యాభరణములచేఁ బ్రకాశించువారిని, మెఱుపు తీగవంటి దేహము గల స్త్రీలను, దమభర్తచేఁ గౌగిలింపబడి సంతసించు స్త్రీలను, నడి యౌవనమున నున్న వారిని రామదూత (హనుమంతుడు) చూచెను.

కించ స్వర్ణ సమాన దేహలతికా స్సోఽనంగ కేళిక్షమాః
ప్రస్కన్నోరుకుచాంశుకాశ్చ రతిసంప్రాప్తశ్రమా రాక్షసీః
సౌవర్ణోత్తమ సౌధసంస్థిత పతిప్రాప్త్యర్థగంత్రీ స్తథా
కామావేశయుతాశ్చ ధర్మనిరతాః కాశ్చి ద్దదర్శ క్రమాత్. 8 ½

మఱియు, బంగారు వన్నెగల దేహము గలవారిని, రతి క్రీడలయందు నిపుణు లైనవారిని, జారిపోయిన పైట గలవారిని, కామక్రీడల యందు శ్రమపడియున్న వారిని, బంగరుమేడల పై భాగమున శయనించి యున్న భర్తలను గూడుకొనుటకుఁ బోవువారిని; సనాతన ధర్మములయం దాసక్తి గలవారిని, ఇట్టి పలురకముల స్త్రీలను హనుమంతుడు జూచెను.

ఏవం త్వాత్మపరీక్షితాసు యువతి ష్వేకాపి రాజాన్వయే
జాతా రూపవతీ చ భర్తృ విరహే సద్ధర్మైశీలా సతీ,
నాయోన్యుద్భవభాక్చ తత్ర యువతి ర్దృష్టా మరుత్సూనునా
సీతాచాపి న వీక్షితాహనుమతా సా మృగ్యమాణాక్వచిత్. 9 ½

హనుమంతుడు చూచిన స్త్రీలలో రాజవంశములోఁ బుట్టినదికాని, యొక పక్షమునఁ బుట్టినను నంతటి రూపవతి కాని, యొకవేళ నంతటి రూపవతి యైనను భర్త సమీపములో లేనపుడు పాతివ్రత్యము గలదికాని, పై లక్షణము లన్నియు నున్నను అయోని సంభూతురాలు కాని కన్పించకపోయెను. ఎంత వెదకినను సీత కన్పింపక పోయెను.

ఏవం తత్ర నిశాచరోత్తమగృహే ష్వార్యాం మహీజాం పున
స్సమ్య క్సోఽపి విచిత్య కుత్ర చ నతాం నాపశ్య దార్త స్తతః
భూయః కామచరో దృఢం ప్రథమతోఽ ప్యుత్సాహవాన్భూమిజాం
ప్రారంభం కృతవా న్విచేతు మనఘ శ్శ్రీవాయుసూనుః క్రమాత్. 10

ఈ ప్రకారము లంకలో రాక్షసభవనములలోఁ బూజ్యురాలగు సీతను వెదకి వేసారి యెచ్చటను గానక హనుమంతుడు దుఃఖతప్తుడై పిదప ధైర్యమూని కామరూపుడై మునుపటికంటె నుత్సాహముతో రాక్షసోత్తముల యిండ్లలోఁ దిరిగి సీతను వెదుక నారంభించెను.

ధూమ్రాక్షస్య తథా ఘనస్య విఘనస్యోన్మత్తమత్తాఖ్యయో
ర్వక్ర స్యాక్షకుమారకస్య వికటస్యాపి క్రమా ద్వేశ్మసు,
సంపాతేః ప్రఘసస్య భీమశుకనాసేభాస్య గేహే ష్వథో
విద్యుజ్జిహ్వకరాళ రోమశశఠ గ్రీవావయేషు క్రమాత్. 11 ½

ధూమ్రాక్షుడు ఘనుడు విఘనుడు యుద్ధోన్మత్తుడు మత్తుడు వక్రుడు అక్ష కుమారుడు వికటుడు సంపాతి ప్రఘసుడు భీముడు శుకనాసుడు గజముఖుడు విద్యుజ్జిహ్వుడు కరాళుడు రోమశుడు శఠుడు గ్రీవుడు మొదలగు వారల యిండ్లలో హనుమంతుడు సీతను వెదకెను.

ఇంద్రజిహ్వస్య భవనే సద్మ నీంద్రజిత స్తథా,
మహీజాతాం విచిత్యాపి నాపశ్య ద్వాయునందనః. 12½

ఇంద్రజిహ్వుడు,ఇంద్రజిత్తు మొదలగు రాక్షసోత్తముల యిండ్లలోఁ గూడ సీతను వెదకి కూడ హనుమంతుడు విఫలమనోరథు డయ్యెను.

ఏవం తత్ర నిశాచరోత్తమగృహే ష్వబ్జాననాం భూమిజాం
సామీరి స్త్వనిరీక్ష్య రాక్షసపతే స్సంప్రాప్తవా నాలయమ్,
కైలాసాచలవ త్ప్రకాశసహితం సౌవర్ణరత్నాంచితం
రమ్యస్త్రీ పరివేష్టితం చ వితతప్రాసాద మాలావృతమ్. 13½

ఈ విధముగ లంకలో రాక్షసవీరుల యిండ్లలో సీత కన్పింపని కారణమున హనుమంతు డటనుండి రావణుని భవనముకు వెళ్లెను. ఆ రావణ భవనము వెండికొండవలెఁ బ్రకాశించుచున్నదియై సువర్ణమయమై మధ్యలో రత్నములచే నలంకరింపఁబడి యందమైన స్త్రీలచే చుట్టు మేడలవరుసచే నొప్పుచుండెను.

ప్రవిశ్య మారుతి స్తస్య భవనే సుందరీః పునః,
నైకరూపా విశాలాక్షీ ర్దృష్ట్వా విస్మయ మాప్తవాన్. 14½

హనుమంతు డిటుల రావణ భవనమునఁ బ్రవేశించి యచ్చట నున్న పెద్ద పెద్ద కన్నులు గలిగియందముగ నున్న స్త్రీలను జూచి యాశ్చర్య పడసాగెను.

నిమీల్యాక్షిణీ స్వాపనా త్కాచ నార్యా,
సపత్నీ ముఖం రావ ణాస్యభ్రమేణ,
చుచుంబ స్వభర్తా చుచుంబాస్య మేవం,
భ్రమా త్సాపి భూయః పరాస్యం చుచుంబ. 15

ఆ స్త్రీలలో నొకతె కనులు మూసికొని నిద్రించుచుఁ దన భర్త ముఖమనుకొని సవతి ముఖమును ముద్దు పెట్టుకొను చుండెను. పిదప నా స్త్రీయును దన భర్తయే తనను ముద్దు పెట్టుకొనుచుండెనని తలంచి తానును నిద్రలోఁ దెలియక యింకొక స్త్రీ ముఖమును ముద్దు పెట్టు కొనుచుండెను.

పీత్వా మద్యరసం స్వదేహ మవశా విస్మృత్య కాచి త్తదా
స్వీయాంగాని పరాంగనాంగనిచయే నిక్షిప్య నిద్రాంగతా
అన్యా కాచన చాత్మపాణియుగళం త్వన్యాంగనోరస్థ్సలె
నిక్షి ప్యాత్మవశేతరాఽతిబహుళం సుష్వాప నిశ్వాసముక్. 16

మఱియొకతె మద్య పదార్థమును ద్రావి యొడలెరుగక నిద్రించుచు నిద్రలోఁ దనకాలు సేతులు మొదలగు నవయవముల నింకొక స్త్రీ యవయవముల మీద నుంచెను. ఇంకొకతె తన చేతులను మఱియొక స్త్రీ యొక్క వక్షఃస్థలమునందుంచి తన దేహ స్మృతి తనకుఁ దెలియక మిక్కిలి నిట్టూర్పును విడుచుచు నిద్రించుచుండెను.

*స్వపంతీనాంతు నారీణాం విధానే పరివీక్షితే,
ఇద మస్యా భవే దంగ మితి వక్తుం న శక్యతే. 17

---

* స్వపంతీనామితి -"రమయతి రమణీయం పద్మినీ తుర్యయామే" ఇత్యాది వచనవిచారణే త్రియామావధి పద్మినీనాం స్వభర్తృభి రసంబంధ శ్రవణేన చతుర్థ యామేవ తాసాం స్వభర్తృ ప్రీణన శ్రవణేన చ తత్ర స్వపంత్య స్సర్వా అపి పద్మిన్య ఏవై త్యూహ్యతే. కించ హనుమత స్తత్ర ప్రవేశ కాలస్య ద్వితీయయామత్వేన హస్తినీజాతీయ నారీణా మేవ తదా జాగృతి రిత్యవగంతవ్యమ్.

స్త్రీ లచ్చట* నిద్రించుచున్న విధము చూడగా, కాలు చెయ్యి వస్త్రము మొదలగు వానిని గూర్చి ఇది దీనిది, ఇది దానిది యని వేరు వేరుగా చెప్ప నలివి కాకుండ నుండెను.

తద్గేహే న్యవస న్సురాదశముఖా నీతా స్సురూపా స్త్రియో,
రాజ్ఞాం దైత్య వరాంగనా మునివరారోహా స్సురాణాం స్త్రియః,
తస్మిన్కామవశాత్స్వయం హ్యుపగతానార్యో బలాదాహృతాః
నిష్కామా అపి పూర్వ మాశరవిభౌ పశ్చాత్సకామా స్థ్సితాః. 18

*రావణునిచేఁ బూర్వ మపహరింపఁబడి తీసికొని రాబడిన రాజకన్యలును దైత్య స్త్రీలును దేవతా స్త్రీలును ముని పత్నులును నతనియందుఁ గోరికతో స్వయముగ వచ్చియున్న స్త్రీలును నచట నుండిరి. పూర్వము బలాత్కారముగఁ దీసికొని రాబడినపుడు రావణుని యందుఁ బ్రేమ లేనివారలు కూడఁ బిమ్మట

*నిద్రించుచున్న విధము- పద్మినీ జాతి స్త్రీలు నాల్గవ యామమునఁ దమ భర్తతోఁ గలసి భర్తను సంతోష పెట్టుదు రను వచనమును విచారింపగాఁ బద్మినీ జాతి స్త్రీలకుఁ దొలిమూడు జాములలోఁ దమ భర్తలతో సంబంధ ముండదనియు, నాల్గవ యామముననే భర్తలతోఁ గలియుదురనియు శ్రుతమగు చుండుటచే నిద్రించుచున్న స్త్రీలందరు బద్మినీ జాతి స్త్రీలని తెలియఁ బడుచున్నది. (ఏలననగా) హనుమంతు డచ్చట సంచరించుచు కాలము రాత్రి రెండవయామ మగుటచే నప్పుడు మేల్కొని భర్తతోఁ జేరియున్న వారలు హస్తినీజాతిలోఁ జేరిన వారలు కాని పద్మినులు కారు కానఁ బద్మినీ జాతివారలు నిద్రించు చున్న వారని తెలియదగును.

**(1) శ్లోకేఽస్మి న్నతిపాదితయా రీత్యా దశాస్య కర్తృక నృప దేవ తాపసకన్యాపహరణస్య యాథార్థ్యే త్వధోలిఖిత వచనా న్యేవ ప్రమాణ భూతాని భవంతి. తథాహి-యుద్ధ కాండే "హింసా పరస్వహరణే పరదారావమర్శనం, ఏతే దోషా రమమభ్రాతు" రితి పరస్వాదిహరణస్య పరదారావమర్శ నస్యచ రావణ వినాశే దోషత్వేన ఇంద్రజితం ప్రతి విభీషణస్య కథనేన.

(2) "దేవాసురనృకన్యానా మాహర్తారం తత స్తతః" ఇతి దేవమానవ కన్యాపహరణం రావణేన కృత మితి, తద్దోషా దేవ స్వభర్తా దశాననో మృతి మాప్తవా నితి చ, మండోదరీ విలాపవచనేన.

(3) "బహ్వీనాముత్తమ స్త్రీణా మాహృతానామిత స్తతః సర్వాసా మేవ భద్రం తే మమాగ్రమహిషీ భవేతి రావణ వచనేన చ ఏవమాది బహువచన ప్రామాణ్యసద్భావేన రావణేన బహ్వ్యః పరస్త్రియ స్త్వాహృతా ఆనీతా శ్చేత్యవగమ్యతే"

* ఇచ్చటఁ జెప్పఁబడిన విధముగ రావణుడు నృపదేవ తాపసస్త్రీలను బలాత్కారముగఁ దీసుకొని వచ్చిన విషయము యథార్థ మనుట కీ క్రింది వచనములే ప్రమాణము లగుచున్నవి. (ఎట్లన) వాల్మీకి రామాయణమున యుద్ధ కాండమున విభీషణు డింద్ర జిత్తుతో నిటులఁజెప్పెను.

1. "రావణుడు నశించుటకును, వాని యైశ్వర్య మంతయు నశించుటకును బరధన పరదారా పహరణము మొదలగు వాని దోషములే కారణములుగాని నేను కా" దను విభీషణుని వచనము ప్రమాణము. యుద్ధకాండముననే

దీసికొని రాబడినపుడు రావణుని యందుఁ బ్రేమ లేని వారలు కూడఁ బిమ్మట నతనియందుఁ బ్రేమ గలవారలై రావణభవనములో విధిలేక యుండిరి. వారినెల్ల హనుమంతుఁడు క్రమముగఁ జూచెను.

తాసు సర్వాసు నారీషు నిష్కామా తు దశాననే,
విమృష్టాపి విశేషేణ నో దృష్టా కాచి దప్యహో. 19

ఆ స్త్రీలలో రావణుని యందుఁ బ్రేమ లేనిది వెదకినను మచ్చునకైన నొక్కతె గూడ గన్పడదు. (బలాత్కారముగఁ దేబడినను దమ బందుగులను దిరిగి కలిసికొనుట యసంభవమని తలచి పస్తులఁ జావ లేక రాణునకు వశ్య లయిరని తెలియదగును.)

దశాననాంగనామధ్యే కురూపా నీచవంశజా,
అసంతుష్టా దశాస్యస్య శ్రియా నైకాపి దృశ్యతే. 20

రావణుని యంతఃపుర స్త్రీలలో వెదకిచూచినను కురూపిణి కాని, నీచవంశమున జన్మించినది కాని రావణుని యైశ్వర్యమునకు సంతసింపనిది కాని యొక్కతె గూడ మచ్చునకైన నచ్చటఁ గన్పడదయ్యెను.

బహ్వీస్స్వర్ణమయీశ్చ తత్ర హనుమాన్శయ్యా స్తదా దృష్టవా
న్సౌవర్ణం చషకోత్కరం బహువిధా న్యుచ్చాని యానాని చ,
క్రీడార్థాని సరాంసి పంజరలసద్వైడూర్య ప్రత్యుత్కరం
నానా వస్తువిరాజితాని భవనా న్యన్యా న్యపశ్య త్తమాత్. 21

ఆ రావణుని గృహమున నెచ్చటఁ జూచిన బంగరు శయ్యలును సువర్ణ పాన పాత్రులు మొదలయిన వస్తువులే కాక గొప్పవాహనములు, పలు రకముల గుఱ్ఱములు, క్రీడాసరోవరములు, పంజరములో వైడూర్యమణులచేఁ గల్పింపబడిన కృత్రిమపక్షులు మొదలగునవి గొప్ప చుట్టు భవనములలో నొప్పుచుండ వానిని హనుమంతుడు చూచెను.

---

2. తన భర్తయగు రావణుడు దేవతల అసురుల మానవుల స్త్రీల నపహరించినవాడని మండోదరీ విలాపవచనము ప్రమాణము.

సుందర కాండమున

3. నాచేఁ దీసికొని రాబడి నా భవనములో నుంచబడిన ఆ స్త్రీ లందరిలోను, బట్టమహిషివిగా నీ వుండుమని సీతతో రావణుడు పలికిన వచనమే ప్రమాణము. ఈ మొదలగు ప్రమాణ వచనము లనేకము లుండుటచే రావణునిచే నపహరింపఁబడి తీసికొని రాబడిన స్త్రీలనేకు లుండినట్లు తెలియఁబడుచున్నది.

శరదృభ్రం యథా తారానికరేణ విరాజతే,
తథా దశాస్యభవనం స్త్రీతారాభి ర్విరాజతే. 22½

నక్షత్రసమూహముచే శరత్కాలమున గగనము ప్రకాశించునటుల స్త్రీ తారలచే రావణుని గృహము ప్రకాశించు చుండెను.

ఆకాశచ్యుతనాకసన్నిభ మధో వర్షాబ్ది తుల్యాకృతి
స్వర్ణామూల్యమణి ప్రకాశిత మతో నిస్తుల్యరూపం క్షితౌ,
విద్యుత్సన్నిభ యోషిదావృతతమం హంసోహ్యమానాత్మభూ
యానం వా స్థిత మాశరేశభవనేఽపశ్య ద్విమానం చ సః. 23½

పిదప హనుమంతుడు పుష్పకవిమానమును జూచెను. ఆ విమానము గగనమునుండి జారిపడిన స్వర్గమా యనునట్లుండెను. మఱియు వర్షాకాలపు మేఘమువంటి యాకారము గలదియై సువర్ణరత్న భూషణములచే నలంకృతమైనది కనుకనే భూమిపై నిరుపమానమై యొప్పుచుండెను. మఱియు మెఱుపుతీగె వంటి దేహముగల స్త్రీలచే నావరింపఁ బడియున్నదియు, హంసలచే మోసికొని పోఁబడు బ్రహ్మవిమానమువలె నున్నదియు నగు నా పుష్పక విమానమును హనుమంతుడు చూచెను.

పురా బ్రహ్మణే విశ్వకర్మా దదౌ య,
ద్విధాయాఽథ సోఽదా త్కుబేరాయ తుష్టః,
యదిచ్ఛాతో దిష్టదేశాప్తిశీలం
తదేత ద్విమానం దదర్శాంజనేయః. 24½

ఏ విమానము బూర్వము విశ్వకర్మ నిర్మించి బ్రహ్మదేవున కీయగా నతడు కుబేరుని తపమునకు మెచ్చి పిదప నతని కిచ్చెనో, మఱియు నే విమానము సంకల్ప మాత్రమున నభీష్టదేశమునకుఁ బోఁగలదో ఆ యీ విమానమును రావణుడు కుబేరుని జయించి యపహరించి తెచ్చుకొని యింటిలో బెట్టుకొనెను. దానిని హనుమంతుడు చూచెను.

మరుద్వేగవ త్స్వర్గతుల్యం సురమ్యం
శరత్కాలచంద్రామలం పుష్పరమ్యమ్,
ప్రకామ్యం మహేశాదిభి శ్చాతిచిత్రం
విమానం నిరీక్ష్యాఽంజనేయోఽతిహృష్టః. 25½

మఱియు నీ విమానము వాయువేగముగఁ బోవునదియును, స్వర్గతుల్యముగ నున్నదియును, మిక్కిలి యందమైనదియుఁ బరమేశ్వరుడు మొదలగు లోకపాలకులచేఁ గూడఁ గోరదగినదియును, మిక్కిలి చిత్రవిచిత్రముగ నున్నదియునై యున్నది. అట్టి విమానమును జూచి దాని యందమునకు హనుమంతు డాశ్చర్య సంతోషములను బొందెను.

అర్ధ యోజన విస్తీర్ణ మేకయోజన మాయతమ్,
రాక్షసేంద్రస్య భవనం విమానాభ్యంతరే స్థితమ్. 26½

ఆ విమానమధ్యమున నర్ధయోజనము (రెండుక్రోసులు) వెడల్పు నొకయోజనము నిడుపుగల రావణుని భవన ముండెను.

***తత్రేంద్ర వైభవం శ్రీదసంపదం శ్రియమప్యసౌ**
సర్వదిక్పాలకానాంచ దదర్శ హరిపుంగవః. 27½

* ఆ రావణ భవనములో మహేంద్రుని స్వర్గరాజ్యలక్ష్మియు, కుబేరుని యైశ్వర్యము, మఱియు తదితర దిక్పాలకుల యైశ్వర్యములు కూడఁ దులదూగుచుండెను.

చతుర్దంతై స్త్రిదంతైశ్చ ద్విరదై శ్శస్త్ర పాణిభిః,
సంరక్షిత మసంబాధం రావణస్య నికేతనమ్. 28½

---

*అనేన "రావణస్య గృహే సర్వా నిత్య మేవానపాయినీ" త్యభిధానాత్ సర్వదిక్పాలనా మైశ్వర్య మేకస్మిన్ రావణ భవనే సర్వదా వర్తత ఇత్యవగమ్యతే. అత్రేంద్ర వైశ్రవణయోః ప్రత్యేక గ్రహమమితం దిక్పాల విలక్షణైశ్వర్యయుక్తత్వ ద్యోతనార్థ మితి వేద్యమ్. కిం చ రావణభవన స్యేతర భవన వైలక్షణ్యంచ సూచితం భవతి. రావణపుత్రాదిగృహేషు ప్రత్యేక దిక్పాలైశ్వర్యస్య స్థితా వపి సర్వదిక్పాలకైశ్వర్యస్యాత్ర సద్భావా త్తద్వై లక్షణ్యం వేద్యం.

*రావణుని యైశ్వర్యము "నిత్యానపాయి" యను వచనము ననుసరించి సర్వదిక్పాలకుల యైశ్వర్యము రావణభవనమునందే యెల్లపుడు నుండుచున్నట్లు తెలియఁబడుచున్నది. ఇచ్చట నింద్రకుబేరులు కూడ దిక్పాలకవర్గములోఁ జేరినవారైనను బ్రత్యేకముగా వారిని జెప్పుటచే నితర దిక్పాలకుల యైశ్వర్యముకంటె వీరిరువురి యైశ్వర్యము విలక్షణ మైనదని తెలియుటకు వేఱుగఁ జెప్పఁబడినదని తెలియఁదగును. ఇంద్రజిత్తు మొదలగు రావణ పుత్రుల గృహములలో నొక్కొక్క దిక్పాలకుని యైశ్వర్యమే యుండియుండును కాని రావణుని భవనమున సర్వదిక్పాలకుల యైశ్వర్య ముండుటవలన నితర భవనములకంటె నీ రావణ భవనము విలక్షణ మైనదని కూడఁ దెలియఁబడును.

రెండుదంతములు గల యేనుగులు, మూడుదంతములు గల యేనుగులు, నాలుగు దంతములు గల యేనుగులు, శస్త్ర ప్రాణులగు రాక్షసులును దూర దూరమున నిలఁబడి యా భవనమును గాపాడు చుండిరి.

రావణాపహృతా సీతా రాజకన్యా స్సమంతతః,
సమావృతా విరాజంతే రావణస్య గృహాంతరే. 29½

రావణునిచే నపహరింపఁబడి తీసికొని రాబడిన రాజకన్యలు మొదలగు వారలు వాని యంతఃపురమునందు విలసిల్లుచుండిరి.

సువర్ణకలశోపేతం కృత్రిమై రావృతం మృగైః
మధ్యందినార్కసదృశం రాక్షసేంద్రనికేతనమ్. 30

మఱియు, నా రావణుని భవనము సువర్ణకలశములచేతను గృత్రిమమృగములచేతను నావృతమై మధ్యాహ్న కాలపు సూర్యుని వలెఁ బ్రకాశమానమై యొప్పుచుండెను.

తతః ప్రవిశ్య హనుమాన్ శాలాం నారీభి రావృతామ్,
రమణీవేష్టితం తత్ర రావణం చ దదర్శ సః. 31½

అట్టి భవనమున నున్న స్త్రీ శాలను (స్త్రీ లుండెడి శాలను) హనుమంతుడు ప్రవేశించి యచ్చట స్త్రీజనముచేఁ జుట్టుకొనబడి యున్న రావణుని జూచెను.

లోకో వాత్మభువోఽయ మింద్రనగరీ వేయం పురీ స్యా న్నచే
త్సిద్ధిర్వాపి పరా భవే దితి మరుత్సూను ర్హృదా చింతయన్,
తుష్ట స్తత్ర శనైశ్చర న్యువతిభి స్సంవేష్టితం రావణం
దృష్ట్వా తద్విషయాం క్రుధం పునరసౌ సోఢుం తు శక్తో బలాత్. 32½

ఇది సత్యలోకమా లేక యింద్రుడు నివసించు నమరావతియా లేక వైకుంఠమా యని హనుమంతుడు తన మనమునఁ దలపోయుచు సంతోషపడుచు మెల్లగా వెళ్ళి స్త్రీజనముచేఁ జుట్టుకొనబడియున్న రావణునిఁ జూచి యతనియందుఁ దన కుండిన కోపమును బలవంతముగ నాపుకొనెను.

పానానంతరభావిభోగసమయే వ్యావృత్తభూషాస్రజో
రేజుః కాశ్చన నిద్రితా దశముఖాశ్లిష్టా స్థితాః కాశ్చన,
కాశ్చి త్స్రస్తహిరణ్మయాత్మరశనా విస్రస్తకేశస్రజో
విచ్ఛిన్నస్రజఏవ కాశ్చిదవస న్నారీగృహాభ్యంతరే. 33½

ఆ స్త్రీలలో గొందరు మద్యము ద్రావి నృత్యము మొదలైనవి చేసి రతి క్రీడలు చేసిన సమయమునఁ దలక్రిందు లయిన భూషణములు మాలికలు గలవారై బడలి నిద్రించుచుండిరి మఱికొందఱు రావణునిచే నాలింగితలై నిద్రపోవుచుండిరి కొందఱు మొలనుండి జారిపోయిన యొడ్డాణములు గలవారలై మఱికొందరు విడిపోయిన పుష్పమాలికలు గల వారలై, యింక మఱికొందరు తెగిపోయిన పూదండలు గలవారలై స్త్రీశాలలో నుండిరి.

సూత్రే సంగ్రథితా మాలా యథా స్త్రీమాలికా చ సా,
అన్యోన్య భుజసంశ్లిష్టా ప్రసుప్తా శుశుభే తదా. 34½

సూత్రమున (దారమునందు) గ్రుచ్చబడిన పుష్పమాలికవలెఁ బరస్పర భుజాలింగనముచేఁ బెనవేసికొని నిద్రించుచున్న స్త్రీ మాలిక గూడ నటులఁ బ్రకాశించుచుండెను

కాశ్చి ద్రాత్రించరేశేన స్వోత్సంగే తూపవేశనాత్,
కాశ్చ నాలింగనాదిభ్యో లాలితాః ప్రచకాశిరే. 35½

రావణుడు తనకుఁ బ్రేమాస్పదలుగా నుండిన స్త్రీలను గొందరిని దన త్రొడలపైన గూర్చుండఁ బెట్టుకొని లాలించుచుండెను. మఱి కొందరిని నాలింగనాదులచే సంతోష పెట్టుచుండెను.

వీణా మాలింగ్య సుష్వాప కాచి త్కక్షస్థయా తయా,
మడ్డుకేన ప్రసుప్తా௨న్యా సుప్తా௨௨లంబ్య విపంచికామ్.
కాచి ద్ధృత్వా మృదంగం చ ప్రసుప్తా௨న్యాచ డిండిమమ్,
పరిపీడ్య ప్రసుప్తా௨న్యా శిశు మేవోపగూహ్య చ,
ప్రసుప్తా௨భూ న్నిశాకాలే రావణాంతఃపురే తదా. 36-38

ఒకతె వీణ వాయించి దానిని జంకయందే యిడుకొని నిదురించు చుండెను. ఇంకొకతె మడ్డుకమను వాద్యమును వాయించి దానితోనే నిద్రించుచుండెను. మఱియొకతె విపంచికను వాయించి దానితోనే నిదురించెను. ఇంకొకతె మద్దెల వాయించి బడలి దానినిఁ జేతియందే యుంచుకొని పరుండెను. మఱియొకతె ఢక్కాను బట్టుకొని నిద్రించుచుండెను. ఇంకొకతె తన చిన్న బిడ్డను దగ్గర పెట్టుకొని నిద్రించుచుండెను. ఇట్లు రావణాంతఃపురమున రాత్రి కాలమున స్త్రీలుండగా వారి నందరిని హనుమంతుడు క్రమముగ జూచుచుండెను.

విచిత్య తత్ర హనుమా నదృష్ట్వా జానకీం తతః,
వినిర్గత్య గత స్తత్ర తత్ర సంచార్య మారుతిః,
పానశాలా మగా త్తూర్ణ మన్వేష్టుం జనకాత్మజామ్. 39-40

హనుమంతు డచ్చట వెదకి వెదకి సీత కన్పడనందున నచటనుండి బయలుదేరి యచ్చటచ్చటఁ దిరుగుచు సీతాన్వేషణమునకై పానశాల కేగెను.

ఆసవా స్తత్ర సందృష్టా నైకరూపా హనూమతా,
మకరందైః కృతాః కేచి త్కృతాః ఫలరసైః పరే.
మైరేయాని తథాన్యాని మాధ్వీకాని చ కానిచిత్,
మార్ద్వీకాని తథాన్యాని తథై వేక్షురసాః కృతాః,
ఏవం బహువిధా స్తత్ర పానశాలాస్థితాశ్చ తే. 41-42½

ఆపానశాలలోఁ బలురకముల యాసవములను (మద్యములను) హనుమంతుడు చూచెను. అందు బుష్పకమకరందముచేఁ జేయబడినవియు, ఫలరసములచే సిద్ధము చేయబడినవియు, నారికేళోదకముచేఁ గల్పింప బడినవియు, తేనెతో జేయబడినవియు, ద్రాక్షతో దయారు కాబడినవియు నిట్లు పానశాలలో బహువిధములయిన యాసవము లుండెను.

సౌవర్ణాని తు భాజనాని బహుళా న్యర్ధానశేషాణి వై
పీతాన్యేవ చ సర్వశః కతి చ నాపీతాని సందృష్టవాన్,
భక్ష్యాం శ్చాపి మరుత్సుతో௨పి చ ఫలస్రక్చందనాదీ న్యలం,
తజ్జన్యామితగంధసేవనవశా త్సమ్మూర్ఛితో௨భూ త్క్షణమ్. 43½

ఆ పానశాలలోఁ గొన్ని పాత్రలయందలి యాసవము (సారాయి) సగము త్రావబడియు, మరికొన్ని పాత్రలలో యాసవము పూర్ణముగ త్రావబడి యుండెను. కొన్ని పాత్రలలోని దేమియుఁ ద్రాగబడక నిండియుండెను. ఇట్టి పాత్రలను హనుమంతుడు చూచుటయే కాక మరియు నచ్చటనున్న భక్ష్యభోజ్యాదులను ననేక విధములగు పుష్పమాలికలను సుగంధద్రవ్యములను మొదలగు వానినిఁ గూడఁ జూచెను. కాని యచ్చటనున్న మద్యపదార్థములలో నుండి పుట్టిన యా మద్యగంధమును హనుమంతు డాఘ్రాణించి నందున క్షణ కాలము మూర్ఛితుడై నట్లయ్యెను.

తత్ర దృష్ట్వా విశేషేణ హనూమాన్కామరూపధృత్
సురాణా మసురాణాం చ గంధర్వాణాం తథాఽంగనాః
అదర్శనేన జానక్యా శ్చింతాం ప్రాప్యాపి ధైర్యభాక్
భూయో విచేతు మారేభే పానశాలాస్థిత స్తదా. 44-45½

ఆ పానశాలలో హనుమంతుడు కామరూపియై యచ్చట నున్న దేవ దానవ గంధర్వ స్త్రీలను జూచినను బ్రధాను రాలయిన సీత కన్పడనందున విచారము నొంది తిరిగి కొంత ధైర్యమూని యా పానశాలలోనే తిరిగి వెదుక నారంభించెను.

ఏవం విచిన్వ న్నామిారి స్తత్ర తత్ర మహీసుతామ్,
క్రమా దంతఃపురస్త్రీణా మీశ్వరీం కనకప్రభామ్.
భవనం భూషయంతీం చ శ్రియా మండోదరీం శుభామ్,
శయానాం తత్ర సంవీక్ష్య హర్షసాగరమగ్నహృత్.
రూపయౌవనమాత్రైకదర్శనేన ముదాఽన్వితః,
అనాలోచ్య తదౌచిత్య సీతేతి భ్రాంతిమా నభూత్. 46-48½

ఇవ్విధముగా హనుమంతు డచ్చటచ్చట సీతను వెదకుచుఁ గ్రమముగ బంగారువంటి పచ్చనిరంగుగలిగి తన దేహ కాంతిచే నా భవనము నంతను బ్రకాశింపఁ జేయు మందోదరిని నామె యౌచిత్యమును విచారింపక యామె సౌందర్యమును బ్రాయమును మాత్రము చూచి సీతయని భ్రమించి సీత కన్పడెనని యానంద పడుచుండెను.

పుచ్ఛ మాస్ఫోటయామాస చుచుంబ చ ననర్త సః
జగౌ ననంద హనుమా న్పతితోఽభూ న్మహీతలే,
ఏవం స్వకీయప్రకృతిం దర్శయామాస మారుతిః. 49-50

ఆ సంతోషముతోఁ దన తోఁకను దట్టుచు, ముద్దుపెట్టుకొనుచు, గంతులు వేయుచు, సంతోషించుచుఁ, బాడుచు, స్తంభము లెక్కి క్రింద నేలమీాదను బడుచు నివ్విధముగ వానరచేష్టలను జూపు చుండెను.

పశ్చా త్కాపేయవిషయాం మతి ముత్సృజ్య చ మారుతిః,
ప్రతిష్ఠిత స్స్వభావేతు మతి మన్యాం చకార సః. 51

పిదప హనుమంతుడు తన మనమునఁ గొంత వితర్కించుకొని మొదటి కపి స్వభావమును మార్చుకొని స్థిరప్రకృతి గలవాడై యిట్లు చింతించెను.

శ్రీరామేణ వియోగవత్యవనిజా స్వప్తుం చ భోక్తుం చ వా
పాతుం వా పరపూరుషాంతికతలే స్థాతుం చ వా నేచ్ఛతి,
అన్యేయం త్వితి నిశ్చయం పున రసౌ లబ్ధ్వా తతో నిర్గతో
భూయోఽన్వేషణ మాచర న్పవనజోఽసత్పానశాలాం గతః. 52

సీత పతివ్రత కదా! అట్టి యామె తన భర్త యయిన శ్రీ రామచంద్రమూర్తితో నెడబాటు నొంది యిట్లు సుఖముగ నిద్రించునా? ఆహారము తీసికొన నిచ్ఛయించునా? మంచి నీరయినను ద్రావునా? మఱియు, నామె రామచంద్రమూర్తిని దప్ప బరమపురుషు నైనను సమీపించునా? కాన, నీమె సీత కాదు. ఇంకొకతె యని నిశ్చయించి యచటనుండి బయలుదేరి తిరిగి తిరిగి యా పానశాలను గూర్చియే వెళ్ళెను.

అక్షాదిక్రీడయా కాశ్చిద్గీతే నాన్యాశ్చ కాశ్చన,
రతిశ్రమేణ చ క్లాంతాః పానమత్తాశ్చ నిద్రితాః. 53

ఆ పానశాలలో బాచికలు మొదలగు వానితో నాటలాడి బడలి నిద్రించు వారలు కొందరును, సంగీతము పాడుటచేతను రతిశ్రమ చేతను బడలి నిద్రించువారలు మఱికొందరును నచట నుండిరి.

వృషో యథాగవాం మధ్యే స్త్రీణాం మధ్యే దశాననః,
శుశుభే తత్పరివృతః కరేణుభిరివ ద్విపః. 54

*ఆవుల మందలో నెద్దువలెను, ఆడ యేనుగులలో మగ యేనుగు వలెను స్త్రీ జనములలో రావణుడు ప్రకాశించుచుండెను.

పశ్యం స్తత్ర వివాససో దశముఖాశ్లిష్టాశ్చ నారీ స్తదా
ధర్మాతిక్రమ శంకితో వికలహృత్స్వామీరి రేవం పునః,
చింతాం ప్రాప మమేద మద్య భవితా సద్ధర్మలోపాయ హి
పాపం మే భవితాఽచిరేణ నిరయోఽప్యన్యాంగనావీక్షణాత్. 55

---

*అత్ర పానభూమౌ స్త్రీణాం రావణస్యచ దర్శనాభిధానా త్క్షణమన్యత్రాన్విష్య విశేషేణ మార్గితుం పునః పానభూమిం గతవా నిత్యవగమ్యతే.

*స్త్రీలును రావణుడును హనుమంతునిచే జూడబడినట్లు ఇచ్చట జెప్పుటచే హనుమంతు డచ్చటచ్చట దిరిగి వెదకి వెదకి విశేషించి వెదకుటకు బానశాలకు దిరిగి వచ్చినట్లు దెలియదగును.

ఆ పానశాలలో నిద్రించుచున్న స్త్రీలలోఁ గొందరు పైటలు దొలగి చీరెలు దొలగి యున్న వారలును, మఱికొందరు విగతచేలలు నైయుండిరి. మఱికొందరు రావణునిచే నాలింగితులై యుండిరి. ఇట్టి స్త్రీల నెల్ల హనుమంతుడు చూచి తనకు ధర్మలోపము కలిగెనని సందేహపడి వికలమనస్కుడై యీ క్రింది విధముగ విచారింపఁదొడగెను. నే నెంతటి ధర్మ విరుద్ధమైన పనిచేసితిని. పర స్త్రీలను బరీక్షాపూర్వకముగఁ జూచుటచేఁ బాపము దుర్గతియు గలుగును గదా!

కిం పునః పరభార్యాణాం వివస్త్రాణాం తు దర్శనాత్,
అపసారితచేలానా మాయుఃక్షీణం భవే దితి. 55

అందునను బయిటలు దొలగియు, జీరలు దొలగియు నిద్రించు పరస్త్రీలను జూచుటవలన నరకము మాట నటుండనిచ్చి యూయుః క్షయము గూడ గలుగునని చెప్పునదేమి? (అని విచారించెను)

పశ్చాత్తాదు రభూ త్ప్రకృష్ట మనసో బుద్ధిః పరా మారుతే।
స్సూక్ష్మార్థావ మాన్వితస్య నితరాం కర్తవ్యనిర్ణాయికీ॥
సంవీక్ష్యాపి దశాననస్య పరమా నారీ ర్వివస్త్రాశ్చ మే।
తాసాం దర్శనతో ఒద్య కామవికృతి ర్నాల్పాపి జాతా హృది.॥ 56

ఇట్లు విచారించిన పిదప సుమనస్కుడును, గొప్ప ధర్మ సూక్ష్మములను బాగుగఁ దెలిసినవాడు నగు హనుమంతునకుఁ గార్యనిశ్చాయక మగు మఱియొక బుద్ధి యుదయించెను. (అదియెట్టిదన) విగతచేల లగు రావణాంతఃపుర స్త్రీలను నేను బరీక్షాపూర్వకముగాఁ జూచినను గొంచె మైనను నాకుఁ గామవికారము గలుగ లేదు. అందువలన నాకు దోషము లేదనుకొనెను.

*సర్వేంద్రియాణాం మన్నవ హేతుః ప్రవర్తనే త న్మమ సుస్థి తంహి,
స్త్రీష్వేవ దృశ్యా జనకాత్మజా స్యాదన్వేషణీయా చ మయా ఒంగనాసు.
57

* తస్యాన మాశయః "నేక్షేతార్కం న నగ్నాం స్త్రీ" మితి సామాన్యవచన మనుసృత్య వివసనానాం నిద్రాపరవశానాం పరస్త్రీణా మవలోక నేన మహాపాపం సమభూదితి ధర్మలోపసందేహస్య హనూమతః పశ్చా దిదితవిశేష విజ్ఞానేన బాధితత్వ మవగంతవ్యమ్. విశేషవిజ్ఞానంచ - అపసారిత చేలాంతఃపుర స్త్రీజన సందర్శనేనాపి నకాపి మే క్షతిః, యతో నహి మదీయం మన స్తద్దర్శనేన చలిత మభూత్. పాప కార్యముత పుణ్యకార్యంవా సాధయిత్య మనఏవ. నహి దర్శన మాత్రేణ సుకృతదుష్కృతే సంభవతః సాక్షాద్దర్శనేవా మనఃపాపాభిలాషి యదిభవే త్తదా పాపం భవేత్. తదేవ మనో యదాపుణ్యాభిలాషి తదా పుణ్యం భవేదితి శ్రూయతే. తథాహి "మనేవ

*మఱియు నిటులఁ దలంచెను. సర్వేంద్రియముల ప్రవృత్తికి మన మనస్సే కారణమై యున్నది. అట్టి మనస్సు నాకు స్థిరముగా (కామాభిలాష లేనిదిగా)నున్నది. స్త్రీజాతిలోఁ జేరిన సీతను స్త్రీల గుంపులోనే వెదుకవలయును. అచ్చటనే చూడవలసియున్నది.

రితి." అత స్సర్వేంద్రియ వ్యాపార ప్రవర్తనే మనఏవ ప్రధానం భవతి, తన్మమేదం మనస్తు నహి కించి దప్యచలదతో మమ న కాపి క్షతిః. కిం చ న హి మయా కామపూర్వ మవేక్షితాః స్త్రియః యద్యజ్జాతీయం. తత్తజ్జాతీయేష్వే వాన్వేష్టవ్యం, న త్వస్య జాతీయేషు. తతః కార్య మవశ్యకర్తవ్యం కర్తవ్యమేవ. న తు తూష్ణీం భవితవ్యం. పరంతు నిష్కామనయా కర్తవ్యం. నహి తదా తదకార్యమపి పాపహేతు ర్భవే దితి తదీయాశయ ఇతి వేద్యమ్. అనేన కార్య మకార్యం వా కర్తవ్యావసరే కరణీయ మేవేతి, పరంతు నిష్కామనయా తత్కుర్యాదితి న తు కర్మణ స్స్వరూపత్యాగ ఇత్యవగమ్యతే; ఏతదేవ పురా భగవతార్జునాయోపదిష్టమపీతి సంభావనీయ మిత్యలమ్.

* పైభావమిట్లు గ్రహింపదగినది. "నగ్నురాలుగా నున్న (చీరె తొలగి యున్న) స్త్రీని, సూర్యునిఁ జూడగూడనిది" అను సామాన్య శాస్త్రము ననుసరించి నిద్రాపరవశలై చీరలు దొలఁగియున్న రావణాంతఃపుర స్త్రీలను జూచుట మహాపాప హేతు వయ్యెనని మొదట హనుమంతుడు పశ్చాత్తాపము కలవాడైనను, పిదప హనుమంతునకు గార్య నిశ్చాయకమైన విశేషబుద్ధి యుదయించుటచే మొదటి ధర్మలోప సంశయము పోగొట్టబడినదని తెలియదగును. (విశేషబుద్ధి యెట్టిదన) చీరలు దొలగియున్న రావణాంతఃపుర నారీజనమును నేను జూచినను నామనస్సు వారిని జూచుటచేఁ జలింపలేదు గనుక, నా కార్యమును గాని, లేక పాపకార్యమును గాని సాధించునది మనస్సై యున్నది.

ప్రత్యక్షముగఁ జూచినను, జూడకపోయినను మనస్సు బాపాభిలాషి యయ్యెనేని పాపము తప్పక సంభవించును. అటులనే మనస్సు పుణ్యాభిలాషియయ్యెనేని పుణ్యము సంభవించును. అటులనే శ్రుత మగుచున్నది. "మనస్సే మనుష్యుల బంధమోక్షములకుఁ కారణమైనదని." ఇందువలనఁ దెలియున దేమనగా, సర్వేంద్రియముల వ్యాపారము జరుగుటకు మనస్సే ప్రధాన మైనది. అట్టి మనస్సు నా కేమియుఁగొంచెమైనను జలింపని కారణమున నాకుఁ గలిగెడి హాని యేమియు లేదు. నేను స్త్రీలను గామపూర్వకముగాఁ జూచి యుండనైతిని. ఏ వస్తువు ఏ జాతికిఁ జేరినదో, ఆ వస్తువు నా జాతిలోనే చూడవలయును గాని మరియొక జాతిలో జూడ నలవికాదు. అందువలన నవశ్యకర్తవ్యమై యున్న సీతాన్వేషణ రూపమైన కార్యము చేయదగియున్నది కాని యూరక యుండదగినది కాదు. కాని నిష్కామనచేఁ జేయవలయును. అట్లు చేసినచో నది కూడని పనియైనను బాపహేతువు కానేరదు - అని హనుమంతుడు నిశ్చయించెను. (ఇదియే విశేష విజ్ఞానము) దీనిచే మనము దెలిసికొనవలసిన ధర్మమేమన, జేయదగిన పనియైనను నవసరము కలిగినపుడు చేయదగినదియే యనియు, కాని నిష్కామనచే మాత్రము దానినిఁ జేయవలయు ననియు, నంతియే గాని కర్మయొక్క స్వరూపత్యాగము మాత్రము పనికిరాదనియు (అనగాఁ జేయవలసి యున్న పనిని విడువకూడదనియు) దెలియబడుచున్నది. కృష్ణభగవాను డర్జునున కుపదేశించిన విషయము కూడ నిదియే యని యూహింపఁదగును. మఱియు హనుమంతుఁ డిటులఁ జింతించెను.

నో శక్యా ప్రమదా మృగీషు సుతరాం సంమార్గితుం మానవై
స్త్రస్మాన్మార్గిత మత్ర శుద్ధమనసా తస్మా న్న దోషో మమ,
దృష్టా నాగవరాంగనా స్సురదతయో దృష్టా స్సురాణాం తథా
సంధృష్టాశ్చ నృపాంగనాశ్చ న మయా దృష్టా మహీజా పునః. 59

స్త్రీని స్త్రీగుంపులోనే వెదుకవలయును గాని లేళ్ల గుంపులో వెదకిన లాభము లేదు. కాన నేను సీతను వెదుకుట తప్పు కాదు. ఇక నేమన మనస్సునందుఁ గామవికార ముండిన దోషమగును. నేను బరిశుద్ధ మనస్సుతో రావణాంతఃపుర స్త్రీజనమును వెదకితిని కాన నాకు దోషము లేదు. ఇచ్చట నాగకన్యకలు, దేవతాస్త్రీలు, రాజకన్యకలు మొదలగువారెందరో నాచే జూడబడిరి. కాని సీత మాత్రము నాచేఁ జూడబడక పోయెను గదా.

ఇతి సంచింతయం స్త్వక్త్వా పానభూమిం తు మారుతిః
నిశాగృహం శ్చిత్రగృహా న్మార్గమాణో లతాగృహాన్
అపశ్య జ్జానకీం తత్ర చింతాం సంప్రాప్తవా న్పునః. 60

అని మనము నందు హనుమంతుడు కొంత విచారపడి యాపానశాలను విడచి లతాగృహములను (తీగలచే నల్లబడిన గృహములను) చిత్ర గృహములను నిశాగృహములను వెదకి వేసారి సీత కన్పడనందునఁ దిరిగి యివ్విధముగ విచారింపఁ దొడగెను.

యన్మే విచిన్వతో నాద్య సీతా దృష్టిపథం గతా,
శీలరక్షాపరా సీతా హతా స్యా ద్దుష్ట కర్మణా,
అహోస్విద్దేతా న్సంవీక్ష్య విరూపాశ్చ భయంకరీః,
రాక్షసీ ర్మహిజా పూర్వం వినష్టా వా భవే త్స్వయమ్. 61-62

ఎన్ని విధముల సీతను నేను వెదకుచుండినను సీత కానరానందున తన శీలమును కాపాడుకొన దలంపు గల యామెను రావణుడేమైన జంపియుండు నేమో, లేక వికారరూపము గల ఈ భయంకర రాక్షసులను జూచినంత మాత్రముననే గుండె బ్రద్దలై స్వయముగనే మృతినొందెనో తెలియకుండ నున్నది.

అదృష్ట్వాఽత్ర సీతా మసంప్రాప్య సిద్ధిం,
వృథా వానరై ర్యాపయిత్వా చ కాలమ్,
గతి ర్మే న యుక్తా కపీశాంతికం వా,
కపీశ స్సుతీక్ష్ణో బలీ హ్యుగ్రదండః. 63

ఇచ్చటి సీతను సందర్శింపక కార్యసిద్ధినిఁ బొందక సుగ్రీవుడు పెట్టిన గడువు కాలమును వానరులతో వ్యర్థముగ గడిపి యిపుడు సుగ్రీవుని సమీపమునకు వెళ్లుట మంచిపని కాదు.

గచ్ఛేయం యది వానరాంతిక మహం పృచ్ఛేయు రేవం తు తే
కార్యం కిం భవతా కృతం గతవతా బ్రూహీతి పృష్ట స్త్వహమ్
కిం వక్ష్యా మ్యనిరీక్షితాం జనకజాం శాఖా మృగాణాం పునః
వ్యర్థం మే సమభూచ్ఛ్రమో ఽయ మధునా ధిఙ్మాం ముధా కారిణం. 63½

నేను వానరుల సమీపమునకుఁ బోయినచో, హనుమంతా! నీవు లంకకుఁ బోయిన పని యేమయినదో చెప్పుమని వానరు లడిగిన, సీతను సందర్శింప నేను వానరులతో నేమని చెప్పుదును? నేను పడిన శ్రమ యంతయు నిష్ఫలమైనది. ఛీ. ఛీ. నేను వ్యర్థుడను.

నో దృష్టా జనకాత్మ జేతి కథితే నక్ష్యంతి తే వానరాః
వృద్ధో ఋక్షపతి శ్చ మాంప్రతి తదా కిం వా వదే దంగదః,
కిం చాహం యది రాఘవం ప్రతి గతో ఽదృష్టా మహీజేత్యదో
దుర్వాక్యం త్వవిచార్య వచ్మ్యవశతాం గత్వా త్యజేత్సో ఽప్యసూన్. 65

సీతను నేను జూడలేదని చెప్పినయెడల వానరులు మృతినొందుట నిశ్చయము. (సుగ్రీవుడు పెట్టిన గడువు దాటిపోయి నందున గిష్కింధకు వెళ్ళినచో సుగ్రీవు డెటులనో తమకు మరణదండన విధించునని వానరులు స్వయముగనే మరణింతురని భావము) సీతను నేను జూడలేదని చెప్పినచో నన్ను గొప్పగాఁ బొగడి పంపించిన జాంబవంతుడును నంగదుడును నన్ను ఛీ యనరా? ఇదియునుంగాక సీత కన్పడలేదని రామునితో నేను జెప్పితి నేని వెంటనే రామచంద్రమూర్తి ప్రాణములను విడుచుట నిక్కువము.

తస్మి న్పంచత్వ మాపన్నేన భవిష్యతి లక్ష్మణః,
నిశమ్య భ్రాతరౌ నష్టౌ భరతో ఽపి మరిష్యతి.
తత స్తదనుసారీ తు శత్రుఘ్నో ఽపి మృతో భవేత్,
పుత్రా నేవం విధా న్దృష్ట్వా నశ్యేయు ర్మాతరో ఽపి చ.
శ్రీ రామలగ్న మనస స్తద్వియోగాసహాః ప్రజాః,
క్రమా ద్వినాశ మేష్యంతి మన్మూలా త్సర్వనాశనమ్.
భవే దపి చ సుగ్రీవో ఽప్యదృష్ట్వా రాఘవం క్షణమ్
జీవితుం నోత్సహేతైవ తస్మాత్సో ఽపి మృతో భవేత్. 69

రామచంద్ర మూర్తి మరణించెనేయని సోదర ప్రేమగల లక్ష్మణుడు వెంటనే మృతినొందును. ఇంతటితోఁ బోదు. రామ లక్ష్మణులు మృతినొందిరని వినుటతోడనే భరతుడు, తదనుసారియగు శత్రుఘ్నుడు మరణ మొందెదరు. పుత్రుల మరణము వినుటతోడనే తల్లులు (కౌసల్యా సుమిత్రా కైకేయిలు) మృతినొందెదరు. ఇంతియే గాక తమ ప్రభువగు రామునియందు నిండుమనము గల కోసల దేశపు ప్రజలు ప్రభువ్యసనతప్తులై మృతినొందుదురు. ఇవ్విధముగ నచ్చట సర్వనాశనము కలుగుటయే గాక, రామచంద్రుడు తనకుఁ జేసిన మేలును మరువని సుగ్రీవుడు మిత్రవ్యసన తప్తుడై మృతినొందును.

భర్తృశోకవశాత్తారా రుమాచాపి మరిష్యతః
మాత్రా పిత్రా విహీనోఽర మంగదోఽపి త్యజే దసూన్,
ప్రభువ్యసనతో నూనం వానరా స్సత్వరం మృతిమ్,
ప్రాప్స్యంతి నాత్ర సందేహో గతే మయి* కులద్వయమ్,
వినష్టం భవితా తస్మాన్నవ్రజేయ మితః పురీమ్. 70-71½

పిదపఁ దారయు రుమయు భర్తృమరణదుఃఖితులై మరణించెదరు. తల్లిదండ్రుల మరణము విని యంగదుడు చచ్చును. తమ రాజు చచ్చెనను దుఃఖముచే వానరులు మృతి నొందెదరు. నేను గిష్కింధకుఁ బోతినేని నివ్విధముగ నిక్ష్వాకుకుల నాశనము, వానర వంశనాశనము అను *కులద్వయ నాశనముకూడ దప్పక కలుగునుగాన నేను గిష్కింధకుఁ బోకుండుటయే మేలు.

---

*కులద్వయం వినష్టమితి - అనేన పూర్వోక్త కుల ద్వయనాశరూప స్సరోఽప్యయ మనర్థ స్సీతానవేక్షణ వచన శ్రవణజన్య రామజీవిత సంశయమూలక ఏవేత్యుక్తం భవతి. నను శపథపూర్వక సీతాకృత భూగర్భ ప్రవేశానంతరం శాశ్వతికస్య సీతావియోగస్య నిర్విచారేణైవ రామచంద్రేణ భోక్ష్యమాణ త్వేన " సీతా మయా న దృష్టేతి స్వవచన శ్రవణ మాత్రేణ రాఘవోఽసూన్హాస్యతీత్యాది హనుమదూహ పరంపరా సత్యదూరభూ తేతిచే న్న. తస్య స్వబుద్ధి పూర్వక కృతత్వేన తత్ర శోకావకాశో రాఘవస్యేతి వేద్యమ్. న హి తథాలోకే బుద్ధిపూర్వక సవి న్యస్తవతో భార్యామియోగ దుఃఖం దరీదృశ్యతే య.థామృత భార్య కస్యే త్యనుభవస్సార్వ జనీన ఏవేత్యలమ్.

*కులద్వయ నాశము - కులద్వయ నాశరూపమయిన యీ యనర్థ మంతయు సీత కన్పడలేదని హనుమంతుడు చెప్పిన వాక్యమును వినుటవలన గలిగిన శ్రీరామ జీవితసంశయము మీద నాధారపడినటు స్పష్టమగుచున్నది. ఇందుపై నొక యాశంక కలుగుచున్నది. (ఏమన) శపథపూర్వకముగా సీతా దేవి భూగర్భములోఁ బ్రవేశించిన పిదప గూడ శాశ్వతమైన సీతా వియోగము నిర్విచారముగనే రామచంద్ర మూర్తి సహింపఁ బోవునట్లు ముందు గన్పడుచుండ, సీతను నేను జూడలేదని హనుమంతుడు తాను చెప్పిన మాటను వినిన మాత్రముననే రాముడు ప్రాణములను విడువగలడను మొదలగు హనుమంతుని యూహాపరంపర సత్యదూరమైనది యను నాశంకకు సమాధాన మేమనగా, సీత భూగర్భప్రవేశము చేసిన విషయము రామచంద్రుని బుద్ధి పూర్వక మైనది గాన దాని విషయమై రామునకు శోకింప నవకాశ ముండదు. లోకములో భార్య మృతిపొందిన వాని కుండెడి దుఃఖము సన్న్యసించి బుద్ధిపూర్వకముగా దారను (భార్యను) విడిచిన వానికి నుండుట లేదనియెడి యనుభవము సార్వజనీనమే యని తెలియదగును.

సుగ్రీవస్య ముఖం నూనం కథం ద్రక్ష్యా మ్యహం పునః,
న చే దహం వ్రజా మ్యద్య రాఘవౌ త్వాశయా చిరమ్,
జీవేయు ర్నాత్ర సందేహ స్తతోఽయుక్తో గతి ర్మమ. 72-73

ఇదియునుంగాక పూర్వమటులఁ బౌరుషవాక్యములు పలికిన నేను సుగ్రీవుని ముఖము నెటులఁ జూడగలను? నేనిప్పుడు వెళ్లక పోయినచోఁ గొంతకాలము రామలక్ష్మణులు ఇంకను నేను వత్తునను నాశతో జీవించియుందురు. కాన నేను వెళ్లకపోవుటయే మంచిదని నిర్ణయించుకొనెను.

సాగరానూపదేశేఽహం చితిం కృత్వా హుతాశనమ్
ప్రవేక్ష్యా మ్యథవా కుర్యాం వ్రతం వాఽంగాని మే పునః,
అత్స్యంతి శ్వాపదా న్యాశు నోచే ద్వార్ధిజలే త్వహమ్
నిపత్యాసూ న్విమోక్ష్యామి న గచ్ఛేయ మహం పురీమ్. 74-75

పిదప హనుమంతుడు చేయదగిన కార్య మేమని యాలోచించి యీ క్రిందివిధముగ నిశ్చయించెను. సముద్ర సమీప ప్రదేశమున నొక వ్రతమునైనను బూనెదను. (ప్రాయోపవేశ మన దర్భలయందుఁ గూర్చుండి నిరాహారదీక్షతో శరీరమును గృశింపజేసికొని మృతి నొందుట) అప్పుడు నా శరీరమును ఘాతుక మృగములు భక్షింపగలవు. లేక సముద్రజలములోఁ బడియైనను ప్రాణము విడిచెదను. కాని కిష్కింధకు మాత్రము పోవునది లేదు.

ఇతి సంచింత్య హనుమా న్సంపాతే ర్వచనం తతః
సంస్మృత్య మరణే దోషా న్బహూ నాలోచ్య జీవతః
శుభప్రాప్తిం విచార్యాపి జీవితాశాం చకార సః. 76½

ఇట్లు చింతించి పిదప హనుమంతుడు లంకలో సీత యుండెనని చెప్పిన సంపాతియొక్క వచనము స్మృతికి రాగా బ్రతికి యుండిన శుభములు బడయవచ్చు నను వాక్యము ననుసరించియు, మృతి బొందిన దోష బాహుళ్యమును విచారించియుఁ బ్రాణములు విడువరాదని నిశ్చయించి తిరిగి జీవితాశ గలవాడయ్యెను.

యావద్ద్రక్ష్యామి వైదేహీం విచినోమి పురీం పునః
సామదానే న యుక్తేఽత్ర భేదో దండోఽత్ర యుజ్యతే
పరస్పరం రావణస్య రాక్షసానా మహం రహః
భేదోపాయం కరిష్యామీ త్యాలోచ్య మనసి స్థితః. 77-78½

హనుమంతుడు పిమ్మట నిటుల నిశ్చయించెను. సీతను జూచుదనుక నిచ్చటనే యుండి పుర మంతటను దిరిగి వెదికెదను. రాక్షసుల విషయమై సామదానము లుపయోగపడవు. ఇక భేదోపాయము దండోపాయము నుపయోగించి గూడ జూడవలయును. మొదట రాక్షసులలో రాక్షసులకు భేదమును గల్పింపవలయు. పిదప సమయానుసారముగ రాక్షసులను దండింపవలయు నని యాలోచించు కొనెను.

ఆశ్చర్య రామాయణే సుందరకాండే తృతీయస్సర్గ స్సమాప్తః

ఆశ్చర్య రామాయణమున సుందరకాండమున మూడవ సర్గము ముగిసెను.

★★★★★★

చతుర్థ స్సర్గః - నాల్గవ సర్గము

తతో మరుత్సుతః కర్మ కుర్వ న్కౌతూహలం మహత్,
రావణాంతఃపురే దీపా న్వాయురూపీ వ్యలోపయత్. 1

పిమ్మట హనుమంతుడు కుతూహలకరమగు పని చేయదలచి వాయురూపమును ధరించి (గాలి వీచి) రావణుని యంతఃపురములోని దీపముల నన్నిటి నార్పివేసెను.

కిం చ తత్ర స్థితా న్సర్వా న్దశాస్యప్రభృతీం స్తదా,
అపసారితచేలాంస్తు చకార మరుతస్సుతః. 2

ఇదియునుంగాక యచ్చట నున్న రావణుడు మొదలగు వారలను వివస్త్రులనుగా (తొలగిన కట్టు బట్టలు గలవారినిగా) జేసెను.

తత్ర స్థితాః స్త్రియః కాశ్చి త్తదా వాయువశా త్పునః,
అపసారితచేలాశ్చ నగ్నాః కాశ్చన సంస్థితాః. 3

అచ్చట నున్న స్త్రీలలోఁ గొందరు గాలిచే నెగురగొట్టబడి తొలగిన కట్టుచీరలు గలవారలుగా నుండిరి. మరికొందరు నగ్నలుగా (బొత్తుగా శరీరమునందు చీర లేనివార లయి) నుండిరి.

ఏవం కౌతూహలం కర్మ కృత్వా మారుతనందనః,
భేదోపాయం విచిన్వానో రక్షసాం తు పరస్పరమ్.
మయబంధో ర్గయ స్యాగా ద్గృహం స్వర్ణమయం తతః. 4 ½

ఇవ్విధముగ హనుమంతుడు కుతూహలకర్మను (విలాసార్థమైన పనిని) జేసి పిదప రాక్షసులలో రాక్షసులకు భేదమును గల్పింపనెంచి మయునకు బంధువగు గయుని గృహమునకు వెళ్లెను.

బ్రహ్మదత్తవర శ్శ్రీమా న్గయో నామ మహాబలః,
గృహే వినిద్రితో రాత్రౌ స్థితోఽజానంశ్చ కించన. 5½

ఆ గయుడు పూర్వము బ్రహ్మవరమును బొందియుండుటచే గొప్ప బలవంతుడై యుండెను. అట్టి గయుడు తనయింటికి హనుమంతుడు వచ్చిన సంగతి నెరుగక లోపల నిద్రించుచుండెను.

దశాస్య మూలతో మృత్యుర్భవి తేతి విధే ర్వచః,
పురా ఽ ఽత్మనా శ్రుతం స్మృత్వా సామీరి స్తద్గృహం గతః.
గయస్య నిద్రిత స్యాథ సమాదాయోత్తరీయకమ్,
దశాననాంతికం గత్వా తత్పర్యంకే హిరణ్మయే.
వినిక్షి ప్యావ్రజత త్సోఽపి సీతా మన్వేషితుం పునః. 6-8

రావణుని వలన గయునకు మరణము గలుగునని పూర్వమొకప్పుడు బ్రహ్మ చెప్పిన సంగతి జ్ఞప్తికి రాగా హనుమంతుడట్లు గయుని గృహమున కేగి యింటిలో నిద్రించుచున్న గయుని పైయుత్తరీయమును దీసికొని వచ్చి రావణుని పక్కమీద బడవేసి తాను సీతాన్వేషణమునకై బయలు దేరి వెళ్లిపోయెను.

తతో దశాననశ్చాపి ప్రబుద్ధ్వా స్వస్య మంచకే
గయో త్తరీయం సంవీక్ష్య సంప్రాప్య క్రుధ మప్యలమ్
మండోదరీం గయస్పృష్టాం మత్వా తాం హంతు ముద్యతః. 9½

పిమ్మట రావణుడును మేల్కొని తన శయ్యమీద నున్న గయుని యుత్తరీయమును జూచి మిక్కిలి యాగ్రహము నొంది గయునకును మండోదరికిని సంబంధ మేదియో యుండుటను బట్టి యా యుత్తరీయ మీ పక్క మీద నున్నదని తలచి మండోదరిని జంప నుంకించెను.

అయథార్థమిదం శూర మసిపాణిం దశాననమ్,
న్యవారయం స్తదా నార్యో తమూచు శ్చైవ మంగనాః.
తస్యాం దోషలవో నాస్తి స్త్రీవధా ద్విర మాధునా,
ఏవం తం సాంత్వయిత్వా తాం రరక్షు శ్చాంగనాః పునః. 10-11½

యథార్థము తెలియని రావణుడు వెంటనే కత్తిని జేతఁ బట్టుకొని మండోదరిపైకి వచ్చుచుండగా నా రావణాసురుని నచ్చట నున్న స్త్రీలు నివారించుచు నిటులఁ బలికిరి. నాథా! మండోదరి యందు దోషము లేశ మైనను లేదు. నిష్కారణముగా నీవు స్త్రీహత్య నుండి విరమింపుము. ఇట్లు చెప్పి రావణుని శాంతపరచి మండోదరిని వాని బారినుండి తప్పించి రక్షించిరి.

చంద్రహాస ముపాదాయ తతో గయగృహం గతః
అవధీ న్నిద్రితం వీర మసినా తం దశాననః,
ఏవం గయం నిహత్యాశు సోఽప్యగా త్స్వనికేతనమ్. 12-13

పిదప రావణుడు తన కోపము పట్టజాలక చంద్రహాస మను కత్తిని దీసికొని బయలుదేరి గయుని గృహమున కేగి యింటిలో నిద్రించు చున్న గయుని దన చంద్రహాసముచేఁ దుత్తునియలుగా నరికివేసెను. ఇవ్విధముగ గయుని జంపి రావణుడు వెంటనే తన గృహమున కేగెను.

తత్ర రాక్షసముఖ్య వేశ్మసు పురాఽదృష్టేషు వాతాత్మజో
భూజాతాం తు విచిత్య నిష్ఫలసముద్యోగోఽపి ధైర్యా చ్చరన్,
దుత్తూరేషు తు కల్ప భూరుహ మివ ప్రోల్లాసి రాత్రించరా
గారాభ్యంతరసద్విభీషణగృహం సందృష్టవా న్స్వై క్రమాత్. 14

హనుమంతుడును పూర్వము తాను జూడని యా యా రాక్షస గృహములలో సీతను వెదకి వేసారి నిష్ఫల ప్రయత్నము గలవా డైనను ధైర్యము నవలంబించి తిరుగుచు నుమ్మెత్తలలో గల్ప వృక్షమును జూచునట్లు రాక్షసగృహములలోఁ బరమ భాగవతోత్తముడగు విభీషణుని గృహమును జూచెను

య ద్వేశ్మాఖిలమ ప్యశోభత లసచ్ఛ్రీ రామనామాంకితం,
యస్యాగ్రేతు విరాజతే చ తులసీబృందావనం స్థాపితమ్,
యద్వేశ్మాభిముఖం సువర్ణఖచితం రామాలయం శోభతే,
దృష్ట్వా తద్భవనం సువిస్మితమనా స్సోఽచింతయ న్మానసే. 15

ఎవని గృహము శ్రీ రామనామముచే నలంకృతమయి యుండెనో, ఏ మహాత్ముని గృహమునకు ముందు తులసీ బృందావనము స్థాపింప బడియుండెనో, ఎవ్వాని గృహమున కెదురుగ బంగారపు రామమందిరము విలసిల్లుచుండెనో - అట్టి విభీషణుని దివ్య భవనమును హనుమంతుడు చూచి యాశ్చర్యపడి మనమునం దిటుల నాలోచించెను

శ్రీరామాలయ మత్ర తిష్ఠతి కథం రక్షోగృహాభ్యంతరే,
స్వప్నోవాఽయమహో న చేన్మమ పునశ్చిత్తభ్రమో వా భవేత్,
యద్వా రాత్రిచరేషు సజ్జనవరాః కేచి త్స్థితా వాత్ర కిం,
కస్యైతద్భవనం భవే త్కథ మయం దృష్టో భవే న్మే గృహీ. 16

రాక్షస గృహాల మధ్య రామ మందిర మెట్లుండును?ఇది స్వప్నమా? లేక చిత్తవిభ్రమమా? లేక రాక్షసులలోఁ గూడ గొందరు సజ్జను లుందురా? ఈ బవన మెవనిదై యుండును? ఈ గృహ యజమాని నాకెట్లు కన్పడును.

ఇత్యేవం పవనాత్మజే తు బహుధా సంచింతయ త్యాత్మని,
స్వప్నే కంచన రామదూత మనఘం సంవీక్ష్య చోత్థాయ సః,
గేహా భ్యంతరత స్సమేత్య చ బహిశ్ళ్రి రామనామోచ్చర
న్నాగత్యాభిముఖే స్థితం తు మరుతస్సూనుం దదర్శ క్రమాత్. 16 ½

ఇవ్విధముగ హనుమంతుడు తన మనమునందుఁ బరిపరి విధముల నాలోచించుచుండ నా సమయముననే విభీషణుడు స్వప్నములో రామభక్తుడు తన గృహమునకు వచ్చినట్లు కల గనుటచే గృహములో నుండి బయటికి రామనామము చేసికొనుచు వచ్చి యభిముఖముగా గన్పడుచున్న హనుమంతునిఁ గ్రమముగఁ జూచెను.

తతో నమస్కృత్య విభీషణ స్తం,
ద్విజాకృతిం మారుతి మేవ మాహ,
శ్రీరామ భక్తేషు భవాన్యథైక
స్సందృశ్యతే దర్శనమాత్రత స్తే. 17 ½

పిమ్మట విభీషణుడు బ్రాహ్మణ వేషముతో వచ్చినట్లు కల గనుటచే గృహములో నుండి బయటికి రామనామము చేసికొనుచు వచ్చి యభిముఖముగా గన్పడుచున్న హనుమంతునిఁ గ్రమముగఁ జూచెను.

భవద్దర్శన మారభ్య ప్రీతి ర్మే జాయతే హృది,
దీనోపరిదయాయుక్తో యథా త్వం లక్ష్యసే మయా. 18½

నిన్ను దర్శించినప్పటినుండి నా మనమునం దొక విధమయిన ప్రీతి కలుగుచున్నది. నీవు దీనులయందు దయగలవాడవుగ నాకుఁ గన్పించుచుంటివి.

అహోత్వం మందభాగ్యం మా ముద్ధర్తుం కిమిహాగతః,
ఇత్యుదీరిత మాకర్ణ్య హనూమా నేవ మాహ తమ్. 19½

ఓహో! దురదృష్టవంతుడ నగు నన్నుద్ధరించుటకే నీవు వచ్చిన వాడవని తలచెదను. ఇట్లు హనుమంతునితో విభీషణుడు పలుకగా హనుమంతుడు పిదప విభీషణునితో నిటులఁ బలికెను.

ప్రాహ రామకథాం తస్మై పశ్చా దాత్మకథా మపి,
తదా కథయత శ్చాపి శృణ్వతశ్చ ద్వయోరపి,
ఏకవార మభూతాం చ శరీరే పులకాంచితే. 20-21

హనుమంతుడు మొదట శ్రీ రామచంద్రుని వృత్తాంత మంతయు విభీషణునకు జెప్పి పిదప తన వృత్తాంతము గూడఁ జెప్పెను. అవ్విధముగఁ జెప్పుచున్న హనుమంతునకు వినుచున్న విభీషణునకును నిర్వురకు గూడ నొకేపర్యాయము శరీరములు గగుర్పాటు చెందెను.

శ్రీరామచంద్ర చరిత్రశ్రవణేన విభీషణః,
ఆనందవారిధౌ మగ్నః ప్రాహైవం మారుతిం ప్రతి. 22½

శ్రీ రామచంద్రుని చరిత్రను వినుటచే విభీషణు డానందసముద్రములో మునిగి తేలుచు హనుమంతునితో నిటులఁ బలికెను.

జాత్యాఽహం రాక్షసోఽభూవం న స్వభావేన మారుతే,
రావణానుజతాదోష స్త్వేక ఏవ మయి స్థితః. 23½

ఓ హనుమంతా! నేను జాతిచే రాక్షసుడనే కాని స్వభావముచే రాక్షసుడను గాను. రావణుడని తమ్ముడైన దోషము ఒకటి మాత్రమున్నది.

దంతపఙ్క్తిద్వయాంతస్థరసనాస్థితివ న్మమ,
పరిస్థితి ర్వర్తతేఽత్ర రక్షోమధ్యస్థితస్య హో. 24½

ఓ యాంజనేయా! రెండు పలువరుసల మధ్య నాలుక యున్నటుల నే నీ రాక్షసుల మధ్య నుంటిని. నా పరిస్థితి యిచ్చట బహుక్లిష్టముగా నున్నది.

కృచ్ఛ్రాత్కాలం నయా మ్యత్ర ప్రమాణం తే పదద్వయమ్,
ఇత్యుక్త్వా తత్పదద్వంద్వం పస్పర్శ చ విభీషణః. 25½

ఇచ్చట నతి కష్టముగఁ గాలము గడుపుచుంటిని. ఇందుకు నీ పాదారవిందయుగళమే ప్రమాణ మని చెప్పుచు విభీషణుడు హనుమంతుని పాదములను బట్టుకొనెను.

హే తాత! మాం దీన మనాథభూతం,
విజ్ఞాయ రామో రఘు వంశనాథః,
కృపావిధాతా భవితా న వా మే,
బ్రూహి త్వ మార్యస్య విదంస్తు తత్త్వమ్. 26½

పిమ్మట హనుమంతునితో విబీషణు డిటులఁ బలికెను. ఓ వాయునందనా! రఘువంశమున కలంకార మగు రామచంద్రమూర్తి దీనుడును, దిక్కులేనివాడ నగు నా యందు దయను జూపునా? రామతత్త్వము నీకు బాగుగ దెలియును గాన యథార్థమును నాకుఁ జెప్పుము.

శరీరం మే తామసం చ రహితం సాదనై ర్ధ్రువం,
నిశ్చలా ప్రీతి-రప్యస్తి న హి తత్పదకంజయోః.
తతస్సందేహ మాప్నోమి తథాప్యాశాపి జాయతే,
యత స్తద్భక్తసంబంధో మమ నిర్హేతుకం త్వభూత్. 27-28

ఓ యాంజనేయా! నా దేహమ తామసదేహము. సాధన రహితమైనది. శ్రీ రామ పాదారవిందములయందు నిశ్చలమయిన ప్రీతియా నాకు లేక పోయెను. అందువలన నన్ను శ్రీ రామచంద్రమూర్తి యనుగ్రహించునా? అనుగ్రహింపడా యని సందేహించుచుంటిని. కాని నా కొక యాశగూడ గలుగుచున్నది. ఎందువలన ననగా, శ్రీ రామ భక్తుడ వయిన నీ సాంగత్యము నాకు నిర్హేతుకముగా (శ్రీ రామానుగ్రహము లేకుండగ) గలుగదు. అందువలనఁ గొంచె మాశ కూడ గలదు.

రాఘవో నిక్షిపే న్నూనం మయి పూర్ణదయాం యది,
నీత్వా మాం రాఘవాయ త్వం ప్రదర్శయ నమోఽస్తు తే. 29

శ్రీ రామచంద్ర మూర్తి నాయందుఁ బూర్ణదయ గన్పరచెడి పక్షమున నన్నుఁ దీసికొని వెళ్ళి శ్రీ రామచంద్రునకుఁ జూపించుము. నీకు నమస్కారమని విభీషణుడు పలికెను.

తచ్ఛ్రుత్వాఽఽహ సమీరసూను రపి తం త్వేవం శ్రుణుత్వం సఖే
తత్ప్రీతిం కిము వచ్మి సేవకజనే సోఽతిప్రియ స్సర్వదా,
త్వం త్వాం తామస మీరయ స్యహమహో కోఽహం కులీనః కిము
జాత్యాఽహం ప్లవగ శ్చలశ్చ నితరాం హీనోఽభవంసర్వథా. 30

ఆ విభీషణుని వచనములను విని హనుమంతుడు తిరిగి విభీషణునితో నిటులఁ బలికెను. ఓ మిత్రమా! రామచంద్రమూర్తికి ఆశ్రితుల మీద నుండెడి ప్రేమను గూర్చి నేనేమి వర్ణింపగలను? ఆ ప్రేమ నిరుపమాన మైనది. సేవకులయందు సర్వదా మిక్కిలి ప్రేమగలవాడు. నిన్ను గూర్చి నీవు తామసునిగా జెప్పుచున్నవు. కాని నేనేమి గొప్పవాడను? జాతిచే నేను క్రోతిని. చపలస్వభావము గలవాడను సర్వవిధముల హీనుఁడను.

కించ మత్కపినామాపి జనో య స్సంస్మరిష్యతి,
కుత్రాపి భోజనం నాపి తద్దినే తస్య సంభవేత్. 31

ఇదియునుంగాక ప్రొద్దున లేచి కోతి పేరు తలచినవానికి భోజనము కూడ నా దినమున దొరకదని చెప్పుదురే. అట్టి నీచజాతికిఁ జెందిన వాడను నేనై యుంటిని.

ఏతాదృశ్యేచ భూతేఽపి మయి శాఖామృగే పునః,
కృపాళు ర్వర్తతే రామః కిం పున స్త్వయి సజ్జనే. 33½

ఇట్టి శాఖామృగమునైనను (కోతినైనను) రామచంద్రమూర్తి నాయందు కృపాళుడుగా నుండును గదా! సజ్జనుడవగు నీ విషయమున రామచంద్రమూర్తి కృపాళుడుగా నుండునని చెప్పునదేమి?

ఇత్యుక్త్వా రామసుగుణస్మరణా న్మారుతిః పునః
ఆనంద బాష్ప యుక్తాక్షో బభూవ పులకాంచితః. 34½

ఇట్లు హనుమంతుడు విభీషణునితోఁ జెప్పి రామచంద్రమూర్తి గుణగణములను స్మరించుటచే నానంద బాష్పములతో గూడిన నేత్రములు గలవాడై గగుర్పాటు చెందిన శరీరము గలవాడయ్యెను.

పునః ప్రోవాచ సామీరి ర్విభీషణ మిదం వచః,
ఏతా దృశయా సింధుం పరిపూర్ణం చ సద్గుణైః,
నాశ్రయే ద్భువి యో మూఢో భవితా దుఃఖభా గ్ధ్రువమ్. 34

తిరిగి హనుమంతుడు విభీషణునితో నిటులఁ బలికెను. ఇట్టి దయా సముద్రుడును, సద్గుణపరిపూర్ణుడును, నగు శ్రీ రామచంద్రమూర్తిని భూమిలో నెవ డాశ్రయింపకుండ నుండునో యతడు నిశ్చయముగ దుఃఖముల పాలగును.

తతః ప్రాహ మరుత్సూను మేవం స చ విభీషణః,
జనకస్య గృహే పుత్రీ యథా సీతాత్ర సంస్థితా,
తచ్ఛ్రుత్వా ప్రాహ సామీరి ర్విభీషణ మిదం వచః. 37½

పిదప హనుమంతునితో విభీషణు డిటులఁ బలికెను. పితృగృహములో (పుట్టినింట) కన్య యుండినటుల సీతయు నిచట నటు లున్నది-అని చెప్పగా విని హనుమంతుడు విభీషణునితో నిటులఁ బలికెను.

సఖేఽద్య మాతృభూతాయా స్సీతాయా దర్శనం త్వహమ్,
కర్తు మిచ్ఛామి సా సీతా వర్తతే కుత్ర మే వద. 38½

మిత్రమా! మాతృభూతురాలగు సీతను సందర్శించుటకు నేను గుతూహల పడుచున్నాను. కాన సీత యెచ్చట నున్నదో నాకుఁ జెప్పవలయు ననియెను.

ఇతి తే నానుయుక్త స్స న్మారుతిం ప్రాహ సోఽప్యథ,
అశోక వనికామధ్యే సంస్థితా జనకాత్మజా.
ఇత్యుక్తో హనుమాంస్తస్మై నత్వాఽశోక వనం ప్రతి,
వినిర్గత్య క్షణేనైవ జగా మాశోకవాటికామ్. 39-40½

ఇట్లు హనుమంతు డడుగగా విభీషణుడు వాయునందునితో నిటులఁ బలికెను. హనుమంతా! సీత యశోకవన మధ్య భాగమున నున్నది. నీవు సందర్శింపు మన హనుమంతుడు విభీషణుకు నమస్కరించి యశోకవనమునకు బయలుదేరి క్షణములో నా యశోకవనమును చేరెను.

ఆశ్చర్య రామాయణే సుందరకాండే చతుర్థస్సర్గ స్సమాప్తః

ఆశ్చర్య రామాయణమున సుందర కాండమున నాల్గవ సర్గము సమాప్తము.

★★★★★★

పంచమ స్సర్గః - ఐదవసర్గము

పశ్చాన్నందన సన్నిభాం చ తరుభి స్సంతానముఖ్యై ర్యుతామ్
చిత్రావాంతరకాననాం ఫలభరానమ్రామ్రమ సాలాన్వితామ్,
స్వర్ణానోకహశోభితాం బహువిధై స్సంకూజితాం పక్షిభి
ర్వీక్ష్యాశోకవనీం తదా పవనజ స్సోఽచింతయ న్మానసే. 1

పిమ్మట నందనవనముతో సమాన మైనదియు, కల్పవృక్షము మొదలగు దేవతా వృక్షములతో గూడినదియును, మధ్య మధ్య విచిత్రము లయిన యుపవనములు గలదియును, ఫలములచే వంగిన మామిడి చెట్లతో గూడినదియును, సువర్ణవృక్షములచే శోభిల్లుచున్నదియును పలువిధము లయిన పక్షులు గూయు చున్నదియు నగు నశోకవనమును హనుమంతుడు చూచి తన మనస్సునందిటులఁ జింతించెను.

*యేషాం పల్లవ మంశుకాని కుసుమం ముక్తాః ఫలం విద్రుమో
వైదూర్యం దల మంకురో మరకతం హైమాశ్చ శాఖాశ్శతమ్,
ఏతే కే జగతీరుహో వనజుషాఽ ప్యజ్ఞాతపూర్వా మయా
ప్రాయ స్స్వర మమీ దివో విటపినః కిం తైర్మమాన్యోభరః. 2

ఓహో! యీ వృక్షము లేవైయుండును? ఈ వృక్షముల చిగుళ్ళు అంశుకములు, ఫలములు పగడములు, ఆకులు వైదూర్యమణులు, కొమ్మలా బంగారువి. ఈవృక్షము లేవై యుండును? వనములలో నెల్లపుడు సంచరించు నాకు గూడ నీ వృక్షము లేవియో తెలియబడకుండ నున్న. తరచుగ నిట్టి వృక్షములు స్వర్గములో నుండును. ఈ వృక్షము లేవియైన నేమి? నాకు వేరుగ కార్య భారమున్నది. వీనితోఁ బ్రయోజన మేమియని తుదకు హనుమంతుడు తలంచెను.

తన్మధ్యే స దదర్శ శోభితతమం ప్రాసాద మత్యున్నతం
చైత్యాభిఖ్య మనుత్తమం మణిమయ స్తంభై స్సహస్రైర్యుతమ్
కైలాసాచలభాసమాన మమలం సౌవర్ణ వేద్యన్వితం
నానామూల్యమణి ప్రవాళవిలసత్సోపానమాలావృతమ్. 3

---

*అన్యదీయ మిమం శ్లోకం విహాయ గ్రంథా ద్యేతత్సర్గ పరిసమాప్తిపర్యంతం సర్వేఽపి కవికృతా ఏవశ్లోకా ఇతి వేద్యమ్.

1ఈ యితరశ్లోక మొక్కటి దప్ప గ్రంథాదిగ నీసర్గసమాప్తి పర్యంతము గల శ్లోకము లన్నియు కవికృతములని తెలియదగును.

పిదప నా యశోకవన మధ్యమునందుఁ బ్రకాశించుచు నత్యున్నతమై సర్వోత్తమమై కైలాసపర్వతమువలెఁ దెల్లగ నొప్పుచున్నదియు, బంగారపు టరుగులచే విలసిల్లుచున్నదియును, అమూల్యమైన మణుల చేతను, పగడములచేతను గట్టబడిన మెట్లచే నావరింపబడినదియు నగు చైత్యప్రాసాద మను నొక మేడను హనుమంతుడు చూచెను.

ఏవం తద్వనసంపదం పవనజః పశ్య న్ముదం విస్మయం
సంప్రా ప్యాత్మని తత్ర తత్ర విచర న్సీతాం విచిన్వం శ్చ సః,
ఏకాశోక మహీరుహస్య విమలే మూలే స్థితా మైక్షత
ప్రాయో భోజన పానవర్జనవశా దత్యంత కార్శ్యాన్వితామ్. 4

ఇవ్విధముగ హనుమంతు డాయశోకవన సంపదను జూచి మనస్సులో సంతోషాశ్చర్యముల నొంది యచ్చటచ్చట సంచరించుచు సీతను వెదకుచు నొక యశోకవృక్షము మొదట గూర్చుండి యున్నదియును, పానభోజనములు లేని కారణమునఁ గృశించియున్నదియు నగు సీతాదేవిని హనుమంతుడు చూచెను.

రాకాచంద్రసమాననాం వితిమిరా స్సర్వా దిశ స్స్వశ్రియా
కుర్వంతీం రతిసన్నిభాం చ మలినాం ధూమేన వాగ్నే శ్శిఖామ్,
విద్ధాం కీర్తి మివాపవాద వశత స్సంస్కారహీనాం యథా
వాచం తాం జనకాత్మజేత్యవిశయం వాతాత్మజోఽమన్యత. 5

పూర్ణచంద్రునితో సమానమైన ముఖము గలదియును, తన దేహ కాంతిచే దిక్కులన్నిటినిఁ బ్రకాశింపఁ జేయునదియును, రతీదేవితో సమానురాలును పొగచే మలినమయిన యగ్ని శిఖవలె నున్నదియును, అపవాదవశమునఁ గొట్టబడిన కీర్తివలె నున్నదియును, వ్యాకరణ సంస్కారము లేని వాక్కువలె నున్నదియు నగు నామెను జూచి హనుమంతుడు తలంచెను.

వైదేహ్యాంగగతాని వై రఘుపతి ర్యద్భూషణా న్యుక్తవాం
స్తాన్యేవాద్య మరుత్సుతోఽత్ర మహిజా దేహే తు సందృష్టవాన్,
యద్రూపం వసనం చ యచ్చ కథితం రామేణ యల్లక్షణమ్
తత్తత్సర్వ మపి ధ్రువం పవనజో దృష్ట్వే త్యథాఽమన్యత. 6

ఇదియునుంగాక పూర్వము రామచంద్రమూర్తి సీతయొక్క దేహము నందే యె యాభరణము లున్నటులఁ జెప్పెనో, ఆయాభరణములనే హనుమంతుడు

సీత దేహమునందుఁ జూచెను. మఱియు సీత కెట్టి రూపము, ఎట్టి వస్త్రము, ఏలక్షణము రామచంద్రమూర్తి చెప్పెనో ఆ సమస్తమును సీతయొక్క దేహమునం దున్నట్లు హనుమంతుడు చూచి పిదప నిటుల నాలోచించెను.

రామోఽబ్ధ్యంతమహీం మహీజనికృతే లోకా న్సమస్తాం శ్చ సః
కుర్యాచ్చే దధరోత్తరా న్యది భవే ద్యుక్తం చ మన్యామహే,
సీతా వా మహతీ భవే దుతభవే ద్రాజ్యం మహ ద్వే త్యలం
బుద్ధ్యా సుష్ఠు విచారితేఽవనిసుతా లేశం చ నాప్నోత్యదః. 7

రామచంద్రమూర్తి సీత నిమిత్త మయి చతుస్సముద్ర పర్యంత మయిన భూమిని గాని, లేక సర్వలోకములను గాని తలక్రిందు చేసినను గూడ యుక్తమని తలంచెదను. సీత లభించుట గొప్పదియా? అని యాలోచించినచో త్రైలోక్యరాజ్య మంతయు గలసి కూడ సీతయొక్క లేశమును గూడ సరిపోదని తలంచెను.

కామై రిష్టజనేన భూమితనయా త్యక్తాఽపి పత్యా తథా
భూయ స్తస్య సమాగమోఽపి భవితే త్యాశావశా దేవ సా,
దేహం ధారయతి ధ్రువం మహిసుతా రామైకహృద్భూరుహా
న్నో పశ్యత్యపి చాంతిక స్థితవతి ర్నాపి ధ్రువం రాక్షసీః. 8

సమస్త భోగములతోడను, ఇష్టజనముతోడను, తన భర్తతోడను గూడ నెడబాటు గలిగినను దిరిగి దన భర్త మొదలగు వారితో సమావేశము గలుగు ననియెడి యాశచేతనే సీత దేహధారిణియై యున్నది. సీత రామచంద్రమూర్తియందే లగ్నమైన హృదయము గలదియై యుండుటచేతనే సమీపములో నున్న పూల చెట్లను గాని ప్రక్కనున్న రక్కసుల వంకగాని చూచుటలేదని యనుకొనెను. (రాక్షసులవంకఁ జూడ లేదనుటచే వారలు పెట్టు బాధలను లక్ష్యము చేయుటలేదని కూడఁ దెలియదగును.)

స్త్రీణా మాత్మపతి ర్విభూషణ మలం భూషాచయా దన్యత
స్తస్మా ద్భూషణసంయుతాఽపి మహిజా రామేణ హీనాఽధునా,
నూనం నైవ చకాస్తి భూమితనయా లబ్ధ్వా స్వభర్తుః పునః
ప్రీతిం ప్రాప్స్యతి రాఘవోఽపి మహిజాలాభే భవే ద్దృష్టవాన్. 9

మఱియు హనుమంతు డిట్లు తలంచెను. స్త్రీల కితరభూషణము లన్నిటికంటెను దనపతియే విశేష భూషణము గాన నితరభూషణము లెన్నియున్నను తన భర్తయగు రామచంద్రమూర్తి యను భూషణము లేని కారణముచే సీత మిక్కిలి ప్రకాశించుట లేదు. తన భర్త తిరిగి లభించినచో సీత మిక్కిలి సంతోషించును.

భూయః ప్రాప్య్యపయుక్తధర్మసహితాం సంవీక్ష్య తాం జానకీం
హృష్టాత్మా మరుతస్సుతో రఘుపతిం తుష్టావ భాగ్యోత్తరమ్
కిం చైవం హనుమా నమన్యత తదా సీతావియోగాన్వితః
శ్శ్రీరామస్య తు భూమిజాం ప్రతి శుగప్యర్హైవ నూనం భవేత్. 10

మఱియు నిటుల హనుమంతుడు మనస్సులోఁ జింతించెను. తిరిగి శ్రీ రామచంద్రమూర్తిని గలుసుకొనిటను నుపయోగమగు పాతివ్రత్యాది ధర్మములు గలిగి సీత యుండిన హేతువుచే హనుమంతు డామెను జూచి సంతోషించిన వాడై యిట్టి సుగుణవతి యగు సీతను భార్యనుగా బొందిన రామచంద్రమూర్తి యెంత ధన్యాత్ముడో కదా యని రాముని గొనియాడెను. ఇదియునుంగాక మఱియు నిట్లుకూడఁ దలంచెను. ఇట్టి దివ్యసుందరియును బతివ్రతయు నగు సీతను గూర్తి రామచంద్రమూర్తి విలపించుచుండుట యుక్తమే యని కూడఁ దలంచెను.

సంశ్లాఘ్యావనిజా ప్రశస్త సుగుణా న్పశ్చా న్మరున్నందన
స్తస్యా దుఃస్థితి మన్యవేక్ష్య బహుధా సంచింత్య చాత్మన్యలమ్
దుఃఖార్తో విలలాప యద్రఘుపతే ర్లోకత్రయాధీశితు
ర్జాయాయా అపి కష్ట మీ దృశ మభూ * త్కాలో బలీ సర్వతః. 11

ఇట్లు హనుమంతుడు సీతయొక్క పాతివ్రత్యాది ప్రశస్త గుణమును గొనియాడి, పిదప నామెయొక్క దురవస్థను జూచి యనేక విధములుగ దన మనమునందుఁ దలపోయుటయే కాక తాను గూడ నామెయొక్క కష్టమును జూడలేక యిట్లువిలపించసాగెను. ముల్లోకములకుఁ బ్రభువగు శ్రీ రామచంద్రమూర్తి యొక్క భార్యయగు సీతాదేవిని కూడా నిట్టి కష్టముల పాలగుట చూడ * కాలమన్నిటి కంటెను బలవత్తర మయిన దని తలంచెను.

---

*కాలో బలీ సర్వత ఇతిః - ఏవ మేవ వాల్మీకి రామాయణేఽపి బహుషు స్థలేషు "కాలో హి దురతిక్రమ" ఇతి వర్ణితమ్. అత స్సర్వోఽపి కాలాధీన ఇతి విజ్ఞాయ శోకమోహయో ర్వశతాం నేయా జన ఇతి ధర్మ స్సూచితః. కించ జగద్రక్షణ్యా స్సీతాయా స్సాక్షాల్లక్ష్మీ రూపిణ్యా ఏవాఽయోనిజాయా ఏవ భూమ్యాం ప్రవేశమాత్రేణైవ నైతాదృశం కష్ట మభూత్. ఏవంసితే కింపున ర్యోనిజానా మస్మాదృశాం పామరాణా మిత్యనుసంధాయా మనసి తప్యమానేసి నహి కదాపి ధీమా న్బుద్ధిం కలుషతాం ప్రాపయే జ్జన ఇతి సూచిత మితి వేద్యమ్.

*కాల మన్నిటికంటెను బలవత్తర మయినదిః- ఇవ్విధముగనే వాల్మీకి రామాయణమునం దనేక స్థలములలో "కాల మతిక్రమింప శక్యము కానిది" యని వర్ణింపఁబడెను. ఇందుచే సమస్తము కాలాధీన మని తెలిసికొని జనులు శోకమోహములకు వశ్యులు కాకూడదను ధర్మము సూచిత మయ్యెను. మఱియు, జగద్రక్షకురాలును, సాక్షాల్లక్ష్మి స్వరూపిణియు, నయోనిజురాలు నగు సీత భూమియందు బ్రవేశించిన మాత్రముననే యిట్టి కష్టములకు లోనుగాగా యోనిసంభూతులును, పామరులునగు జనుల విషయమై చెప్పునదేమి యని యాలోచించు కొని మనస్సు పరితాప పడుచున్న ధీమంతులగు వారు నొకప్పుడును తమ బుద్ధిని గలుషత నొందింప గూడ దని సూచిత మగుచున్నది.

నూనం **యోగ్య వయసు శీల సహితాం తుల్యాభిజాత్యాం తథా
రామోఽర్హ త్యసితేక్షణాం జనకజాం తం చార్హతీయం ధ్రువమ్,
సీతార్థే నిహతౌ బలీంద్రతనయో రామేణ రక్షాంసి చ
ప్రాప్తం వానరరాజ్య మర్కతనయే నా ప్యశ్రమేణ ధ్రువమ్. 12

**యోగ్య వయస్సు శీలసహితామితి: - తత్ర యోగ్యవయః- రామచంద్రస్య వివాహకాలే ద్వాదశాబ్దాః, సీతా తదర్ధవత్సరవతీత్యతస్తయో ర్యోగ్య మేవ వయః. తథైవ స్మర్యతే. "వరా దేక గుణాం భార్యా ముద్వహే త్త్రిగుణో వరః, ద్వ్యష్ట వర్షోఽష్ట వర్షాంవా వయోమాత్రావరా చ యా" ఇతి విష్ణు స్మృతి వచనపరిశీలనే యోగ్య మేవ తద్వయ ఇతి. నహి యోగ్య వయసోఽభావే కేవలర సాభాసమాత్ర మపితు శాస్త్ర విరోధశ్చేతి వేద్యమ్. యోగ్యశీల మితి-వధార్హేఽపి కాకాసురేకృపాం సందర్శితవా న్రామభద్రః; వధార్హాపి స్వపి స్వాపరాధినీ ష్వపి నిశాచరీషు దోషశంకా మకృతవతీ సీతా. తత స్తయో శ్శీలమపి తుల్యమేవ. తుల్యాభిజాత్యామితి - సూర్యవంశప్రసిద్ధస్య దశరథస్య కుమారో రామచంద్రః - సోమవంశ ప్రసిద్ధస్య జనకస్య కుమారీ సీతా; తత స్తుల్య మేవాభిజాత్యం - అసితేక్షణా మితిః - తయో ర్ద్వయోః కులశీలాదిభి స్తుల్యయో రపి శ్రీ రామచంద్ర నేత్ర సౌందర్యాద ప్యసితేక్షణాయా నయన సౌందర్య మతీవమోహజనక మితి నయన సౌందర్యే విశేషోఽస్తీతి ద్యోత నాయై వాసితేక్షణా మిత్యుక్త మత్రేతి వేద్యమ్ - తం చార్హతీయ మితిః - ఏవం విధత్వా ద్రాఘవో వైదేహీ మర్హతి; వైదేహీ చ రాఘవ మర్హతి; లోకే సౌందర్యాదిమత స్సౌందర్యాది సర్వసహితా న లభ్యతే. సౌందర్యాదిమత్యా న సౌందర్యాది సర్వ వా, ననయో స్సర్వం సంపన్నమితి భావః అత్రేద మనుసంధేయమ్.

"అయోధ్యాధిపనేతారం మిథిలాపురనాయకీమ్,
రాఘవాణా మలంకారాం వైదేహానా మలంక్రియామ్.
రఘూణాం కులదీపం చ నిమీనాం కులదీపికామ్,
సూర్యవంశసముద్భూతం సోమవంశసముద్భవామ్.
పుత్రం దశరథ స్యాపీ పుత్రీం జనక భూపతే.
అన్యోన్య సదృశా వేతౌ త్రైలోక్య గృహదంపతీ."
ఇతి హనుమద్విరచిత శ్రీ రామస్తవోఽనుస్సంధేయః.

**వయస్సు నందున - రామచంద్రమూర్తికి వివాహకాలమునకు బంద్రెండు సంవత్సరములు. సీతకు రాముని యేండ్లలో సగము కాన దగిన వయస్సే యై యున్నది. ధర్మశాస్త్రమునందుఁ గూడ నటులనే కన్పడుచున్నది. "కన్యక యెనిమిది యేండ్ల వయస్సు గలదియై యుండెనేని వరుడు పదునారేండ్ల వయస్సు గలవాడు కాని యిరువది నాలుగేండ్ల వాడైకాని యుండవలయును" అను విష్ణుస్మృతి వచనమును బరిశీలించిన, వారల వయస్సు తగినదై యున్నది. శీలమునందునను సీతారాములు వయస్సునం దెట్లు తగియుండిరో శీలమునందునను నటులనే తగియుండిరి. (ఎట్లన) వధార్హు డయిన కాకాసురునియందు శ్రీ రామచంద్రమూర్తి కృపను జూపి విడిచి పెట్టెను. సీతయో, తన కపరాధము చేసిన రాక్షస స్త్రీలయందు దోషమే లేదని చెప్పి హనుమంతుని బారినుండి రాక్షసస్త్రీలను విడిపించి రక్షించెను. కావున నిర్వురి శీలముగూడ దగియున్నది. ఆభిజాత్యమునందునను రామచంద్రమూర్తి సూర్యవంశమునఁబ్రసిద్ధి కెక్కిన దశరథ మహారాజునకుఁ బుత్త్రుడు. సీతయో చంద్రవంశమునఁ బ్రసిద్ధి గన్న జనక మహారాజునకుఁ బుత్రిక. కాన నిర్వురి వంశములు తగియున్నవి.

పిదప హనుమంతు డివ్విధముగఁ దలంచెను. శ్రీ రామచంద్రమూర్తి కి కాటుకవలె నల్లని కన్నులు గల యీ సీతయును, ఈ సీతకు రాముడును వయస్సునందును, శీలమునందును, అభిజాత్యము నందునను (సద్వంశమునందునను) బరస్పరము తగియుండిరి. రామచంద్రమూర్తి వాలిని నొక్కకోలచేఁ జంపుటకూడ సీత నిమిత్తమే కదా! మఱియు, విరాధుడు మొదలగు రక్కసులను రామచంద్రమూర్తి హతము చేయుటకూడ నీమెకై కదా! ఇంతయేల? దుర్లభమైన వానర రాజ్య వైభవము సుగ్రీవున కనాయాసముగ లభించుటకు కూడ నీమెయే నిమిత్తమై యుండెనని హనుమంతుడు తలచెను.

పూర్వం యా జనకాత్మజా ఽనుజయుత శ్రీరామసంరక్షితా
సేయం భీకరరాక్షసీభి రధునా సంక్ష్యతే హేతి సః
సంవీ క్ష్యావనిజాం *హిమాహతగత శ్రీపద్మినీసన్నిభామ్
దుఃఖార్తో హనుమా నమన్యత పున స్స్వాంతే తదైవం నిజే. 13

కాటుకవలె నలని కన్నులు గల సీత - సీతారాము లిర్వురును గుణ శీలాదులలో సమానులైనను రూపములో శ్రీ రామచంద్రుని నేత్రసౌందర్యముకంటె సీతయొక్క నేత్ర సౌందర్యము మిక్కిలి మోహకమని యిచటఁజెప్పబడినది యని తెలియదగును. పరస్పరము తగియుండిరి ఇట్టివారలు గనుకనే యాయన కీమెయు, నీమె కాయనయు దగియుండిరని భావము. లోకములో సౌందర్యాది సర్వము గలవానికి సౌందర్యాది గుణము లన్నియు గలది దొరకుట దుర్లభము. అటులనే సౌందర్యాది గుణము లన్నియు దలదానికి సౌందర్యాది గుణములన్నియు గలవాడు దొరకుట దుర్లభము. వీరిరువునికి సర్వము తగియున్నదని తెలియదగును. "రామచంద్రమూర్తి యయోధ్యాధిపతి. సీతయో మిథిలాపురనాయకురాలు. రాముడు రఘువంశస్తుల కలంకారమైన వాడు. సీత విదేహవంశమువారల కలంకారమైనది. రాముడు రఘువంశమునకు దీపమయినవాడు. సీత నిమివంశమునకు దీపికయైనది. రాముఁడు దశరథమహారాజునకుఁ బుత్రుడు. సీత జనకమహారాజునకుఁ బుత్రిక. రాముడు సూర్యవంశ సముద్భూతుడు. సీత చంద్ర వంశ సముద్భూతురాలు. ఇట్లు జగజ్జననీ జనకులగు సీతారాములిర్వురును బరస్పరము తగియుండి రనియెడి హనుమత్కృత సీతారామస్తవములోని విషయము మిచ్చట ననుసంధేయము.

* హిమాహత గతశ్రీ పద్మినీసన్ని భా మితః -- హిమా హే తేతి విశేషణేన పద్మిన్యాః పురాబహు కాలశోభితత్వం సిద్ధమ్. తద్వన్నష్టశోభా. ద్వాదశవర్షం నిష్ప్రతిబంధం భోగా న్భుంజా నాయా ఆగంతుకో హి విశ్లేషణేన హేమంతశిశిరర్త్వపగమే సమాగతే చ వసంతే యథాపూర్వం పద్మినీ కాంతి యుక్తా భవే త్తథేయ మపి శీఘ్రమేవ దుఃఖవిముక్తా కాంతియుక్తా చ భ వేదితి వ్యజ్యతే.

*మంచుచేఁ గప్పబడి కాంతిపోయిన కమలమువలె నున్న దనుటచే పూర్వము పద్మము చాలా కాలము శోభాయమానముగ నున్నదనుట సిద్ధమయినది. దాని వలె సీత యున్నదని చెప్పుటచే సీతకూడ పూర్వము 12 సంవత్సరములు నిష్ప్రతిబంధకముగ సర్వభోగములను అనుభవించిన దనియు నిప్పు డాగంతుకముగా విశేషము గలిగె ననియు వ్యంగ్య మగుచున్నది. మఱియు మంచుచే గప్పబడినదను విశేషణ స్వారస్యముచే శిశిరర్తువు పోయి వసంత ఋతువు రాగానే పద్మము ప్రకాశించినటు లీమెయు దిరిగి శీఘ్రములోనే శోక విముక్తురాలయి శోభాయమానముగా నుండగలదని వ్యంగ్య మగుచున్నది.

ఏ సీత పూర్వము శ్రీ రామలక్ష్మణులు తనను రక్షించుచుండ సుఖపడినదో ఆ సీత నేడు భయంకరమైన రాక్షస స్త్రీలచే భయపెట్ట బడుచు నొక చెట్టు మొదట వారలచే గాపాడబడుచున్నది గదాయని హనుమంతుడు చింతించి *మంచు సోకుటచేఁ గాంతిపోయిన పద్మమువలెఁ గాంతిహీనురాలైన సీతను జూచి దుః ఖపడి పిదపఁ దన మనమునం దిటులఁ జింతించెను.

**యత్స్రీతార్థ మలం చతుర్భి రనఘో రామః పరం తప్యతే,
సైషా నో విశయోఽస్తి తస్య హృదయం త్వస్యాం యథా సంస్థితమ్,
ఏతస్యా హృదయం ప్రతిష్ఠిత మభూ త్తస్మిం స్తతో జీవతో,
ద్వా వేతౌ ధ్రువ మద్య నో యది కథం జీవిష్యతస్తావిమౌ. 14

ఏ సీతనిమిత్తము శ్రీ రామచంద్రమూర్తి **నాల్గిటిచే బాధపడుచున్నాడో ఆ సీత యీమెయే సందియము లేదు. ఆ రాముని హృదయ మీమెయం దెటుల లగ్నమై యున్నదో. అట్లే ఈమె హృదయముకూడ నాయనయందు లగ్నమై యున్నది. కావుననే వీర లిర్వురును నిశ్చయముగ జీవింపగలిగిరి. లేక పోయినచో నెట్లు వీరలు బ్రతుకగలరు.

భూజాతాం తు వియుజ్య రాఘవవిభు ర్దేహం దధారేతి య
న్నో శక్యం తదలం భువో రఘుపతి ర్జానాతి సంరక్షణమ్,
నో ప్రేమాతిశయుం తు వేత్తు మహిజా ప్రేమ ప్రవాహే పున
స్సోఽర్థం వా న బుభోజ తద్రఘుపతి ర్ధిరోఽశ్మ హృద్వా భవేత్. 15

**చతుర్భి రితిః-ఆపత్కాలే1 స్త్రియో రక్షణీయాః- తన్నకృత మితి కారుణ్యేన 2 తస్యాశ్రితరక్షకస్వభావత్వేన స్వేనాశ్రితా న రక్షి తేతి పరితప్యతే.3 "అర్థో వా ఏష - ఆత్మనో యత్పత్నీత్యుక్తరీత్యా ఆత్మార్థ భూతా పత్నీ నష్టేతి శోకేన పరితప్యతే ప్రియా నష్టేతి మదనేన పరితప్యత ఇతి భావః.

**నాల్గిటిచే -1 ఆపత్కాలమున స్త్రీలు రక్షణీయలు. ఆ రక్షణమును నేను జేయలేక పోతిని గదా యను కారణము చేతను, 2 రామచంద్రమూర్తి యాశ్రిత రక్షక స్వభావము గలవాడు గాన దన్నాశ్రయించిన యొక స్త్రీని రక్షింపలేక పోతిని గదా యను నాన్నృశంస్యముచేతను, 3 భార్య తన యర్ధశరీరమే యను శ్రుతి ననుసరించి తన యర్ధశరీర మగు పత్ని నష్టమయ్యెనను శోకముచేతను, 4 తన ప్రియురాలు లేకుండ పోయెనని కామముచేతఁ బైనాల్గింటి చేతను రాముడు పరితాప పడుచుండెనని భావము.

హనుమంతుడు మనస్సులో నిటులఁ దలచెను. ఇట్టి త్రిలోకసుందరి యగు సీతను రామచంద్రమూర్తి విడచి యింకను బ్రతికి యుండెనను సంగతి చూడ నీ పని యితరులకు సాధ్యమైనది కాదు. రామచంద్రమూర్తి భూపతి కాన భూపరిపాలన విషయమునే గుర్తెరుంగున్న గాని ప్రేమ విషయము నెరుగడు. సీత యొక్క ప్రేమ ప్రవాహములో రామచంద్రమూర్తి సగమునైన ననుభవించియుండ లేదే. ఇట్టి స్థితిలో రామచంద్రుడు సీతను విడిచి జీవించియుండుట జూడ నతడు కడు ధీరుడైన గావలయును, లేక రాతిగుండె గల వాడైన కావలయునని (తలచెను).

* ఉల్లంఘితాబ్ధి మేవ సుదుష్కరం,
వై కర్మాచరం త్వితి సుగర్వయుతోహ మాసమ్,
మత్త్వ్యనేకగుణదుష్కర కర్మ నూనం,
రామ శ్చకార మహిజారహితోఽపి సాసుః. 16

---

* దుష్కరకర్మ నూనం రామ శ్చకా రేతిః-

సీతయా వినా దేహం ధృత్వాఽవస్థిత ఇతి య త్త దత్యంత మశక్యమ్. తేనాయ మర్థోలభ్యతే - సీతాశరీరస్య పరతంత్రతయా తత్త్యక్తు మశక్యం, న తు స్వాధీనశరీరస్య ధారణం యుక్త మితి భావః. నను భార్యా వియోగమాత్రేణ దేహ ధారణం దుష్కర మితి చేల్లోకే భార్యారహితా స్తద్వియోగినో వా కియంతో న సంతి, తేచ సర్వేపి దుష్కరకర్మ కృతవంత ఏవ వేతి చేన్న - "అనన్యా హి మయా సీతా భాస్కరేణ ప్రభాయథేతి" వచనపరిశీలనే సీతాం విసృజ్య రామః తథా రామం వినా సీతా వా పృథక్ న స్థాస్యతీతి వేద్యతే. యథా హి లోకే ప్రభయా వినా సుర్యో వా విహాయ తం ప్రభా వా నహి పృథక్ స్థితా సంధృశ్యతే. అనేన ప్రభాం విహాయ సూర్యస్య స్థితిరివ సీతాం విహాయ రామస్య స్థితి రపి దుష్క రేత్యత్ర న కోపి విస్మయః. ప్రభయా విహీన స్సూరయో న హి లోకే సంపూజ్యతే, ప్రభావశా దేవ తం సర్వే పూజయంతీతి సార్వజనీనోఽయ మనుభవః తథైవ సీతయారహితో రామ స్తేజోవిహీన ఏవ, కేవలం న భవతి కింత్వపూజ్యోపి భవిష్యతి. తస్మా త్సీతయా వినా రామేణ దేహధారణం కృత మితి య త్తదేవ దుష్కర మేవేతి హనుమదాశయ స్సమీచీన ఏవేతి వేద్యమ్.

**నాకంటెఁగూడ దుష్కరమైన కార్యమును రామచంద్రమూర్తియే చేసెను. సీతను విడిచి రామచంద్రమూర్తి దేహమును ధరించి యుండుట మిక్కిలి యశక్యమైన పనియనుటచే సీతయొక్క శరీరము పరతంత్ర మగుటచే సీత తన శరీరమును విడిచిపెట్టలేక పోయినను స్వాధీన దేహుడయిన రామచంద్రమూర్తి మాత్రము యుక్తముగా లేదను నర్థమవగత మగుచుండెను. ఇందుపై నొక యాశంక కలుగును. (ఏమన) భార్యా విరహమాత్రముచే జీవించియుండుట దుష్కరమైన పనియైన పక్షమున లోకములో భార్య లేనివారు కాని, భార్యా విశ్లేషము (ఎడబాటు) గలవారు కాని యెందరు లేరు? అట్టి వారలందరును జీవించియుండుట లేదా? అనియెడి యాశంకకు సమాధాన మేమనగా "సూర్యుని విడిచి ప్రభ(కాంతి) వేరుగ నుండనట్లు సీత నన్ను నెడబాసి యుండ" దను రాముని వచనమును

వానరు లెవ్వరును దాటలేని సముద్రమును దాటిన నేనే గొప్ప దుష్కరమైన పనిని జేసితి నని గర్వముతో నుంటిని. శ్రీ రామచంద్రమూర్తి యిట్టి సీతను విడిచి ప్రాణముతో నుండుట జూడ నాకంటె గూడ దుష్కరమైన కార్యమును రామచంద్రమూర్తియే చేసెను.

ఏవం భూమిరుహే స్థితః పవనజ స్సంచింతయ న్నంతికే
సీతాయాః పరిత స్థ్సితా బహువిధా రాత్రించరీ ర్వీక్ష్య సః,
ప్రా పాత్యంతవిషాద విస్మయభయావేశాం స్తదానీ మలం
తాభి ర్భూమిసుతావృతాశ్వభి రతి వ్యాఘ్రామృగీవ స్థితా. 17

అశోకవృక్షమున దాగియున్న యా హనుమంతు డివ్విధముగ నాలోచించుచు సీతను జుట్టుకొని యున్న యా రాక్షస స్త్రీలను జూచి విస్మయమును భయమును విషాదమును గూడ నొందెను. ఆ రాక్షస స్త్రీలచేఁ జుట్టుకొనబడిన సీత వేటకుక్కలచేఁ జుట్టుకొనబడిన యాడులేడివలె నుండెను.

ఏకాక్షీ మతిలంబితోదరకుచాం లంబోష్ఠకర్ణాం తథా
లంబాస్యాం వికృతాననాం చ వికటాం కుబ్జాం తథా వామనామ్
దీర్ఘా ముష్టపదా మిభాననయుతాం గోహస్తి పాదాన్వితాం
గోకర్ణాం గజకర్ణికాం చ మరుతసూ్సను ర్ద్దదర్శ క్రమాత్. 18

ఆ రాక్షస స్త్రీలలో నొంటికన్ను గలదియు, వ్రేలాడు నుదరము గలవారును, వ్రేలాడు వక్షోజములు గలవారును, వ్రేలాడు మొగము గలదియును, వికారముఖము గలదియు, వికట శరీరము గలదియును, గజముఖియును, గూని వారలును, పొట్టివారును, పొడుగువారును, ఒంటె కాలువంటి కాలు గలవారును, గోపాదమువంటి పాదము గలవారును, మరియు నేనుగు కాలువంటి కాలు గలవారును, గోవు చెవివంటి చెవి గలవారును, ఏనుగు చెవివంటి చెవి గలవారు నుండిరి. ఇట్టి రాక్షసస్త్రీలను సీతా సమీపమున హనుమంతుడు చూచెను.

బరిశీలించినచో సీతను విడచి రాముడు కాని, రాముని విడచి సీత కాని పృథక్కుగ నుండరని తెలియఁబడుచున్నది. (ఎట్లన) లోకములోఁ బ్రభను (కాంతిని) విడిచి సూర్యుని యునికివలె, సీతను విడిచి రాముని యునికి కూడ దుష్కర మయిన దనుటలో నాశ్చర్య మేమియు లేదు. ప్రభావిహీనుడగు సూర్యుడు పూజ్యుడు కానటుల సీతా విహీనుడగు రాముడు కూడ తేజోవిహీను డగుటయే కాక పూజ్యుడు కూడ గాడు. కాన సీతను విడిచి రామచంద్రమూర్తి సజీవుడై యుండుట దుష్కరమైన పనియే యనియెడి హనుమంతుని యూహ సమంజస మయినదని తెలియబడుచున్నది.

ఏతాభిః పరివేష్టితాం పవనజో రాత్రించరీభి సదా
సీతాం సగ్రహరోహిణీ మివ యథా పుష్పై ర్విహీనాం లతామ్,
సంస్థాం వీక్ష్య ముమోచ బాష్పనిచయం శోకేన ధైర్యాన్వితః
పశ్చాద్భూతనయా సుదర్శన వశా దానంద మప్యాప్తవాన్. 19

ఇట్టి రాక్షసస్త్రీలచేఁ జుట్టుకొనబడియున్న సీత దుష్టగ్రహములచే నావరింపబడిన రోహిణివలెఁ బుష్పరహిత మయిన లతవలెఁ బ్రకాశము లేనిదియై యుండ, నామెను హనుమంతుడు చూచి కొంత తడవు దుఃఖపడి తిరిగి ధైర్యము గలవాడై సీత కన్పడినందులకు మిక్కిలి యానందముతో నుండెను.

తదానంద వశో నత్వా శ్రీరామాయ మరుత్సుతః,
సౌమిత్రయే కపీశాయ తయా సంభాషితుం పునః,
అవకాశం విచిన్వాన స్తస్థౌ తత్ర విలీనవత్. 20 ½

సీతా సందర్శనము వలని యానందముచేఁ బరవశుడైన హనుమంతుడు పిదప రామలక్ష్మణ సుగ్రీవులకు మానసికముగఁ బ్రణమిల్లి పిదప సీతతో సంభాషింప నవకాశమును వెదకుచు, బత్రముల చాటున విలీనుడై యుండెను.

ఏతస్మిన్ సమయే తు కించిదవస చ్ఛిష్టా నిశా సా తదా
స్వప్నే కంచన వానరం మహిసుతాన్వేషాయ నారీవనం
-సంవీక్ష్యాగత మాశు రాక్షసవిభుస్తూత్థాయ చాలంకృతో
నిష్క్రాంతోఽవనిజాంతికం వికలహృ ద్రాత్రించరీ వేష్టితః. 21½

ఈ సమయమున రాత్రి కొంచెము మాత్రమే మిగిలియుండెను. (అనగా నాల్గవ యామము గడుచుచుండెను.) అట్టి సమయమున, సీతాన్వేషణమునకై యొక వానరుడు లంకకు వచ్చి యశోకవనము నందున్నటుల రావణుడు కలగని వెంటనే లేచి యలంకృతుడై రాక్షసస్త్రీలను వెంట బెట్టుకొని సీతా సమీపమునకు వచ్చెను.

ఆత్మీయపరుషోక్తీస్తు శ్రుత్వా తద్వానరో గతః,
ఆవేదయతు రామా యేత్యాశయా సోఽవ్రజ ద్వనమ్. 22 ½

ఆయశోకవనమునకు రావణుడు వచ్చిన కారణమేమన, సీతాన్వేషణమునకై వానరు డశోకవనమునకు వచ్చిన కల నిజమేయైన పక్షమున తాను సీతను గూర్చి మాట్లాడు పరుషవాక్యముల నా వానరుడు రామచంద్రమూర్తికిఁ దెలియజేయవలయు ననియెడి కోరికతో రావణుడు వెళ్లెను.

దృష్ట్వా మారుతనందనో దశముఖం తత్రాగతం తత్తరౌ
లీనః పత్రతతౌ స్థితో ఽసురపతిం సంవీక్ష్య సా భూమిజా,
ప్రచ్ఛాద్యోదర మాశు బాహుయుగళే నాచ్ఛాద్య చోరఃస్థలం
భీత్యాఽకంపత చ ప్రవాతకదళీవ త్తస్య సందర్శనాత్. 23 ½

రావణు డా యశోకవనమునకు వచ్చినట్లు హనుమంతుడు తెలిసికొని పత్రషండమున విలీనుడై యుండెను. సీతాదేవి యా రావణుని జూచి తన యుదరము నురస్స్థలమును గూడ బాహువులచేఁ గప్పుకొని వానిని జూచుటవలన గల్గిన భయముచే నరటిచెట్టు గాలిచేఁ గంపించినట్లు కంపించుచుండెను.

సర్వాభూత మహాపవాదనిహతాం కీర్తిం యథా సంస్థితాం
సద్వంశే జని మేత్య దుష్కులభవంత్వాశ్రిత్య సంస్థాం యథా,
కిం చాశాం నిహతా మివ స్థితవతీం క్షీణాపగాసన్నిభాం
దీనా మశ్రుముఖీం చ భూమితనయా మేవం దశాస్యోఽవదత్. 24 ½

లేనిపోని యపవాదముచేఁ జెడిన కీర్తివలెను, సద్వంశమున జన్మించియు నీచవంశీకుడగు పురుషుని నాశ్రయించిన స్త్రీవలెను, చెడిపోయిన యాశవలెను, ఎండకాలములో నదివలె నున్నదియును, దీనురాలును, గన్నీరు గార్చుచున్నదియు నగు సీతను గూర్చి రావణు డివ్విధముగఁ బలికెను.

త్వద్భృత్యా న్మదలం భయం తవ శివే త్వాం కామయే సర్వధా
తస్మా న్మాం బహుమన్యతాం చ భవతీ ధర్మో హ్యయం రక్షసామ్,
వేణ్యేకా మలినాంబరం తవ పరధ్యానం చ శయ్యాఽవనా
వేత త్సర్వ మయుక్త మీదృశమహాసౌందర్యవత్యా స్తు తే. 25½

ఓ జానకీ! నీ దాసుడగు నా వలని భయమును విడిచిపెట్టుము. (అనగా నన్నుఁ జంపునేమోయని నీవు భయపడవలదు) నిన్ను సర్వవిధముల గామించుచుంటిని. అందువలన నీవు కూడ నన్ననుగ్రహదృష్టితో గౌరవింపుము. పరభార్యలను గోరుట పాపమని తలచెదవేమో, వినుము. పరభార్యలను బొందుట మారాక్షసులకు స్వధర్మము. ఒంటి జడ, మాసిన గుడ్డ, పరధ్యానము, గొడ్డునేల బరుండుట మొదలగు వన్నియు నీవంటి సుందరికిఁ దగినవి కావు.

దివ్యా న్యాభరణాంబరాణి మహిజే సౌవర్ణశయ్యాస్తథా
రత్నానాం నిచయం మదీయసకలా న్భోగ్యా న్పదార్థానపి,
ప్రాప్నోష్యాశు సుచందనాగరుముఖా న్యన్యాన్యలం సర్వదా
భూజాతే! భవతీం మదగ్రమహిషీ త్వాం పూజయే త్సర్వథా. 26½

ఓ దేవి! నీ విట్లుండదగదు. వెలగల దివ్యాభరణములును, బంగరు శయ్యలును. రత్నరాసులును. దివ్యస్రక్చందనాది భోగములును, అగరు మొదలగు సౌగంధిక ద్రవ్యములును మొదలగువాని నెల్ల నా వలన నీవు గ్రహింపుము. ఓ జానకి! నా భార్యవలని భయము పెట్టుకొనకుము. నా పట్టమహిషి యగు మండోదరికూడ నిన్ను సర్వవిధములఁ బూజించును.

భూయో నా వ్రజతి వ్యతీత మబలే! తేఽద్య స్థితం యౌవనం
భోగా న్భుంక్ష్వ మమాయు రప్యవితథం కర్తుం త్వ మర్హాఽస్యలమ్
మత్సేవాం జనకాత్మజేఽద్య కృపయా త్వంగీకురు త్వం శివే
నాకామాం భవతీం కదాప్యవనిజే స్ప్రక్ష్యా మ్యహం చ ధ్రువమ్. 27½

ఓ కోమలి! యిప్పుడున్న నీ యౌవనము గడచిపోయినచో నది మరల రాదు. కాన నీవు సమస్తభోగములను జక్కగ ననుభవింపుము. నా జీవితము గూడ సఫలమును జేయుము. నా సేవను నీవు దయతో నంగీకరింపుము. నా యందు నీకుఁ గామము గలుగు వరకు నిన్ను నిశ్చయముగ స్పృశింపదలచలేదు.

రూపేనైవ సమా త్వయాఽస్తి భువనే నాప్యన్వయే వా సమా
దృష్ట్వా త్వాం భువి కస్యచిత్త మనఘే క్షుభ్యేచ్ఛ నోత్వం వద,
భార్యా మే భవతా ద్భవ త్యవనిజే సర్వాంగనానాం తు మే
త్వం తావ ద్భవతాచ్ఛ పట్టమహిషి స్త్రీభిస్సదాపూజితా. 28½

లోకములో సౌందర్యమున నీతో సమానురాలు లేకపోవుటయే గాక, వంశమునగూడ నీతో సమానురాలు మఱియొకతె లేదు. ఓ పుత్ర్మరాలా! నిన్ను జూచినచో నెవనిమనస్సు కలతనొందకుండ నుండును? ఓ భూపుత్రీ! నావు నాకు భార్యవగుము. అట్లయిన నీవు నాకున్న సమస్త స్త్రీలచేఁ బూజితురాలవై పట్టమహిషివై యుండగలవు. (భార్య యనుచోట భా+ఆర్యా అని పదము విడదీసిన కాంతిచేఁ బూజ్యురాలవు అనియెడి యర్థము వచ్చును.)

లంకారాజ్య మిదం సర్వం పరివారోఽ ప్యయం శివే,
ఇమా స్త్రియోఽ ప్యహం సర్వ మేతచ్చావేహి తావకమ్. 29½

ఇంతియేగాక, నా లంకారాజ్య మంతయు నీ సొత్తే యగును. నేను నా స్త్రీ జనము పరివారము నంతయు గూడ నీ సొత్తే యగును.

లోకే నాస్తి మహీసుతే! ప్రతిబలో మే విద్ధి వీర్యం మహ
ద్భగ్నా శ్చాసకృదాహవేషు దివిజా దైత్యాశ్చ నూనం మయా,
త్వం తావత్ప్రతికర్మ చోత్తమతమం దేహే కురుష్వ ద్రుతం
భూషాభూషితతావకాంగ మధునా ద్రష్టుం సమీహాస్తి మే. 30½

ఓ సీతా! లోకములో నా ధాటిని సహింపగల ప్రతివీరు డెవ్వడును లేడు. నా శౌర్యము మిక్కిలి గొప్పదియని తెలిసికొనుము. యుద్ధములలో పలుమారులు దేవతలను, దానవులను గూడ నే నోడించితిని. నీ వీ ప్రకారముగా నుండక వెంటనే యుత్తమమైన యలంకారముల నలంకరించుకొనుము. రత్నాభరణాదులచే నలంకృతమైన నీ శరీరము నొక మారు చూడవలె నని గుతూహలముగా నున్నది.

భూజాతేఽద్య యథేష్ట మిష్టజనతా ముద్దిశ్య రత్నాని వా
దేహి త్వం త్వథవా మహీం చ ధనరాశీ న్వా ప్రయచ్ఛేచ్ఛయా,
మా మాజ్ఞాపయ మత్ప్రసాదవశత స్సర్వే మదీయాః పున
స్త్వద్భృత్యాశ్చ భవేయు రన్యసులభా నో శ్రీరియం మే ధ్రువమ్. 31½

ఓ జానకీ! నీ యిష్టజనమున కెవ్వరికైనను రత్నరాసులను గాని లేక, ధనరాసులను గాని, లేక రాజ్యమును గాని నీ యిష్టము వచ్చిన ట్లిచ్చుకొనుము. ఈ పని నిటుల జేయు మని నన్ను నీ వాజ్ఞాపింపుము. నీయందు నా కనుగ్రహము గలుగుటచేత నా సంబంధికు లందరును నీకు సేవచేయు వారలగుదురు. నా యైశ్వర్యము మొదలగునవి యితర దుర్లభములని నీకుఁ దెలియదు.

భూజే! చీరధృతా వనస్థితవతా సత్తాపసే నేదృశా
రామేణాద్య గతశ్రియా వ్రతజుషా కిం త్వం కరిష్య స్యహో!
మద్ధస్తాత్ప్రభవే న్న లబ్ధు మబలే త్వాం రాఘవస్తు ధ్రువమ్
దృష్ట్వా త్వామనలంకృతా మపి రతిం నేచ్ఛామి దారేష్వహమ్. 32½

ఓ సీతా! నాయైశ్వర్యమును జూడు, నీమగని స్థితిని జూడుము. నీ మగడో యిల్లి వాకిలి లేక యడవులయందు దిరుగుచుఁ గట్టుకొన గుడ్డ యైన లేక

నారబట్టలను గట్టుకొని తాపసునివలె జడదారియై యకించనుడై (దరిద్రుడై) స్థండిలశయనాది వ్రతపరుడై (అనగా) పడుకొనుటకు మంచమైన లేక నేలపరుండుచు నున్నవాడు. అట్టి దరిద్రనారాయణునితో నీ వేమి సుఖపడెదవు? రాముడింత దనుక నొక పక్షమున బ్రతికియుండినను నిచ్చటకు వచ్చి నా చేతిలో నుండి నిన్ను విడిపించుకొని వెళ్లుటకు సమర్థుడు కాడు. ఆభరణములు మొదలయినవి ధరింపకుండ విచారముతో నున్న నిన్ను జూచి నా భార్యలయందు గూడ గ్రీడింపలేక యున్నాను. (అనగా సీత యింత విచారముతో నుండ నా కేమి సుఖమని భార్యల మీద మనస్సు పోవుట లేదని భావము.)

భూజాతే! శ్రుణుతే పతి ర్న తపసా తుల్యో మయా హి ధ్రువం
విక్రాంతౌ చ ధనేఽథవా యశసి వా తుల్యో మయా నాపి సః,
త్యక్త్వా తద్భ్రమ మాశు భీరు! విహర త్వం త్వబ్ధితీరే మయా
రమ్యే షూపవనేషు పుష్పితలతాకుంజేషు యాదృచ్ఛికమ్. 33½

సీతా! నేను జెప్పుదానిని వినుము. తపస్సులోఁ గాని పరాక్రమములోగాని, ధనములో గాని, మంచి కీర్తిలోగాని, నీభర్త నాతో సమానుడు గాడు. కావున ఓ భీరు! పిచ్చి భ్రమ వదలి నాతోఁగూడ సముద్ర తీరమునందలి యుపవనములలోఁ బుష్పించిన పొదరిండ్లలో యథేష్టముగ విహరింపుము. (ఇచ్చట, భీరు-భయపడు దానా) అని సంబోధించుటచే వాని భావమేమనగా నేను నిన్ను వరించినచో నీ భార్యలకు నామీద వైర ముండు నేమో యని భయపడుచున్నావు అనియు, వార లట్టివారలు కారు కాన నా భ్రమను వదలు మనియు సూచిత మగుచున్నది).

శ్రుత్వా తద్వచనం నిశాచరపతే రార్తా మహీజా తదా
కృత్వా * చాంతరత స్తృణం తు నితరాం సంవేపమానా శనైః,
ప్రాహేదం వచనం తు నీచ! భవతా స్వీయే జనే స్థాప్యతామ్
కామో మత్తుమనో నివర్తయ మయాఽకార్యం క్రియేతాద్య నో. 34½

---

* అంతరత స్తృణమితి. -

1. దశముఖ! త్వం విశేషతః ప్రలపతి చే దేత త్తృణ మివావలీలయా తవ శిరశ్ఛేద యేయు మిత్యనేన సూచ్యతే.

2. యద్వా దశముఖ!. భవా న్మమాగ్రహం జనయతి చేదగ్నౌ తృణ మివ మత్క్రోధాగ్నౌ త్వమపి భస్మీభవిష్యసీతి వా.

3. అథవా ఆసనం చాన్న ముదకం దద్యా దతిథయే నర ఇతి స్మరణేన స్వలభ్యదృణ మేవ దదా వితి.

ఆ రావణుని దుర్వాక్యములను సీత విని కొంతతడవు దుఃఖపడినదై పిదప నొక *తృణమును దన కడ్డముగ నుంచి యిటుల రావణునితోఁ బలికెను. ఓరి నీచుడా! నీవు నన్నెంత వేడినను బ్రయోజనము లేదు. నామీద నుంచిన కామము నీ భార్యలయందుంచుము. నామీద నుంచిన మనస్సుగూడ మరల్పుము. పతివ్రతయగు నేను కూడని పనిని జేయనని తెలిసికొనుము. (సీత దుఃఖపడినది యనియెడి పై దాని భావ మేమనగా తనను రావణు డేమియు జేయలేడని తెలిసికొనినదయ్యు దుఃఖపడుటకు గారణ మేమనఁ దనమూలకముగా రావణుడు సమూలముగా నశించిపోవనున్నాడని దుఃఖపడినది యని తెలిసికొన వలయును).

4. యద్వా దశానన! యది మా మకారణం భవాన్బాధయతి తర్హి పురా నారసింహః స్తంభా దవతీర్ణో హిరణ్యకశిపు మివ తృణా దేవాస్మాదధునైవ జనిత్వా రాఘవ స్త్వాం నిహనిష్య తీత్యాశయ స్సూచ్యతే.

5. రే రే దశానన! తావకీనాం దృష్టిం మత్తోయది భవా న్న నివర్తయతి తదా పురా వామన స్తృణేన శుక్రనేత్ర మివ తృణే నానే నైవ త్వదక్షి భేత్స్యామితి వానేన సూచ్యతే.

6. అథవా రే నీచ! యది భవా న్మాం బలా త్స్పృశతి తర్హి పురా మాం స్పృష్టవతి కాకాసురే రామేణ ప్రయుక్త స్తృణో బ్రహ్మాస్త్రీభూతో యథా త మనుససార, తృణ మపీదం మయా ప్రయుక్తం బ్రహ్మాస్త్రీభవత్త్వా మనుసరే దితి వా.

7. యద్వాయే కాకాసురేప్రయుక్తం తృణమప్యుసంహర్తు మాత్మభూముఖ్యా అప్యశక్తా అభూవం స్తం రాఘవం భవా న్కిం కరిష్యతీతి వా.

8. యద్వాతృణచ్ఛేదనస్య ప్రమాణసూచకత్వేన రామస్త్వాం భస్మసాత్కరిష్యతీతి విధాయ శపథం వదామీతి వా.

9. యద్వా జ్ఞానేన హీనః పశుభి స్సమాన ఇతి స్మరణేన పశుప్రాయస్య తే భోగ్యం తృణమేవ న త్వహమితి వా.

10. దశాస్య! భవదీయ మైశ్వర్య మఖిలమపి మహ్యం దదా మీత్యవదః. భవదీయ మైశ్వర్య మఖిల మపి మే తృణ ప్రాయ మితి వా.

11. రేదశవదన! త్వా మహం తృణ మివ మన్యేత స్తృణో యథా న కిమపి మాం కరిష్యతి తథా తృణప్రాయో భవానపి న కిమపి కరిష్యతీతి వా.

12. శత్రురప్యాత్మనో ముఖే తృణం నిక్షిప్య గదత స్తదా వీరోఽపి తం ముంచతీతి నీత్యా దశాస్యః యది భవాన్జీవితు మిచ్ఛతి తృణ మేత దాస్యే విన్యస్య రామాంతికం గతవంతం భవంతం రాఘవో న హనిష్యతీతి వా.

13. యద్వా పతివ్రతాయాః పరముఖ నిరీక్షణతత్సంభాషణాది నిషేధసద్భావేన తన్ని వారణాయ తృణ మంతరతశ్చకా రేతి వా.

14. స్తంభేన సలిలేన వా పఙ్క్తిభేదోఽభిజాయత ఇతి శ్రవణేన స్వసమీపస్థిత దశాస్యస్య పఙ్క్తి భేద నివారణాయ తృణం నిక్షిప్తవతీతి వా-ఇత్యలం పల్లవితేన.

* తృణమును దన కడ్డముగ వేసి -

1. గడ్డిపోచను దన కడ్డముగ వేసె నను దాని భావమేమనగా - రావణా! నీ వెక్కువగ వదరెదవేని యీ తృణమును నేను ద్రుంచినటుల నీ తల ద్రుంచెద నను భావము సూచింపబడుచున్నది

2. రావణా! నీవు నాకుఁ గోపము వచ్చునటులఁ జేసితివేని నాకోపాగ్నిలో దృణమువలె మండిపోదువుసుమా యను భావము సూచితము.

3. తన సమీపమునకు వచ్చిన యతిథికి ఆసనము, భోజనము నిడవలయునని శాస్త్రమున్నది గాన దనకు లభ్యమైన తృణమును భుజింపుమని రావణున కిచ్చెనను భావము సూచిత మగుచున్నది.

4. రావణా! నన్ను నీవు బాధించితేని నృసింహస్వామి పూర్వము స్తంభములో నుంచి పుట్టుకొని వచ్చి హిరణ్యకశిపుని సంహరించినటుల రామచంద్రమూర్తికూడ నీ తృణములో నుండియే యిప్పుడె యవతరించి నిన్ను సంహరించును సుమా యను భావము సూచిత మగుచున్నది.

5. లేక రావణా! నీదృష్టిని నానుండి మరల్చక పోతివేని వామనుడు శుక్రాచార్యుని కంటిని దృణముతోఁ బొడిచినట్లు నీ కన్ను నీ గడ్డి పోచతోఁ బొడిచివేయుదు ననియెడి భావము సూచితము.

7. లేక రావణా! నీవు రాముని గూర్చి ప్రేలితివి. రామచంద్రమూర్తి విడిచి పెట్టిన తృణరూపమైన బ్రహ్మాస్త్రమును బ్రహ్మాదులుగూడ మరలింప లేకపోయిరే. అట్టి రాముని నీవేమి గెలుతువురా యను భావము సూచితము.

8. లేక తృణమును విరిచివేయుట ప్రమాణమును దెలియజేయును గాన రావణా! రాముడు నిన్ను భస్మము చేయునని నేను ప్రమాణము చేసి చెప్పుచున్నాను - అనుభావము సూచితము.

9. జ్ఞానము లేని జనుడు పశువుతో సమానుడని శాస్త్రమున్నది గాన రావణా! పశుప్రాయుడవగు నీను భుజింప దగినది యీ గడ్డిపోచ కాని నేను కాదనుభావము సూచితము.

10. రావణా! నీ యైశ్వర్యమును నాకిచ్చెదనని ప్రేలితివి. నీయైశ్వర్యమంతయుగూడ నాకీ తృణప్రాయము సుమా యను భావము సూచితము.

11. రావణా! నిన్నీ తృణముతో సమానముగా జూచుచున్నాను. కాన తృణము నన్నేమియు జేయజాలనట్లు నీవు కూడ నన్నేమియు జేయజాల వనియెడి భావమును సూచితము.

12. లేక ఎంతటి శత్రువైనను గడ్డినోట కరచు కొన్నచో వీరులైనవారు వారిని జంపరను నీతి యుండుట వల్లను ఈ తృణమును నీవు నోట గరచికొని రాముని సమీపమునకుఁ బోయినచో నిన్ను రక్షింపగల డనియెడి భావము సూచితము.

13. లేక పతివ్రత యగు స్త్రీ పరపురుషునితో బ్రత్యక్షముగ మాట్లాడగూడదను నియమ ముండుటవల్లను సీత ప్రత్యక్ష సంభాషణమును నివారింప తృణమును ద్రుంచి యడ్డము వేసెననియెడి భావము సూచితము.

14. రావణుడు తన సహపఙ్క్తిని గూర్చుండ పంక్తి భేదమును గల్పింప నొక తృణము నడ్డముగ వేసె ననియెడి భావమును సూచితము.

పశ్చాత్పృష్ఠత ఏవ తం దశముఖం కృత్వాఽఽహ భూయోఽపి సా
భార్యా తే తు యథాతథాఽన్యదయితా రక్ష్యా త్వయా సర్వదా,
ఆత్మానం హ్యుపమాం విధాయ రమతాం దారే ష్వభీష్టం భవాన్,
సంతుష్టో రహిత స్స్వకీయవనితామూలా త్వరా భూయతే. 35 ½

పిదప సీతాదేవి రావణుని వైపు పృష్ఠము పెట్టి (పెడముఖము పెట్టి) యివ్విధముగఁ బలికెను. ఓ రావణా! నీ భార్యల పాతివ్రత్యమును నీ వెట్లు రక్షింతువో, యితరుల భార్యల పాతివ్రత్యమును గూడ నీ వటులనే రక్షించవలయును. కావున నీవు నిన్నే యుపమానముగ దీసికొని (అనగా నే నితరుల భార్యల నాశించినచో నా భార్యల నితరు లాశించిన దోషమేమి యని యనుకొని) నన్నాశింపక నీ భార్యలతోఁ గ్రీడింపుము.

దేశేఽస్మి న్సుజనా న సంతి కిముత త్వం తావదత్ర స్థితా
న్యాధూ న్నా ప్యనువర్తసే కిముత భో లంకేశ తత్పాదయోః,
నో జాతుప్రణతోఽసి వా కథ మిదం జ్ఞాతం మయా చేచ్ఛృణు
త్వం తావ ద్విపరీతబుద్ధిసహిత శ్చాచారహీనో హ్యభూః. 36 ½

ఓ రావణా! నీవు చేయగూడని పని జేయునపుడు నీ మేలు గోరి యిది నీకుఁ దగదని చెప్పెడివారలే యీ పట్టణమున లేరా? లేక అట్టివార లున్నను నీ వెప్పుడును వారల యొద్దకు వెళ్లవా? ఒక పక్షమున నీవు వెళ్లినను సాధులయెడ జూపవలసిన వినయ విధేయతలను జూపి పాదములకుఁ బ్రణమిల్లి ధర్మ ముపదేశింపు మని యడుగవా? నీ కిదింతయు నెట్లు తెలిసెనని యనియెదవేమో, నీ విపరీతబుద్ధివలనను నీ దుష్ప్రవర్తనమునను నేను దెలిసికొంటిని.

త్వాదృఙ్నీతి వివర్జితం తు నృపతిం సంప్రాప్య రాష్ట్రం కులం
లంకేయం చ వినాశ మేష్యతి తవైక స్యాపరాధా ద్ధ్రువమ్
నాశే పాపకృతోఽభినందతి జన స్సర్వోఽపి కించావనౌ
స్థాస్య త్యేవ తవాయశోఽపి సతతం తస్మా దధర్మం త్యజ. 37½

రావణా! నీ దుష్ప్రవర్తనమున నీవొక్కడవే నశించిపోవుట కాక నీ యొక్కని యపరాధమువలన నీ రాజ్యము, నీ వంశము నీ లంకయు నంతయు గూడ నశింపగలదు. ఇట్టి పాపివైన నీవు చచ్చినను సంతోషించు వారలే కాని యేడ్చువారలు గూడ నుండరు. ఇదియునుంగాక, నీకు శాశ్వత మయిన యపకీర్తి స్థిరముగ

భూమిపై నిలిచియుండును. (అపకీర్తి యెంతదనుక భూమిపైనుండునో, అంత దనుక నరకము ననుభవింపవలయునని యున్నది గాన నపకీర్తి పాలు కాకు మని బోధించె నని తెలియదగును.)

కించాహం వసుధేశితూ రఘుపతే రేహోపయుక్తా ధ్రువం
లోకేశస్య తు యస్య దక్షిణభుజం కృత్వోపధానం పురా,
సంశ్లాఘ్యాఽహ మభూవ మద్య తు కథం తేఽనామ కస్యాశర
క్షుద్ర స్యాసురనాథ! బాహుయుగళం స్త్రక్ష్యామి సంత్యజ్య తమ్. 38½

ఇదియునుంగాక నేను రామచంద్ర ప్రభువునకు ఉపయోగపడు దానిని గాని నీ కుపయుక్తమయిన దానను గాను, అనగా సూర్యునకుఁ బ్రభ (ఎండ) యెట్టిదో నేను రామున కట్టి యనన్యను. అనగా సూర్యుని నుండి యెండను వేఱుపఱుప జాలనట్లు రామునినుండి నన్ను వేఱుపఱుపజాల వని ముందుఁ జెప్పబడుచున్నది. సర్వలోకేశ్వరుడైన యెవ్వని బాహువును దిండుగా బెట్టికొని శ్లాఘింపబడితినో. అట్టి శ్రీ రాముని పట్టమహిషి నగు నేను పేరు ప్రతిష్ఠలు లేని యనామకుడ వగు నిన్ను చేతితో నైన దాకుదునా?

చోరేణాపి శనైః పదం తు పురత స్సంవీక్ష్య చౌర్యం తతః
కార్యం తేఽపి యదీష్టమేత దనఘం సత్స్థాన మార్యం భజ,
త్వం నో ఘోరవధం యదీచ్ఛసి తదా దత్వాఽఽశు రామాయ మాం
తన్మైత్రీం కురుతా ద్భవా న్ముత మలం స్వస్త్యస్తు తస్మాత్తు తే. 39½

రావణా! దొంగతనము చేయువాడుగూడ ముందుగ నడుగుపెట్టి మంచి స్థానమును జూచికొనియే దొంగతనము చేయును. కాన నీవుకూడ మంచి స్థానమును జూచుకొనుట మంచిది. కావున మంచి స్థానమయిన రామచంద్రమూర్తిని భజించుము. అట్లు నీవు రాముని సేవింపకపోయిన రామబాణములు నిన్ను చిత్రవధ చేయును. కాన తత్పూర్వమే రామునకు నన్ను సమర్పించి యాయనతో మైత్రిని జేసికొనుము. అప్పుడు నీకు మేలు గలుగును గాని వేఱు విధముగ మేలు నీకు గలుగదు.

ధర్మజ్ఞ శ్శరణాగతావనపర శ్శ్రీరామచంద్ర ప్రభు
స్త్వం తావద్యది జీవితుం మనసి చే దిచ్ఛాం కరోషి ధ్రువమ్
నీత్వా మాం త్వధునా సమర్ప్య మహతే రామాయ తత్పాదయో,
ర్ధ్యానం త్వం ప్రణతోఽసి చే ద్రఘుపతే స్స్వస్త్యస్తి తే నాన్యథా. 40½

రావణా! రామచంద్రమూర్తి ధర్మజ్ఞుడు శరణాగత రక్షకుడును గాన నీవు వెళ్ళి యొక నమస్కారము చేసినను రక్షించునుగాన నీవు కొంతకాలము బ్రతుకదలచితేని రాముని పాదములను బట్టినచో నీకు శుభమే చేకూరును గాని మఱియొక విధముగ నీకు శుభము చేకూరదు.

మద్వాక్యం భవతా శ్రుతం యది న చే ద్భావ్యం వదేయం శృణు
శ్రీరామస్య ధనుర్భవం రవమరం శ్రోష్య స్యసూద్భేదకమ్,
సౌమిత్రేశ్చ తథా రఘూత్తమ విభోర్గంధం సమాఘ్రాయ వా
తస్యాగ్రేఽ ప్యథవా నిశాచరపతే! స్థాతుం న శక్యం త్వయా. 41½

రావణా! నామాట వినక పోయితివేని ముందు జరుగనున్నది చెప్పెదను వినుము. రామచంద్ర మూర్తి ధనుస్సునుండి బయలు దేరెడి ప్రాణహరమైన బాణముల ధ్వనిని కొలదికాలములో నీవు వినగలవు. (అదియెంత ప్రాణము దీయునదియో మారీచుడు శూర్పణఖ మొదలయిన వారికిఁ దెలియును గాని నీకుఁ దెలియదని కూడ వ్యంగ్యము.) ఆ రామలక్ష్మణుల వాసన నీకు తగిలినచో వారి యెదుట నీవుండ లేవనుట నిశ్చయము.

సీతాయా వచనం నిశమ్య దనుజాధీశోఽబ్రవీ ద్విప్రియం
స్త్రీణాం సాంత్వన మేవ నోచిత మలం తాదృక్పరాభూయతే,
యస్యాం ప్రేమ నిబధ్యతే మహితలే తస్యాం కృపా జాయతే
తద్వధ్యా మపి నూన మద్య భవతీం నో ఘాతయామ్యాశ్వహమ్. 42 ½

సీత పై విధముగఁ గఠినముగ బలుకగా రావణుడు విని పరుషవచనములతో నిటుల సీతను గూర్చి పలికెను. ఓ జానకీ? నీది తప్పు కాదు. పురుషుడు స్త్రీలను నెంతెంత బ్రతిమాలునో, యంతంత పరాభవింపబడును గాన స్త్రీలను బ్రతిమాలుట తగని పని. ఎవ్వతె యందుఁ బురుషునకుఁ బ్రేమ యెక్కువ యుండునో యామెయందు దయయుండును గాన నీ పరుషవచనములచే నీవు వధ్యురాల వయినను వెంటనే చంపక విడిచి పెట్టుచుంటివి.

భూజాతే! భవదీయవిప్రియవచ శ్శ్రుత్వాపి మాసద్వయం
కారుణ్యా దవధిః కృతోఽద్యతు మయా పశ్చా దపి త్వం తు మామ్,
నోచే త్కామయసే తదా పున రలం మత్త్రాత రాశాయ వై,
నూనం త్వం భవితాఽసి చేతి వచనం శ్రుత్వా ఽఽహ తం సా పునః.
43½

ఓ జానకీ! నీ పరుషవచనములను వినికూడ కృపతో నీకు నింకను రెండు మాసములవఱకు గడువిచ్చితిని. పిదప నీవు నన్ను గామింపక పోయినచో నప్పుడు ప్రాతఃకాలభోజనమునకు నీవు కాగలవు అని రావణుడు పలుకగా సీత తిరిగి వానితో నిటలఁ బలికెను.

ఇష్టప్రాప్తికరోఽథవా తవ పరం శ్రేయస్కరో వా జన
శ్చాహోస్వి త్త్వదనిష్టవారణకరో వా ప్యత్ర నో దృశ్యతే,
రామో నామ గజో భవాంస్తు శశక స్తద్ధర్మపత్నీం తు మాం
త్యక్త్వా త్వాం భువి చార్థయే న్మనసి వా కో నామ మూర్ఖ! ధ్రువమ్. 44½

రావణా! నీ కిష్టము చేయువాడు గాని, లేక నీ శ్రేయస్సును గోరిన వాడు కాని, లేక నీకు రాబోయెడి యనిష్టమును బరిహరించువాడు కాని యెవ్వడు నీ పట్టణమున నున్నట్లు గన్పడదు. (ఎవ్వడైన నుండినచో నీ విటులఁ బ్రేలవని భావము) రాముని సంగతి నీకుఁ దెలియదు. రాముఁడనగా నొక మదపుటేనుగు, నీవు చెవులపిల్లివి. (అనగా నట్టి మదపుటేనుగుతోఁ జెవులపిల్లి పోరాడుటకు బ్రయత్నించినట్లు నీవు రామునితో గలహించుటకూడ నుండును.)అట్టి రాముని సతి నయిన నన్ను మూఢుడవైన నీవు తప్ప వేఱొక డెవ్వడు కోరును?

శ్రీరామస్య సతీ త్వహం న భవతా శక్యాఽపహర్తుంధ్రువమ్
నూనం తే విహితో విధిః పున రహం త్వన్మృత్యుహేతు స్త్వితి,
పూర్వం రామ మపోహ్య తత్రభవతా తద్దారచౌర్యం కృతం
నో చే త్త్వేతు పురైవ రాఘవశరాఘాతేన మృత్యు ర్భవేత్. 45½

రావణా! శ్రీ రాముని సతి నగు నన్నపహరించి నీవు జీర్ణము చేసికొనుటకు శక్తుడవు గావు-ఇది నిశ్చయము. ఇట్లు చేయుట నీవు చచ్చుటకే విధివిహితమయి యున్నది. నీవు మోసముచే రాముని దూరముగ బోవజేసి నన్ను దొంగిలించి తెచ్చితివి. లేకపోయినచో రామబాణములచే నింతకు బూర్వమే చచ్చువాడవు.

రేరే నీచ! దశాస్య! మే రఘుపతే రాదేశశూన్యత్వతో
నూనం మే తపసోఽనుపాలనవశా త్త్వాం నాశయా మ్యద్య నో
శ్రీరామాక్షి పథం గతో యది పురా సద్యస్తదా త్వం ధ్రువం
భస్మభావగతో న కిం దశముఖ! త్వం లజ్జసే నో కథమ్. 46½

ఓరి నీచుడా! నిన్నుఁ జంపుటకు రామచంద్రమూర్తి రావలయునా? నేను భస్మము చేయలేనా? నీ కంతశక్తి యుండిన నేల చేయరా దందువా? చెప్పెదను, వినుము. రావణా! నేను పరతంత్రురాలను (అనగా భర్త యొక్క అధీనురాలను) కాన నా భర్త యనుమతి లేనిదే నిన్ను జంపుటకు నాకు స్వతంత్రత లేదు. అట్లు స్వతంత్రించి నేను జేసినచో నాపాతివ్రత్యమునకు హాని గలుగును. ఇదియునుగాక నా తపస్సును బరిపాలించుట వలనను నాభర్త యనుమతి లేక పోవుట వలననే నిన్ను భస్మము చేయకుండ వదలి పెట్టితిని. శ్రీ రామచంద్రునకు నీవు కన్పడినచో నింతకు పూర్వమే భస్మ మగుదువు. ఇట్టి నీచపుపనిని జేసి గూడ నీ వేల సిగ్గుపడవు?

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తతో దశముఖః క్రుద్ధో భుజంగో యథా
నిశ్వాసం బహుశో విముచ్య చ తతః ప్రాహోథ నక్తంచరీః,
ఏషా మద్వశగా యథా భవతి వై సామాద్యుపాయై స్తథా
యూయం తత్కురుత ద్రుతం త్వితి సమాదిశ్యావ్రజద్రావణః. 47½

సీత పై విధముగఁ బలుకగా రావణుడు క్రుద్ధుడై త్రాచుపామువలె బుస్సకొట్టుచు, పిమ్మట రాక్షస స్త్రీలతో నిటులఁ బలికెను. ఓ రాక్షస స్త్రీలారా! మీరు నాకు సీత వశపడునట్లు సామాద్యుపాయములచేఁ బ్రయత్నింపుడు అని రక్కసుల కాజ్ఞాపించి రావణుడు తన గృహమున కేగెను.

ఏవం పఙ్క్తిముఖే గతే సతి తదాజ్ఞప్తా శ్చ భీమా స్తతో
రాక్షస్యో వికృతాననా శ్చ మహిజా మావృత్య చాహూర్వచః,
సీతే త్వం బహుమన్యసే న చ కుత స్త్వేతం దశాస్యం విభుమ్
యో నప్త్వాత్మభువ స్సురేశ మజయ ద్యోఽజీజయ ద్య స్సురాన్. 48½

పై విధముగ రాక్షస స్త్రీలు రావణునిచే నాజ్ఞాపింపబడి వికారరూపములచే భయంకరులైయున్న యా రాక్షసస్త్రీలు సీతను జుట్టుకొని యిటులఁ జెప్ప నారంభించిరి. ఓ జానకీ! రాక్షస ప్రభువగు రావణు డంతవాడు స్వయముగ నిన్నింతగఁ బ్రార్థించుచుండ నీవేల యతనిని గౌరవింపకుండ నుంటివో తెలియకున్నది. రావణుడన నీవు కులమున సామాన్యునిగాఁ దలచుచుంటివా? అతడు బ్రహ్మదేవునకు మునిమనుమడు. పరాక్రమమున, దేవతలనే కాక దేవేంద్రు నంతవానిని జయించినవాడు సుమా యనిరి.

కాచిత్త్వాహ మహీసుతాం ప్రతి తదా యస్మాద్భయా ద్భూరుహాః
వర్షంతి స్మ సుమాని యస్యతు భయా న్మేఘాశ్చ వర్షంత్యహో,
ముగ్ధే తస్య దశాననస్య విజితత్రైలోక్య రాజ్యస్య వై,
భార్యాత్వే కిమహో కరోషి మహిజే ముగ్ధా విలంబం పునః. 49½

ఆ రక్కసులలో నొక్కతె సీతతో నిటులఁ బలికెను. ఓ జానకీ! ఏ రావణ ప్రభువుయొక్క భయముచేఁ దమక్రిందికి రావణుడు వచ్చినపుడెల్ల చెట్లు పూలవాన గురియుచుండెనో, ఎవ్వనివలని భయముచే నతడు గోరినపు డెల్ల మేఘములు వర్షించునో అట్టి త్రిలోక విజయుడగు రావణుడెంతో యాశపడి కోరుచుండ నీ వెందులకై యాలస్యము చేయుచుంటివి.

అన్యా కాచన తా మువాచ మహిజే త్రైలోక్యసంపద్భుజం
ప్రాప్యైతం దశకంధరం తు విహారాభీష్టం తు భోగాన్వితా,
రాజ్యా ద్భ్రష్ట మవిక్రమం తు మనుజం కిన్వ్యాహసే రాఘవం
తస్మా త్త్వం తు మనో నివర్తయ పున స్త్వం నో తదీయా భవేః. 50½

మఱియొక రాక్షసి సీతతో నీ విధముగఁ బలికెను. ఓ సీతా! ముల్లోకములలోని యైశ్వర్యము నంతను ననుభవించుచున్న రావణుని వరించి సర్వభోగముల ననుభవించుచు యథేష్టముగా విహరించుటకు నీ కేమి భారముగా నున్నదియా? నీవు మనుష్యస్త్రీవి యగుటచే మనుష్యునకే యిల్లా లగుట గొప్పదిగా జూచుచున్నావు కాబోలు. ఓసి పిచ్చిదానా! రాజ్యభ్రష్టుడై నిర్వీర్యుడైన రాముని నింక నేల ప్రేమించెదవు? అతని నుండి మనస్సును మరలింపుము. ఇంకెక్కడి రాముడే! రామునిదానవు నీ విక కాబోవు.

తచ్ఛ్రుత్వా జనకాత్మజాఽశ్రువదనా తాః ప్రత్యువాచాసురీ
ర్లోకద్విష్ట మిదం వచః కథయితుం స్త్రీణాం న యుక్తం హి వః,
నో మానుష్యసురస్య దారపదవీం ప్రాప్తుం కదాఽప్యర్హతి
ప్రాణైః కంఠగతైరపి ధ్రువ మియం నాకార్యకర్త్రీ త్వహమ్. 51½

తన నీ ప్రకారముగ కఠినముగ మాట్లాడుచున్న రాక్షసస్త్రీలను గూర్చి సీత దుఃఖించుచు నిటులఁ బలికెను. రాక్షస స్త్రీలారా! మీరు చెప్పినట్టి మాటలు లోకము మెచ్చునవి కాకపోవుటయే కాక మహాపాపములు గాన మీ రిట్లు పలుకుట దగదు. ఎచ్చటనైనను మనుష్య స్త్రీ రాక్షసునకు భార్య కాగలదా?

నాకు ప్రాణములు కంఠగతము లయినను (అనగా మీరు నన్ను జంపినను జంపుడు కానీ) నే నెప్పుడు నకార్యమును మాత్రమును చేయును.

*రాజ్యభ్రంశ ముపాగతోఽపి నితరాం దీనోఽపి భర్తా గురు
స్సూర్యం సా చ సువర్చలేవ నితరాం చంద్రం యథా రోహిణీ
శక్రం తద్దయితా శచీవ సుతరాం రామానురక్తా త్వహం
నిత్యం రామ మనువ్రతా ధ్రువ మిదం వాచ్యం చ న చాప్యన్యథా. 52½

రాక్షస స్త్రీలారా! *రాజ్యభ్రష్టుడు కాని, దరిద్రుడు కాని, మఱియెట్టివాడైనను నా భర్త నాకు గొప్ప. సూర్యుడు తన వేడిమిచే తపింపజేయుచున్నను నతనిని విడిచి సువర్చల యున్నదా? అటులను, చంద్రుని రోహిణి యనుసరించి యుండినటులను, శచీదేవి యింద్రుని ననుసరించి యున్నటులను, శ్రీ రామునియందు ననురక్తి గలిగి పతివ్రత నయియున్న నేనుగూడ నెల్లప్పుడు శ్రీ రాముని ననుసరించి యుండు దాననే కాని వేఱు కాదు. ఇది నిశ్చయము, కాన మీరు మఱియొక విధముగఁ జెప్పఁగూడదు. (అనిసీత పలికెను)

తచ్ఛ్రుత్వా మహిజావచః పునరలం సంమూర్ఛితా స్తాః క్రుధా
భూజాతాం పరుషై ర్వచోభి రనఘాం సంతర్జయంతిస్మ హా,
కాచిత్ప్రాహ నిశాచరీ ద్రుత మిమాం సంహృత్య తత్పీలుకా
నాస్వాద్యాథ నికుంభిలా భువి పరం నృత్యామ సర్వా వయమ్. 53½

---

*రాజ్యభ్రంశ ముపాగత ఇతి అస్మిన్విషయే విష్ణు పురాణవచనా న్యనుసంధేయాని తథాహి. కురూపోఽవా కువృత్తోఽవా దుస్స్వభా వోఽథవా పతిః రోగాన్వితః పిశాచో వా, మద్యపః క్రోధనోఽపివా, వృద్ధో వాథ విదగ్ధో వా మూకోంధో బధిరోఽపివా, రౌద్రో వాథ దరిద్రో వా కదర్యః కుత్సితోఽపి వా కాతరః కితవో వాపి లలనాలంపటోఽపివా, సతతం దేవవత్పూజ్య స్సాధ్వ్యా వాక్కాయకర్మభిః, అహంకారం విహాయాథ కామక్రోధౌచ సర్వదా, మనసో రంజనం పత్యుఃకార్య మన్యస్య వర్జన మితి.

*రాజ్యభ్రష్టుడు గాని దరిద్రుడు కాని ఈ సందర్భమున నీవిష్ణుపురాణ వచనముల యర్థము స్మరణీయ మయి యున్నది. భర్త కురూపియైనను, దుర్వృత్తి గలవాడైనను, త్రాగుబోతైనను, చెడు స్వభాము గలవాడైనను, రోగియైనను, దయ్యము పట్టినవాడైనను, కోపిష్ఠుడయినను, ముసలివాడైనను, మోసగాడైనను, మూగవాడైనను, గ్రుడ్డివా డయినను, చెవిటివాడైనను, క్రూరుడైనను, దరిద్రుడైనను, లోభియైనను, కుత్సితుడయినను, పిఱికివాడైనను, జూదరియైనను, పరస్త్రీ కాముకుడైనను, మఱి యెట్టివా డయినను భర్తను పతివ్రతయగు స్త్రీ దేవుని వలె నెల్లప్పుడును మనోవాక్కాయములచేఁ బూజింపవలయును. భర్తవిషయమై యహంకారము, దుష్కామము, క్రోధము విడువవలయును. భర్త మనస్సును సంతోషపెట్టవలయును, భర్త సంతోషింపని పనులను వదలవలయును. (అను విష్ణుపురాణవచనము లనుసంధేయములు.)

సీత చెప్పిన మాటలను విని యారక్కసు లందరును క్రుద్ధలై పరుష వచనములతో సీతను బహువిధముల భయపెట్ట నారంభించిరి. ఆ రక్కసులలో నొక్కతె వారలతో నిటులఁ బలికెను. ఓరక్కసులారా! ఇంక సీతను దయదలచిన ప్రయోజనము లేదు, ఈమెను జంపి మాంసమును ముక్కలుగా జేసి మన మందరము మానుషీ మాంసపు ముక్కలను కల్లులో నద్దుకొని తిని యానందముతో నికుంభిలలో గంతులు వేయుదము.

ఏతస్మిం స్త్రిజటా సమాగతవతీ కాలే తు వృద్ధా ఽసురీ
ప్రాహైవం తు నిశాచరీ రవనిజా నో దూషణీయా తతః,
రామో నామ పరాత్పరో జనకజా సాక్షద్రమా హి ధ్రువమ్
దృష్టో ఽద్యైవ మయా సుదారుణతమ స్స్వప్నో ఽపి తం వచ్మ్యహమ్. 54½

ఈ సమయమున త్రిజట యను రక్కసి యచటకు వచ్చి యా రాక్షస స్త్రీలతో నిటులఁ బలికెను. ఓ రక్కసులారా! మీరు సీతను బాధింపకుడు. రాముడనగా సామాన్య మానవుడని తలపకుడు. సాక్షాత్పరాత్పరుడు, సీత యన సాక్షాల్లక్ష్మియే యని తెలిసికొనుడు. ఇప్పుడు నాకొక స్వప్నముకూడ వచ్చెను. ఆ స్వప్నము మహాదారుణ మైనది. ఆ స్వప్న వృత్తాంతము జెప్పెదను వినుడు.

స్వప్నే భూతనయా శుభాంబరధరా చాలంకృతా సుస్మితా
శ్రీరామేణ శుచిస్మితేన సహితా హంసోహ్యమానే శుభే
ఏకస్మి న్సుభగే చ వాహనతలే దృష్టా వ్రజంతీ మయా
సర్వా స్త్వజ్జనకాత్మజాం పున రిమాం యాచం త్వ భీత్యై ద్రుతమ్. 55½

ఓ రక్కసులారా! సీత సర్వాలంకా శోభితయై దివ్య వస్త్రధారిణియై మందహాసము చేయుచు రామచంద్రమూర్తితోఁ గలసి హంసలచే మోయబడుచున్న యొక దివ్యవాహనమునఁ గూర్చుండి వెళ్ళుచున్నట్లు కలలో నాకుఁగన్పడెను. అందువలన మీర లందరును సీతను నిందించక యభయదానమున సీతను బ్రార్థింపుడు.

*రామోలక్ష్మణసంయుతో ద్విరద మప్యారుహ్య సీతాఽన్వితో
గచ్ఛన్నేవ మయా త్వదృశ్యత తతో ఽప్యస్యా శ్శుభం సంభవేత్,
కించాయం దశకంధరో ఽనుజయుత స్తైలానులిప్తాంగకో
నూనం యామ్యదిశం వ్రజ న్నివ మయా స్వప్నే త్వసందృశ్యత. 56½

*స్వప్నాధ్యాయే బృహస్పతివచన మేవం సందృశ్యతే. తథాహి-"ఆరోహణం గోవృషకుంజరాణాం ప్రాసాదశైలాగ్ర వనస్పతీనాం విష్ఠానులేపో రుదితం మృతం చ స్వప్నే ష్వగమ్యాగమనో చ ధన్యమ్". ఇత్యాదినా గజారోహణస్య శుభ సూచకత్వం ప్రతిపాదిత మితి విజ్ఞాయతే. తథా దక్షిణదిశి తైలానులిప్తశరీరస్య గమనం సద్యోమరణ సూచక మితి వేద్యమ్. కేచి చ్చాన్యవాదిన స్స్వప్న

ఓ రక్కసులారా! ఇంకను జెప్పెదను వినుడు. రామలక్ష్మణులు సీతాసమేతులై *భద్రగజమునెక్కి వెళ్ళుచున్నట్లు గూడఁ గల గంటిని. తప్పక సీతకు శుభము చేకూరును. ఇక రావణ విషయమై యేమి కలగంటినో చెప్పెదను వినుడు. రావణుడు కుంభ కర్ణాదులతో గూడ నూనె రాచుకొనిన శరీరము గలవాడై దక్షిణ దిక్కుగా బయనమై వెళ్లుచున్నట్లు కలలోఁ గన్పడెను. (ఈ కల రావణున కనిష్టసూచక మయినది).

సేవధ్వం మహిజాం ద్రుతం రఘుపతే రాయాతి ఘోరం భయం
సీతేయం భవతీ ష్వనుగ్రహ మలం కుర్యా ద్యదీమా స్తువః
త్రాతుం *రామభయా దలంభవతి తద్యాచధ్వ మే వాభయమ్
రాక్షస్యోద్య నిమిత్త మేత దపి వో వచ్మ్యద్య సంశ్రూయతాం. 57 ½

స్యాయథార్థతాం వదంతి. తతోఽవిచారపేశల ఏవైత ద్వాదః, యతోఽయం వాద శృతిస్మృతీహాసపురాణాదీనా మనుభవస్యచ విరుద్ధోఽభూత్. కించ అస్మిన్నేవ రామాయణే దశరథ స్వప్న భరతస్వప్న త్రిజటాస్వప్నానా మనుభవేన యథార్థతా సంబభూవ. పరంతు ధాతువైషమ్యాదివశేన సమాగతస్వప్నా నా మేవాసత్యతా వక్తవ్యా. నత్వచదీయానా మన్యథాస్వప్న ఫలశాస్త్ర స్యోన్మత్త ప్రలాపతా సంభవిష్యతి. కించ స్వప్న తత్ఫలవివరణం బృహదారణ్యకే 4-3-9 ప్రపాఠకే ద్రష్టవ్య మిత్యలం విస్తరేణ. *రామచంద్ర స్సీతాసంతర్జనాదికృతవతీ ర్నిశాచరీ ర్వధిష్యతీత్యనేన భగవాన్స్వభక్తావమానకృతో జనాన్ దండయే దితి సూచ్యతే. కించ తేషా మపరాధబలీయ స్త్వే వంశనాశ మపి కురుత ఇతి వేద్యమ్, యథా ద్రౌపదీ కేశ పాశాకర్షణ కిల్బిషకృతాం కౌరవాణాం వంశ మపి భగవాన్నిర్మూలితవా నభూత్. తథైవ సీతాపరాధకృతం రావణం సబంధు మిత్రం శ్రీ రామో వినాశయతిస్మే త్యేవమాది దృష్టాంతైః పతివ్రతావమానకృతాం మహత్కష్టం భవిష్యతీతి తేషాం వంశోఽపి నశ్యతీతి వేద్యమ్.

* స్వప్నాధ్యాయమున బృహస్పతివచన మిట్లు కనబడుచున్నది. (ఏమన) "గోవుమీదను, వృషభము మీదను, ఏనుగు మీగను, మేడ మీదను, పర్వతముమీదను, చెట్టుమీదను ఎక్కినట్లును, పురీషము పూసికొని నట్లును, తా నేడ్చినట్లును, తాను మృతి నొందినట్లును, పొందగూడని స్త్రీని బొందినట్లును కల వచ్చిన శభము కలుగును." ఈ మొదలయిన వచనములను విచారించినచో గజారోహణము శుభసూచక మని చెలియబడుచున్నది. అటే నూనె పూసికొని దక్షిణదిక్కును గూర్చి వెళ్ళినట్లు కలగనుట సద్యోమరణ సూచకమని తెలియదగును. కొందరు శూన్యవాదులు స్వప్నమే యనిత్యమని వాదించెదరు. ఆ వాదము విచారణ చేయకుండ జెప్పినదియే యగును. (ఏలనన) స్వప్న మసత్యమను వాదము శ్రుతి స్మృతిపురాణాదులకును, అనుభవమునకునుగూడ విరుద్ధ మయినది. ఈ రామాయణముననే దశరథస్వప్నము, భరతునకు వచ్చిన స్వప్నము, త్రిజటకు వచ్చిన స్వప్నము సత్యము లయినందునను పై వాదమునకు ఆధారము లేదు. కాని ధాతువైషమ్యముచేత వచ్చిన స్వప్నములు గాని, పగటి స్వప్నములుగాని యథార్థము కాకపోవచ్చును గాని యితరస్వప్నములు మాత్రము అయథార్థములు గావు. లేకపోయినచో స్వప్నశాస్త్రము ఉన్మత్తప్రలాపము వంటిది కావలసి వచ్చును. స్వప్న విషయమైన వివరణము చూడవలయు ననిన బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు 4-3-9 పాఠకమున జూడదగును.

* రామచంద్ర స్సీతాసంతర్జనాదికృతవతీ ర్నిశాచరీ ర్వధ్యతీత్య తేన భగవా న్స్వభక్తావమానకృతో జనాన్ దండయే దితి సూచ్యతే. కించ తేషా మపరాధబలీయ స్త్వే వంశనాశ మపి కురుత ఇతి

ఓ రాక్షసాంగనలారా! మీరు సేవింపుడు (సేవించుట యెందుకనగా, రామచంద్రమూర్తి సీతను దీసికొని పోవుటకు వచ్చినపుడు తన భార్యను బాధించిన మిమ్ములను, రాముడు చిత్రవధ చేయును గాన రామునివలని భయములే కుండ చేయును. కాన నీమెను భజింపుడని భావము.) సీతను ప్రసన్నురాలినిగా మీరు చేసికొంటి రేని రాముని నభయము నిమ్మని ప్రార్థింపుడు. మఱియు మీరు ప్రార్థించిన నిదివరకు మీ రామె విషయమై చేసిన పాపమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్త మగును.

అస్యాః శ్చక్షు రతీవ సంస్ఫురతి తద్బాహు శ్చ కంపే౽ధునా
శాఖాసంస్థితనీడ మేత్య విహగ స్తుష్ట స్తు సుస్వాగతామ్
వాచం భూతనయాం వదన్ని వయథా సంచోదయ న్సంస్థిత
స్తస్మాన్మాన మియం భవిష్యతి శుభోదర్కా ద్రుతం భూమిజా. 58½

ఓ రక్కసులారా! నామాట యసత్యమేమో ప్రత్యక్షముగా నామెకు గలుగుచున్న శుభశకునములను జూడుడు. సీతయొక్క యెడమ నేత్రము ఉండియుండి యెట్లదరుచున్నదో చూడుడు. మఱియు నామెయొక్క యెడమభుజము కూడ నదరుచుండెను. ఇది యామెకు శుభసూచకము. ఇంకను బహిరంగమయిన శుభసూచకములను జెప్పెదను జూడుడు. ఏ వృక్షము క్రిందను సీత కూర్చొని యుండెనో ఆ చెట్టుకొమ్మయం దుండిన గూటిలోని పక్షులు సీతనుగూర్చి స్వాగతవచనములను (నీ భర్త శీఘ్రముగ వచ్చును. నీవు దుఃఖింప వలసిన కాలము కాదను మాటలను) జెప్పుచున్నవి వలెను, ముందు కాలమున నీకు శుభము గలుగునని ప్రేరేపించుచున్నవి వలెఁ గూయు చున్నవి. కాన నీమెకు శుభము తప్పకు చేకూరును.

సమీపే వర్తతే రాత్రిచరాణాం రాఘవా ద్భయమ్
రావణ స్సర్వనాశాయ సీతా మానీతవా న్ధ్రువమ్. 59½

వేద్యమ్. యథా ద్రౌపదీ కేశపాశాకర్షణ కిల్బిషకృతాం కౌరవాణాం వంశ మపి భగవాన్నిర్మూలితవా నభూత్. తథైవ సీతాపరాధకృతం రావణం సబంధు మిత్రం శ్రీరామో వినాశయతిస్మే త్యేవమాది దృష్టాంతైః పతివ్రతావమానకృతాం మహత్కష్టం భవిష్యతీతి తేషాం వంశో౽పి నశ్యతీతి వేద్యమ్.

* చిత్రవధ చేయును. దీనివలనఁ దెలియున దేమనగా తన యాశ్రితుల నవమానించిన వారిని బాధించిన వారిని భగవంతుడు దండించునను ధర్మము సూచితము. వారివారి దోషము కొలది వంశ నాశనము గూడ జేయును. ఎట్లనగా ద్రౌపది నవమానించిన కౌరవులవంశ నాశనమే చేసెను. సీతా దేవిని బాధించిన రావణునకు వంశనాశన మయ్యెను. దీనివలన పతివ్రతల నవమానించు వారలు బాధించు వారలు వంశ నాశ మగుదు రని సూచిత మయినది.

ఓ రక్కసులారా! ఎప్పుడో రాక్షసులకు భయమున్నదని తలంపకుడు. కడు సమీపములోనే రాక్షసులకు భయోత్పాతము గలుగనున్నది. రావణు డీ సీతను దెచ్చి లంకలో నుంచుట సర్వనాశనమునకే యని తెలిసికొనుడు.

ఇతి తస్యా వచ శ్శ్రుత్వా రాక్షస్యో భయవిహ్వలాః
అపసృత్య ద్రుతం దూరం సుషువు స్తాః క్రమా ద్వనే. 60½

ఈ ప్రకారముగా త్రిజట చెప్పగా విని రక్కసు లందరును భయపడి తొలగి యచ్చటచ్చట చెట్లక్రింద బండుకొని క్రమముగ నిద్రించిరి.

పశ్చా త్సా జనకాత్మజా రఘుపతిం సంస్మృత్య దుఃఖాన్వితా
స్వాంతేఽమన్యత కీదృశం కృత మహో పూర్వం మయా దుష్కృతమ్,
యేనేదం బహుదుఃఖ మాప్త మధునా ధిఙ్మా మనార్యాం తు మామ్
ధిఙ్మేస్యా త్పరవశ్యతా మహ మసూ నద్య త్యజేయం ధ్రువమ్. 61½

పిమ్మట సీత రామచంద్రమూర్తిని స్మరించి తన కష్టములను గూర్చి దుఃఖపడుచు నిట్లు తన మనస్సున తలంచెను. నేను రాక్షసులవలన నిట్టి కష్టముల ననుభవించుటకుఁ బూర్వమునం దెట్టి దుష్కృత్యమును (పాపమును) జేసితినో గదా. ఇట్టి దౌర్భాగ్యవతి నగు నేను బ్రతికిన నేమి? చచ్చిన నేమి? ఇట్లు పరాధీనురాల నయి యుండుట కంటెఁ బ్రాణములను వదలిపెట్టుటయే మేలని తలంచెను.

నూనం మే హృదయం దురశ్మసదృశం యద్వాఽఽయసం వా భవే
న్నోచే ద్భర్తృవియోగజాధివశతః కిం నావశీర్ణం భవేత్,
శ్రేయ స్స్యా న్మమ జీవితాదపి మృతి స్సంత్యజ్య రామం స్థితే
స్తస్మాదద్య మృతా భవేయ మహ మాశూద్బంధనం కుర్వతీ. 62

నిశ్చయముగ నా గుండె రాతి గుండె కావచ్చును. లేక యినుముతో జేయబడిన దయినదై యుండవలెను. లేకపోయినచో నా భర్తయొక్క యెడబాటువలన గలిగిన మనోవ్యథచే నింతకుఁ బూర్వము నా గుండె బ్రద్దలు కాకపోవునా? కాన నాభర్తను విడిచి ప్రాణములతో నుండుటకంటె మృతి నొందుటయే మంచిది. కాన నిప్పుడే యురిపోసికొని చచ్చెద నని (సీత తలంచెను)

ఇత్యాలోచ్య తు భూమిజా ఒత్మమరణే త్వన్వేషమాణా తతః
కించి త్సాధన మాసు భూరుహవసచ్ఛాఖాం సమాలంబ్య సా
కర్తుం చాయత తాశయావిహరితా చోద్బంధనం వై యదా
తస్యా వామభుజో ఒస్ఫురత్పున రసౌ సంచింత్య తత్యాజ తత్. 63
త్యక్త్వోద్బంధనయత్నం తు నిమి త్తస్య శుభస్య వై
ఫలం కిమితి చిత్తే సా చింతయంతీ స్థితా తదా. 64

ఇవ్విధముగా సీత యాలోచించి చచ్చుట కేదైన సాధనమున్న దేమో యని వెదకుచు తాని నివసించిన చెట్టుకొమ్మను బట్టుకొని నిరాశచేసికొని యురిబోసికొనుటకు యత్నించుచుండగా నామె యొక్క యెడమ భుజము వెంట వెంట నదరగా* తిరిగి కొంత యాలోచించి గలిగిన శుభశకునమువలనఁ దన యుద్యమమును విరమించెను.

ఆశ్చర్య రామాయణే సుందరకాండే పంచమస్సర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్య రామాయణమున సుందర కాండమున అయిదవ సర్గము ముగిసెను.

---

*స్త్రీణాం వామనేత్ర వామభుజస్పందనస్య శుభసూచకత్వస్మరణేన స్వీయమరణోద్యమా త్సీతా విరరామేతి వేద్యమ్. కించ పున స్సంచిం త్యేత్యనేన స్వీయమరణోద్యమస్య శాస్త్ర విరుద్ధతా మాలోచ్య బలవన్మరణోద్యమా త్సావిరరామేతి చ వేద్యం. తథాహి -"అతిమానా దతిక్రోధాత్ స్నేహాద్వాయదివా భయాత్, ఉద్బధ్నీయాత్స్త్రీపుమాన్వాగతిరేషా విధీయతే, పూయశోణితసంపూర్ణే త్వంధే తమసి మజ్జతి, షష్టి ర్వర్ష సహస్రాణి నరకం ప్రతిపద్యతే, నాశౌచం నోదకం నాగ్నిం నాశ్రుపాతం చ కారయేత్ -"ఇతి. కించ సంచింత్యే త్యనేన మహాత్మనో జనకస్య పుత్రీసత్యహ ముద్బంధనం నీచ కర్మ కథం కుర్యామితి వా తస్మా ద్విరరామ; యద్వా రామ లక్ష్మణౌ మాం నేతుకామౌ ప్రయతంతౌ యది మన్మరణే "స్వాశ్రితారక్షణాశక్తౌ తావితి" తయోరపకీర్తి స్సమేష్యతీతి వా సుచింత్య తస్మా ద్విరరామేతి వా వేద్యమ్.

*స్త్రీల కెడమభుజ మదరుట యెడమకన్నదరుటయు శుభసూచకములు గాన వెంటనే తన యుద్యమమును విరమించెను. మఱియు తిరిగి విరుద్ధమైనదని గ్రహించి బలవన్మరణోద్యమము నుండి విరమించెనని తెలియదగును. శాస్త్రముకూడ నవ్విధముగనే చెప్పుచున్నది. (ఎట్లన) "అవమానమువలన గాని యతికోపముచేగాని స్నేహముచే గాని, భయముచేగాని పురుషుడు గాని, స్త్రీ కాని, బలవన్మరణమును బొందినయెడల నఱువదివేల సంవత్సరములు దుర్గంధభూయిష్ఠమైన యంధతామిస్ర నరకమునందు బడియుండ వలెననియు, అట్టి బలవన్మరణమును బొందినవారికి సూతకము గూడ పట్టనక్కర లేదనియు తర్పణములు విడువ నక్కర లేదనియు, అగ్ని సంస్కారము చేయనక్కరలేదనియు, కన్నీరుగూడ విడువగూడదనియు నుండెను. లేక జనకునివంటి మహాత్మునకు కూతునై యిట్టి నీచపువని యెట్లు చేయుదనా యనియు లేక రామలక్ష్మణు లేమైన నన్ను గొనిపోవఁ బ్రయత్నించు చుండిరేమో, నేను చిచ్చినచో నాడుదానిని రక్షింపలేక చావవిడిచి నపకీర్తి రామలక్ష్మణులకు వచ్చునేమో యని కాని యాలోచించిగూడ మరణోద్యమమును విరమించెనని తెలియవలెను.

షష్ఠ స్సర్గః - ఆరవసర్గము

పశ్చా త్తత్ర మరుత్సుతోఽవనిసుతా నక్తంచరీభాషణం
శ్రుత్వా తత్త్రిజటావచోఽపి మహిజాం దేవీం యథా నందనే,
దృష్ట్వాఽచింతయ దేవ మాత్మని మయా దృష్టా పురీయం పున
ర్లంకేశస్య తు వైభవం చ కిమత స్సీతా మనాశ్వాస్య మే. 1

అనంతరము హనుమంతుడు సీతకును రాక్షస స్త్రీలకును జరిగిన సంభాషణమును, త్రిజటయొక్క స్వప్నవృత్తాంతమును వినిన పిదప నందనవనముతో సమానమగు నా యశోకవనమునందున్న సీతను జూచి తన మనమునం దిటుల నాలోచించెను. రావణుని భర్తయొక్క యోగ క్షేమములను దెలియజేయుట యిపుడు చేయదగిన కార్యమయి యుండెను. (అని యాలోచించెను.)

రామో మాం యది భూమిజాస్థితిగతీ పృచ్ఛేత్తదాఽహం పునః
కిం బ్రూయా మహ మద్య భూమితనయా మాశ్వాస్య యామి ద్రుతమ్,
కిం త్వేనా మహ మద్య మానుషగిరాసంభాషయేయం యది
ప్రాయో మాం కపిరూపధృద్దశముఖం మత్వా న మాం భాషతే. 2

ఈమెతో సంభాషింపకుండగ రామచంద్రమూర్తి సమీపమునకు నేను బోయినచో హనుమంతా! సీతను జూచితివా! ఆమె స్థితి గతులెట్లున్నవి? ఏమి చెప్పినది? అని నన్ను రామచంద్రమూర్తి యడిగినచో నే నేమి చెప్పుదును? చూచితిని గాని మాట్లాడి రాలేదని చెప్పినచో వెంటనే భస్మము చేయును గాన మాట్లాడియే పోవలయును. ఈమె మానుషి కాన మనుష్యభాషతోనే మాట్లాడ వలయును. అప్పుడును బాధయే కన్పడుచున్నది. కోతి మనుష్య భాషతో మాట్లాడుచున్నది, రావణుడే యీ కోతి వేషముతో వచ్చెనేమో యని సీత సందేహపడవచ్చునని తలంచెదను.

కిం కుర్యా మహ మేతయా పునరసంభాష్యైవ యాయాం యది
ప్రాణత్యాగ మియం కరిష్యతి మహా న్దోషో భవే న్మే ధ్రువమ్,
ఇత్యాలోచ్య మరుత్సుతస్తు మతిమా న్రామప్రవృత్తిం క్రమా
ద్వక్తుం ప్రాక్రమతైవ మాశు విటపప్రచ్ఛన్న దేహ స్తతః. 3

ఇదియును గాన నేను మాట్లాడకుండగఁ బోయితినేని యామె తప్పక ప్రాణత్యాగము చేసికొనును నాకు మహాదోషము సంభవించును. ఇట్లు బుద్ధిమంతుడగు హనుమంతుడు దూరాలోచనము చేసి యామెతో మాట్లాడి వెళ్లుటయే మంచిదని నిశ్చయించుకొని యామెకుఁ బ్రత్యక్షముగ గన్పడకుండగఁ జెట్టుకొమ్మల చాటున నుండియే యామెకు నమ్మకము గలుగునట్లు శ్రీ రాముని సమాచారమును మొదటనుంచి యీ విధముగఁ జెప్ప నారంభించెను.

రాజా పూర్వమువాస వై దశరథ స్సత్పుణ్యశీలో గుణీ
పుత్రో ౽స్య ప్రథమో విశేషగుణవా న్ధానుష్కవర్య స్తథా,
ధర్మస్య స్వజనస్య చాపి సతతం సంరక్షితా రాఘవః
పిత్రాజ్ఞావశతస్తు దండక మగా జ్జాయానుజాభ్యాం యుతః. 4

పూర్వము దశరథుడను మహారాజు పుణ్యశీలుడును, సద్గుణసంపత్తి గలవాడు నొకడుండెను. ఆ దశరథునకుఁ బెద్ద కొడుకొకడు గలడు. ఆయన పేరు రాముడు. ఆయన సర్వజ్ఞత్వ, సర్వశక్తిమత్త్వాది విశేషగుణములు గలవాడును, ధనుర్ధరులలో శ్రేష్ఠుడును, ధర్మమును స్వజనమును రక్షించువాడు నయియుండెను. అట్టి రామచంద్రమూర్తి తండ్రియాజ్ఞ ప్రకారము తన తమ్ముని తోడను తన భార్యతోడను గూడ దండకారణ్యమును చేరెను.

తత్రామేణ ఖరాది రాక్షసచయో ౽నాయాసతో ౽హన్యత
శ్రుత్వా రాక్షససంహృతిం దశముఖో ౽మర్షాత్పరం మాయయా,
శ్రీరామం సమపోహ్య చాహృతవా న్రామప్రియాం రాఘవః
పశ్చాదాత్మ కళత్రమార్గణకృతే సౌమిత్రిణా నిర్గతః. 5

ఆ రామచంద్రమూర్తి యరణ్యమునం దున్నపుడు ఖరదూషణాదుల ననాయాసముగఁ జంపెను. ఇట్లు ఖరదూషణాదుల జంపిన వార్తను బిదప రావణుడు విని సహింపలేక మాయలేడి నెపమున రాముని మోసగించి దూరముగఁ జేసి రామచంద్రమూర్తియొక్క భార్య యయిన సీతను రావణు డపహరించిన పిదప రామచంద్రమూర్తి తన తమ్మునితో గూడ సీతను వెదకుచు బయలుదేరెను.

సుగ్రీవేణ చకార రాఘవవిభు ర్మైత్రీం తతో వాలినం
హత్వా వానర రాజ్య మాశు నిఖిలం తస్మై దదౌ రాఘవః,
పశ్చాత్త త్కపినాయకేన స సా౽౽దిష్టా స్తతో వానరా
స్సర్వత్రాపి విచేతు మాగు రహమ ప్యాగాం తదర్థం ధ్రువమ్. 6

పిమ్మట రామచంద్రమూర్తి క్రమముగ సుగ్రీవునితో మైత్రిని జేసెను. ఆ సుగ్రీవుని నిమిత్తమై వాలిని రామచంద్రమూర్తి చంపి వానర రాజ్యమునకు సుగ్రీవుని నభిషిక్తుని చేసెను. పిమ్మట సుగ్రీవుడు వెంటనే తన వానరుల నందరిని సీతను వెదకుటకై నలుదిక్కులకు బంపెను. అట్లు సుగ్రీవునిచేఁ బంపబడి నలుదిక్కులకు వానరులు వచ్చిరి. నేను గూడ సీతాన్వేషణమునకై వచ్చినవాడను.

సంపాతే ర్వచనా త్సముద్రతరణం కృత్వా సమాగా మహం
యాదృగ్లక్షణసంయుతా జనకజా రామేణ సంవర్ణితా,
తాదృగ్లక్షణసంయుతాఽత్ర తు మయా దృష్టాంగనా నిశ్చయా
త్సైవేయం త్వితి నిశ్చినోమి నితరాం ధన్యోఽభవం చాధునా. 7

ఇట్లు సీతాన్వేషణకై వచ్చిన నేను జటాయువు యొక్క సహోదరుడైన సంపాతి చెప్పినమాటను (అనగా సీత లంకలో నశోక వనమునం దున్నది యని దూరదృష్టిగల సంపాతి చెప్పిన మాటను) బట్టి శతయోజనవిస్తీర్ణ మయిన సముద్రమును దాటి యిచటకు వచ్చితిని. సీత యెట్టి లక్షణములు గలదిగా నుండునని రామచంద్రమూర్తి నాకుఁ జెప్పి పంపెనో, అట్టి లక్షణములు గల స్త్రీని నే నిచ్చటనే చూచితిని. ఆమెయే యీమె యని తప్పక నిశ్చయించు చుంటిని. మహాపతివ్రత యయిన సీత యొక్క దర్శనముచే నే నిపుడు ధన్యుడనైతిని.

ఇత్యుక్త్వా విరరామ మారుతసుత శ్శ్రుత్వా వచో మారుతే
ర్భూజాతా త్వథ విస్మయం గతవతీ వృక్షం నిరీక్ష్యాభితః,
తిర్య క్చోర్ధ్వ మధశ్చ వీక్ష్య మహిజా శాఖాంతరే సంస్థితం
తేజఃపుంజ విభాసమాన మతులం వాతాత్మజం త్వైక్షత. 8

ఇట్లు చెప్పి హనుమంతు డూరకుండగా నా వాక్యములను విని సీత యాశ్చర్యపడి, యెవ రీమాటలు చెప్పినవారలని క్రిందను మీదను చెట్టుపైనను తేరి పారజూచి క్రమముగఁ జెట్టుకొమ్మల చాటు నందున్న సూర్య తేజస్సుతో సమానమైన తేజస్సుచే నొప్పుచున్న హనుమంతునిఁ జూచెను.

దృష్ట్వా భూమిసుతా కపిం హృది తత స్సంచింతయామాస సా
స్వప్నో వా య మహో తథా సతి కపే స్సందర్శనం మే పున,
స్స్వప్నో శాస్త్రనిషిద్ధమేవ భవతా త్త్రద్రాఘువాభ్యాం శుభమ్
స్వప్నో నాయ మతో యతో మమ పునర్నిద్రైవ శోకేన నో. 9

ఇట్లు హనుమంతుని సీత చూచి తన మనమునం దిటుల నాలోచించెను. ఇది యేమయిన కలయా? కలయైన పక్షమునఁ గలలోఁ గ్రోతినిఁ జూచుట కీడని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది. కావున కీడేదియో నాకుఁ గలుగనున్నది. రామలక్ష్మణులకు మేలు గలుగు గాతయని తలంచుచుఁ బిదప నిశ్చయించెను. ఇది కలయైయుండదు. ఎందువలన ననగా, దుఃఖముచే బాధపడుచుండిన నాకు నిద్ర యెట్లు వచ్చును? నిద్ర వచ్చిన కదా కల వచ్చుట. ఇది కల గాదని స్థిరపరచుకొనెను.

సంచింత్యైవ మనేకథా జనకజా వైశ్వానరాయాత్మభూ
శక్రాభ్యాంచనమో విధాయ నితరా ముద్దిశ్య తా న్వాహ సా,
భో దేవాః! కపినాఽద్య మేఽగ్రత ఇదం యత్ప్రోక్త మేతత్పున
స్సత్యం చాస్తు న చాన్యథా తు భవతాద్యుష్మత్ప్రసాదా ద్ధ్రువమ్. 10

ఇంక ననేక విధములుగ నాలోచన జేసి (నిజముగ రామదూతయేయిత డయిన నింత సముద్రమును చిన్నక్రోతి యెట్లు దాటు ననియు, నొక పక్షమున సముద్రమును దాటినను నిర్భయముగ లంకలోఁ బ్రవేశించుట గూడ నమ్మరాని విషయ మనియు నిటుల ననేక విధములుగ నాలోచించి) పిదప నింద్రాగ్నులకును బ్రహ్మకును నమస్కరించి యామె యా దేవతల నిట్లు ప్రార్థించెను. ఓ దేవతలారా! ఇప్పుడీ క్రోతి నాయెదుటఁ జెప్పిన మాయ లన్నియు మీ యనుగ్రహముచే సత్యములే యగు గాక, దానికి భిన్నముగాఁ గాకుండు గాక!

పశ్చాన్మారుతనందనోఽపి సహసా తస్మాద్ద్రుమాద్విద్రుమా
భాస్యోఽయం క్రమశోఽవతీర్య మహిజాం నత్వాంజలిం మూర్ధ్ని సః,
కృత్వా ప్రాహ శివేఽబ్జనేత్ర యుగళా ద్దుఃఖోద్భవం వార్యలం
పౌనఃపున్యత ఏవ కిం స్రవతి భో మాత ర్మమేదం వద. 11

ఇంతమాత్రము తనయందు విశ్వాసము గలదయ్యెను గదా యని సంతసించి పగడపు కాంతి గల ముఖము గలిగిన యా హనుమంతుడు క్రమముగఁ జెట్టుపైనుండి దిగి వినయపూర్వకముగ సీతకు నమస్కరించి చేతులు జోడించి శిరమునం దుంచుకొని యిటులఁ బలికెను. ఓ మంగళ ప్రదురాలా? ఓ తల్లీ! నిన్ను బ్రార్థనాపూర్వకముగా నడుగుచుంటివి. తామరఱేకులనుంటి పడు నీళ్లవలె నేల కన్నుల నుండి నీరు గారుచుండెను? నాయం దనుగ్రహించి చెప్పుము.

కా త్వం దేవి! సురాంగనా కిమథవా కిం నాగకన్యాథ వా
త్యక్త్వా చంద్రమసం మహీతలగతా కిం రోహిణీ వా౽థవా,
సిద్ధానాం పునరంగనా కిమథవా త్యక్త్వా వసిష్ఠం క్రుధా
చాయాతా కి మరుంధతీత్వ మితి మే భాతి ధ్రువం బ్రూహి మే. 12

ఓ దేవి! నీ వెవ్వతెవు? నీవు దేవతా స్త్రీవా? నాగకన్యకవా? లేక చంద్రుని విడిచి భూమి మీదకు వచ్చిన రోహిణివా? లేక సిద్ధాంగనవా? లేక కోపముచే వసిష్ఠుని విడిచి వచ్చిన యరుంధతివి కావు గదా? నీ శుభలక్షణములను జూచిన నీవు మానవస్త్రీవి గావని తోచుచున్నది.

దృష్టే వ్యంజనలక్షణాది నిచయే త్వం రాజపత్నీతి మే
భాతి త్వం ధ్రువ మాశరాధిపతినా పూర్వం జనస్థానతః,
పశ్చాన్మ్యస్యేన బలాద్ధృతా యది మహీజాతా౽సి చేత్తే నమా
మ్యహం బ్రూహి యథార్థ మాశు విశయో దేవ్యద్య మాం బాధతే. 13

అమ్మా! రాజస్త్రీల కుండవలసిన లక్షణములు నీయందుండుట వలన నీవు రాజపత్నివి యని తోచుచున్నది. ఇదియునుంగాక నీయందము చూచినచో రావణునిచే నపహరింపబడిన రామపత్ని వేమో యని కూడ నాకుఁ దోచుచున్నది. ఇదియే నిజమైనచో నీకు నమస్కారము. సంశయము నన్ను బాధించుచుండుటవలన యథార్థము చెప్పి సంశయమును బాపుము.

పశ్చా-న్మారుతికీర్తితా ద్రఘుపతే ర్నామానుసంకీర్తనా
దృష్ట్వా భూతనయా జగాద వచనం మందం మరున్నందనమ్,
త్రైలోక్య ప్రథితస్య వై దశరథస్యాహం స్నుషా భూపతే
ర్వై దేహస్య సుతా౽భవం రఘుపతే ర్జాయా తథా౽హం పునః. 14

హనుమంతు డిట్లు రాముని గుణములను గొనియాడుటవలన సీత సంతుష్టాంతరంగయై తన వృత్తాంతమును మెల్లగ నిట్లు చెప్పదొడగెను. నేను త్రిలోకములలోఁ బ్రసిద్ధిని వహించిన దశరథమహారాజునకుఁ గోడలను, జనక మహారాజునకుఁ బుత్రికను, రామచంద్రమూర్తి సహధర్మచారిణి యయిన సీతను.

వాక్యాత్స్వీయ పితుర్మయా చ సహిత స్సౌమిత్రిణా రాఘవో
గత్వా దండక కాననం తు సుచిరం కాలం పున ర్నీతవాన్,
పశ్చాద్రామ మపోహ్య రాక్షసపతి ర్మాం చాపహృత్యాశు మా,
మానీయాత్ర నిశాచరీ ర్నిహిత వా న్మద్రక్షణాయైవ సః. 15

దశరథునకుఁ బ్రియభార్య యయిన కైక రాముని నడవులకు బంపవలసినదిగా భర్తను గోరగా బూర్వమె కిచ్చిన వరమును బట్టి యామె కేమియుఁ జెప్పజాలక తన పెద్దకొడుకైన రాముని నడవులకుఁ బోవలసినదిగాఁ జెప్పగాఁ దండ్రిమాటను నెరవేర్ప నాభర్త తన తమ్మునితోడను, నాతోడను గలసి దండకారణ్యమును బొంది యచ్చటఁ జాలకాలము గడపెను. పిమ్మట రావణుఁడు రాముని మోసగించి, దూరముగ మాయలేడి నెపమున దొలగించి, రామపత్ని యగు న న్నపహరించి యిచ్చటకుఁ దెచ్చి యుంచి రక్కసులను గాపలాగా పెట్టెను.

మాసద్వయావధి ర్దత్తో రావణేనాధునా మమ,
తతః పరం జీవితాంతో భవితా మే న సంశయః. 16

దురాత్ముఁడగు రావణుడు నా కింక రెండుమాసములు గడవు పెట్టెను. అటుపిమ్మట నాకు జీవితాశ యుండదు. (అనగా నన్ను జంపును) ఇందులకు సంఁదియము లేదు. (అని సీత చెప్పెను.)

ఆగచ్ఛంత మలం సమీప మథ తం వాతాత్మజం వీక్ష్య సా
భీతా రాక్షసనాయకభ్రమవశాద్భూయో౽వదత్తం పునః
మాయావీ దశకంధరో యది భవా న్భూయో౽పి మాం తాపయే
న్నూనం రాఘవదూత ఏవ చ భవాంస్తే భద్రమస్తు ధ్రువమ్. 17

పిదపఁ దనయందు విశ్వాసముతో నుండెను గదా యని దూరములో నున్న హనుమంతుడు కొంచెము దగ్గరకు వచ్చుచుండ సీత తిరిగి సంశయించి రావణుడే యీ వేషముతోఁ దనను మాట్లాడించుటకై వచ్చెనేమో యని భయమును గూడఁ బొంది యిట్లు పలికెను. ఓరీ నీచా? నీ వెవడవో తెలిసికొంటిని. పూర్వము సన్యాసివేషము వేసికొని న న్నపహరించిన మాయావి యగు రావణుడవే నీ వని తలంచుచుంటిని. లేక నిజముగ రామదూత వేని నీకు మేలు గలుగు గాక.

ఏవం చే త్కథయాద్య రాఘవగుణా న్ప్రీత్యావహా న్మే పున
ర్నద్యాః కూల మతిప్రవాహరయవత్త్వం మే హరస్యద్య హృత్
ఇత్యుక్త్వా విరరామ సా జనకజా తచ్చింతితం మారుతి
ర్బుద్ధ్వా శ్రోత్రమనోహరై స్తు వచనై ర్భూయో౽వదత్తాం పునః. 18

నీవు రామదూతవే యయినచో నాకు విశ్వాసము కలుగుటకై రాముని లక్షణములను, గుణములను వర్ణించి చెప్పుము. గొప్ప ప్రవాహము యొక్క

వేగము గట్టును బ్రవాహములోని కీడ్చు విధముగా, నీ సౌమ్యమయిన ఆకారము నా మనస్సును నీవంక కాకర్షించు చున్నది. ఇట్లు సీత చెప్పి విరమింపగా నామెయొక్క మనోగతమును దెలిసికొని హనుమంతు డామె యొక్క సంశయమును బాపుటకై యీ క్రింది విధముగ సీతతోఁ బలికెను.

దేవి! త్వం శృణు! రామలక్ష్మణగుణా న్వచ్మ్యానుపూర్వ్యాదహం
రామో నామ రవి ర్యథామితమహాతేజా శ్శశాంకో యథా,
లోకాహ్లాదకరోఽబ్జనాభ ఇవ సోఽప్యత్యంతశౌర్యాన్వితః
కించాయం ప్రియవాగ్బృహస్పతి రివాభాతి ధ్రువం శాస్త్రవిత్. 19

ఓ సీతాదేవి! రామచంద్రుని గుణములను, లక్షణములను నానుపూర్విగాఁ జెప్పెదను వినుము. రాముడు ప్రతాపమున సూర్యుడు, లోకముల నానందింపఁ జేయుటలో చంద్రుడు, శౌర్యమున శ్రీమహావిష్ణువు, ఇదియును గాక బృహస్పతివలెఁ బ్రియముగ మాట్లాడు వాడును, సకల శాస్త్రవేత్తయై ప్రకాశించువాడు.

లోకో యస్య మహాత్మనో భుజబలం సంప్రీత్యతిష్ఠ త్యయమ్
శ్రీరామ స్సహసా సమేత్య సహిత స్సౌమిత్రిణా భూమిజే,
నూనం పజ్క్తి ముఖం వధిష్యతి మహాక్రుద్ధ స్సుతీక్ష్ణై శ్శరై
స్సంకాశైర్జ్వల తాగ్నినా ధ్రువ మిదం శోకం విముంచాధునా. 20

లోకమంతయు నే మహాత్ముని బాహువుల నీడను జీవించుచున్నదో, అట్టి శ్రీరామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణసమేతుడై వెంటనే యిచ్చటికి వచ్చి దుర్మార్గు డగు రావణుని సమూలముగా వధించి తీరును. ఇది నిశ్చయము. నీవు శోకమును విడువుము.

ఇత్యుక్త్వా పున రేవ మాహ మహిజాం వాతాత్మజ స్తద్గుణాన్
శ్రీరామోఽబ్జదళాయతాక్ష సహితో దాక్షిణ్యవాం స్తేజసా,
ఆదిత్యేన సమశ్చ భూమిసదృశః క్షాంత్యా చ బుద్ధ్యా సమో
జీవే నేంద్రసమో భవేత్సుయశసా రామో ధ్రువం భూమిజే. 21

ఇట్లు చెప్పి హనుమంతు డింకను రాముని గుణవర్ణనము చేయనారంభించెను. దేవి! రామచంద్రమూర్తి దాక్షిణ్యము గలవాడును, పద్మపత్రములవలె విశాలమైన నేత్రములు గలవాడును, తేజస్సునందు సూర్యునకు, ఓరుపునందు భూమికి, బుద్ధియందు బృహస్పతికి సమానుడును. కీర్తియం దింద్రునితో సమానుడునై యున్నాడు.

కించాయం భువి రక్షితా చ సుజనస్యాత్మీయవృత్తస్య స్యవై
ధర్మస్యా ప్యుపకారవి ద్విజగురు ప్రాజ్ఞోపసేవీ తథా,
తామ్రాక్షశ్చ శుభానన శ్చ సుమహాబాహు ర్ఘన శ్యామరు
క్పీనోరస్థల కంబుకంఠ సువిభక్తాంగ శ్చ రారాజతే. 22

ఇదియునుంగాక, రామచంద్రమూర్తి భూమియందు శిష్టరక్షణము చేయువాడను, తన ప్రవర్తనను చక్కగఁ గాపాడు కొనువాడును, లోకములోని వారి వారి వంశ ధర్మములను గాపాడు వాడును, ఉపకారమును గుర్తెరిగినవాడును, గురువులను, బ్రాహ్మణులను, ప్రాజ్ఞులను సేవించువాడును, ఎఱ్ఱని నేత్రములు గలవాడును, అందమైన ముఖము గలవాడును, ఆజాను బాహువును, నీలమేఘము వంటి వర్ణము గలవాడును, విశాలమైన వక్షఃస్థలము గలవాడును, శంఖము వంటి కంఠము గలవాడును స్పష్టమయిన యవయవములు గలవాడునై యొప్పుచుండెను.

స్థానేషు* త్రిషు చ స్థిరో రఘుపతి స్త్వాసీ త్ప్రలంబ స్తథా
స్థానేషు త్రిషు వై సమ స్త్రిషు పున శ్చోన్నత్యవా న్రాఘవః,
స్థానేషు త్రిషు తామ్రవర్ణసహితః స్నిగ్ధశ్చ గాంభీర్యవా
స్థానేషు త్రిషు శోభతే రఘుపతిః కించ త్రిశీర్ష శ్చ సః. 23

*మూడుచోట్లయందు స్థిరమైనవాడును, మూడుచోట్ల పొడవు గలవాడును, మూడుచోటులయందు సమత్వము గలవాడును, మూడు చోట్ల మిట్టగలవాడును మూడుచోట్ల ఎఱ్ఱని రంగు గలవాడును, మూడు చోట్లు నునుపు గలవాడును, మూడు చోట్లయందు లోతు గలవాడును. ఇదియునుం గాక మూడు తీరులు గల శిరస్సు గలవాడును.

*త్రిషు స్థిర ఇతి-ఉరశ్చ మణిబంధశ్చ ముష్టిశ్చ నృపతేస్స్థిరేతి-త్రిషు ప్రలంబ ఇతి, దీర్ఘభ్రూ బాహు ముష్కస్తు చిరజీవీ ధనీ నర ఇతి. త్రిషు సమ ఇతి. కేశాగ్రం వృషణం జాను సమా యస్య స భూమిప ఇతి. త్రిషు చోన్నత ఇతి. నాభ్యంతః కుక్షి వక్షోభి రున్నత క్షితిపో భవే దితి-త్రిషు తామ్ర ఇతి. "నేత్రాంతనఖ పాణ్యంఘ్రితలై స్తామ్రై స్సభూమిప ఇతి, త్రిషు స్నిగ్ధఇతి. "స్నిగ్ధాభవంతి వై యేషాం పాదరేఖా శ్శిరోరుహాః, తథా లింగమణి స్తేషాం మహాభాగ్యం వినిర్దిశే దితి, త్రిషు గాంభీర్యవా నితి. "స్వరే సత్వే చ నాభౌ చ గంభీర స్త్రిషు శస్యత" ఇతి. త్రిశీర్ష ఇతి. సమవృత్త శిరాశ్చైవ ఛత్రాకారశిరా స్తథా ఏకచ్ఛత్రాం మహీం భుం క్తే దీర్ఘ మాయుశ్చ విందతీతి.

అత్ర కాచి దాశంకా సముదేతి. హనుమా నేవం గూఢ మనుక్త్వా విస్పష్టతయా కిమర్థం నో క్తవా నితి. అత్రేదం సమాధేయమ్. హనుమ తైవ మనుక్త్వా స్పష్టతయో త్తదా సీతా సంశయ మాపత్స్యతే, పూర్వోక్తేషు గుహ్యావయవ విషయ మప్యుక్తం. ఏవం సతి పతి స్తే ఏతాదృఖశ వృషణాదిమా నితి కథనే "అయ మారణ్యక శ్చానౌచిత్య విన్మూర్ఖ శ్చ రామదూతో భవితుం నార్హతీతి నిశ్చిత్య స్వేన

తౌ ద్వావ ప్యమితౌజసౌ చ భవతీం ద్రష్టుం సముత్సాహినౌ
భూమ్యాం సంచరత స్త్వదర్థ మనఘౌ త్వాఽన్వేష్టు మేవ ధ్రువమ్,
ఏవం సంచరితౌ క్రమా దగమతాం తౌ ఋశ్యమూకాచలం
పశ్చా దర్కసుతేన చక్రతు రలం మైత్రీం దృఢాం రాఘవౌ. 24

దేవి! రామునకు వానరులకు నెటుల సమావేశ మయ్యెనో చెప్పెదను వినుము. రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణుడు నిర్వురును జూడ నుత్సాహముతో వెదకుచు సుగ్రీవుడు, మేము నివసించిన ఋశ్యమూకపర్వతమునకు వచ్చిరి. తన భార్య నపహరించి యింటినుండి వెడల గొట్టిన వాలికి భయపడి ఋశ్యమూక గిరియందున్న సుగ్రీవునితో రామలక్ష్మణులు దృఢమైన మైత్రినిఁ జేసికొనిరి.

హత్వా వాలిన మేకేన శరేణ రఘునందనః,
కపిరాజ్యే చ సుగ్రీవ మభ్యషేచయ దాశు సః. 25

మపి కర్తుం నాయతేతే త్యేవం గూఢ ముక్తవాన్హనుమా నితి వేద్యమ్. ఏవ మపి గుహ్యావయవ విషయక పరిజ్ఞానం హనుమతః కథ మభూ దితిచే దతీంద్రియార్థ వేదకశాస్త్రే ణైవేతి సమాధేయమ్.

*మూడు చోట్ల యందు:

అనగా స్థిరమైన రొమ్ము, స్థిరమైన మణికట్టు, స్థిరమైన పిడికిలి, గల వాడును, కనుబొమ్మలు బాహువులు వృషణములు పొడుగైనవని భావము. వెంట్రుకలకొనలు, వృషణములు మోకాళ్లు మూడు నెచ్చుతగ్గులు లేక సమానమైనవి గలవాడు నని భావము. ఱొమ్ము కడుపు నాభియంతర్భాగము అను మూడిటియందు మిట్టగా నుండుట గలవాడు నని భావము. కన్నుల కొనలయందును, కాళ్లయందును, అరచేయియందును ఎఱ్ఱని రంగు గలవాడని భావము. పాదరేఖలు వెంట్రుకలు లింగమణి - యీ మూటియందును నునుపుగలవా డని భావము - గంభీరమైన స్వరము, లోతైన నాభి, గొప్ప సత్త్వముగల వాడని భావము - సమమై గుండ్రమై యుండుట - ఛత్రాకారమై యుండుట, విశాలమై యుండుట యనునవి మూడుతీరు లని శిరస్సునకు దెలియవలెను.

ఇచ్చట నొక యాశంక కలుగును. (ఏమనగా) హనుమంతు డింత గూఢముగాఁ జెప్పకపోతే స్పష్టముగా నేల జెప్పలే దను శంకకు సమాధాన మిట్లు గ్రహింపదగినది. హనుమంతుడు గూఢముగాఁ జెప్పక స్పష్టముగాఁ జెప్పినట్లయిన సీత హనుమంతుని గూర్చి సంశయపడ వలసివచ్చు. (ఎట్లన) పైన జెప్పబడిన వానిలో వృషణములు మొదలగు గుహ్యావయవముల గూర్చి చెప్పబడియున్నది. అట్టి స్థితిలో, నీ మగని వృషణములు మొదలగు నవి యిట్లున్న వని హనుమంతుడు చెప్పినచో, వీ డడవిమనుష్యుడు, ఔచిత్యము నెఱుగక మాట్లాడువాడు, ఇట్టి మొద్దు రామదూతగా నుండ జాలడని సీత నిశ్చయించునని హనుమంతు డింత గూఢముగాఁ జెప్పెనని తెలియవలెను. ఇందు పై నొక యాశంక కలుగును. (ఏమన) వస్త్రము లోపలనున్న గుహ్యావయవముల విషయము హనుమంతు డెట్లు కనుగొనె ననగా, అతీంద్రియార్థములను దెలియజేయునది శాస్త్రము గాన దానిచేఁ దెలిసికొని హనుమంతుడు చెప్పెనని తెలియవలయును.

సుగ్రీవునకుఁ బరమశత్రు వగు వాలిని రామచంద్రమూర్తి యొక బాణముచేఁ జంపి వానరరాజ్యమునకు సుగ్రీవుని నభిషిక్తునిగాఁ జేసెను.

భవత్యన్వేషణాయైవ కోటిశో వానరాః పునః,
ప్రేషితాశ్చ చతుర్దిక్షు సుగ్రీవేణ మహాత్మనా. 26

పిదప నిన్ను వెదకుటకై కోట్లకొలది వానరులు సుగ్రీవునిచే నలుదిక్కులకు బంపబడిరి.

దక్షిణాం దిశ మాశ్రిత్య చాగతేషు కపి ష్వహమ్.
ఏకోభవం భవత్యాస్తు దర్శనార్థ మిహాగతః, 27

దక్షిణ దిశకు వచ్చిన వానరులలో నేను గూడ నొకఁడనై యున్నాను. నేను నిన్ను సందర్శించుటకే యిచటకు వచ్చినవాడను.

లంకాం రాత్రితలే త్వహం పునరిమాం భద్రే ప్రవిష్టోఽ భవం
లంకేశోఽపి మయా త్వవీక్ష్యత మయా దృష్టా త్వ మప్యత్ర వై,
ఏతత్సర్వ్ మిదం యథార్థ మనఘే! ప్రోక్తం మయేతఃపరం
భాషస్వ త్వ మశంకితం ధ్రువ మహం శ్రీరామదూతోఽభవమ్. 28

తల్లీ! నేనీ పట్టణములో రాత్రి భాగమున సూక్ష్మరూపముతోఁ బ్రవేశింపగలిగితిని. రావణుని వాని యైశ్వర్యమును జూచితిని. నా పుణ్యావిశేషముచే నీ దర్శనభాగ్యము గూడ లభించెను. నేను జెప్పిన దంతయు యథార్థము. దైవవశముచే నాకుఁ గలిగిన నీదు దర్శనముచే నేను గృతార్థుడనైతిని. నేను రామదూత నగుట నిజము. నీ దర్శనమున నేను ధన్యుడను, ధన్యుడను.

విద్ధి త్వం జనకాత్మజే తవ కృతే మా మాగతం మారుతిం
దిష్ట్యాఽహం తవ దర్శనం తు కృతవాం స్త్వ ద్దర్శనాత్సార్థకః,
నాహం కేవల మేవ కింతు నిఖిలా శ్శాఖామృగాశ్చ ధ్రువం
సంతాపం విసృజంతి నూన మనఘే! ధన్యోఽభవం భూమిజే. 29

ఓ జనక రాజపుత్రీ! నీ నిమిత్తమై వచ్చిన వాయుపుత్రుడ నగు హనుమంతుడను. నిన్నుచూచుటచే నేనుధన్యుడనయితిని నేనొక్కడనే కాక వానరులందరు సంతాపమువదలి ధన్యులైరి.

రామో ప్యాశ్వభిపత్స్యతేఽనుజయుతో హత్వా దశాస్యం పున
స్సామాత్యం చ సపుత్రబాంధవజనం లంకాపురీం చాభితః,

దగ్ధ్వా రాక్షసమూలనాశన మలం కృత్వా భవత్యా సమం
ప్రా ప్యాత్మీయపురం తు తత్ర సచివైః పట్టాభిషిక్తో భవేత్. 30
భవతీ పట్టమహిషి భవితా నాత్ర సంశయః,
రామేణ సహ మోదం త్వం సుఖం చానుభవిష్యసి,
శోకం త్య జాద్య వైదేహి! శుభం శీఘ్రం భవే త్తవ. 31½

శ్రీరామచంద్రమూర్తియు లక్ష్మణసమేతుడై నీ సమీపమునకు వచ్చి రావణుని పుత్త్రమిత్రబంధు పరివారముతో గూడఁ జంపి లంకను భస్మముచేసి రాక్షససమూలనాశనము చేసి నీతో గూడ నయోధ్య కరిగి పట్టాభిషిక్తుడు కాగలడు. నీవు విచారము విడువుము.

తన్నా మాంకిత మంగులీయక మపి ప్రత్యాయకం తే పున
ర్దత్తం తేన మహాత్మనా ధ్రువమిదం పశ్యాంగులీయం త్విదం
భద్రం తే స్త్వితి తాం నిగద్య హనుమా స్తస్యై దదౌ సాదర
శ్చైలాంతర్గత * ముద్రికాం తు శుభదాం శ్రీరామనామాంకితామ్. 32½

---

*ముద్రికామితి - ముద్రాంగులీయక పూర్వజన్మ వృత్తాంతః -

పురా ముద్రేతి కాచి దంగనా పంచవింశతితమ మహా యుగ మారభ్య త్వష్టావింశతి మహాయుగపర్యంతం శ్రీరామచంద్రం సభక్తిక మభజత. తస్యాస్త్వష్టసిద్ధయస్తు కరతలామలకప్రాయా ఏవ. అష్టావింశతి మహాయుగాంతర్గతే త్రేతాయుగే శ్రీరామానుగ్రహా త్తర్తుకామా సా చ కదాచన రామాంతిక మాగత్య త మవలోక్య చ జగత్ప్రభో త్వా మేకవార మాలింగ్య దేహ మిదం సంత్యక్తు మపేక్షితవతీ సమాగా మిత్యలం ప్రార్థయామాస. సోఽప్యేవ మవోచత్. భద్రేఽహ మస్మిన్నవతారే త్వేకపత్నీక వ్రతపాలక స్తతో జన్మాంత రే త్వత్కామనా మవితథాం కరిష్యామీతి. తేనోక్తే సతి త్వదీయ వియోగ మహం నక్షమే తతో వైశ్వానరేఽహ మద్యైవ ప్రవిశేయం తత్ర సువర్ణం తత్రభవతా భవతా లభ్యేత, తేన ముద్రికాం కాంచన కారయిత్వా త్వన్నామాక్షరాణ్యపి తత్రముద్యాప్య త్వదీయాంగుళౌ నిక్షిపేద్భవా నయమేవ మే మహోపకార ఇత్యుదీర్య సా వ్యగ్నౌ ప్రవివేశ. తత శ్శ్రీరామోఽపి తదుక్తరీత్యా తత్రావస్థితం సువర్ణమాదాయ తచ్చ హైమాం ముద్రికాం కారయిత్వా స్వనామాపి తత్ర ముద్రాప్య దధార. తస్యా రామనామ ముద్రితతయా ముద్రాంగులీయక మితి ముద్రికేతి చ ప్రసిద్ధి రభూత్. తాదృశం తదాభరణం హనుమతే శ్రీరామేణాదీయత. తన్ముద్రికైవ తేన జానక్యై దత్తాఽధునేతి బృహన్నారదీయ కథాత్రానుసంధేయా.

* ముద్రికయొక్క పూర్వవృత్తాంతమును నీక్రిందివిధముగ దెలిసికొనవలయును.

పూర్వము ముద్రయను నొక స్త్రీ యిరువది యైదవ మహాయుగమునుండి యిరువది యెనిమిదవ మహాయుగమువరకు శ్రీరామ చంద్రమూర్తిని సభక్తికముగ భజించి యష్ట సిద్ధులను గరతలామలకములుగాఁ జేసికొని యిరువది యెనిమిదవ మహాయుగమున శ్రీరామానుగ్రహమును బొంది తరింపవలయునని

*ఓ దేవి! నామాటయందు నీకు సందేహ మింకను గలదేని శ్రీరామచంద్రమూర్తి పేరు చెక్కిన యీ ముద్రికను నీకిమ్మని రామచంద్రమూర్తి యిచ్చెను. ఇదిగో దీనినిఁ జూడుము. నీకు మేలు గలుగుగాక యని పలుకుచు నాదరపూర్వకముగా నా ముద్రికను సీతా మహాదేవికి సమర్పించెను.

తద్దత్తం పతిముద్రికాం నిజకరా దానీయ చాలింగ్య చ
ప్రేమ్ణా నాథ మివోత్ససర్జ మహిజా త్వశ్రూణి** పూర్వస్మృతేః,
హర్షా ద్భూతనయాఽంగకేషు నితరాం రోమోద్గమశ్చోఽభూ
త్కంఠ శ్చాపి సగద్గదోఽభవ దహో రాగో బలీ సర్వతః. 33

యవతారమునం దేకపత్నీవ్రతమును బాలించువాడనుగాన జన్మాంతరమున నీ కోరికను సఫలము చేయగలనని శ్రీ రామచంద్రమూర్తి చెప్పగా, నీ వియోగమును నేను సహింపజాలను గాన నిపుడే యగ్నిప్రవేశము చేయుదును. ఆ యగ్నిలో సువర్ణము నీకు లభించును. దానిచే నొక యుంగరమును జేయించి నీ రామనామము నందు ముద్రింపించి నీచేతియందు ధరింపుము. ఇదియే నాకు నీవు చేయు మహోపకార మని ప్రార్థించి యగ్నిలోఁ బ్రవేశించెను. పిదప రామచంద్రమూర్తి యామె చెప్పినరీతిగా నా యగ్నిలో గన్పడిన సువర్ణముచే నొక ముద్రికను (ఉంగరమును) జేయించి తన రామనామమును గూడ నందు ముద్రింపించి తన చేతియందు ధరించెను. ఆ ముద్రిక (ఉంగరము) రామనామముచే ముద్రింపబడినది కావుననే ముద్రాంగుళీయక మనియు ముద్రిక యనియుఁ బ్రసిద్ధినొందెను. అట్టి ముద్రాంగుళీయకమును రామచంద్రమూర్తి హనుమంతునకు సీతావిశ్వాసమునకై యివ్వగా హనుమంతు డాముద్రికను సీతకిచ్చెనని తెలియదగునని బృహన్నారదీయ పురాణగాథ యను సంధేయము.

* పూర్వ స్మృతే రితి-పూర్వకార్యాణి కానీతిచే దేవం వేదితవ్యమ్. పురా యదుంగుళీయకం ప్రణయకలహసమయే మదీయకోపోపశాంత్యై మత్పతినా స్వహస్తేన మన్ముఖోన్న మనసమయే పస్పర్శ మామ్. యచ్చావయోః ప్రణయకలహసమయేఽ సంభాష్య స్థితవతీం మాం సంభాషయితుం భువి సంత్యక్త మంగుళీయకం గృహాణేతి వితరణవ్యాజే పరస్పరం రామేణ మయాసహ సమానీత మటవ్యాః, యచ్చ కర్పూరరాశిభిః క్రీడనకసమయే తద్రాశిషు రామేణ గుప్తం సత్తతో మయావిజ్ఞాతం చ బహిస్సమానీత మభూత్. యచ్చ బర్త్రా మదాలింగనసమయే సర్వాభరణాపసారణేఽపి నాపసారిత మభూత్త దేత దితి పూర్వకార్యస్మృతే రితి వేద్యమ్.

** పూర్వపు సంగతులు స్మృతికి వచ్చుటచే -

పూర్వపు సంగతులేవి యనగా పూర్వము తనకును రామచంద్రమూర్తికిని ప్రణయకలహము వచ్చినపుడు తనను శాంతింపజేయుటకై రామచంద్రమూర్తి చేతితో తన ముఖము నెత్తి పట్టుకొని నపు డేయుంగరము తనకు దాకెడిదో, యిరువురకుఁ జిన్నతగవు వచ్చి నపుడు తనతో మాట్లాడకుండ నుండిన దన్ను మాట్లాండిచుటకై రామచంద్రమూర్తి యుంగరమును నేలబడునట్లు జారవిడువగా, "మీ యుంగరము దీసికొనుడని యేయుంగరము నేను దిరిగి రామచంద్రమూర్తి కిచ్చుట నెపమునఁ బరస్పరము మా కేయుంగరమువలనఁ గలిసికొనుట సంభవించెనో, మఱియు వనవాస కాలమున రామచంద్రమూర్తి సర్వాభరణములను వదిలివేసినను నాతో బాటు నేయుంగరమునుకు వనమున

హనుమంతునిచే నీయబడిన యా రామనామాంకిత ముద్రికను (ఆ యుంగరమును) సీత గ్రహించి ప్రేమచే నాముద్రికను భర్తను గౌగిటఁజేర్చినటుల జేర్చి తనభర్త లభించినటుల సంతోషించి **పూర్వపుసంగతులు స్మృతికి వచ్చుటచేఁ గనులవెంట బాష్పములను విడిచెను. పిదప నామె శరీరము గగుర్పాటు చెందెను. కంఠము గద్గద స్వరముతో గూడిన దయ్యెను.

పశ్చా న్మారుతనందనో ఽ ప్యవిరళస్రావాశ్రుపూర్ణాక్షియు
క్స్వవర్ణం శుభ మంగులీయక మలం సన్మానయ న్జానకీమ్,
ప్రాహైవం వచనం సువర్ణ మధునా రామేణ సంప్రేషితం
సౌవర్ణం చ సువర్ణకం జనకజే! పశ్యాంగులీయం పునః. 34

పిదప హనుమంతుడును విస్తారముగ స్రవించుచున్నయానందబాష్పములచే నిండిన నేత్రయుగము గలవాడై సువర్ణాంగుళీయకమును సన్మానింప సీతతో నీ క్రింది విధముగఁ బలికెను. ఓ దేవి! రామునిచేఁ బంపబడినదియు, సువర్ణమయ మైనదియు (బంగారపు), సు వర్ణము గలదియు (మంచి రామనామాక్షరములచే నొప్పుచున్నది), సువర్ణముతో నొప్పెడిదియు (మంచికాంతిచే బ్రకాశించుచున్నదియు) నగు ముద్రికను మఱియొక పర్యాయము బాగుగఁ జాడుమనెను.

పశ్చాద్భూమిసుతా త్వవాప్య పున రప్యాశాల్పలేశం క్షణం
త్వశ్రూణి ప్రవిమృజ్య మారుతి మిదం వాక్యం త్వవోచ త్తదా,
నూనం సంతి సలక్ష్మణాః కుశలిన శ్శ్రీరామపాదా స్సుఖం
మచ్చేతో విధురం భవ త్యమితయా తచ్చింతయా మారుతే. 35

పిదప సీతాదేవి తిరిగి జీవితాశాలేశము గలదియై క్షణకాలము కన్నులవెంట నీరు కార్చి పిదప హనుమంతునితో నిటులఁ బలికెను. నాయనా! నా భాగ్యవశమున

"మీ యుంగరము దీసికొనుడని యేయుంగరము నేను దిరిగి రామచంద్రమూర్తి కిచ్చుట నెపమునఁ బరస్పరము మా కేయుంగరమువలనఁ గలిసికొనుట సంభవించెనో, మఱియు వనవాస కాలమున రామచంద్రమూర్తి సర్వాభరణములను వదిలివేసినను నాతో బాటు నేయుంగరమును వనమునకు గూడ దీసికొని వచ్చెనో, నా భర్తయు నేనును కర్పూరపు కుప్పలుపెట్టి యాడుకొనుటలో రామచంద్రమూర్తిచే నా పచ్చకర్పూరపు కుప్పలలో నేదోయొక కుప్పలో నాకు దెలియకుండ దాచబడినదై యే యుంగరము నాచేఁ బిదప గనుగొనబడి బయటికిఁ దేబడిన దయ్యెనో, నాభర్త నన్నాలింగనము చేసికొనునెడ దనవక్షః స్థలమునందలి సర్వాభరణములను దొలగించినను ఏయుంగరమును దొలగించలేదో! ఆ యుంగర మిది యని పూర్వపు కృత్యము లన్నియు స్మృతికి వచ్చిన వని తెలియదగును.

రామలక్ష్మణులు కుశలముగా నున్నారా! నా మనస్సు నిరంతరము తద్విచారముచే వ్యాకులయై యుండుచున్నది.

[1]ఇత్యుక్తః పవనాత్మజోఽ వనిసుతా మేవం తతః ప్రాహ తామ్,
సంతి స్వామిని మా విధేహి విధురం చేతోఽనయా చింతయా,
ఏనాం వ్యాహర మైథిలాధిపసుతే నామాంతరే ణాధునా
రామ స్త్వద్విరహేణ కంకణపదం హ్యస్యైచిరం దత్తవాన్. 36½

ఇట్లు సీత పలుకగా హనుమంతుడు పిదప సీతతో నిట్లు పలికెను. దేవీ! నీవిక నీ విచారముచే నీ మనస్సును గలత నొందించుకొనకుము. రాముని యెడబాటుచే నీవెంతగఁ గృశించుచుంటివో, అంతకు నూరురెట్లు నీ వియోగముచే రామచంద్రమూర్తి కృశించిపోయెను. కాన నీ వీ ముద్రికను మఱియొక పేరుతోఁ బలువవలయును. రాముడు నీ విరహముచే గృశించిపోవుటచే నీ ముద్రికను కంకణమునుగా ధరించుచుండెను.

స్వభావా దేవ తన్వంగి త్వద్వియోగా ద్విశేషతః
ప్రతిపత్ప్రాఠశీలస్య విద్యేవ తనుతాం గతః. 37½

దేవీ! రామచంద్రమూర్తి స్వభావముచే దుర్బలుడు, నీ వియోగము గలిగినది మొదలు, పాడ్యమిరోజున వేదశాస్త్రములను బఠించువాని విద్య క్షీణించినట్లు మఱింత క్షీణించెను.

అత్రాంగుళీయకమణౌ ప్రతిబింబ మాసీ
ద్రామస్య సాదర మతీవ విలోకయంతీ,
మద్రూప ఏవకి మభూన్మమ వీక్షయేతి
మీమాంసయా జనక రాజసుతా ముమోహ. 38½

పిదప సీత యా యుంగరములోని రామనామాక్షరముల నాదర పూర్వకముగాఁ జూచుచు నా యుంగరమునందలి మణియందుఁ దన ప్రతిబింబము గన్పడగా నీ విధముగ భ్రమపడెను. ఈ యుంగరములోని మణిలో రామచంద్రమూర్తి యొక్క ఫోటో యుండవలసి యుండగా, నాయొక్క ఫోటో యుండుటకుఁ గారణ మేమై యుండునా యని కొంతతడ వాలోచించి యిట్లు తలచెను. నా

1 హనుమద్రామాయణం

ప్రాణనాథుడు నన్ను సర్వదా ధ్యానించుటవలన నారూపమును బొందెను గాబోలునని విచారములో మునిగెను

చంద్రో యత్ర దినేశదీధితిసమః పద్మం స్ఫులింగోపమం
కర్పూరః కులిశోపమ శ్శశికలా శంపాసమా భాసతే,
వాయు ర్బాడబవహ్నివ న్మలయజో దావాగ్నివ త్సాంప్రతం
సందేశం మమ రామసన్నిధి మితో యాత్రాం ద్రుతం కారయ. 39½

పిదప తన స్థితిని రామచంద్రమూర్తితో నీ క్రింది విధముగ నున్నదని చెప్పుమని హనుమంతునితోఁ జెప్పుచుండెను ఓ వాయుపుత్రా! రామచంద్రమూర్తి విరహముచే నాకు సకలాహ్లాదకరుడైన చంద్రుడు గ్రీష్మకాలపు సూర్యునితో సమానుడయ్యెను విరహతాపము పోవుటకు పద్మము నుపయోగించుకొనెద మనినను నది యగ్నికణముతో సమానముగ నున్నది శైత్యోపచారకరమగు కర్పూరము వజ్రసదృశము-చంద్రకల విద్యుత్తు తీగెతో సమానముగ నుండెను మలయమారుతము బడబాగ్నితో సమానముగ నున్నది చందనము దావాగ్నివలె నున్నది ఈ సందేశమును (నే నిట్టి విరహవేదనతో నున్న వార్తను) రామచంద్రమూర్తికిఁ దీసికొనివెళ్ళి చెప్పి యాయనను వెంటనే యిచ్చటికిఁ బ్రయాణము చేయింపుమనెను

తస్యా స్తద్వచనం శ్రుత్వా భూయో మారుతనందనః,
ఉవాచ వచనం త్వేవం పున ర్భూమిసుతాం తతః. 40½

ఆ సీత చెప్పిన వచనములను విని హనుమంతుడు తిరిగి సీతాదేవితో నీ విధముగఁ బలికెను

కిం దూర మిందుముఖి రామశిలీముఖానాం
కిం దుర్గ మర్గలభిదాం హరియూథపానామ్,
దైవం ప్రసన్న మివ దేవి తవాద్య సత్యం
రక్షాంసి కాని కుపితస్య సలక్ష్మణస్య. 41½

ఓ చంద్రముఖి! రామబాణములకు దూరమేమిటి? శత్రుసైన్యములను జెండాడు వానరులకు దుర్గమ మేమి యున్నది? దేవి నీ విషయమై యిప్పుడు దైవము ప్రసన్న మయిన దని యదార్థముగ తలచెదను రామలక్ష్మణుల కాగ్రహము వచ్చినచో నీరాక్షసులన నెంత?

ఇత్యుక్త్వా భూమిజా భూయ స్సమాదాయ చ ముద్రికాం
భర్తార మివ సంప్రాప్తా జానకీ ముదితాఽభవత్,
తత స్తాం ముద్రికాం ప్రాహ భూమిజా ముదితా తదా. 42½

ఇట్లు హనుమంతుడు చెప్ప సీత తిరిగి యా ముద్రికను జేతపట్టుకొని చూచుచుఁ దన భర్తను దిరిగి పొందినటులనే సంతోషము గలదై ముద్రికలోని రామనామము నుద్దేశించి యిటులఁ బలికెను.

రామనామ! తవనామ జపంతః, పామరా అపి తరంతి భవాబ్ధిం,
అంగసంగి భవదంగుళిముద్రః, కిం విచిత్ర మతర త్కపి రబ్ధిమ్. 43½

ఓ రామనామమా! నీ నామమును జపించు పామరులు సైతము సంసార సముద్రమును దాటుచుండ నీ నామాక్షరములతోఁ జెక్కబడిన యుంగరమును శరీరమున దాల్చి యున్న యీ వానరుడు సముద్రమును దాటుటలో గొప్ప యాశ్చర్యమేమి యని పలికెను.

తతః ప్రాహ హనూమాం స్తాం జానకీం వినయాన్వితః
దుఃఖం న తావ త్క ర్తవ్యం త్వయేత్యాహ రఘూత్తమః.
రామచంద్రోఽద్య జలధిం తీర్త్వా లంకాం సమేష్యతి
తత్పాదరేణు సంస్పర్శా ద్రావణో మృతి మేష్యతి.
తత స్త్వాం రామచంద్రోఽపి గృహీత్వా యాస్యతి ధ్రువమ్
క్షీరం విహాయ శ్వేతత్వం న హి స్థాస్యతి కుత్రచిత్.
తథైవ శాంతిరూపా త్వం జ్ఞానరూపం రఘూత్తమమ్
విహాయ న కదా ప్యేకా భవిష్యసి మహీసుతే. 44-47½

అనంతరము హనుమంతుడు వినయవిధేయతలతో సీతను గూర్చి యిటులఁ బలికెను. రామచంద్రమూర్తి యిటు పిమ్మట నీవు దుఃఖపడవలదని చెప్పెను. శ్రీ రామచంద్రమూర్తి శీఘ్రములో సముద్రమును దాటి లంకకు రాగలడు. ఆయన పాదరేణుస్పర్శ మాత్రముననే రావణుడు మృతినొందును. పిమ్మట శ్రీ రామచంద్రమూర్తి నిన్ను గైకొని వెళ్లును. తెలుపు పాలను విడిచియుండనట్లు నీవు రాముని విడిచియుండవు. నీవు శాంతి స్వరూపిణివి. రాముడు జ్ఞానస్వరూపుడు. శాంతి జ్ఞానమును విడిచియుండుట యసంభవము గదా.

శ్రీరామచంద్ర స్త్వా మేవ మవద ద్భామిజే శ్రుణు
మమ త్వం న హి భిన్నాఽసి తన్న యోగ్యా పృథక్స్థితిః.
అజ్ఞానరూపలంకేశ దుశ్చేష్టావశత స్త్వహమ్,
ఏకధా సముపక్రాంతో లీలయా స్త్వభవం ధ్రువమ్,
తల్లీలాయా మహం భిన్న స్త్వం భిన్నేతి చ దృశ్యసే. 48-50

తల్లీ! శ్రీ రామచంద్రమూర్తి నీకిట్లు చెప్పుమని నాతో జెప్పియుండెను. నీవు నాకు భిన్నమైన దానవు గావు కావున భిన్నముగ నుండుటకు వీలులేదు. అజ్ఞానరూపు డగు రావణుని దుశ్చేష్ట వలన నేనొక విధమగు లీల నుపక్రమించితిని. ఆ లీలయందు నేను నిన్ను విడిచినట్లు నీవు వేఱుగ నున్నట్లు గన్పడుచుందువు.

ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రాహైవం జానకీ చ తమ్,
మంగళప్రద రామాబ్జముఖనిర్గతవాక్సుధాం.
పాయయిత్వా చ మాం రామకుశలం చ నివేద్య మే,
*కృతార్థా మకరో న్మాం తు భవా న్ధన్యాఽస్మ్యహం పునః.
మయా న దృశ్యతే తుభ్య ముపకర్తుం చ కించన,
న హి యోగ్యపదార్థోఽస్తి దాతుం తే పారితోషికమ్. 51-53

---

* కృతార్థా మితి:

ఇద మత్ర రహస్యం వేద్యమ్. రామాయణ స్యోత్తమ కావ్యత్వేన వాచ్యార్థా దపి వ్యంగార్థ స్యైవాత్ర ప్రధానత్వేన చ కాండేఽస్మిన్నన్యర్థోఽప్యయ మనుసంధేయః తథాహి - అనాదితో భగవత్సంబంధీ జీవ స్సంసృతౌ నిమగ్నో బాధా మనుభవతి, తదాచార్యస్సంనిరీక్ష్య కృపయా తదుజ్జీవనార్థం ప్రవర్తత ఇత్యర్థోఽస్మి న్కాండే సంసూచితః, పూర్వకాండేతు సంసారోత్తరణాయ జీవం ప్రత్యాచార్య ప్రేషణం భగవతా కృత మిత్యుక్తం. అస్మిన్కాండే భగవద్ధర్మోపదేశ స్త్వాచా ర్యేణ జీవం ప్రత్యుక్త ఇతి వేద్యమ్. ఏవం సత్యాధ్యాత్మికార్థ స్త్వేవ మవగంతవ్యః, లంకానామ శరీరం, రావణకుంభకర్ణాదయో నామాహంకార మమకారాదయః, ఇంద్రజిదాదయోఽపి కామ క్రోధాదయః, లంకాయాం కష్ట మనుభవంతీ సీతా నామ సంసారే కష్ట మనుభవ న్జీవ ఇతి; తాదృశ జీవస్య జ్ఞానోపదేశ కృతే భగవత్ప్రేరణా సమాగతో హ్యాచార్య ఏవ హనుమానితి వేద్యం. ఆచార్యస్తు జీవా ఘ్యాంతేవాసినే భగవద్విషయముక్త్వా" మా బిభ్యతు భవా న్స్వయ మేవ భగవా నవిలంబేన సమేత్య స్వసమీపం త్వాం నేష్యతి. కింతు కాలం ప్రతీక్షతాం భవానితి, సదాచారభక్తి విశ్వాసాదయో భవతానుష్ఠేయా" ఇతి చ వదేత్. ఇదమే వాచార్యకృత్య మిత్యత్ర హనుమతా సంసూచితం; శిష్యభావ మన్విచ్ఛ న్నపి జనో గురూ నపరీక్ష్య సద్యో న గృహ్ణీయాదిత్యర్థో మారుతి పరీక్షణ కృతవత్యా సీతయా సంసూచితో భవతి. కులశీలాదిపరీక్షణం వినా న హి కేనాపి సంగతిం కుర్యాదిత్యత్ర బృహస్పతివచనం చ సంద్యశ్యతే. తథాహి - "యస్య న జ్ఞాయతే శీలం కులం యస్య చ సంశ్రయం, న తేన సంగతిం కుర్యా దిత్యువాచ బృహస్పతి" రితి. ఏతాదృశం భగవత్సాహాయ్యం

గ్రాగించియు (వినిపించియు) శ్రీ రాముని కుశలవార్తను నాకుఁ జెప్పియు నీవు నన్ను* గృతార్థురాలనుగాఁ జేసితివి. నేను గృతార్థురాలనే గాక ధన్యురాలను గూడ నైతిని. నీకు దిరిగి యుపకారము చేయుటకును నీ కేమైన పారితోషికము నిచ్చుటకు గాని నీ యుపకృతికిఁ దగిన పదార్థ మీ భూమియం దెచ్చటను లేదని తలంచెదను. (నీకెట్టి ప్రత్యుపకారము చేయవలయునో తోచకున్న దనియెను.)

తచ్ఛ్రుత్వా జానకీ వాక్యం హనుమా న్నాహ సాంజలిః,
త్వత్కృపావశతో మేఽ ద్య రామచంద్రే పరాత్మని.
అఖండభక్తి రుద్భూతా మమ నాస్త్యత్ర సంశయః,
తతోఽహ మపి ధన్యోఽస్మి న చాన్య త్ప్రాప్య మస్తి మే. 54-55

* కృతార్థులనుగా జేసితివి

ఈ రహస్య మిచ్చటఁ దెలిసికొన దగియున్నది. రామాయణము ఉత్తమకావ్యము గాన వాచ్యార్థముకంటె వ్యంగ్యార్థమే యుత్తమకావ్యములోఁ బ్రధాన మగుటచే నీ కాండములోని వ్యంగ్యార్థ మీ క్రింది విధముగఁ దెలియదగియున్నది (ఎట్లన) అనాది నుండి భగవత్సంబంధికుడుగా నున్న జీవుడు సంసారనిమగ్నుడై బాధపడు చుండగా, ఆచార్యుడు చూచి కృపతో నా జీవు నుద్ధరింపఁ బ్రవర్తించుట యను నర్థమే యిచ్చట సూచిత మగుచున్నది. ఆచార్యుడు సాంసారికు డగు జీవుని గూర్చి భగవద్ధర్మోపదేశము చేయుటయే యిచటఁ జెప్పబడెను. అధ్యాత్మిక మయిన యీ యర్థమిటులఁ దెలియగును. లంకయన శరీరము రావణ కుంభకర్ణాదులన, అహంకార మమ కారాదులు, ఇంద్రజిత్తు మొదలగు వారనగాఁ గామక్రోధాదులు లంకలోఁ గష్ట మనుభవించుచున్న సీత యనగా సంసారములోఁ గష్టమనుభవించుచున్న జీవుడు అట్టి కష్టజీవునకు జ్ఞానోపదేశము చేయుటకై భగవత్ప్రేరణతో వచ్చిన యాచార్యుడే హనుమంతుడని యిట్లాధ్యాత్మికార్థము తెలియదగి యున్నచది. ఆచార్యుడు శిష్యరూపుడగు జీవునకు భగవద్ధర్మమును జెప్పి "నీవు భయపడకుము, స్వయముగనే భగవంతు డిచటకు వచ్చి తన సమీపమునకు నిన్ను గైకొని పోవును. కాని కొంచెము కాలమును నిరీక్షింపుము. సదాచార భక్తి విశ్వాసములతో మాత్రము నీవుండుము" - అని యాచార్యుడు చెప్పును. ఇదియే యాచార్యకృతము. సీతాదేవికి నిట్టి విషయము నుపదేశించిన హనుమంతు డాచార్యకృత్యమును జక్కగ సూచించెను. శిష్యధర్మమును సీత సూచించెను (ఎట్లన) శిష్యుడుగా నుండఁగోరు జనుడు గురువు యొక్క కులశీలగుణాదులను బరీక్షింపకుండఁ బైవేషభాషలను బట్టి గురువునుగా గ్రహింప గూడ దను విషయము హనుమంతుని జక్కగ బరీక్షించిన సీతచే సూచింపబడెను. కులశీలాదులను బరీక్షింప కుండగ నెవనితోడను సాంగత్యము చేయగూడ దను విషయమున బృహస్పతి వచనము ప్రమాణముగా గన్పడును. (ఎట్లన) "ఎవ్వని కులము శీలము నివాసము తెలియబడదో, వానితో సహవాసము చేయగూడదు" అని. భగవత్సాహాయ్యము ప్రత్యక్షముగనో పరోక్షముగనో కలుగుట శరీరాభిమానమును విడిచి నీవే శరణ్యము కాని వేఱు రక్షణము నాకు లేదని విశ్వసించిన వారికే గాని యితరులకు సంభవింప దనుటకు ద్రౌపది, గజేంద్రుడు మొదలగు వారలే మనకు దృష్టాంతభూతులుగా నుండిరని తెలియదగును.

నిచ్చుటకు గాని నీ యుపకృతికిఁ దగిన పదార్థ మీ భూమియందు దెచ్చుటను లేదని తలంచెదను (నీకెట్టి ప్రత్యుపకారము చేయవలయునో తోచకున్న దనియెను)

తచ్ఛ్రుత్వా జానకీ వాక్యం హనుమా న్నాహ సాంజలిః,
త్వత్కృపావశతో మేఽ ద్య రామచంద్రే పరాత్మని.
అఖండభక్తి రుద్భూతా మమ నాస్త్యత్ర సంశయః,
తతోఽహ మపి ధన్యోఽస్మి న చాన్య త్ప్రాప్య మస్తి మే. 54-55

ఆ సీతావాక్యమును హనుమంతుడు విని చేతులు జోడించి యిటులఁ బలికెను తల్లీ! నీ యనుగ్రహమువలనఁ బరాత్పరుడయిన రామచంద్రమూర్తి యందఖండమయిన భక్తి భావము కలిగినది. ఇవ్విషయములో సందియ మెంతమాత్రము లేదు. అందువలన నేను ధన్యుడనైతిని. భక్తికంటె నాకు వాంచింపఁదగిన వస్తువేదియు లేదు.

మాత ర్నూన మహం వదామి జగతి జ్ఞానస్వరూపస్య త
చ్ఛ్రీ రామస్య పదారవిందయుగళే భక్తే ర్మయా చ ధ్రువమ్,
కామ్యం భూమితలేఽపరం న హి తథాఽప్యేకం తు యాచా మ్యహమ్,
శ్రీరామస్సహసీతయా విలసతా చ్చిత్తే మదీయే సదా. 56

తల్లీ! నిశ్చయముగఁ జెప్పెదను జగత్తునందు జ్ఞానస్వరూపు డగు శ్రీరామచంద్రుని పాదపద్మముల యందు నిర్మలభక్తి కంటె వేఱుగ నాకుఁ గావలసినది లేదు. కాని నీవు నాకేమైనను నివ్వవలయునని తలంచుచుంటివి కాన నాదొక ప్రార్థన గలదు. దాని నిచ్చితివేని నేను ధన్యుడ నగుదును, అది యేమనగా, సీతా సమేతుడగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి సర్వదా నా హృదయగృహమునందు నివసించునట్లు వరమిమ్ము.

మాత స్త్వం విభునా సమం సువిమలే పీఠే సువర్ణాంచితే
చైకస్మి న్సచివాదిభి ర్నిజపురే పట్టాభిషిక్తా సతీ
మోదం ప్రాప్స్యసి తత్ర నాస్తి విశయో మే తాదృశౌ వై యువాం
దృష్ట్వా ధన్యతమో భవేయ మహ మప్యార్యే కృతార్థ స్తదా. 57

తల్లీ! జ్ఞానస్వరూపుడగు శ్రీరామచంద్రప్రభువుతో గూడ నీవు ఒక సువర్ణపీఠమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టబడి మంత్రులు మొదలగు వారిచే నభిషిక్తుడు రాము డగుచుండ

ఆ వాక్యములను విని సీత యానంద సాగరమున మునిగినదై హనుమంతుని యందునుగ్రహము గలదియై నీవు చెప్పిన ప్రకారము జరుగుగాక యని పలుకగా హనుమంతుడు సంతసించినవాడై చేతులు జోడించి సంతోషముతో సీతను బహువిధముల గొనియాడెను.

ఏతస్మిన్నంతరే కశ్చి చ్ఛుకః కర్ణ కఠోరకం
శబ్దం కుర్వం స్తయా తత్ర సందృష్ట స్తం శుకం పునః
స్వప్రాణినా గృహీత్వా సా బోధయామాస తం పునః. 59 ½

ఈ సమయమున నొక చిలుక కర్ణకఠోరముగా ధ్వని చేయుచుండగా సీతాదేవి యాచిలుకను తనచేతితోఁ బట్టుకొని యాచిలుక కీ విధముగ బోధించెను.

మా కురు ప్రస్వనం కీర! కర్ణకాఠిన్య కారకం
*పాపక్షయకరం త్వంతు రామనామ సదోచ్చర
ఇత్యుక్త్వా కృపయా సీతా ముద్రయా సంమమార్జ తమ్
రామముద్రాంగుళిస్పర్శా చ్ఛాపముక్త స్తదా పునః
దివ్యరూపధర స్సద్యో విమానేన దివం యయౌ. 60-61-62

---

*శాపముక్త ఇతి. పురా కోయం శుకః, తస్య కో వా కిమర్థం శాప మదా దిత్యత్రేయం పౌరాణికీ గాధానుసంధేయా. పురాకిల కశ్చన బాడబో వేదవి చ్ఛాందసః కర్మఠశ్చాసీత్. తస్య జాయా పరాభిలాషిణీ బభూవ. పరంతు స్వపతే స్సదా స్వగృహ మసంత్యజ్య గృహే సంస్థితత్వేన స్వస్యాః పంగగృహ మననిషేధస్య తేన కృతత్వేన పంజరస్థితశారికేవ సాపి భృశం పరితప్తవతీ యేన కేనాపి ప్రకారేణ స్వభర్తృహన మంతరా స్వస్యాః పరపురుషసౌఖ్య సంప్రాప్తి ర్నభవేది త్యమన్యత. తత ఏకస్మిన్దినే విషసంపృక్తమన్న మత్తుం భర్తుః పాత్రే వ్యనిక్షిపత్ తద్విషయ మజానతా తేన తదన్నేన వైశ్వదేవం విధాయ అగ్నౌ వాహుతా చ్ఛిష్ట మన్నం బహిర్బలిహరణార్థం కాకాదిభ్యోఽదీయత తద్భుక్త వత్సు తేషు నానాజాతీయాః కాకశుకాదయో బహవో న్యవసన్, తద్విషాన్న భక్షణేన సర్వేపి తే మృతాః; తతఃస్వమృత్యవే విష మన్నే స్వజాయా నిక్షిప్తవతీతి పశ్చా ద్విద న్సోపి ద్విజ స్స్వజాయా మేవ మశపత్ - యజాతీయ యావంతః కాకశుకాదయః పతత్రిణోఽద్య మృతా స్తావతాం తజ్జాతీయానాం చ జనూంషి త్వం క్రమాత్ప్రాప్స్యసీతి తద్వచో నిశమ్య స్వకృతకర్మణః పశ్చాత్తప్తవతీ సాపి పతి పాదయోర్నిపత్య శాపవిముక్తిం ప్రార్థయామాస స్వభావతః కృపాళు స్తత్పతి ర్ద్విజోప్యేవ మవదత్ - యదా తే రామ ముద్రికాస్పర్శ స్సంభ విష్యతి తదా శాపవిముక్తా భవిష్యతీతి తద్వచనానుసారేణ సాపి కాకాద్యనేక పతత్రి జన్మాని సంప్రాప్య శుకజన్మ ప్రాప్యవత్యభూత్. సైవా[illegible] శుకః శ్రీరామముద్రాంగుళీయక స్పర్శత[illegible] స్వర్గ మగా దితి కథాత్రానుసంధేయా-

ఈ సమయమున నొక చిలుక కర్ణకఠోరముగా ధ్వని చేయుచుండగా సీతాదేవి యాచిలుకను తనచేతితోఁ బట్టుకొని యాచిలుక కీ విధముగ బోధించెను.

మా కురు ప్రస్వనం కీర! కర్ణకాఠిన్య కారకం
*పాపక్షయకరం త్వంతు రామనామ సదోచ్చర
ఇత్యుక్త్వా కృపయా సీతా ముద్రయా సంమమార్జ తమ్
రామముద్రాంగుళిస్పర్శా చ్ఛాపముక్త స్తదా పునః
దివ్యరూపధర స్సద్యో విమానేన దివం యయౌ. 60-62

ఓ కీరమా!(ఓ చిలుకా!) కర్ణకఠోరముగ ధ్వని చేయకుము. పాపక్షయమును జేయునట్టి రామనామము నుచ్చరింపుము అని చెప్పిన కృపారసమున సీతాదేవి రామముద్రికతో దాని నేత్రము దుడిచెను. ఆ ముద్రికయొక్క స్పర్శచే *శాపవిముక్తి బొందినదియై వెంటనే దివ్య రూపమును ధరించి విమానము నెక్కి స్వర్గలోకమున కేగెను.

.ఆశ్చర్య రామాయణే సుందర కాండే షష్ఠ స్సర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్య రామాయణమున సుందరకాండమున ఆరవ సర్గము ముగిసెను.

★★★★★★

(ఏదన) పూర్వ మున ఛాందసబ్రాహ్మణు డొకడు గలడు అతడు వేదవేదాంగములను దెలిసినవాడును కర్మిష్ఠుడునై యుండెను. కాని యా బ్రాహ్మణుని భార్య నిరంతరము పరపురుష సౌఖ్యాభిలాషిణిగా నుండుచుండెను. కాని తన భర్త యెప్పుడును గృహమును విడువకుండ దనను గనిపెట్టుకొని యుండుటవలన బొరిగింటికిఁ బోనీయకుండగ నడ్డుపెట్టుచుండుటవలనను పంజరములోని చిలుకవలె నెటు గదలుటకు వీలులేక పరితపించుచు నేవిధముచే నయినను దన భర్తను జంపిన కాని తన కోరిక సఫలము కాదని తలంచి యొక దినముఁ దనభర్తకుఁ బెట్టిన యన్నములో విషము కలిపి భర్తపాత్రలో వడ్డింపగా నా సంగతి తెలియక యాబ్రాహ్మణుడు ఆ యన్నముతో వైశ్వదేవముచేసి యగ్నిలో హోమము చేయగా మిగిలిన యన్నమును బలిహరణమునకై వెలుపల కాకులు మొదలగు వానికి బడవేసెను పిదప కాకులు మొదలగునవి యా యన్నమును దిని మృతినొందినవి తనను జంపుటకై యన్నములో తన భార్య విషము కలిపియుండునని యాబ్రాహ్మణుడు తెలిసికొని బార్య నీ విధముగ శపించెను. "ఓసి దుర్మార్గురాలా! ఏయే జాతిపక్షులెన్నెన్ని నీమూలముగ నిపుడు చచ్చినవో, అయా జాతిపక్షులలో నన్నన్ని జన్మములను గ్రమముగ నీవెత్తెదవు గాక యని భర్త శపించగా నా బ్రాహ్మణ స్త్రీ బర్త యొక్క పాదములయందుఁబడి శాపవిముక్తినిఁ బ్రార్థింపగా స్వభావముచే దయారసము గల యాబ్రాహ్మణుడు పిదప నీ విధముగ శాపవిముక్తి నను గ్రహించెను. ఓ దుర్మార్గురాలా! యే జన్మములో నెప్పుడు నీకు రామముద్రిక స్పర్శ గలుగునో, అప్పుడు నీకు శాపవిముక్తి గలుగుగాక యను బ్రాహ్మణవచనమును బట్టి వాని బార్య యనేకములయిన కాకులు మొదలగు పక్షిజన్మములెత్తి క్రమముగఁ నీ చిలుక జన్మ యెత్తెను. రామముద్రికా స్పర్శచే నిపుడు శాపవిముక్తి నొంది స్వర్గమున కేగెనను పురాణగాథ యనుసంధేయము.

సప్తమస్సర్గః - సప్తమసర్గము

పశ్చాద్భూమిసుతా మరుత్సుత మిదం వాక్యం పునః ప్రాహ తమ్,
కౌసల్యాది సమస్త బంధుకుశ లం కిం జ్ఞాయతే వా కదాన్వితః,
సౌమిత్రి స్తు కదాపి వా స్మరతి కిం మాం భ్రాతృభక్త్యా
కైకేయీతనయో మదర్థమతులాం కిం ప్రేషయే ద్వా చమూమ్. 1

పిదప సీతాదేవి హనుమంతుని గూర్చి యిటుల(బలికెను. హనుమంతా! కౌసల్య మొదలగు బందుగు లందరి క్షేమ మేమయిన నచట(దెలియుచున్నదా? లక్ష్మణు డెప్పుడైన నన్ను స్మరించునా? భాతృ వాత్సల్యము గల భరతుడు నా స్థితిని(దెలిసికొని నా నిమిత్త మై యేమైనను సేనను బంపునా?

ధర్మ వ్యాజవశాత్తు యస్య సమభూ ద్రాజ్యచ్యుతే ర్న వ్యథా
నారణ్యే వసతశ్చ యస్య తు భయం మత్పాదసంచారతః,
శోకో వా న బభూవ యస్య తు మహాధైర్యాన్వితో రాఘవో
మద్విశ్లేషయుతోఽపి మానసతలే ధైర్యం త్యజత్యద్య కిమ్. 2

సవతి తల్లి యడవికి బొమ్మని రాజ్యభ్రష్టతను దనకు గలుగజేసినను నదియు ధర్మమేయని యే మహనీయుడు కొంచెమైనను వ్యసన పడ లేదో, ఏ మహాత్ముడు కాఱడవులలో(దిరుగుటకు భయపడలేదో, ఏ ధీరుడు నేను గాలినడకతో ముండ్లలో(దిరుగుచుండినను శోకింపలేదో, అట్టి ధైర్యశాలి రాముడు నేను పోతే పోనిమ్మని తలంచునేకాని యిప్పుడు మాత్రము ధైర్యమును విడుచునా? అని సీత పలికెను.

తచ్ఛ్రుత్వా మరుత స్సుతోఽప్యవనిజాం ప్రాహైవ మత్ర స్థితామ్,
త్వాం నో వేత్తి రఘూత్తమో ధ్రువ మిదం పూర్వం *యథేంద్ర శ్శచీమ్,
శీఘ్రం నానయతి స్మ భూమితనయే త్వాం రాఘవోఽతఃపరం,
తీర్త్వాఽబ్ధిం సముపేష్యతి ద్రుతతమం లంకాం నిరాతంకతః. 3

---

* యథేంద్ర శ్శచీ మితి - పురాకిలానుహ్లాదహస్త గతాం శచీ మింద్రః కంచిత్కాల మవిజ్ఞాయ జ్ఞానానంతర మాశు యథా నీతవాం స్తథా రామోఽపీతి వేద్యమ్.

హనుమంతు డా మాటలు విని సీతతో నిటులఁ బలికెను. దేవి! నీ విచ్చట నున్నటుల రామునకుఁ దెలియదు. ఇది నిజము. *ఇంద్రుడు శచీదేవిని దీసికొని వచ్చుటలో నాలస్యము చేసినట్లు నీ జాడ తెలియక పోవుటచే రాము డాలస్యము చేసెను. నా మాట వినుటతోడనే రామచంద్రమూర్తి సముద్రమును బంధించి లంకకు నిరాటంకముగ వచ్చి నిన్ను దీసికొని పోవును.

త్వదానయనకార్యేఽస్మి న్మృత్యు ర్యద్యంతరా భవేత్,
యద్వా స్థాస్యంతి చేద్దేవా విఘ్నం కర్తుం తథాఽపి సః,
వధిష్య త్యఖిలా న్నూనం ప్రతిబంధకృతో ధ్రువమ్. 4 ½

నిన్నుఁ దీసికొనిపోవుటలో, యముడైన నితరదేవత లెవ్వరయినను మధ్యలో నడ్డము వచ్చినను, బ్రతిబంధము గలుగజేసిన వారి నందరిని రామచంద్రమూర్తి చంపి నిన్ను దీసికొని పోవును.

త్వద్దర్శనాభావ నిమిత్తకేన, శోకేన రామస్తు పరిప్లుతస్సన్
సుఖం న జాతు వ్రజతి ధ్రువం మే, వచశ్శపేఽహం ఫలమూలముఖ్యైః. 5½

దేవి! రామచంద్రమూర్తి నిన్ను నెడబాయుట వలన గలిగిన దుఃఖముచే నొకప్పుడు సౌఖ్యము బడయుట లేదు. నేను రిత్తమాటలను జెప్పుటలేదు. నా కాహారమయిన కందమూల ఫలాదుల మీదఁ బ్రమాణము చేసి చెప్పుచుంటిని.

రామస్త్వద్గతమానసోఽన్న మపి వా నాశ్నాతి దేవి! ధ్రువమ్
నో సంసేవతఏవ వా మధు తథా హ్యన్యాని వా రాఘవః,
నో దంశా న చ కీటకా న్న మశకా న్గాత్రా న్నిజా ద్రాఘవో
యత్నం వాప్యపనేతు మాచరతి హా కిం వచ్మ్యహం తత్స్థితిమ్. 6 ½

దేవి! నిశ్చయముగ రామచంద్రమూర్తి తన మనస్సునంతను నీయందే నిల్పిన కారణమున భోజ్యపదార్థమును గూడ ముట్టుటలేదు. తేనెను గూడ నాశింపడు. ఇతర పదార్థములను గూడ ముట్టనే ముట్టడు. ఈగలు దోమలు పురుగులు మొదలగునవి తన శరీరమున వాలినను వానినిఁ దనదేహమునుండి తోలుటకు గూడఁ బ్రయత్నింపడు. ఆయన స్థితిని నేనేమి చెప్పుదును?

* పూర్వ మనుహ్లాదు డనువా డపహరించిన శచీదేవిని నామె జాడ తెలియక భర్తయయిన యింద్రుడు మఱలఁ దీసికొని వచ్చుటలో నాలస్య మయినట్లు నీ విచ్చట నున్న సంగతి తెలియక నిన్నుఁ దీసికొని పోవుటలో రామచంద్రమూర్తి యాలస్యము చేసెను గాని వేఱు గాదు.

నిత్యం శోకపరాయణో నహి పరం సంచింతయే ద్రాఘవో
నో నిద్రాం భజతే కదా ప్యవనిజే త్వాం చింతయ న్మానసే
దృష్ట్వా రమ్యసమం ఫలం చ నితరాం హా జానకీతి శ్వసం
స్త్వా మేవాత్మని భాషతే ప్రయతతే లాభాయతే సర్వదా. 7½

దేవి! నీ మీదనే మనస్సు పెట్టుకొని యెప్పుడును నిన్ను గూర్చియే దుఃఖపడుచు నితరములగు వేనిని కూడ స్మరింపనే స్మరింపడు. నిన్నే యెల్లప్పు తలచుచుండుటచే నిద్రయే రామునకు లేదు. అందమయిన పూవు కాని, తియ్యనిపండు కాని కన్పడినచో "హా ప్రేయసి" యని నిట్టూర్పు విడుచుచు దనలోఁ దాను నిన్ను గూర్చియే పలవరించును. ఎప్పుడును నిన్నుఁ దిరిగి పొందుటకుఁ దగిన ప్రయత్నమునే చేయుచుండును.

తచ్ఛ్రుత్వా జనకాత్మజా పవనజం ప్రాహాశ్రుపూర్ణేక్షణా
రామో నాన్యమనా శ్చ శోకవివశశ్చేతి త్వదుక్తం వచః,
సంపృక్తా గరళేన వానర సుధే వాభూత్సుఖే వా శుచి
ప్రాయ స్సంపది వా విపద్యపి విధిః కృత్వాఽవశం కర్షతి. 8½

ఆ మాటలు విని సీత కన్నీరు కార్చుచు హనుమంతునితో నిటుల బలికెను. హనుమంతా! రామచంద్రమూర్తి నిన్ను దప్పక మఱిదేనిని కూడ దలచుట లేదని నీవు చెప్పిన మాట యమృతతుల్యముగానే యున్నది కాని, రామచంద్రమూర్తి దుఃఖపడుచున్నాడని చెప్పిన మాట విషతుల్యముగ నున్నది. (అనగా నీ మాటలు విషము గలిగిన అమృతమువలె నుండెనని భావము) సుఖమునందు గాని, దుఃఖము నందుగాని, సంపదయందుగాని, యాపదయందుగాని దైవము జీవుని గదలకుండ నీడ్చుకొని పోవును. (అనగా జీవునకు స్వాతంత్ర్యము లేదు.)

తద్దైవం త్వనివార్య మేవ సకలప్రాణ్యుత్కరస్య ధ్రువమ్
శ్రీరామోఽపి చ లక్ష్మణోఽహ మపి వా సమ్మోహితా యద్విధేః,
శోకస్యాస్య కదా పతి ర్మమ పరం పారం వ్రజే న్మారుతే!
హత్వా రావణ మాహవే రఘుపతి ర్మాం వా కదా ద్రక్ష్యతి. 9½

సకలజీవులకు దైవము అనివార్య మయినది, రామచంద్రమూర్తియు నేను లక్ష్మణుడు - మేము మువ్వురము దైవముచేతనే మోహితుల మైతిమి అని చెప్పుచు దుఃఖించుచుఁ తిరిగి యిటులఁ బలికెను. హనుమంతా! రామచంద్రమూర్తి రావణుని నెప్పుడు పరిమార్చునో కదా! నన్నెప్పుడు చూచునో కదా! యనెను.

ధర్మిష్ఠ స్తు విభీషణోఽపి బహుధా నిర్యాతనా యైవ మే
లంకేశం ప్రతిబోధ్య నిష్ఫల సముద్యోగోఽభవచ్చేత్యముమ్,
వార్తామప్యనలాభిధాఽస్య తనయా మాత్రా తు సంప్రేషితా
మా మాహైవ తతో మదర్పణమతి ర్నో రావణస్య ధ్రువమ్. 10½

రావణునకు మంచి బుద్ధిపుట్టి నన్ను రామునకు సమర్పించునని మాత్రము తలంపకు మని సీత చెప్పుచున్నది. ఆంజనేయా! ధర్మాత్ము డయిన విభీషణుడును రావణుని తమ్ముడే. తన యన్నతో, సీతను రామునకు సమర్పింపుమని పలుమారులు చెప్పిగూడ విఫలు డయ్యెనని విభీషణునిభార్య తన కూతురయిన యనలచే నాకుఁ జెప్పి పంపెను - రావణుడు నన్ను రామునకు నప్పగించునని తలంచుట నిరర్థకము.

నూనం మారుతనందనోత్తమతమో మాం ప్రాప్స్యతే రాఘవో
భూయో భర్తృసమాగమం మమ పునర్వ్యక్ష్యంత రాత్మాఽమలః,
తస్మి న్విక్రమసత్త్వపౌరుషసముత్సా హోఽనృశంస్యాదయో
నైకే సంతి గుణాస్సుదుర్లభతమా స్సంతి ధ్రువం మత్పతౌ. 11½

ఆంజనేయా! ఉత్తము డయిన నా భర్త తప్పక నన్ను దిరిగి గ్రహించుట నిజము. ఇది నీ కెట్లు తెలిసెనని అయెదవేమో? నా యంతరాత్మ పరిశుద్ధముగా నున్నది. అందువలన శుభము గలుగును. రామునియందు లోకోత్తరము లయిన గుణములున్నవి. అవి యేవన మహాబలము, పౌరుషము, జూపకుండ నుండునా యని భావముః

యేనై కేన పురా చతుర్దశసహస్రా ణ్యాశరా స్సంహృతా
మౌహూర్తే సమయే తు తం మమ పతిం సంవీక్ష్య కో నోద్విజేత్,
శ్రీరామస్య పరాక్రమం పునరలం విజ్ఞాతపూర్వో మయా
నూనం రామదివాకరోఽసురమయం తోయం తు సంశోషయేత్. 12½

ఆ యొంటరిగా డేమి చేయగల డని తలంపకుమని చెప్పుచున్నది. జనస్థానములో (దండకారణ్యములో) తన తమ్ముడు కూడఁ దోడు లేక యొక్కడే ముహూర్తమాత్రములోఁ బదునాలుగువేల ఖరదూషణాది రాక్షసులను జంపెనో, అట్టి నా భర్తను జూచి ఎవడు భయపడకుండ నుండును? రాముని పరాక్రమమును నేను బలుమార్లు చూచియున్నాను. రామచంద్రమూర్తి యను సూర్యుడు రాక్షసులను జలమును దన బాణము లనియెడు కిరణములచే శోషింప జేయును. సూర్యునకు

దన కిరణములచే జలమును శోషింపజేయుట సులభ మయినట్లు రామునకు రాక్షసులను జంపుట సులభమని సూచితము.

ఇత్యుక్త్వాఽ శ్రుముఖీం విదేహతనయాం వాతాత్మజః ప్రాహ తామ్,
మా రోదీ శ్శ్రవణోత్తరం తు వచసో మే భూమిజే రాఘవః,
నూనం వానరవాహినీం తు మహతీ మానీయ లంకాం విశ
న్నామాత్యం ససుతానుజం దశముఖం సద్యో వధిష్యత్యమున్. 13½

ఇట్లు పలుకుచుఁ గన్నులవెంట నీరు నించిన సీతను జూచి హనుమంతు డిటులఁ బలికెను. దేవీ! నీవు దుఃఖింపకుము. నా మాట వినిన యుత్తరక్షణముననే గొప్ప వానరసైన్యముతో రాము డిచటకు వచ్చి బంధు మిత్ర పుత్ర పరివారముతో గూడ రావణుని బరిమార్పగలడు.

యద్వా త్వా మధునైవ మోచయితు మప్యస్మాత్తు దుఃఖా ద్ధ్రువం
శక్తి ర్మేఽస్తి మదీయపృష్ఠ మధు నైవారోహ రామప్రియే,
కృత్వా చాపి వరాననేఽద్య భవతీం పృష్ఠేఽబ్ధి ముల్లంఘితుం,
శక్తి ర్మే న తు కేవలం పుర మిదం వోఢుం చ శక్తిః స్థితా. 14½

తల్లీ! ఆయన వచ్చుదనుక నీ దుఃఖము నెటుల నేను సహింప గలనని తలచెదవేని యిప్పుడే నిన్నీ దుఃఖసాగరము నుండి యొడ్డునకుఁ జేర్పగలశక్తి నాకున్నది. నిన్ను నా వీపుపై నెక్కించుకొని సముద్రమును దాటు శక్తి నా కుండుటయే కాదు. పర్వతములు, వనములు, ప్రాకారములతో గూడిన యీ లంక నంను బెల్లగించి మోతశక్తి గూడ నాకున్నది. కాన నిపుడే నా వీపుపై నెక్కుము. మీ యిరువురును నిపుడే కలియునట్లు చేయుదును.

ద్రక్ష్య స్యద్య సలక్ష్మణం రఘుపతిం త్వద్దర్శనోత్సాహినం,
మత్పృష్ఠే త్వధిరుహ్య రామవిభునా సంయోగ మన్విచ్ఛతాత్.
వేగా త్త్వాం నయతోఽంబరే మమగతిం త్వేతేఽనుగంతుం ధ్రువమ్,
లంకా పత్తనవాసిన స్తు నిఖిలా నో శక్నువంతి ధ్రువమ్. 15½

నిన్నెప్పుడు చూతునా యని యుత్సాహపడుచున్న రామచంద్రుని లక్ష్మణుని ముహూర్తకాలములోఁ జూడగలవు. కాన నా వీపుపై నెక్కి వచ్చి రామచంద్రమూర్తిని గలియుట కిచ్చగింపుము. ఈ రక్కసు లందరు వెంటబడరా యని తలంచెదవేమో. నిన్నుఁ దీసికొని గగనమార్గమున వాయువేగముగఁ బోవుచున్న నన్ననుసరించి వచ్చుటకు లంకలో నున్నవార లెవ్వరుగూడ సమర్థులు కారు, నిశ్చయము.

తచ్ఛ్రుత్వాఽవనిజా మరుత్సుత మిదం వాక్యం తు భోమారుతే!
దూరం మాం కథ మద్య భర్తృనికటం వోఢుం సమిచ్ఛ స్యహో,
త్వం తావద్బహుసూక్ష్మకాయసహితః కార్యం త్వయోక్తం మహ
న్మానం తే కపితా మమ ప్రకటితా దుష్కార్యకర్త్రా త్వయా. 16½

ఇట్లు చెప్పుచున్న హనుమంతుని మాటలను విని సీత తిరిగి హనుమంతునితో నిటులఁ బలికెను. ఆంజనేయా! ఇంతదూరము నన్ను మోసికొని వెళ్ళి రాముని సమీపమునఁ జేర్చెద నను నీమాటలు కడువింతగా నున్నవి. నీవు జేనె డంత సూక్ష్మశరీరము గలిగి యున్న వాడవు. సముద్రమును దాటుటయా గొప్పపనియై యున్నది. నీ మాటలను జూడ కోతి స్వభావము వెల్లడి యగుచున్నది.

తచ్ఛ్రుత్వా హనుమా న్నవం పరిభవం మత్వాఽపి తద్వాక్యత
శ్చిత్తే చింతయతిస్మ చైవ మబలా సత్త్వం న జానాతి మే
ఇత్యాలోచ్య మరుత్సుతో జనకజావిశ్వాసహేతో స్తదా
సంవర్ధ్యాశు తనుం కులాచలసమాకారోఽవద త్తాం పునః. 17 ½

ఆ మాటలు విని హనుమంతు డిట్లు విచారపడెను. ఎన్నడు నెవరి చేతను గలుగని యీ క్రొత్తయవమాన మీ యాడుదానివలనఁ బడవలసివచ్చెనని విచారపడి తిరిగి యిటులఁ దలంచెను. ఈమె నన్నవమానింప వలయునని యిట్లనియుండదు నా బలమెట్టిదో తెలియక యిటు లనియుండవచ్చు నని తలంచి, సీతకు విశ్వాసము గలుగుటకై తన శరీరమును బెంచి పర్వతాకారము గలవాడై సీతతో నిటులఁ బలికెను.

నూనం పర్వత కాననాది సహితాం లంకాం సనాథా మిమామ్
శక్తి ర్మే నయితుం స్థితా జనకజే చోపేక్షయాలం తవ,
త్వం తావ త్పరిముంచ శోక మధునా పృష్ఠం సమారోహ మే
లంకాం ప్రాకృతికః కథం పున రిమాం ప్రాప్తుం సమర్థో భవేత్. 18½

ఓ దేవి! నిన్ను మోసికొని పోవుటయే కాక పర్వతములు, వనములు, ప్రాకారములు, రావణుడు, రాక్షసులు మొదలగు వానితో గూడి యున్న యీ లంకాపట్టణము నంతను బెకలించి మోసికొని పోవుటకుఁ గూడ నాకు శక్తి గలదు. కాన నీవుపేక్షింపఁ బని లేదు. నీవు శోకమును వదలి నావీపుపై

నెక్కుము దేవీ! సామాన్యుడియపారమైన సముద్రమును దాటి లంకలోని కెట్లు ప్రవేశించును

దృష్ట్వా బీమమహాతనుం కపివరం ప్రాహాథ సా విస్మితా
సామీరే! భవదీయవిక్రమబలోత్సాహా న్విజానా మ్యహమ్,
వేగే వాయుసమో భవా ననలవత్తేజస్వ్యలం మారుతే!
కోవాన్యోఽంబుధిపార మేతు మవనౌ శక్నోతి చ త్వాం వినా. 19½

పిమ్మట భయంకరమైన గొప్ప శరీరము గల యా హనుమంతుని జూచి యాశ్చర్యపడుచు నిట్లు పలికెను ఆంజనేయా! నీ విక్రమము, బలము, ఉత్సాహము ఎట్టివైనవి నేను దెలిసికొంటిని వేగమున నీవు వాయుదేవునితో సమానుడవు. తేజస్సునం దగ్నితోఁ దుల్యుడవు నీవు తప్ప నితరు డెవ్వ డీ సముద్రమును దాటి లంకలోఁ బ్రవేశింపగలడు?

నేతుం మాం తవ శక్తి రస్తి నితరా మాలోచ్య కార్యం పునః
కర్తవ్యం భవతా మయా ప్రథమతోఽ యుక్తాఽగతి ర్మే త్వయా,
తద్ధేతూంశ్చ వదామి సంశృణు మరుద్వేగాత్తవాహం పున
ర్భీతాబ్ధౌ ప్రపతేయ మాశు భవితా తే చా ప్యసుద్వాపరః. 20½

నన్నుఁ దీసికొని పోవుటకు నీకు శక్తి గలదు. కాని మన మిర్వురము కూడ రాముని కార్య మెటుల సిద్ధించునా యని చక్కగ నాలోచించి పిదపఁ జేయవలసిన వారము కాన నీతోడ నేను బయలుదేరి వచ్చుట యుక్తముగా నాకుఁ దోచుట లేదు దానికిఁ గారణములను జెప్పెదను వినుము. నీ వాయువేగమును సహింపలేక నేను భ్రమ జెంది తల తిరిగి సముద్రములోఁ బడినను బడవచ్చును నీకును బ్రాణసందేహము గన్పడుచున్నది. (ఎట్లన)

కిం చైతచ్ఛృణు కారణం ప్రభవతామానీయమానాం త్వయా
సంవీక్ష్యాఽశరనాయకేన బలినాఽఽదిష్టా స్తు రాత్రించరాః,
యోద్ధుం చేద్భవతాఽఽగురత్యధిబలై శ్శైకైస్సమం తైర్భవా
నేతః కింను కరిష్యతి త్వమపి మాం శక్తః కథం రక్షితుమ్. 21½

రక్షోభి ర్బలవద్భి రేవ సమర స్తే సంభవే న్మారుతే!
నైకే త్వాం యుధి చైక వార మసురాస్సంవృత్య శస్త్రైః పునః,
సంవేష్ట్యాథ జయేయు రేవ యదినో భ్రష్టా పతిష్యా మ్యహమ్
యద్వా మాం తు హరేయు రత్ర భవతో హస్తాచ్చ తే మారుతే. 22½

ఓ హనుమంతా! మఱియొక కారణమును జెప్పెదను వినుము. నన్నుఁ దీసికొనిపోవు నిన్నుఁ జూచి రావణునిచే నాజ్ఞాపింపబడిన రాక్షసులు నీ కడ్డుతగులరా? వారికి నీకును యుద్ధము జరుగకుండునా? వార లనేకులు బలశాలురుగా నున్న వారందరు నిన్ను జుట్టిన నీ వొకడ వేమి చేయుదువు? నన్ను మాత్ర మెట్లు రక్షింపఁగలవు. బలవంతులగు రాక్షసులతో నీకు తప్పక యుద్ధము జరుగును. వారు నిన్ను ముట్టడించి శస్త్రాస్త్రములతో గొట్టి జయించినచో నాపని యేమి కావలయును? లేక భయపడి నేను జారి పడిపోయినను పడిపోవచ్చును. లేక నీ చేతులలో నుండి వారలు బలవంతముగా నన్ను లాగుకొని పోయినను లాగుకొని పోవచ్చును.

యద్వా తే విశసేయు రేవ నిఖిలా శ్శస్త్రాస్త్రముఖ్యైశ్చ మామ్
దృశ్యేతేఽ పజయో జయశ్చ సతతం ద్వా వవ్యవస్థౌ యుధి
ప్రాయ స్త్వద్విజయే భవే న్మమ విప ద్యత్నశ్చ తే నిష్ఫలో
యద్వా తే విజయేఽపి రాఘవయశో హీయే త్త్వయా మారుతే! 23½

ఆంజనేయా! ఆ రక్కసు లందరు శస్త్రాస్త్రములతో నిన్ను గొట్టినపు డాదెబ్బలు నాకుఁ దగిలి నేనుగూడ మృతినొందినను మృతి నొందవచ్చును. యుద్ధములో జయాపజయములు వ్యవస్థ లేనివి (అనగా వారలను నీవు గెలుతువో, నిన్ను వారలే గెలుతురో చెప్పవీలుకాదు) వారలే నిన్ను జయించినచో నాకు విపత్తు సంభవించుటయే కాక నీ ప్రయత్న మంతయు విఫల మగును. లేక నీవే వారలను జయించినచో రాముని యశస్సంతయు నీ మూలమున తగ్గిపోదా? (హనుమంతుడు లేకపోతే సీత రామునకు దక్కునా యని లోకు లనుకొనియెద రని భావము.)

కించేదం శృణు మే విపద్యది భవే దాయత్తభూతం మయి
శ్రీరామస్య చ జీవితం తదనుజ స్యాపి ధ్రువం భజ్యతే,
తన్మూలా త్తవ సంశయస్తు భవితా సూర్యాత్మజస్యా ప్యథో
త్వజ్జాతీయ సమస్త వానరచయ స్యాపి ధ్రువం జీవితే. 24½

ఆంజనేయా! దీనిని వినుము. నీవెంట నేను వచ్చునపుడు దైవము ప్రతికూలమై నాకేదైన నాపద సంభవించెనేని పలుకష్టములు సంభవించును. రామచంద్రమూర్తి ప్రాణము, లక్ష్మణుని ప్రాణము, నీ జీవితము, మీ వానరరాజైన సుగ్రీవుని జీవితము, వానరుల జీవితములు- ఇవి యన్నియు నా క్షేమముపై నాధారపడి యున్నవి గాన నాకు ముప్పు సంభవించిన పైవారి కందరికి క్షేమ ముండనేరదు.

అన్యత్కారణ మస్తి భర్తరి పురస్కృత్యై భక్తిం న తు
శ్రీరామా దపరం స్పృశేయ మసురాధీశాంగ సంస్పర్శనమ్,
వైవశ్యే మమ జాత మేవ న మయా తద్బుద్ధిపూర్వం కృతం
తస్మాత్తావకగాత్ర మద్య సుతరాం స్ప్రష్టుం తు నేచ్ఛా మ్యహమ్. 25 ½

ఆంజనేయా! నీకు మఱియొక ముఖ్య విషయము చెప్పెదను వినుము. నా మగనియందు నాకు గల భక్తిచే రాముని దప్ప మరియొకనిని దాకుటను సమ్మతింపను. రావణాసురుడు నన్నుఁ దీసికొని వచ్చునపుడు తాకలేదా యందువా? నేను మూర్ఛపోయి పరాధీనురాలనయి యుండ నటుల జరిగిన దేమోకాని యది బుద్ధిపూర్వకముగ జరిగినది కాదు. కాన నిన్ను స్పృశించుటకు నేనిష్టపడను. ఇది వాస్తవ కారణము. ముందుగానే చెప్పితే నీ వేమనుకొనియెదవో యని తుదకు జెప్పుచున్నాను.

హత్వా పఙ్క్తి ముఖం సబాంధవ మితో రామస్సమాదాయ మామ్,
గచ్ఛే చ్ఛేద్యది రాఘవస్య సదృశం తత్తస్య నూనం భవేత్,
శ్రీరామస్య పరాక్రమాః పునరలం దృష్టాశ్శ్రుతా నైకశ,
శ్శీఘ్రం తం త్వ మిహానయానుజయుతం వాచోపకారం కురు. 26½

దేవీ! రామచంద్రమూర్తి వచ్చువఱకు సహింపలేనంటివి, నీవు రానంటివి. ఇక జరుగవలసినది యేమి యనెదవో చెప్పుమన చెప్పెదను వినుమని సీత చెప్పుచున్నది. బంధుసహితముగా రావణుని యుద్ధములో నిచ్చటనే రామచంద్రమూర్తి చంపి నన్నుఁ దీసికొని వెళ్ళినచో నిశ్చయముగ నది రాముని యోగ్యతకుఁ దగినపని. ఆయన వచ్చి నన్ను రక్షింపడను సందేహ ముండిన నీవెంట రావచ్చును. నా కా సందేహము లేదు. ఆయన కింత శ్రమ యెందుల కీయవలెనని యనియెదవేమో? ఇది శ్రమ కాదు. ఆయన పరాక్రమములను బరులు చెప్పగా వినియున్నదానను.

కన్నులార చూచికూడ నుంటిని. కాన నీవు వేళ్ళి వెంటనే రామలక్ష్మణులను నిచటకు దీసికొని రమ్ము. నీవు చేయవలసిన వాచోపకార మిదియే.

తచ్ఛ్రుత్వాఽవనిజాం సమీరణసుతః ప్రాహైవ మంబ! త్వయా
యచ్చోక్తం న హి రాఘవా త్వర మహం స్ప్రక్ష్యామి చేతి ధ్రువమ్,
తత్తే దేవ్యనురూప మన్యవనితా కా వేదృశం సద్వచః
ప్రబ్రూయా త్తవ తన్మహాత్మగృహిణీ త్వేనైవ ముక్తం త్వయా. 27½

ఆమాటలు విని హనుమంతుడు సీతతో నిటులఁ బలికెను. తల్లీ! నీవు చెప్పిన విధము (రామునికంటె నితరుని నేను దాక నని చెప్పిన విధము) నాలోచింపగా పతివ్రతయైన నీ నడవడికిఁ దగినట్లు చెప్పితివి. ఇతర స్త్రీ యాపత్సమయమునను నిటులఁ జెప్పఁగలదా? ఆ మహాత్ముని భార్యవు గాననే నీ విటులఁ జెప్పఁ గలిగితివి. (స్త్రీ మగవానిపై నెక్కి కూర్చుండి వచ్చుట మంచిపని కాదని హనుమంతుడును దలచి సీత చెప్పినదే బాగున్నదని గ్రహించి యామెను గొనియాడెనని తెలియవలెను)

అన్యాని త్వదుదీరితా న్యహమలం నోరీకరో మ్యంతతః
ప్రోక్తం విశ్వసిమి ధ్రువం రఘుపతౌ ప్రేమాతిరేకాచ్చ మే,
సామర్థ్యస్య నివేదనాయ చ మయా ప్రోక్తం తథా నాన్యథా
భావ్యం మద్వచనం త్వయాపి మహిజే క్షంతవ్య మేవ ధ్రువమ్. 28½

దేవీ! నీవు చెప్పిన యితర కారణములను మాత్రము నేను విశ్వసింపను కాని పరపురుషుని స్పృశింపనను కారణమును మాత్రము విశ్వసించితిని. రామచంద్రమూర్తి యందు నాకుండెడి ప్రేమవలనను నా సామర్థ్యమును నీకుఁ దెలియఁజేయుటకును నేనట్లు చెప్పితిని, నా వీపుమీద నెక్కి రావలసినదని నేను జెప్పిన మాటల నన్యథా భావింపకుము. నామాటయందు దోష మున్నట్లయిన నీవు నిశ్చయముగ క్షమింపవలయును.

దేవి! త్వం యది చాగతిం సహ మయా నేచ్ఛే రభిజ్ఞానకృ
ద్దేయం కించన వస్తు తావక మరం యద్రాఘవో వేత్స్యతి,
ఇత్యుక్తా జనకాత్మజా పవనజం ప్రాహైవ మాధ్యం భవా
న్బ్రూయాద్రాఘవ మేత దుత్తమ మభిజ్ఞానం సమీరాత్మజ. 29½

దేవీ! నీవు నాతోఁ గూడ వచ్చుటకు నంగీకారము లేనపుడు నీవు నాకొక యభిజ్ఞానమును (రామచంద్రమూర్తి గుర్తింపదగిన వస్తువు నొకదాని) ఇమ్ము అని హనుమంతు డడుగగా, సీత హనుమంతునితో నిటులఁ బలికెను. హనుమంతా! నీవిచటకు వచ్చినట్లు రామచంద్రమూర్తి నమ్మదగిన యీరహస్య వృత్తాంత రూప మయిన యభిజ్ఞానము రామచంద్రమూర్తికిఁ జెప్పుము.

పురా చిత్రకూటే స్థితాయాః కదాచి
న్మమోరస్స్థలే వాయసో ఽతుండయద్వై,
తదోద్యమ్య లోష్ఠం మయా వారితో ఽపి,
ప్రలోభా న్నచోపారమ ద్వాయసో ఽపి. 30½

పూర్వము మేము చిత్రకూటమునం దున్నపుడు నా వక్షః స్థలమున నొక కాకి తన ముక్కుతో జీరగా, గడ్డతోఁ గొట్టినను మాంసము నందలి యాశచే నుపేక్షింపక నాపైకి వచ్చుచునే యుండెను.

కాకే నాథ మదంబరే పున రలం సంస్రస్యమానే సతి
క్రుద్ధాయాం మయి మధ్యసంస్థరశనా ముత్సారితుం తం పునః,
కర్షంత్యాం చ నిరీక్షి తా ఽ పహసితా ఽభూవం త్వయా ఽహం పునః
క్రుద్ధా ఽపత్రపయా యుతా చ భవతా పశ్చాదహం సాంత్వితా. 31½

పిదప నాకాకి నా కట్టుపుట్టమును జారలాగుచుండ నేను కోపగించి మొలనున్న బంగారపు టొడ్డాణమును దీసి దానిమీద విసరబోవు చున్నంతలో నా కట్టుబట్ట జారిపోవ రామచంద్రా! నీవు నన్నుఁ జూచి నవ్వితివి. అప్పుడు నాకుఁ గోపము సిగ్గుగూడ రాగా, నీవు నన్ను సామవాక్యములచే బతిమాలితివి.

పశ్చాద్రామ భవాం స్తు సాగసి పునః కాకే ఽ త్యజత్క్రుద్ధవా
న్సంమంత్ర్యాస్త్రరణస్థదర్భతృణ ముత్సృష్టం త్వయా తత్తృణమ్,
బ్రహ్మా స్త్రీభవ దాశు తం త్వనుగతం కాకో జయంతః పితుః
స్థానం ప్రాప్యతు మామవేతి కథయ న్న పృష్ఛిత స్తేన హా. 32½

పిదప నావక్షః స్థలమున స్రవించుచున్న రక్తమును జూచి యపరాధియగు నా కాకిమీద నొక తృణమును (గడ్డిపోచను) మంత్రించి విడువగా నది బ్రహ్మాస్త్రమయి యా కాకిని వెంబడింపగా, దేవేంద్రుని పుత్రుడయిన యా కాకియును

దనను రక్షించువాడు తండ్రి కంటె వేఱుగ నితరులు లేరని తలచి తండ్రియైన యింద్రుని పాదములను శరణు పొందగా రామాపచారము చేసిన తన కొమరునిఁ జేరదీసినఁ దనకు ముప్పు గలుగు నని తలఁచి పుత్రుని యింటనుండి వెడలగొట్టెను.

వాత్సల్యాతిశయాన్వితా స్వజనకా న్మాతేత్యథో వాయసో
గత్వా తాం శరణం గతోఽపి చ తయా నిష్కాసితోఽభూద్గృహాత్,
పశ్చాద్బంధుగృహేషు తైరవిదితో మందం ప్రవిష్టోఽప్యథో
విజ్ఞాతో నిజబంధుభి శ్చ నితరాం నిష్కాసితోఽ భూద్బహిః. 33½

పిదప కాకము తన తండ్రిచే వెడలఁగొట్టబడి తండ్రి కంటె తల్లి తన యందుఁ బ్రేమాతిశయము గలదిగదా యని తలచి తల్లిని శరణు పొందగా, నామెయును వానియందుఁ బుత్రభావమును వదలి యింటినుండి బయటకు వెడలగొట్టెను. తల్లిదండ్రులు తనను వెడల గొట్టినను బందుగులేమైన తనను గాపాడుదు రేమో యని తలచి బందుగుల గృహములలో వారికిఁ దెలియకుండగ ప్రవేశించినను వారలు తెలిసికొని తమ యిండ్లనుండియే కాక యూరినుండి కూడ కాకమును వెడలగొట్టిరి.

పితృభ్యాం బంధుభి శ్చైవం త్యక్తో నిష్కాసిత శ్చ సః,
బ్రహ్మలోకం గత స్తత్ర బ్రహ్మాణం శరణం గతః.
తేన నిష్కాసితః కాకో యమం రుద్రం మునీ న్తమాత్,
వరుణం దేవగంధర్వా న్సిద్ధాం శ్చ శరణం గతః.
తైస్తై శ్చాపి పరిత్యక్త స్త్రీ న్లోకా న్సంచరన్నపి,
శరణ్యాభావతోఽత్యంతం భీతోఽభూ దింద్ర నందనః. 34-36½

ఇట్లు తల్లిదండ్రులు బందుగులు మొదలగు వారిచే వెడల గొట్టబడి యా కాకి శరణ్యమును గానక బ్రహ్మలోకమునకుఁ బరుగిడి బ్రహ్మను శరణు పొందగా బ్రహ్మయు, రాముని కపకారము చేసిన వీనికి శరణ మిచ్చిన నాకుగూడ ముప్పు గలుగునని యాలోచించి వెడలగొట్టగా, బిదప యముని రుద్రుని వరుణుని దేవతలను గంధర్వులను దేవర్షులను గ్రమముగ శరణు పొంది వారలచే గూడ వెడల గొట్టబడి యిట్లు ముల్లోకములు తిరిగినను తనకు శరణ్యము దొరక నందునఁ బ్రాణభయము గలవాడై కాకరూపము గల జయంతు డుండెను.

భయార్త మశరణ్యం తం దృష్ట్వా దేవర్షి సత్తమః
నారదః కృపయా ప్రాహ జయంతం *కాకరూపిణమ్
త్రిలోక్యాం రాఘవా దన్య స్త్రాతా తే నాస్తి సంశయః,
రాఘవం శరణం గచ్ఛ రక్షిష్యతి న సంశయః. 37-38 ½

ఇట్లు శరణ్యము లేక భయార్తుడై యున్న యా కాకమును జూచి నారదుడు కాకరూపముతో నున్న యింద్రపుత్త్రుడగు జయంతునితో నిటుల బలికెను. జయంతుడా! ముల్లోకములయందు రాముని కంటె నిన్ను రక్షించువా డితరు డెవ్వడును లేడు. ఎందుకు భ్రమ పడియెదవు? వెంటనే రామునే శరణు పొందినచో నిన్నును, దప్పక రామచంద్రమూర్తి రక్షింపగలడని చెప్పెను.

---

* కాక ఇతి-నను కోఽగయం కాకః, కత మయ మింద్ర పుత్రః? తథైంద్రేః కేన కుతః కాకరూపతాశాపో ఽదీయత ఇత్యాశంకాయాం సమాధీయతే- పురాకదాచి న్నిశీథ సమయే మహేంద్రో ఽహల్యాసంమోహనాయ గౌతమాశ్రమ మాగతో బహిస్థ్సితః ప్రథమం కాకరూపేణ చుకూజ. తతో గౌతమో ఽపి వాయసకూజిత సమయో ఽభూ దితి మత్వా నద్యాం స్నాతు మాజగామ. ఆగత్య చ గౌతమే స్నాతు ముద్యుక్తే సతి సా ఽపి నదీ నిద్రితా ఽభూత్. తన్నిద్రితత్వ మవేక్ష్య నాయం స్నానసమయో ఽభూదితి నిశ్చిత్య తద్వాయసకూజిత మపి మాయిక మింద్రకృత మితి యోగశక్త్యా విజ్ఞాయ చ "భవా న్వాయస రూపేవ భవ దితి గౌతమో మఘవానం శశాప. తత స్తచ్ఛాపనివృత్తయే దేవై ర్మహర్షిభిశ్చ సంప్రార్థితో గౌతమః "మయా మరుత్వతి ప్రదత్తో ఽయం శాప స్తత్పుత్రేణ జయంతేన భోగ్యో భవేది త్యనుగృహ్ణ న్పునస్తదైంద్రిశాపనివృత్తిం ప్రత్యపి దేవై రాశ్వాసితో భూయస్తా నేవ మవోచత్, యదా కాకరూప జయంత స్యేంద్రసుతస్య రామంప్రతి శరణాగతి స్సంభవే త్తదా శాపవిముక్తో నిజరూపతాం సో ఽపి గమిష్యతీతి వాసిష్ఠ రామాయణకథాత్రానుసంధేయా-

ఈ కాకి యెవరు? ఈ కాక మింద్ర పుత్త్రుడెట్లయ్యెను? ఇంద్రపుత్త్రునకు కాకిరూపము వచ్చునట్లు శాప మెవరు ఏకారణముచే నిచ్చిరను నాశంక గలుగును. అందుకు సమాధాన మిటుల గ్రహింప దగియున్నది పూర్వ మొకప్పుడు నిశీథసమయమున దేవేంద్రుడు అహల్యను మోసగింప నెంచి గౌతమాశ్రమమునకు వచ్చి కాకి కూసినట్లు కూయగా, గౌతముడు (కాకులు కూయు సమయము) తెలవారవచ్చెనని తలచి నదికి స్నానమునకు వెళ్ళెను. వెళ్ళి గౌతముడు స్నానముచేయుటకుం బ్రయత్నింపగా నది నిద్రపోవుచున్నట్లు చూచి యిది స్నానసమయము కాదని నిశ్చయించి కాకులు కూయుట మాయికము, ఇంద్రకృత మని యోగశక్తిచే దెలిసికొని శపించెను. అటుపిమ్మట దేవతలు మహర్షులును దేవేంద్రునిశాపము మరలింపుమని గౌతముని బ్రార్థింపగా "నేను దేవేంద్రున కిచ్చిన శాపము అతని పుత్రునకు అనుభవనీయ మగుగాక యని గౌతముడు చెప్పెను. పిదప దేవతలు ఇంద్ర పుత్త్రుడగు జయంతుని శాపమునకు విముక్తిని బ్రార్థింప గౌతము డివ్విధముగ బలికెను. ఇంద్రపుత్త్రుడుగా జయంతు డెప్పుడు రామచంద్రమూర్తిని శరణు పొందునో, అప్పుడు శాపవిముక్తుడై నిజరూపమును బొందగల డనియెడి వాసిష్ఠరామాయణకథ యిచట ననుసంధేయము.

ఇత్యుక్తో నారదే నాథ జయంతః కాకరూపధృత్,
ప్రాణసంశయ మాపన్న స్త్వా మేవ శరణం గతః.
పతితం పాదనికటే వధార్హ మపి తం భవాన్,
పర్యపాలయ దేవాద్య తాదృశః కరుణానిధిః.
భవా న్కిమర్థం క్షమతే త్వత్కళత్రాపహారిణమ్,
నూనం భవాన్మహోత్సాహో మహావీరోఽపి రాఘవ.
కిమర్థ మద్య రక్షస్సు న దర్శయసి తే బలమ్,
ఇతి మారుతసూనో త్వం మదుక్త్యా వద రాఘవమ్. 39-42½

ఇట్లు శరణ్యము లేక భయార్తుడై యున్న యా కాకమును జూచి నారదుడు కాకరూపముతో నున్న యింద్రపుత్త్రుడుగా జయంతునితో నిటుల బలికెను జయంతుడా! ముల్లోకములలో రామునికంటె నిన్ను రక్షించువా డితరు డెవ్వడును లేడు ఎందుకు భ్రమ పడెదవు? వెంటనే రామునే శరణు పొందినచో నిన్ను దప్పక రామచంద్రమూర్తి రక్షింపఁగలడని చెప్పెను

పూర్వం యేన తు మత్కృతే ప్రభవతా కాకే ప్రయుక్తం త్వయా
బ్రహ్మాస్త్రం యదిదం బవా న్దశముఖే త్వద్దారచోరే తు తత్,
కస్మా న్నాక్షిపదార్య! మ య్యతికృపాం కృత్వా సమేహి ద్రుతమ్
పూర్వం తే ముఖత శ్శ్రుతం కిల మయా ధర్మోఽనుకంపే త్యదః. 43½

ఆంజనేయా! రాముని సంబోధించి నే నిట్లు పలికితినని రామచంద్రునితోఁ జెప్పుము రామచంద్రా! నా కేదో స్వల్పబాధ కలిగించెనని కాకముపై నే బ్రహ్మాస్త్రమును నీవు ప్రయోగించితివో, నన్నపహరించి తెచ్చిన రావణునిమీద నేల యాబ్రహ్మాస్త్రము విడువకపోతివి? నాయందు దయ ఉంచి తొందరగ నిచటకు రమ్ము దర్మములలోఁ బరమదర్మము బూతదయ యని నీవలననే కదా నే నిదివరకు వినియుంటిని (ఇట్లు పలికితి నని చెప్పుము)

భ్రాత్రాదేశ మవాప్య మాం రిపుహరో మద్దేవరో లక్ష్మణః
కస్మా ద్రక్షతి నో ద్రువం నరవరౌ తౌ రాఘవౌ మాం పునః
కస్మా న్మాం సముపేక్షతే రఘుపతి ర్మద్దుష్కృతం హ్యేవ త
ద్యస్మా మద్య పరంతపా వపి దృశా నాపశ్యతం తా వుభౌ. 44½

హనుమంతా! రామచంద్రమూర్తి యుపేక్ష చేసినను నన్ను దన తల్లివలెఁ జూచుకొను పరంతపుడుగా లక్ష్మణుడు తా నస్వతంత్రు డైనను అన్నయనుజ్ఞ నొందియైనను నన్ను రక్షింప నేల ప్రయత్నింపడు? సోదరు లిర్వురుగూడ బురుషశ్రేష్ఠులు గదా! అట్టివారు కంటితో నన్ను జూడకుండ నుపేక్షించుట నా దుష్కృతము గాని వేఱుకాదు.

తచ్ఛ్రుత్వా పవనాత్మజో ఒప్యవనిజాం ప్రాహైవ మార్యే ధ్రువమ్
భర్తా తే శుచ మాప్నుతే చ భవతీహేతోః పరం సానుజః,
సత్యే నాహ మలం శపే రఘుపతి స్సౌమిత్రి రప్యద్య తౌ
దుఃఖార్తౌ భవతీం నిరీక్షితు మలం సంరంభినౌ సంస్థితౌ. 45 ½

ఆ వాక్యములను విని హనుమంతు డిట్లు పలికెను. దేవీ! నీ నిమిత్తము నీ భర్తకంటె ఎక్కువ దుఃఖపడుచున్నాడు. లక్ష్మణుడు కూడ నటులనే విచారపడు చున్నాడు. యథార్థముగ శపథపూర్వకముగఁ జెప్పుదును. రామలక్ష్మణు లిర్వురును మిక్కిలి దుఃఖితులై నిన్నెపుడు జూతుమా యని తొందర పడుచున్నారు.

దేవి! వానరభల్లూక సేనయా సాక మర్కజః
త్వదర్థం రామచంద్రస్య సాహాయ్యం కర్తు మీహ తే,
సుగ్రీవానుచరా స్సర్వే సమేయుః కోటిశో ద్రుతం
గగనే భువి సంచారం కర్తుం చ ప్రభవంతి తే. 46-47½

దేవీ! సుగ్రీవుడు వానరసైన్యముతో రామచంద్రమూర్తికి సహాయము చేయుటకై సిద్ధముగా నున్నాడు. సుగ్రీవుని యనుచరులగు కోట్లకొలది వానరు లందరు నిచటకు రాగలరు. ఆ వచ్చెడి వానరు లందరును భూమిపై నాకాశమునందు గూడ సంచరింప సమర్థులు.

చతుస్సముద్ర పర్యంతం భూమండల మపి క్షణే
ప్రదక్షిణీకృత్య పున స్సమేతుం ప్రభవంతి తే,
ఏతాదృశాం వానరాణాం సముద్రతరణం కియత్. 48-49

దేవీ! వానరులు చతుస్సముద్ర పర్యంతమయిన భూమండలము నంతను క్షణములో ప్రదక్షిణము చేసి తిరిగి రాగలవారు. ఇట్టి వానరు లందరికీ సముద్రమును దాటుట యన నెంత పని?

కించ వానరసై న్యేఽహం కనిష్ఠోఽల్పబలోఽభవమ్,
ఏతాదృశోఽప్యహం సింధు మతరం హ్యాశ్రమేణ తు.
కింతు వానరవీరేషు విషయే కిం వదా మ్యహమ్. 50½

ఇదియునుంగాక, వానరసైన్యములోఁ గనిష్ఠుడ నల్పబలుడ నగు నేనే సముద్రమును దాటివచ్చి నిన్ను జూడగలిగితినే బలవంతు లయిన వానరవీరుల విషయము చెప్పునదేమి?

మద్విశిష్టా శ్చ మత్తుల్యా స్సంతి తత్రావరో న మే,
కించ రాజా కదాప్యల్పం దూతకృత్యే నియోజయేత్.
న ప్రేషయే ద్గుణ జ్యేష్ఠం బద్ధశ్చే త్సోఽరిభి స్తదా,
స్వబలస్య ౹భవే ద్ధాని* ర్హీనత్వా దేవ మాం పునః,
సుగ్రీవః ప్రేషయామాస గుణాధిక్యాన్న చ ధ్రువమ్. 51-53

దేవీ! వానరులలో నాకంటెఁ దక్కువ వా డెవ్వడును లేడు. అందరును నాకంటె గొప్పవారలును నాతో సమానులునై యున్నారు. రాజనీతి గూడ జెప్పెదను వినుము రాజు శత్రువుల యొద్దకు దూతగా బంపునపుడు గుణహీనుని మొదట బంపును గాని గుణవంతుని, గొప్పవానిని నెప్పుడును బంపడు ఎందువలన ననగా, వా డచ్చట బంధింపబడెనేని తనబలము తగ్గును కావున నందరిలో *హీనుడ నగుట చేతనే నన్ను సుగ్రీవు డిచటకు బంపెను గాని నాయందున్న గుణాధిక్యముచే న న్నిచటకు బంపలేదు.

తస్మాత్తౌ రాఘవౌ దేవి! కథ మత్ర సమేష్యతః,
ఇతి త్వయాఽ త్ర సందేహో న కార్యోఽ వనిజేఽ ధునా. 54

దేవీ! ఆ కారణమువలన రామలక్ష్మణు లెట్లు రాగలరని కాని, వానరులెట్లు రాగల రనికాని సందియ మొందుట కవసరము లేదు.

---

* హీనత్వా దేవేతి - న న్విదం యుక్తి యుక్తమపి సత్య దూర మితిచేన్న తద్వచనస్య సీతా ధైర్యోత్పాదనద్వారా తదుజ్జీవనార్థత్వే నాసత్యతా దోష స్తత్ర నాస్తీతి వేద్యమ్

* హీనుడ నగుటచేతనే-ఇది యుక్తి యుక్తముగా నున్నను సత్యము మాత్రము కాదని సందియము గల్గును కాని యిట్టి యసత్య మసత్యము గాదు ఏలనన, సీతాదేవికి ధైర్యమును గలుగజేసి యామెను జీవింపఁ జేయవలయునను సదుద్దేశముగాని మరొక దురుద్దేశముగాని లేనందున నసత్యదోషము లేదని తెలియదగును

త్వ మద్య శోకం పరిముంచ సత్యం, దుఃఖస్య కాలో గతవా నభూత్తే,
శ్రుత్వా వచో మే ముదితా స్సమేయుః, కోట్యర్బుద న్యర్బుద వానరా స్తే. 55

దేవీ! రామలక్ష్మణులు రారను దుఃఖమును గూడ వదలుము. దుఃఖపడవలసిన కాలము పోయినది. నేను వెళ్ళి చెప్పుటతోడనే నామాట వినినవెంటనే కోట్లు అర్బుదములు న్యర్బుదములకొలది వానరు లొకగంతులో మహాసంతోషముతో నిచటకు వత్తురు.

రాఘవా వపి మత్పృష్ఠే సమారుహ్యార్కచంద్రవత్,
సమేత్య శరవర్షేణ లంకాం చూర్ణీ కరిష్యతః. 56

రామలక్ష్మణులు సూర్యచంద్రులవలె నా వీపుపై నెక్కి యిచటకు వచ్చి శరవర్షముచే లంక నంతయు పొడిపొడిగాఁ జేయుదురు.

సమరే రావణం హత్వా సహసైన్యేన రాఘవః,
నేష్యతి త్వా మయోధ్యాం తు నాత్ర కార్యా విచారణా. 57

దేవి! యుద్ధమునందు రామచంద్రమూర్తి రావణుని సేనలతోఁ గూడ జంపి ని న్నయోధ్యకుఁ దోడుకొనిపోగలడు.

సపుత్రమిత్రే నిహతే దశాననే,
నిరీక్ష్య తం భూపతితం నిశాచరమ్,
శుగంబుధేః పారముపేత్య రాఘవం
ధ్రువం తు సంయుజ్య సుఖం వ్రజే ద్భవాన్. 58

అమ్మా! కొడుకులతో మిత్రులతో బందుగులతో గూడ రావణుడు చచ్చి నేలబడగా నీవే చూచి దుఃఖసముద్రముయొక్క యొడ్డును జేరగలవు. మఱియు, రామచంద్రమూర్తిని దిరిగి కలిసికొని సుఖపడగలవు.

శ్రీ రామచంద్ర విభునా లప్స్యసే సుఖ ముత్తమమ్,
శోకేన చిత్తం కలుషం మా కురు త్వం వరాననే. 59

దేవీ! తప్పక శ్రీరామచంద్రమూర్తితో నీవు సుఖపడెదవు. నీవు మనస్సును గలత పెట్టుకొనకుము.

శ్రీ రామచంద్రోఽపి సదాభవత్యాః
స్మృతే శ్శుచా నోఽలభతే చ నిద్రామ్,
కుత్రాపి కస్మి న్నపి రామచంద్రా
న్మహా న్భవే త్కోను విచింతయ త్వమ్. 60

శ్రీ రామచంద్రమూర్తి నిన్నుఁ దలచి తలచి వ్యసనముచే నిద్దురలేక యున్నాడు. ఎందైనను ఏ విషయమునం దైనను రామచంద్రమూర్తి కంటె గొప్పవా డెవడు? నీవే బాగుగ నాలోచింపుము.

తౌ ద్వౌ ధ్రువం త్వగ్ని మరున్నిభౌ హి, సర్వం దహే దేకశిఖీ త్వరూపమ్
లోకే న తుల్యో మరుతాపి చైకో, వాచ్యం కిమస్మి న్మిళితా వుభౌ చేత్. 61

రామలక్ష్మణు లిరువురు అగ్ని వాయువులతో సమానులు, లోకములో నొక నగ్నియే సర్వమును రూపము లేకుండ దహింపఁ జేయును. బలములో వాయువుతో సమానమైనది లోకములో మఱియొకటి లేదు. (ఎట్టి దానినైనను బోర్లద్రోయగలదు.) ఆ యగ్ని వాయువులు రెండు నేక మయినచో నింక నేమి చెప్పవలయును?

గత్వా చిరం దర్శన మేవ తస్య, శ్రుత్వా వచో మే ద్రుత మేవ తౌ ద్వౌ,
ఆగత్య లంకాం రిపుసంహృతిం తు, కర్తుం సమర్థౌ న హి సంశయోఽస్మిన్.62

నేను బోయి రామచంద్రమూర్తిని జూచుటయే యాలస్యము. నామాట వినుటతోడనే (నేను జెప్పగానే) రామలక్ష్మణు లిరువురు వానరసైన్యముతో లంకకు వచ్చి శత్రునిర్మూలనము చేయగలరు. ఇవ్విషయమున సందియ మెంతమాత్రము లేదు.

నిశమ్య హనుమద్వాక్యం భూమిజా ముదితాఽవదత్,
శుష్యత్సస్యతతిం వృష్టి ర్యథోజ్జీవయతి ధ్రువమ్,
భవా న్మమూర్షుం సామీరే వాగ్వృష్ట్యా మా మజీవయత్. 63½

హనుమంతుడు చెప్పిన మాటలను విని సీత సంతోషపడినదై యిటుల బలికెను. ఆంజనేయా! యెండిపోవుచున్న పైరును వర్షము బ్రతికించిన విధముగ మృతి నొందుటకు సంసిద్ధురాల నగు నన్ను గూడ నీవు మధురవాక్కులను నమృతముచే బ్రతికించితివి.

కాకవృత్తా త్పరం తేఽహ మభిజ్ఞానం వదామ్యదః,
పురా మే వనవాసే తు స్వేదా న్మన్ముఖసంస్థితే.
తిలకే తు ద్రవీభూతే *శూన్యాననయుతాం తు మామ్,
నిరీక్ష్య మే విభు స్సద్యః ప్రేమ్ణా తత్ర మణేశ్శిలామ్.
మదాననే తదా రామ శ్చకార తిలకం పురా,
ఉదంత మేత మార్యాయ వచసా మే నివేదయ. 64-66½

హనుమంతా! నీ కింతకుఁ బూర్వము చెప్పిన కాకాసుర వృత్తాంతరూప మగు నభిజ్ఞానము కంటె వేఱుగ మఱియొక యభిజ్ఞానమును గూడఁ జెప్పెదను. పూర్వము మేము చిత్రకూట పర్వతమున నివసించు కాలమున నా ముఖమునందున్న బొట్టు చెమటచే కరగి పోగా* శూన్యముఖముతో నున్న నన్నుఁ జూచి నాభర్త యగు రామచంద్రమూర్తి వెంటనే మణిశిలను నాముఖమునందు బొట్టుగా బెట్టెను. ఈ వృత్తాంతము గుర్తుగా నేను చెప్పితి నని రామచంద్రమూర్తికి నీవు చెప్పుము.

లోకే త్వాత్మజ మాత్మరక్షణకృతే సూతేఽంగనా మే పున
శ్శ్వశ్రూర్నైవ మసూత రామ మపి తు ప్రజ్ఞా జగద్రక్షితుమ్,
కౌసల్యా సుషువే ధ్రువం రఘుపతిం తస్మా దహం విష్టపే
త్వంత ర్భాగవతాఽ వ మా మితి విభుం నో ప్రార్థయేయం మమ. 67½

లోకములోని స్త్రీ లందఱు నిహపరములయందు దమ్ముద్ధరించు బిడ్డల గందురు. కౌసల్యాదేవి తనరక్షణమాత్రమే కాక లోకక్షేమమును గోరి యిహపరములయందు లోకముల నన్నిటి నుద్ధరించు కొడుకును గనెను. అందువలన నేను గూడ లోకములో నంతర్భూతు రాలనే కాన నన్ను రక్షింపుమని రామచంద్రుని నేను బ్రార్థింప నవసరమే లేదు. (లోకరక్షణ భార మాయనయం దున్నపుడు నన్ను రక్షించుభారము మాత్ర మాయనయం దేల లేదు?)

జగద్రక్షణకర్తా మాం కథా నో రక్షితా పతిః,
తస్మి న్మయా ప్రార్థనీయో విశేషణ న మే పతిః,
కిం తు తత్కుశలం ప్రార్థ్యం మయా పవనజానిశమ్. 68-69

---

*శూన్యాననయుతా మితి- అనేన సువాసిన్యా స్స్వల్ప కాల మపి శూన్యాననేన న స్థేయా ఇతి తాదృశశూన్యాననం పురుషా న పశ్యేయు రితి శూన్యాననం శ్మశానసదృశమితి చ వేద్యమ్

*శూన్యముఖముతో నున్న నన్ను జూచి - దీనివలన దెలిసికొన దగిన ధర్మమేమి యనగా, ముత్తైదువలు కొంచెము సేపైనను బొడు ముఖముతో నుండరాదనియు, నట్టి పాడుముఖమును బురుషులు చూడరాదనియు తిలకము లేని ముఖము శ్మశానమువంటి దనియు తెలియదగును.

కాన లోకరక్షకుడయిన నాభర్తయగు రామచంద్రమూర్తి నన్ను రక్షింపక పోవునను భయము నాకు లేదు. అవిషయమున రాముని విశేషముగ ప్రార్థింప నవసరము లేదు. కాని యిక నేమన వాయునందనా! ఆయన క్షేమమునే విశేషముగ నేను గోరవలసియున్నది.

తస్మా త్త్వం కుశలం వదే త్తథమత శ్రీరాఘవం సానుజమ్
కిం చైవం వదతా ద్భవా న్రఘుపతిం *మాసాత్పరం ధ్రువమ్
నోజీవేయ మహం యథార్థ మవదం తస్మా ద్విభో మా మితః
పాతాళా దివ ** కౌశికీం హరి రివ త్వం నేతు మర్హ స్యరమ్. 70

* మాసాత్పరం తు ధ్రువం నో జీవేయ మితి - అత్రేయ మాశంకా సముదేతి - స్వస్యై రావణదత్తావధికాలస్య మాసద్వయపర్యంతస్థితత్వేన మాసాత్పరం న జీవేయ మిత్యత్ర సీతాకథనం స యుజ్యేత ఇతి చే దత్రైవం సమాధేయమ్. శ్రీ రామచంద్ర వనవాసకాలే చతుర్దశసంవత్సరే ఫాల్గుణమాసః ప్రచలతి, సీతారామాభ్యాం పరిత్యక్తో మాస శ్చైత్రమాసః, తిథి రపి శుద్ధపంచమీ, చతుర్దశవర్ష పరిపూర్తే రధునా ఏకోనవింశతిదినాన్యే వావశిష్టాని భవంతి; యది పంచదశసంవత్సర ప్రారంభదివసే భవా నయోధ్యాం నోపైష్యతి, తదాహ మనలం ప్రవిశేయ మితి భరతవచనస్య రామ చంద్రేణాప్యురరీకృతత్వే నాద్యతనదివసస్య వింశతితమే దివసే త్వాగామిని శ్రీ రామకర్తృ కాయోధ్యాపురప్రవేశ స్యావశ్యభావితా దరీదృశ్యతే, యత స్తథా తదప్రవేశే భరతస్య బలాన్మృతి రనివార్యా భవిష్యతి; న హ్యేవం కేవలభరత మాత్ర స్యాపితు తన్మరణావ్యవహితక్షణ ఏవ కౌసల్యా సుమిత్రా కైకయీశత్రుఘ్నానా మపి బలాన్మృతిః ప్రసజ్యేత; తదా వంశనాశ ఏవ భవితా. తాదృశం శ్రీరామచంద్రః కథం ను సహేత? తతో రామచంద్రేణాయోధ్యా ప్రవేశ స్యావశ్యకర్తవ్యత్వేన తాదృశశ్రీరామచంద్రో లంకా ముపేత్య కథం మాం రక్షిష్యతి? తదా మమాశాభంగో భవేత్. తేన మమ మృతిరపి స్యాదితి మనసి విధాయ మాసాత్పరం న జీవేయ మితి సీతోక్తే రాశయ ఇతి వేద్యమ్.

** కౌశికీం హరి రివేతి-అస్మిన్విషయే బ్రహ్మపురాణ గాథేయ మనుసంధేయా-తథాహి. పురా వృత్రవధే బ్రహ్మ హత్యాభిభూతం నిశ్శ్రీక మింద్రం భగవాన్నారాయణో దేవై స్సాకం వైష్ణవే నాశ్వమేధేన నిష్కల్మషం కృత్వా త్రైలోక్య రాజ్యే౽భిషిచ్య పురాతనీం పౌరందరీం శ్రియ ముపాహ్వాయత్. తతో శరీరవాక్యా ద్గవాక్షతీర్థవర్తినీం తా ముపశ్రుత్య స దేవదేవో దేవాశ్చ తత్ర జగ్ముః. తత స్తాన్దృష్ట్వా సా శ్రీః పాతాళం ప్రవివేశ. తత్ర ప్రవేష్టు మశక్నువంతో దేవాః పునర ప్యశరీరవాక్యం యుష్మాసు సర్వలక్షణ సంపన్నస్తాం ప్రతినేతు మర్హతీ త్యుపశ్రుత్య త మేవ పురుషోత్తమం ప్రార్థయామాసుః స తత్ర ప్రవిశ్య పాతాళా త్తాం సముద్ధృత్య తైస్సహ శక్రాయ ప్రాదా దితి.

*ఒక నెలదినములు మాత్రమే బ్రతుకగలను - ఇచ్చట నొక యాశంక కలుగును. రావణుడిచ్చిన గడువు రెండు నెల లని పూర్వము చెప్పబడియుండగా, సీత నెలమాత్రమే బ్రతికెద నననేల? అనియెడి యాశంకకు సమాధాన మిటుల గ్రహింపదగినది. ఇప్పుడు జరుగు చున్నది పదునాలుగవ సంవత్సరము, ఫాల్గుణమాసము. సీతారాములయోధ్యను విడిచినది చైత్ర శుద్ధ పంచమి. పదునాలుగు సంవత్సరములు పూర్తి యగుటకు పందొమ్మిది దినములే కొఱతయున్నది. పదునైదవ సంవత్సరము మొదటిదినము నీవయోధ్యకు రానియెడల నే నగ్ని ప్రవేశము చేసెదనని భరతుడు శపథము చేసెను. రామచంద్రమూర్తియు దాని నామోదించెను. కావున నేటి కిరువదవనా డయోధ్యలో రామచంద్రమూర్తి యుండక తప్పదు. లేని యెడల భరతుడు చచ్చును. భరతుడు చచ్చెనా కౌసల్యా, సుమిత్రా,

కావున వాయునందనా! మొదటగ నీవు వెళ్లుటతోడనే రామలక్ష్మణులకు నేను వారి కుశల మడిగినట్లు చెప్పుము. ఇదియును గాక, యీమాట గట్టిగఁ జెప్పుము. ఏ కష్టమునైనను సహించి * యొక నెలమాత్రము బ్రతుకగలను గాని యంతకుఁ బైన నేను బ్రతుకుట లేదని గట్టిగ జెప్పుము. పూర్వము పాతాళమునందున్న ** యింద్రుని రాజ్యలక్ష్మిని నింద్రునకు జేర్చి హరి యుద్ధరించినట్లు నీవు రావణుని సంహరించి నన్నీ లంకనుండి యుద్ధరించి రక్షింపు మని వాయుపుత్త్రా! రామచంద్రమూర్తితోఁ జెప్పుము.

వస్త్రాంతరత కేశభూషణ మథో దత్వా తు సామీరయే
ప్రాహేదం వచనం సమీరణసుతం భూమ్యాత్మజా సాదరమ్
*త్రీనేత్రా న్యగప త్స్మరిష్యతి మణిం సంవీక్ష్య చేయం ద్రుతం
తాతం మే జననీం చ మాం రఘుపతి ర్వాతాత్మజాత ధ్రువమ్. 71

పిదప సీతాదేవి తన కొంగున ముడివేసి దాచియుంచిన శిరోభూషణమును దీసి హనుమంతున కిచ్చి హనుమంతునితో నాదరపూర్వకముగ నిటులఁ బలికెను. ఆంజనేయా! యీ శిరోభూషణ రూపమైన యభిజ్ఞానమును (గుర్తును) రామచంద్రమూర్తి చూచుట తోడనే నా తల్లిని, నన్ను, దశరథమహారాజును *మా ముగ్వురను స్మరింప గలడు సుమా యనెను.

కైకేయీ, శత్రుఘ్నులు చచ్చినవారే యగుదురు. అప్పుడు వంశనాశనమే యగును. దానిని రామచంద్రమూర్తి నానిమిత్తమై యెట్లు సహించును? కావున రామచంద్రమూర్తి వచ్చి నన్ను రక్షించునని జీవించియున్నదానను. అయన యిటు రాక యయోధ్యకే పోయినచో నా కాశాభంగ మగును. దానితోఁ బ్రాణములు పోవును. కావున నెలదినములు బ్రతికియుండెద ననెను - అని తెలియదగును. (నెలదినములు మాత్రమే బ్రతికి యుండెద నని చెప్పిన సీత యభిప్రాయమిది యని తెలియదగును.)

* ఇంద్రుని రాజ్యలక్ష్మి నింద్రునకుఁ జేర్చినట్లు - ఇచ్చట నీ క్రింది బ్రహ్మ పురాణగాథ యనుసంధేయము -(ఎట్లన) పూర్వము వృత్రాసుర వధచే దేవేంద్రునకు బ్రహ్మహత్యా పాతకము రాగా స్వర్గరాజ్య లక్ష్మి యంతర్ధాన మయ్యెను. పిదప విష్ణుమూర్తి మొదలగు వార లశ్వమేధము చేయించి యా బ్రహ్మహత్యా పాతకమును బాపి దేవేంద్రుని స్వర్గమున కభిషేకించిరి. అయినను శ్రీ వచ్చినది గాదు (స్వర్గరాజ్య లక్ష్మి వచ్చినది కాదు) ఇంద్రుని రాజ్యలక్ష్మి యింద్రునకు వచ్చునట్లు చేయ నాలోచించి యాకాశవాణి చెప్పిన ప్రకారము గవాక్ష తీర్థమున శ్రీ యున్నదని తెలిసికొని దేవతలు వెళ్ళి యా శ్రీని బిలిచినను నామె రాక పాతాళమునకుఁ బోయెను. అప్పుడచ్చటికి దేవతలు పోలేక యుండ సర్వలక్షణ సంపన్నుడు పాతాళమున కేగినచో నతడు తీసికొని రాగలడను నశరీరవాణిని విని వారు విష్ణువును బ్రార్థింపగా నాయన పోయి యా శ్రీని దోడితెచ్చి యింద్రున కిచ్చెనను బ్రహ్మ పురాణగాథ యిచట ననుసంధానము చేయదగినది.

* త్రినేత్రానితి-వివాహకాలే జనకేనాత్మహ స్తే నిక్షిప్త మిమం చూడామణిం మజ్జననీ దశరథే పశ్యతి సతి మమశిరస్యలంచకార. తతస్త్రీ నపి స్మరిష్యతీతి వేద్యం.

మా ముగ్వురను స్మరింపగలడు. వివాహ కాలమున జనకమహారాజు తనచేతి కీయగా నాయనభార్య దశరథుడు చూచుచుండ నామె సీత తలలో నలంకరించెను గావున మేము ముగ్వురము జ్ఞప్తికి వచ్చెదమని భావము తెలియదగినది.

కార్యేఽస్మి న్పరిచోద్యతాం రఘుపతి ర్ధ్యాయ స్త్వయా మారుతే,
కించ త్వం ప్రవిచింతయో త్త్ర మలం కార్యేప్రమాణం భవాన్,
యత్నా న్మే కురుతా చ్ఛుగంత మగ తిం మాం తారయే ద్వై యథా,
శ్రీరామః కురుతా త్త్థా త్వవితథం యత్నం భవా న్మారుతే. 72

ఆంజనేయా! ఈ కార్యములో నీవు రామచంద్రమూర్తిని నెక్కువగ బ్రోత్సాహపఱుపవలయును. (అనగా నీవు నీళ్ళు నమలుచు లంక చాలదూరములో నున్నది, చుట్టు సముద్రము, దానిని దాటుటే కష్టము. ఈ మొదలయిన మాటలు చెప్పక యాయన కుత్సాహము గలుగు మాటలను జెప్పుము. (నిమిషములో లంకను ధ్వంసముచేసి సీతను దెత్తుము. లే లెమ్మని చెప్పి ప్రోత్సహింపుమని భావము.) ఇదియునుంగాక నీబుద్ధికి మంచిదని తోచిన విధముగ నీవు నాలోచింపవలయును. ఈ కార్యములో నీవు ప్రమాణభూతుడవు, వేయిమాట లేల? ఈ దుఃఖమునకు అంతము గలుగునటుల నీవు చేయవలయును. రామచంద్రమూర్తి దిక్కులేని నన్ను యీ దుఃఖసముద్రమునుండి యెవ్విధముగ దాటించునో, అవ్విధముగ ప్రయత్నము చేయవలయును.

శ్రీ రామ స్సముదీరితం తు భవతా ప్రోత్సాహ యుక్తం వచ
శ్శ్రుత్వా మే సమవాప్తయే ద్రుతతరం యత్నం కరిష్యత్యలమ్,
జీవంతీం తు యథా పతి ర్మమ పున స్సంభావయే న్మాం ద్రుతం
తద్వాచ్యం భవతా తథేతి వచనం శ్రుత్వాఽబ్రవీ న్మారుతిః. 73

రామచంద్రమూర్తి నీవు చెప్పెడి ప్రోత్సాహవచనములను విని వెంటనే నన్నుఁ బొందు ప్రయత్నము చేయగలడు. నేను జీవించియుండగా రామచంద్రమూర్తి నన్ను గలిసికొని గౌరవించునట్లు నీవు ప్రోత్సహించి చెప్పుము అని సీత పలుకగా హనుమంతు డామెతోఁ దిరిగి యిటులఁ బలికెను.

క్షిప్రం త్వేష్యతి రాఘవో ఽవనిసుతే హర్యృక్ష ముఖ్యైర్యుతో
యశ్శత్రూ న్సమరే విజిత్య తు శుచం తే చాపనేతుం క్షమః,
నో పశ్యామి సురేషు వాఽ సురవరే ష్వన్యేషు వా తాదృశం
యస్తస్య క్షిపతో భుజాం స్తు పురత స్థాతుం తు శక్తో భవేత్. 74

అమ్మా! రామచంద్రమూర్తి వానర భల్లూక సైన్యముతో గూడి కడు శీఘ్రముగ నిచటకు రాగలడు. శత్రువులను సంహరించి నీ దుఃఖమును బోగొట్టుటకు

రామచంద్రమూర్తి సమర్థుడై యున్నాడు. ఆ రామచంద్రమూర్తి బాహువులను ప్రసరింపజేసి బాణవర్షము కురిపించుచుండ నాయనముందు నిలుచువాడు దేవతలలోగాని, రాక్షసులలోగాని, మఱి యితరులలో గాని యెవ్వడును సమర్థుడు లేడు.

అప్యర్కం చ యమం కుబేర మపి వా ప్రాచీదిశేశం తు వా
పర్జన్యం వరుణం తు వా రఘుపతి స్త్వద్ధేతుత స్త్వాహవే,
సోఢుం తు ప్రభవేద్ధ్రువం జనకజే చింతాం త్యజే స్త్వం హృది
ప్రోక్తైవం జనకాత్మజా పునరిదం ప్రాహాథ వాతాత్మజమ్. 75

దేవీ! నీ నిమిత్తము ఇంద్రునిగాని, సూర్యునిగాని, యమునిగాని, కుబేరునిగాని, పర్జన్యునిగాని, వరుణునిగాని యుద్ధములో జయించుటకు సిద్ధముగా నున్నాడు. కావున తల్లీ! నీవు విచారమును వదలుము. ఇట్లు హనుమంతుడు చెప్పగాఁ దిరిగి సీత హనుమంతునితో నిటులఁ బలికెను.

సాన్నిధ్యా త్తవ మారుతే మమ పున ర్మౌహూర్తకాలేఽపి వా
శోకాంత స్సమభూద్ధ్రువం త్వయి గతే భూయోఽపి మే శుగ్భవేత్,
పూర్వస్మా దధికా భవే న్మమ పున ర్బాధాసురీభ్యో ధ్రువం
మాగచ్ఛే త్యపమంగళం చ భవితా వక్తుం కిమప్యక్షమా. 76

ఆంజనేయా! నీవు నాదగ్గర నుండుట వల్లను ముహూర్తకాలమైనను నా దుఃఖము తొలగినది. నీవు వెళ్లుటతోడనే తిరిగి నా దుఃఖము నాకు సంభవించును. పూర్వముకంటె రక్కసుల బాధ మఱింత యధిక మగునుగాని తగ్గదు. నిన్ను వెళ్లవద్దని చెప్పుటకూడ నమంగళముగా గన్పడుచున్నది. నేనేమి చెప్పుటకును గూడ సమర్థురాలనుగా లేను.

తచ్ఛ్రుత్వా హనుమా న్నాహ వచనం జనకాత్మజామ్
న కాలహరణం కార్యం మయాత్రావనిజేఽధునా,
అనుజ్ఞాం దేహి గంతుం రాఘవ స్యాంతికం పునః
ఇత్యుక్తా భూమిజాఽప్యాహ వచనం మారుతిం పునః. 77-78

సీత యిట్లు చెప్పగా హనుమంతుడు సీతతో నిటులఁ జెప్పెను. దేవీ! నే నిచట కాలహరణము చేయగూడదు. కావున రాముని సమీపమునకు వెళ్లుటకు నా కనుజ్ఞ నిమ్ము. ఇట్లు హనుమంతుడు పలుకగా సీత హనుమంతునితో నీ విధముగఁ దిరిగి పలికెను.

బ్రూయా స్త్వం కుశలం తు తౌ రఘువరౌ సుగ్రీవ మాఢ్యం తథా
సర్వా న్వానరసత్తమాం శ్చ మరుత స్సూనో! వదానామయమ్,
తీవ్రం శోక మిమం వదే న్మమ భవా న్రామేణ గత్వా ద్రుతమ్
పంథా తే భవతా చ్ఛివో భవతు తే శీఘ్రం పున ర్దర్శనమ్. 79

ఆంజనేయా! నీవు వెళ్లుటతోడనే రామలక్ష్మణులను, సుగ్రీవుని, వానరవీరులను గూడ కుశల మడిగినట్లు వారలతోఁ జెప్పుము. ఇదియునుంగాక రామచంద్రమూర్తితో తీవ్రమయిన యీ నా శోక వేగమును గూర్చి చెప్పవలయును, నీకు మార్గము శుభప్రద మగుగాక. శీఘ్రములోనే పునర్దర్శనము గలుగుగాక యని సీత హనుమంతున కాశీస్సును పలికెను.

సౌమిత్రిం తు విశేషతో వద వచ స్త్వేత న్మదీయం పున
స్త్వద్వాక్య శ్రవణా ద్భవ త్పరిభవా త్త్వద్దూషణా ద్యత్ఫలమ్,
ప్రాప్యం తత్ఫల మాప్త మేవ తు మయా విస్మృత్య తన్మానసే
శ్రీరామం పరిచోద్య తేన సహితో నిర్గచ్ఛతా ద్వైభవాన్. 80

పిదప సీత హనుమంతునితో నిటులఁ బలికెను. ఆంజనేయా! లక్ష్మణునితో విశేషముగ నేనిట్లు చెప్పితినని నీవు చెప్పవలయును ఏమన లక్ష్మణా! నీవు చెప్పిన మాటలను నేను వినక పోవుటవలనను, నిన్ను ధిక్కరించుట వలనను, నిన్ను దూషించుట వలనను నెట్టి దుష్ఫలము పొందదగి యున్నదో, ఆ దుష్టఫలము నంతయు నే ననుభవించితిని గాన దానిని మనస్సులో నింక నుంచక మీ యన్నగారిని బ్రోత్సాహపరచి మీరలు వెంటనే యిచ్చటకు బయలు దేరవలయునని. (నేను చెప్పినట్లు లక్ష్మణునితో జెప్పుము).

తచ్ఛ్రుత్వా హనుమాం స్తుష్ట స్తథేత్యుక్త్వా ప్రణమ్య తామ్,
గంతుం తయాఽభ్యనుజ్ఞాతః పునస్సోఽచింతయ ద్ధృది. 81

అ మాటలను విని హనుమంతుడు సంతోషించి తథాస్తని చెప్పి యామెకు నమస్కరించి యామె యనుజ్ఞ నొంది వెళ్లుటకుఁ బ్రయాణమై తిరిగి మనమునం దిట్టుల నాలోచించెను.

ఆశ్చర్యరామాయణే సుందరకాండే సప్తమస్సర్గ స్సమాప్తః

ఆశ్చర్యరామాయణమున సుందరకాండమున ఏడవ సర్గము ముగిసెను.

****

అష్టమ స్సర్గః - ఎనిమిదవ సర్గ

సీతాదర్శన ముఖ్యకార్య మభవ త్స్వల్పావశేషం స్థితమ్
తచ్ఛేషం తు దశాస్యసత్వ హృదయజ్ఞానాత్మకం మే పునః,
తస్మిం స్త్రీ న్సమతీత్య కేవలచతుర్థోపాయ ఏవ ధ్రువమ్
సంద్రుష్టోఽస్తి తతోఽత్ర విక్రమ మహం సందర్శయేయం క్రమాత్. 1

హనుమంతు డీ విధముగఁ దనమనమునం దాలోచించెను.సీతను సందర్శించుట యను ప్రధానకార్య మేమో జరిగినది. కాని కొంచెము కార్యశేష మింక నున్నది. అది యేదన, రావణుని బలమును, వాని హృదయమును దెలిసికొనుటయే యయియున్నది. అది సామాన్యకార్యము కాదు. రావణుని బలమును దెలిసికొనవలయు ననిన సామదానభేద దండోపాయములలో మొదటి మూడుపాయములు పనికిరావు. కేవలదండోపాయమునే ప్రయోగింపవలయును. అందువలన లంకలో నా పరాక్రమమును గూడఁ గ్రమముగఁ జూపెదను.

ఆదా వేత దశోక కానన మహం కుర్యాం వినష్టం ద్రుతమ్
నష్టేఽస్మి న్ప్రమదావనేఽతిసుభగే కోపా ద్దశాస్యః పునః,
స్వీయై ర్మంత్రిపురోగమైశ్చ సహితో యోద్ధుం సమేష్యత్యరమ్
యుద్ధ్వా తైరహ మాశరాధిపబలం హత్వా వ్రజేయం సుఖమ్. 2

మొదట నీ యశోకవనమును నష్టపఱచెదను. మిక్కిలి యందమైన యీ యశోక వనమును నష్టపరచుచుండ రావణుడు తన పుత్రమిత్ర మంత్రిపరివారముతో యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడై వచ్చును. అప్పుడు వారలతో యుద్ధము చేసి రావణసైన్యమును నాశనము చేసి పిదప సుఖముగ రామచంద్రసమీపమునకు వెళ్లెదను.

నోచే ద్రాక్షసనాయకస్య తు బలం కీదృ గ్భవే న్మారుతే
బ్రూహీ త్యర్కసుతే తు పృష్టవతి మాం బ్రూయా మహం కిం తదా,
తస్మాదాత్మబలం రిపోర్బల మపి జ్ఞేయంబమయా తత్త్వత,
స్తస్మా దద్య విధాతు మాశు తు వనం నష్టం యతేఽహం పునః. 3

నే నిటులఁ జేయకుండ వెళ్ళినచో, ఆంజనేయా! రావణుని బలమెట్టిదో చెప్పుమని సుగ్రీవుడు నన్నడిగినచో నే నేమి చెప్పుదును? అందువలన నా

బలమును శత్రుబలమ్మును యుద్ధములోఁ దెలిసికొనియెదను. కాన మొట్టమొదట నీ యశోకవనమును నష్టపరచుట కుపక్రమించెదను.

ప్రభుకార్యావిరోధేన దూతోఽన్య దవిధాయ తు,
యది గచ్ఛతి నూనం హి భవితాఽధమ ఏవ సః. 4

సీతను సందర్శించి రమ్మని సుగ్రీవుడు చెప్పి నన్ను బంపినను రాక్షసులతోఁ గయ్యము పెట్టుకొను మని సుగ్రీవుడు చెప్పక పోయినను, స్వామి కార్యమునకు విరోధము లేకుండగ దూత యితరమైన పనులను (స్వామి చెప్పని పనులను) జేయకుండగ నతడు చెప్పినంతమట్టుకే కార్యమును జేసికొనుపోవువా డధముడు. కాని యుత్తముడు కాదు. కావున సుగ్రీవుడు చెప్పినపని చేసి యితరమైన పనులను జేసికొని వెళ్ళినచో నతనిచే శ్లాఘ్యుడనే యగుదును గాని దూషింపబడను.

ఇత్యాలోచ్య మన స్యలం పవనజో నత్వాఽ వద జ్జానకీమ్
క్షుద్బాధా మమ వర్తతేఽ ద్య భవతీ దద్యా దనుజ్ఞాం యది.
క్షిప్త్వాఽ శోకవనే ద్రుమా న్ఫలతతిం భుక్త్వా వ్రజేయం తతః
ప్రోక్తైవం జనకాత్మజా పవనజం ప్రాహాథ వాక్యం త్విదమ్. 5

ఇట్లు హనుమంతు డాలోచించి పిదప సీతకు నమస్కరించి యిటులఁ బలికెను. తల్లీ! నా కాకలిబాధ మిక్కుటముగా నున్నది. నీ వనుజ్ఞ యిచ్చినచో నీ యశోకవనమునందలి వృక్షములను దులిపి ఫలములను భక్షించి యాకలిబాధను నివర్తింపజేసికొని పిమ్మట వెళ్లెదను. ఇట్లు హనుమంతుడు పలుకగా, సీత తిరిగి హనుమంతునితో నీ క్రింది విధముగఁ బలికెను.

నైత ద్యుక్త మలం భవే త్పవనజ త్వాం వీక్ష్య సర్వేఽసురా
బధ్నీర న్వనపాలకా స్సమభిత స్సంవేష్ట్య తస్మాదహమ్.
మత్పాణిస్థితకంకణం తవ పున ర్దద్యాం భవా నన్యదో
విక్రీయాపణ ఏవ భోగ్యసుఫలా న్యాదాయ భుక్త్వా వ్రజేత్. 6

ఆంజనేయా! నీవు తలచినపని మంచిదిగా నాకుఁ దోచుటలేదు. ఏలననగా, వనపాలకు లుందురు. ఫలములను రాల్చుచున్న నిన్ను జూచి చుట్టడించి బంధించి వేయుదురు. కావున నీవు చేయఁ బోవు పని ప్రమాదకరమైనది. కావున నా చేత నున్న బంగారపు కంకణమును నీ కిచ్చెదను. నీవు దీనిని

దీసికొని బజారులో విక్రయించి నీకుఁ గావలసిన తినుబండారములను, ఫలములను గొని భుజించి నీవు వెళ్లుమని (సీత చెప్పెను.)

ఇత్యుక్తః పవనాత్మజో మహిసుతాం ప్రాహైవ మార్యే వ్రతం
త్వేకం మే స్థిత మాపణస్థిత ఫలాభుక్త్వాత్మకం తద్వ్రతం,
భుజ్యేతాఽ ద్య తతో వ్రజేయ వితి తా ముక్త్వా వ్రజంతం శనై
రాహూ యావనిజా మరుత్సుత మిదం ప్రాహాథ వాక్యం పునః. 7

ఇట్లు చెప్పుటతోడనే హనుమంతుడు సీతతో నిటులఁ బలికెను ఓ పూజ్యురాలా! నీవు చెప్పినది బాగుగనే యున్నది కాని నాకొక వ్రత మున్నది ఆ వ్రత మేమనగా బజారులో నమ్ముచున్న ఫలములను భక్షింప ననియెడి వ్రతము అందువలన నేను స్వయముగఁ జెట్ల నుండి ఫలములను గోసికొని తినవలసినదేకాని వేఱువిధముగ నేనిపుడు చేసినచో నా వ్రతము భగ్నమగును నీ వంగీకరింపనిచో నేను వెళ్ళుచున్నాను అని చెప్పి హనుమంతుడు వెళ్ళబోవుచుండ పిలిచి సీత యిట్లు పలికెను

భో వాతాత్మజ! మా వ్రజ శ్రుణు వనస్వామీ దశాస్యః ఖలు
ప్రాణైస్తుల్యమిదం వనం సదా త్వవతి తత్పుజ్యాననస్తు ధ్రువమ్,
కిం చైతద్వనపాలకా శ్చ సతతం పశ్యంత్యనేకాక్షిభి
ర్నోశక్యం ఫలభక్షణం తవ భవా న్సంచితయ త్వాత్మని. 8

హనుమంతా! నీవు తొందరపడి వెళ్ళకుము నామాట వినుము ఈ యశోకవనమునకుఁ బ్రభువు రావణుడు. అత డీవనమును దన ప్రాణతుల్యముగాఁ గాపాడుకొనుచున్నాడు. ఇదియునుంగాక యీ వనమును గాపాడుచున్న రాక్షసులు తమ ప్రభువునకుఁ బరమప్రేమాస్పదమయిన యీ వనమును వెయ్యి కండ్లతో గనిపెట్టుచున్నారు. కావున నేను నీ కనుజ్ఞ నిచ్చినను నీ విచట ఫలములను భక్షింపలేవు. నీవు కూడా మనమునందు బాగుగ నాలోచింపుము.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం సమీరణసుతః ప్రాహాథ తాం భూమిజామ్
శ్రీరామేతి పరం మమాస్తి హృదయే మంత్రంతు రక్షోహరమ్,
తస్మాన్మే ధ్రువ మాశరాఃపునరమీ సర్వేఽపి తుల్యాస్తృణై
స్తస్మాత్తద్భయ ముత్సృజాఽవనసుతే! యాచ్నాం చ మేఽంగీకురు. 9

ఇట్లు సీత చెప్పగా నా మాటలను విని హనుమంతు డీ క్రిందివిధముగఁ సీతతో బలికెను. దేవి! రక్కసుల నందరిని నిర్మూలము చేయు నట్టి శ్రీరామ

యను పరమ మంత్రము నా హృదయములోపల నున్నది. అందువలన నిశ్చయముగ నీ రాక్షసులందరును నాకు (దృణప్రాయులు; అందువలన నీ వా భయమును విడిచి నా ప్రార్థన నంగీకరింపుము.

తచ్ఛ్రుత్వా ఽవనిజా ఽతివిస్మయగతా తద్ధైర్యవాచాశ్రుతేః
ప్రాహైవం పతితా న్యశోకగహనే భూమ్యాం సమీరాత్మజ
భుంక్ష్వైతాని ఫలాని భూరుహతతిం మాత్రోటయేద్వై భవా
నిత్యుక్తః పవనాత్మజో ఽపి తు తథేత్యుక్త్వా చ నత్వా వ్రజేత్. 10

ఆ హనుమంతుని వచనములను విని సీత మిక్కిలిగ నతని ధైర్యమున కాశ్చర్యపడి యిటుల నతినితోఁ బలికెను. ఆంజనేయా! యీ యశోకవనములో భూమిమీద రాలిపడియున్న ఫలములను భక్షించి వెళ్ళుము. చెట్ల జోలికిఁ బోకుము అని చెప్పగా హనుమంతు డట్లే నేను చేయుదునని చెప్పి యామెకు నమస్కరించి వెళ్ళెను.

గత్వా పుచ్ఛత ఏవ వృక్షనివహం సంచాలయ న్మారుతి
ర్వృక్షాందోళనభూపతత్ఫలచయం భుక్త్వా ఽప్యతుష్టిం గతః,
ఉత్పాట్యైవ మహీరుహా న్నతిబలా త్పుచ్ఛేన వృక్షాంతరై
స్సంతా డ్యాశు మహీరుహాం స్తు నిఖిలా న్సంపాతయామాస సః. 11

హనుమంత డశోకవనమధ్యమున కేగి యచ్చట నున్న ఫలించిన వృక్షములకుఁ దన తోకఁ జుట్టి వాని నెల్ల గదల్చుచు నట్లు చెట్లను గదల్చుటవలనఁ గ్రిందఁ బడిన ఫలములను భుజించినప్పటికి సంతుష్టి లేనివాడై బలవంతముగాఁ దన లాంగూలముతోఁ జెట్లనే పెకలించి పెల్లగించిన చెట్లతో మఱియొక చెట్టును గొట్టి పండ్లను భూమిపై రాలగొట్టుచుండెను.

ఏవం తత్ర మరుత్సుతః ప్రతినగం తూత్పాట్య పుచ్ఛేన సః
క్షిప్త్వా చాన్యమహీరుహేషు నితరాం కృత్వా ఫలాని క్షితౌ,
సాంద్రం వై పతితాని సకలా న్యాదాయ భుక్త్వా క్షణే
సీతాసంశ్రయభూరుహేణ తు వినా తన్నాశయామాస హా. 12

ఇవ్విధముగ హనుమంతుడు ప్రతిచెట్టును తోకతో ఁబెకలించుచు నితర పైవృక్షములమీద విసరుచు ఫలములను భూమిపై దట్టముగ బడవేయుచు వానినెల్ల క్షణములో దినుచు సీత నివసించిన చెట్టును విడిచి యశోకవనములోని చెట్ల నన్నింటినిఁ బడగొట్టి యశోకమును నాశనము జేసెను.

ఏవం తద్వన మాశు శూన్య మభితః కృత్వాఽఽగతా న్స్వోపరి
వక్షై రేవ హతా న్విధాయ వనపా న్రాత్రించరా న్మారుతిః,
శేషా న్దిక్షు పలాయితా నపి తతః కృత్వా హతేభ్యః పున
ర్గత్వా చైత్యగృహం బభంజ చ తదా పుచ్ఛేన చోత్పాట్య తత్. 13

ఇవ్విధముగ వనము నంతను శూన్యముగాఁ జేయునప్పుడు తనపైకి వచ్చిన వనపాలకుల నందరిని చెట్లతోనే చావగొట్టి, చావగా మిగిలిన వారిని నలుదిక్కులకుఁ బారిపోవునట్లు చేసి యచ్చటనుండి చైత్యప్రాసాదమునకు (రావణు డశోకవనమునకు వచ్చినపుడు నివసించు గొప్ప మేడకు) వచ్చి యా మేడకుఁ దనతోకను బెంచి చుట్టి పెకలించి నాశనము జేసెను.

తస్మింశ్చైత్యగృహం గతేఽంతరగతాః కాశ్చిత్సమాగత్య తామ్
పప్రచ్ఛు ర్జనకాత్మజా మవనిజే! కోఽ యం భవే ద్యస్తు తే,
సంప్రాపాంతిక మిత్యథావనిసుతా ప్రాహాశరీ స్తాః పునః
ప్రాయో రాత్రిచరాశ్చరంతి భువనేఽ సత్కామరూపాన్వితాః. 14

హనుమంతుడు చైత్యప్రాసాదసమీపమునకుఁ బోయిన యవకాశమును జూచి కొందరు రాక్షసస్త్రీలు మెల్లగా సీత సమీపమునకు వచ్చి యామె నీ విధముగాఁ బ్రశ్నించిరి. జానకి! యిప్పుడు నీ యొద్దకు వచ్చి నీతో మాట్లాడి వెళ్ళిన వా డెవ్వడు? అని యిట్లు సీత నడుగగా నామె వారలతో నీ విధముగా సమాధానము చెప్పెను. ఓ రక్కసులారా! రాక్షసులు కామరూపములతో భూమిమీద సంచరించుచుందురు గదా.

*యుష్మాకం ప్రభురేవ సాక్ష్య మభవ న్మే చాపహృ త్యై పురా
రూపం భైక్షుక మాశ్రితో దశముఖ శ్చాభూత్తతో రక్షసామ్,
మాయా రాత్రిచరీభి రేవ విదితాభావ్యా న మాం పృచ్ఛతే
త్యుక్తా స్తా భయవిహ్వలా ద్రుతతరం జగ్ముః ప్రభో రంతికమ్. 15

రక్షసాం మాయ రాత్రిచరీభి రేవ భావ్యేతి నన్వత్ర సీతా కథ మసత్యముక్తవతీతి కాచి దాశంకా సముదేతి. తదాప్యేవ మత్ర సమాధేయమ్ సీతయాత్రాఽసత్యే కదితేఽప్యసత్యతా దోషాత్ర తస్యా అస్తివా న వేత్యత్ర కించి ద్విచారణీయమ్. కించ కీదృ క్సత్య మసత్యం కీదృగిత్యత్ర పరిపూర్ణతయా విచారకరణస్య దుష్కరత్వేన నిష్కృష్టార్థ మాత్ర మిహోచ్యతే. నిత్యానుష్ఠేయేఽ ష్వహింసా సత్యాస్తేయ బ్రహ్మచర్యాపరిగ్రహాణాం పంచానా మేవ ప్రాదాన్యేన పరిగణనం శాస్త్రతో విదితం భవతి. తేషు పంచస్వపి సత్యాదీనాం చతుర్ణాం ప్రథమోఽ హింసా మాతృభూతేతి వేద్యమ్.

ఇందులకు మీ ప్రభువైన రావణుడే సాక్ష్య మయి యుండెను. పూర్వము నున్నుఁ బంచవటినుండి యపహరించి తెచ్చినపుడు మీ ప్రభువైన రావణుడు సన్న్యాసిరూపమును ధరించియేకదా నన్ను మోసగించెను. కావున *రక్కసులమాయలు రాక్షస స్త్రీలగు మీకే తెలియవలయును గాని నన్నడుగవలసినపని లేదు. (ఏ రాక్షసు డేమాయరూపము ధరించి వచ్చెనో) అని సీత పలుకగాఁ జేయునదిలేక తమప్రభువు తమ్మునేమి దండించునో యని భయపడుచుఁ బరుగులిడుచు రాక్షసస్త్రీలు రావణుని సమీపమునకు వెళ్ళిరి.

సత్యేన నిరపరాధినో నిర్హేతుకహింసాసంభవే తదా సత్యమనుక్త్వాఽ సత్య మేవ కథనీయ మితి శ్రూయతే. తథై వేతరేష్వపి గ్రాహ్యమ్ యథా-చౌర్యాకరణే ప్రాణాపాయసంభవే విశ్వామిత్రవ ద్విధాయ వా చౌర్యం ప్రాణ రక్షణకరణే న దోష ఇతి వేద్యమ్. తథైవ ఋతుకాలే స్వీయ భార్యయానవశ్యసంగమే తదవిధానేన పురుషః స్త్రీహింసాకరో భవతీతి వేద్యమ్. తస్మా త్కామక్రోధాది దాసభూతేన యుధిష్ఠిరేణ వా సత్యకథనం దోషావహం నాన్యథేతి పర్యవసితమ్. తథైవ ధనార్జనార్థం చౌర్యకరణం దోషావహ మితి జ్ఞేయమ్. తథాచ మనుః "క్షత్ర విట్ఛూద్రవిప్రాణాం యత్ర ర్తోక్తౌ భవే ద్వధః, తత్రవక్తవ్య మనృతం తద్ధి సత్యా ద్విశిష్యత" ఇతి. తథా భారతేపి- "న నర్మయుక్తం వచనం హినస్తి, న స్త్రీషు రాజన్నవివాహకాలే,! ప్రాణాత్యయే సర్వధనాపహారే, పంచానృతా న్యాహు రపాతకానీతి. తతో ఽత్ర హనుమా న్ననక్యాః ప్రత్యుపకారానపేక్ష్యుపకారీ కించ గౌరవమిత్రభూతః నిరపరాధీ చ భవతి. తాదృశ స్స్వీయసత్యవచనేన నిర్హేతుకహింసా సంభవే తదా సీతాయాః పాపమేవ సంభవేన్న తు సత్యఫలమితి సత్యా కథనేన ఆత్మనో ఽపి ప్రాణసంశయ స్సంభవే దితి భియా సీతయా ఽసత్యే కథితే ప్యసత్యఫల మత్రనాస్తీతి నిష్కృష్టోర్థ ఇతి వేద్యమ్.

* రక్కసుల మాయలు రక్కసులగు మీకే తెలియవలయును గాని నాకు దెలియవు.

ఇచ్చట సీత యసత్యము నెట్లు చెప్పెనని యాశంక కలుగును. సీత యసత్యము చెప్పినమాట వాస్తవికమే కాని యసత్యదోష మామెకు గలదా లేదా యని మాత్రమిచ్చటఁ గొంచెము విచారింపవలసియున్నది. ఎట్టిది సత్యము, ఎట్టిది యసత్య మని పూర్ణముగ విచారించుట దుష్కరమైనను, సారాంశము తెలుపఁ బడును. ప్రతిమనుజుడు ప్రతినిత్య మనుష్ఠింపవలసిన పనులలో నైదు ముఖ్యముగఁగన్పడుచున్నవి. అవి యేమనగా, 1.అహింస, 2.సత్యము,3.అస్తేయము,(దొంగతనము చేయకుండ నుండుట) 4.బ్రహ్మచర్యము, 5.అపరిగ్రహము, ఈయైదిటిలో నహింస పైనాల్గింటికిఁ దల్లివంటిదని తెలియదగును. సత్యమువలన నిరపరాధికి నిష్కారణముగ హింస సంభవించునెడ నట్టి సత్యమును గూడ జెప్పరాదు. అసత్యమే చెప్పవలయును. అట్లే యితరములు గ్రాహ్యములు. దొంగతనము చేయకపోవుట చేఁ దనప్రాణములు పోవునెడ విశ్వామిత్రునివలె దొంగిలించి ప్రాణరక్షణము చేసికొనుట తప్పుగాదు. అట్లే ఋతు కాలమునందుఁ దనభార్యతో సంగమింపవలసిన పురుషుడు నిష్కారణముగ మాని భార్యకు మనస్సంకటము గలుగజేసినవాడు స్త్రీహింస చేసినవాడే యగును. కావున కామక్రోధాదులకు దాసుఁడై యుధిష్ఠిరునివలె నసత్యమాడుట దోషము. ధనార్జనమునకై దొంగిలించుట దోషము కనుకనే మనవుకూడ నిట్లుచెప్పెను. "బ్రాహ్మణులకు క్షత్రియులకు వైశ్యులకు శూద్రులకు వధ సంప్రాప్తమగు నేని యప్పుడు అసత్యమే చెప్పవలయును. అది సత్యముకంటె శ్రేష్ఠమైనది" అని భారతమున గూడ నిట్లే కన్పడుచున్నది. (ఎట్లన) దురుద్దేశములేని హాస్యమునందును,

రావణస్య వియోగార్తిం నివారయితుకాముకాః,
దూతా నాజ్ఞాపయంతిస్మ మంత్రిణో స్వస్థమానసాః. 16

ఆ సమయములో రావణుడు విరహవేదనతో నుండగాఁ దన్నివారణమునకై మంత్రులుకూడ స్వస్థచిత్తులుగా లేక దూతల కిటుల నాజ్ఞాపించుచుండిరి.

[1] రేరే చందన మిందుమండల శిలాపట్టే సముద్ఘృష్యతామ్
రేరే చామర ముజ్జ్వలై శ్శశికరై శ్శ్వేతం వినిర్మీయతామ్,
రేరే బాలమృణాళతంతు లతికాసూత్రేణ పాథోజినీ
పత్రస్థై రుదబిందుభి ర్మణిమయో హార స్సమాసూత్ర్యతామ్. 17

ఓరీ! చంద్రమండలమునందలి రాతిపలకమీద మంచిగంధము నరగ దీయవలయును. ఓరీ! నీవు చామరమును చంద్రకిరణములచే శ్వేత వర్ణము గలదానినిగాఁ జేయవలయును. ఓరీ! నీవు తామరతూడులలోని దారముచే పత్రములయందలి యుదకబిందువులతో నొక హారమును గ్రుచ్చవలయును.

[2] ఏవం దశాస్యసచివై రాజ్ఞప్తాః పరిచారకాః,
దశాననప్రభో స్సద్యః కుర్వంతి స్మోపచారికమ్. 18

ఇవ్విధముగ రావణమంత్రులచేఁ బరిచారకు లాజ్ఞాపింపబడి రావణ ప్రభువునకు వెంటనే యుపచారములను జేయుచుండిరి.

దశాననం వియోగార్తం శ్రుత్వా దేవా స్సమాగతాః,
పరిచర్యాం తదా చక్రు రేవం రాత్రిచరేశితుః. 19

ఇట్లు రావణుడు విరహవేదనలో నున్నట్లు దేవతలు విని యచ్చటకు వచ్చి స్వయముగ రావణప్రభువునకుఁ బరిచర్య లీ విధమునఁ జేయుచుండిరి.

స్త్రీల విషయమునందును, వివాహకాలమునందును, ప్రాణాపాయము సంభవించునపుడును, తన సర్వధనము పోవునపుడును, ఈ నైదు విషయములలో నసత్యమాడుటవలనఁ బాపము లేదని" సారాంశ మేమనగా, సత్య మాడినచో హానికర మని తోచినచో నసత్య మాడవచ్చునే కాని యసత్యమే యాడవలయునని నిర్బంధము కాదని తెలియదగును ప్రకృతవిషయములో హనుమంతుడు సీతకుఁ బ్రత్యుపకార మపేక్షింపని యుపకారియు, గౌరవమిత్రుడును నిరపరాధియు గాన నట్టివానికి సత్యమాడుటచే నిష్కారణముగా హింస గలుగునేని సీతాదేవికి పాపము వచ్చునుగాని సత్యమాడిన ఫలము రాదు. సత్యము చెప్పుటచేఁ దనకును ముప్పు గలుగవచ్చునని భయపడి యామె యసత్యము పలికినను నామె కసత్యదోషము లేదని తెలియదగును

---

1 అన్యదీయా విమౌశ్లోకా వితి వేద్యమ్

2అంగం లింపతి చందనేన మృదుభి శ్శీతద్యుతి స్సై్వః కరైః
కించి చ్చంచలతాలవృంతకలనవ్యగ్రో వసంతానిలః,
కిం చాయం నళినీదళై ర్వితనుతే తల్పం ప్రతీచీపతి
ర్దేవై రిత్థ మనంగత ప్తహృదయో లంకేశ్వర స్సేవ్యతే. 20

(ఏదేవత లెట్లు పరిచర్య చేసిరో చెప్పబడుచున్నది.) చంద్రుడు తన యమృతకిరణములచే రావణుని శరీరమును దడుపుచుండెను. వసంతానిలము (మలయ మారుతము) కొంచెము వింజామర పెట్టి వీచినట్లు రావణునకు గాలి వీచుచుండెను. వరుణదేవుడు పద్మనేత్రములచే రావణునకు శయ్యా నేర్పఱచుచుండెను. విరహాగ్నిచేఁ దపింప బడుచున్న రావణున కీ విధముగ దేవతలు కూడ సేవచేయుచుండిరి.

తైస్తై రారాధ్యమానస్య రావణస్య వ్యథాజుషః,
సగద్గదస్వరాః ప్రాహు రేవం తద్వనపాలికాః. 21

ఆయా దేవతలు మొదలగు వారిచే సేవింపబడుచు విరహవేదనతో నున్న యా రావణుని సమీపమునకు వనపాలికలుగా నున్న రక్కసులు వచ్చి గద్గద స్వరముతో నీ విధముగఁ బలికిరి.

రాజన్భీమవపుస్తు కశ్చన కపి ర్భూజాతయా భాష్యతే
ముఖ్యేఽశోకవచనే తతోఽవనిరుహా న్కృత్వా ప్రనష్టా న్వినా
సీతా సంశ్రయభూరుహం తు సకలం తత్తే వనం తు ధ్రువమ్
రూపేణాపి తథాఖ్యయాపి రహితం మౌహూర్త కాలేఽకరోత్. 22

ఓ మహా ప్రభూ! భయంకరాకారము గల యొకకోతి యశోకవనములోనికి వచ్చి సీతతో సంభాషించుటయే కాక ఫలవృక్షముల నన్నిటిని బెకలించి వైచెను. సీత కాశ్రయముగా నున్న యాయొకచెట్టు తప్ప యశోకవనము నంతను నామరూపములు లేకుండ మూహూర్తకాలములో ఁజేసివేసెను.

కించైత ద్వనపాలకాం శ్చ నిఖిలా న్వృక్షా న్సముత్పాట్య తై
స్సంతాడ్యాశు నినాయ తాంస్తు నిఖిలా న్కాలాంతికం వానరః,
రామేణాఽప్యథవా భవే న్మఘవతా శ్రీదేనవా ప్రేషిత
స్సోఽయం వానరసత్తమోఽవనిసుతా సందర్శనార్థం ధ్రువమ్. 23

---

2 అన్యదీయా విమౌశ్లోకా వితి వేద్యమ్

ఇదియునుంగాక, ఆ కోతి వనపాలకులుగా నున్న రక్కసుల నందరిని పెల్లగింపబడిన చెట్లతోనే చావచితుక కొట్టి వారలనందరిని యముని సమీపమునకుఁ బంపెను. ఆ కోతిని రాముడో లేక దేవేంద్రుడో కుబేరుడో సీతాన్వేషణమునకై పంపియుండు నని తలంచుచుంటిమి.

నాయం స్వల్పకపి ర్నచాల్పబలవా న్దేవాంశయుక్తో భవే
న్నోచే దేకముహూర్త ఏవ నిఖిలా న్హంతుం సమర్థః కథమ్,
సీతాసంశ్రయభూరుహావన కృత స్తస్యాశయే కారణం
తద్రక్షార్థ ముత శ్రమేణ భవితా దేవః ప్రమాణం తతః. 24

ఈ కోతి సామాన్యమైన కోతివంటిదికాదు. అల్పబలము గలది కాక గొప్పబలము గలదియు, దేవాంశసంభూత మైనదియు నై యుండవలయు. లేక పోయినచో నొక ముహూర్త కాలములో వనపాలకుల నందరిని జంపుటకు సమర్థత యెట్లుండును? సీత నివసించిన చెట్టు నొకదానిని విడిచిపెట్టుటలో వాని యభిప్రాయ మేమో పూర్తిగాఁ దెలియబడదు. కాని యామె రక్షణమునకై కాని, శ్రమ చేతగాని, వదలిపెట్టి యుండవచ్చు నని తలచుచుంటిమి. పిదప దేవర వారే ప్రమాణ మని యూరకుండిరి.

శ్రుత్వా నిశాచరీవాక్యం కామేనైవ పురార్దితః,
క్రోధాగ్నినాపి దీప్తో ఽభూ ద్దశాననవిభు స్తదా. 25

ఆరక్కసుల వాక్యములను రావణుడు విని పూర్వము కామము చేతనే బాధింపబడుచున్న యత డిపుడు క్రోధాగ్నిచేఁ గూడ దీప్తు డగుచుండెను. (అనగా మండిపడుచుండెను.)

ద్రుత మాత్మనిభా న్కాంశ్చి ద్రాక్షసా న్విక్రమాన్వితాన్,
నిగ్రహార్థం కపే రాశు వ్యాదిదేశ దశాననః. 26

రావణుడు వెంటనే మంచి పరాక్రమము గలవారును దనతో సమానులు నగు రాక్షసవీరులను కోతిని బట్టి బంధించి తీసికొని రాగలందుల కాజ్ఞాపించెను.

ఏవం తేన దశాననేన నితరా మాజ్ఞాపితా స్తే ద్రుతమ్
పంచాశీతిసహస్ర రాక్షసవరా యోద్ధుం సకృన్నిర్గతాః,
కూటాద్యాయుధపాణయః కపివరం నిర్బంధితుం సత్వరా
స్స్వామిారిం త్వభిపేతు రగ్న్యభిముఖం భ్రాంత్యా పతంగా ఇవ. 27

ఇవ్విధముగా రావణునిచే నాజ్ఞాపింపబడిన యెనుబది యైదువేల రాక్షసవీరులు యుద్ధసన్నద్ధులై బయలుదేరి కూటముద్గరాద్యాయుధధారులై హనుమంతుని నిర్బంధించుటకై తొందరగా వచ్చి ఫల భ్రాంతిచేఁ బురుగులు దీపముల నెదుర్కొనినట్లు హనుమంతుని నెదుర్కొనిరి.

తోరణస్థో హనూమాంశ్చ లాంగూలం గిరిసన్నిభమ్,
భూమ్యా మావిధ్య తేజస్వీ ననాద చ మహాస్వనమ్. 28

తోరణములమీద (పురమునకు వెలుపలి యాలయ ద్వారమున) గూర్చొనియున్న హనుమంతుడు శరీరమును బెంచి యుంచిన హేతువుచే పర్వతమువలె నున్న తోకచుట్టను నేలకేసి కొట్టి యొక సింహనాదమును జేసెను.

హనూమాంస్తు మహాకాయో లంకాం శబ్దేన పూరయన్,
దృఢ మాస్ఫోటయామాస తేన శబ్దేన మారుతేః,
అంతరిక్షా త్పతంతిస్మ విహంగా బహవస్తదా. 29½

గొప్ప శరీరముగల యా హనుమంతుడు సింహనాదము చేయగా లంక యంతయు బొబ్బరిల్లినట్లయ్యెను. పిదప భుజాస్ఫాలనము చేయగా (బుజముమీద చరుచుకొనగా) నా చప్పుడుచే నాకాశమున సంచరించు పక్షులు గుండెలు బ్రద్దలై భూమిపైఁ బడెను.

పశ్చా చ్ఛేద మఘోషయ త్పవనజో జీయాత్తు రామప్రభు
స్సౌమిత్రి ర్జయతాచ్చ వానరవిభోరస్తు ధ్రువం వై జయః,
దాసోఽహం కిల రాఘవస్య హనుమాన్నామ్నా మరున్నందనో,
హంతా శత్రుచయస్య పఙ్క్తి వదనోఽప్యగ్రే మమస్యా త్తృణమ్. 30½

పిదప రక్కసులను జూచి హనుమంతు డీ విధముగ జాటించినట్లు కేకలు వేయచుండెను. రామచంద్ర ప్రభువునకు జయము గలుగుగాక. లక్ష్మణస్వామికి జయము గలుగుగాక, వానర ప్రభువగు సుగ్రీవునకు జయము గలుగుగాక. ఓ రక్కసులారా! నేనెవడ నని తలచితిరో చెప్పెదను వినుడు. కోసలదేశ ప్రభువయిన రామచంద్రమూర్తికి నేను దాసుడను, వాయుపుత్త్రుడను, హనుమంతుడను పేరుగలవాడను. మీవంటి శత్రువర్గమునకు నేను హంతకుడను. మీ ప్రభువైన రావణుడుకూడ నా కొక తృణముతో సమానుడు.

లంకా మిమా మర్దయిత్వా నమస్కృత్య చ జానకీమ్,
కార్యసిద్ధిం గతో యాయాం పశ్యతాం సర్వరక్షసామ్. 31½

ఓ రక్కసులారా! యీ లంకను ధ్వంసము చేసి సీతకు మ్రొక్కి కార్యసిద్ధిని సంపాదించుకొని రాక్షసు లందరు చూచుచుండగనే తిరిగి పోవుదును.

సంధ్యామేఘ మివ స్థితం పవనజం తత్సింహనాదం చ తే
సంవీక్ష్యాఽపి నిశమ్య రాక్షసవరా భీతా అపి స్వప్రభోః,
ఆజ్ఞోల్లంఘనభీతితోఽవిధివశాద్ధైర్యాన్వితా రాక్షసా
శ్శస్త్రాస్త్రాయుధధారిణః పవనజం చావారయ న్సర్వతః. 32½

ఈ ప్రకారము గర్జించుచుఁ బలుకుచున్న సంధ్యాకాల మేఘమువలె నున్న యా హనుమంతుని గొప్పరూపమును జూచి, వాని సింహనాదమును విని, భయమును బొందిన వారలైనను రాజాజ్ఞ నుల్లంఘించినచోఁబ్రాణదండనము గలుగునను భయముచే విధిలేక కొంత ధైర్యము తెచ్చుకొని శస్త్రాస్త్రములను జేతులయందు ధరించి యారక్కసు లందరును సాహసించి హనుమంతుని ముట్టడించిరి.

మరుత్సుత మథాజఘ్ను ర్బాణై రాశీవిషోపమైః,
గదాభిః పరిఘై శ్చాన్యై శ్శస్త్రాస్త్రై శ్చ నిశాచరాః. 33 ½

ఆ రక్కసు లందరు నొకే పర్యాయము సర్పతుల్యము లయిన బాణముల చేతను, గదలచేతను, పరిఘలచేతను హనుమంతునిఁ గొట్టిరి.

పశ్చా ద్వాయుసుతః క్రుద్ధో భీమరూపం సమాశ్రితః,
తత్ర స్థితస్య సౌధస్య స్తంభ ముత్పాట్య చాయసమ్.
తేన స్తంభేన రక్షాంసి తాడయిత్వా క్షణే పునః,
భిన్నాంగాని విభిన్నాంగా న్యకరో న్నిహతాని చ,
హతావశిష్టదనుజాః పలాయనపరాః స్థితాః. 34-35-36½

అనంతరము హనుమంతుడు కోపగించి భయంకరాకారము గలిగి యచ్చట నున్న యినుపస్తంభము నొకదానిని బెల్లగించి యా స్తంభముతో రక్కసుల నెల్ల నుగ్గునుగ్గుగాఁ జితుకగొట్టి ఛిన్నాంగులనుగా, ఛిన్నాంగులనుగా క్షణమాత్రములో వారి నెల్లఁ జేసివేయగా మిగిలినవారలు కొందరు ప్రాణరక్షణమునకై పరుగిడి పోవుచుండ వారలతో హనుమంతు డీ విధముగ బలికెను

భోభో రాత్రిచరా మదీయవచనం శ్రుణ్వంతు సర్వే పున
స్సుగ్రీవస్య వశే స్థితాః కపివరా నైకే బలిష్ఠాః పునః,
కేచి త్తేషు సహస్ర దిగ్గజబలాః కేచి తతోఽప్యుచ్ఛ్రితాః
కేచి ద్వాయుబలా శ్చ కేచన మదప్యాసు ర్విశిష్టా ధ్రువమ్. 37½

ఓ రక్కసులారా! నా మాట వినుడు నావంటివార లనేకులు మహా బలిష్ఠులగు వారలు సుగ్రీవునకు వశవర్తులై సీతాన్వేషణమునకై తిరుగుచున్నారు వారిలో, గొందరు వెయ్యియేనుగుల బలము గలవారలు, మఱికొందఱు అంతకంటె గొప్పబలము గలవారలు, కొందఱు వాయువుతో సమానమైన బలము గలవారలు, మఱికొందఱు నాకంటెను గొప్పవారలు గలరు

న లంకాపురీయం న యూయం దశాస్యో
ధ్రువం హ్యర్కసూనుర్భవే దంతకో వః,
య దిక్ష్వాకునాథేన వైరం నిబద్ధం
తత స్సర్వనాశో, భవే దల్పకాలే. 38½

ఇట్టి కపులను కోట్లకొలది వెంట బెట్టుకొని సుగ్రీవుడు వచ్చి మిమ్ముల నందరిని జంపును నిష్కారణముగ శ్రీరామచంద్రమూర్తితో బద్ధ వైరము మీరు పెట్టుకొన్నందున మీకు సర్వనాశము తప్పదు. ఇంక లంక కాని మీరుకాని రావణుడు కాని యుండ బోరు(మీకు ఋణానుబంధము తీరిపోయిన దని భావము.)

ఏవం తేన మహాత్మనా హనుమతా నిర్భీక ముక్తాస్తు తే
శీఘ్రం పఙ్క్తి ముఖాంతికం హ్యుపగతా శ్శేషా హతేభ్యోఽసురాః,
నత్వా సర్వా మవేదయ న్హనుమతో రూపం బలం విక్రమమ్
తద్వాచోఽసురనాశనం దశముఖం ప్రత్యానుపూర్వ్యేణ తమ్. 39½

ఇవ్విదముగా భయంకరాకరము గల హనుమంతుడు నిర్భయముగా చెప్పగా జావగా మిగిలిన యారక్కసులు పరుగు లిడుచు రావణుని యొద్దకేగి మ్రొక్కి సర్వమును దెలియఁబరచిరి హనుమంతుని భీకరమైన రూపమును గూర్చి వాని బలపరాక్రమముల గూర్చియు రక్కసు లందరి నాశనమును గూర్చియు సవిస్తరముగా రావణునకు విన్నవించిరి

పశ్చా చ్ఛోకభయాతివిస్మయగత శ్శ్రుత్వా కపే శ్చేష్టితమ్
పంక్త్యాస్యోఽపి తు జంబుమాలిన మరం యుద్ధాయ సందిష్టవాన్,
చండస్సోఽపి మహా న్ధనుర్ధరవర స్త్వారుహ్య శీఘ్రం రథమ్
కైశ్చి ద్రాత్రిచరై ర్యుతోఽతిబలిభి ర్యోద్ధుం సమాగాద్ద్రుతమ్ 40½

పిదప రావణుడు హనుమంతుని చేష్టలను విని దుఃఖము, భయము, ఆశ్చర్యముగూడ గలవాడై ప్రహస్తుని కుమారుడైన జంబుమాలియను రక్కసుని బిలిచి యుద్ధమునకు వెడలున ట్లాజ్ఞాపించెను ఆ జంబుమాలి చాల గొప్పవాడును చండశాసనుడును గొప్ప ధానుష్కుడునై యుండెను. అట్టి జంబుమాలి వెంటనే

రథారూఢుడై బలవంతు లయిన కొందఱు రక్కసులను గూడ వెంటబెట్టుకొని వెంటనే హనుమంతుడున్న స్థలమునకు వచ్చెను.

ఆగత్యాశు కపిం తు తోరణతలే తిష్ఠంత మన్వీక్ష్య తమ్
బాణైః పంచభి రాశు తస్య హృదయే వివ్యాధ రాత్రించరః,
క్రుద్ధో వాయుసుతోఽథ కాంచన శిలా ముత్పాట్య తాం
భ్రామయన్, తన్మూర్ధ్న్యాశు బలాధికోఽతిమహతీం చిక్షేపసోఽభ్రస్థితః 41½

ప్రహస్త పుత్రుడయిన జంబుమాలి తోరణప్రదేశమందున్న హనుమంతుని జూచి వెంటనే యైదుబాణములను నతని హృదయమునకుఁ దగులునట్లు వేయగా, నాశరాఘాతముచే హనుమంతుడు కోపించి సమీపములో నున్న యొక్క బండను బెకలించి యాకసమున కెగిరి యా శిలను గిరగిర ద్రిప్పి జంబుమాలిమీదఁ బడవేసెను.

తచ్ఛిలైకప్రహారేణ జంబుమాలీ హతోఽభవేత్
న శిరో న చ బాహూ నచ ధనుర్న రథోఽపి వా,
న జానునీ న చాశ్వాశ్చ నాదృశ్యం తేషవోఽపి వా
చూర్ణితాంగో జంబుమాలీ పపాత నిహతో భువి. 42-43

ఆ శిలాప్రహారముచే జంబుమాలి చిత్రవధ నొందెను. ఆ శిల జంబుమాలి మీద బడుటచే నతడు నుగ్గు నుగ్గయి పోవుటచే నిది తల, యివి చేతులు, ఇది విల్లు, ఇది రథము, ఇవి మోకాళ్ళు, ఇవి గుఱ్ఱములు, ఇవి బాణములు అని గుర్తింపలేకుండ నతడు వాని రథము గుఱ్ఱములు సారథికూడ నుగ్గునుగ్గయ్యెను.

హతశేషా న్మరుత్సూనుః స్తంభేనైవ నిహత్య తాన్,
జయత్యతిబలో రామ ఇతి ఘోషం చకార సః. 44½

జంబుమాలి యిట్లు హతుడు కాగా మిగిలిన వారిని తోరణస్తంభముచే హనుమంతుడు చావ చితుకగొట్టి రామచంద్ర ప్రభువునకు జై యను జయనాదములను సంతోషముతోఁ జేయుచుండెను.

ప్రహస్తపుత్రం నిహతం శ్రుత్వా రాత్రిచరాధిపః
సందిష్టవా న్మంత్రిసుతా న్యోధసంరక్తలోచనః. 45

ప్రహస్తపుత్రుడగు జంబుమాలికూడ మృతి నొందిన వార్తను రావణుడు విని కోపముచే కన్నుల నెఱ్ఱ చేసి మండిపడుచు వెంటనే యుద్ధమునకై యేడ్వురను మంత్రిపుత్త్రుల నాజ్ఞాపించెను.

ఏవం మంత్రిసుతా దశాస్యవిభునా సంచోదితా స్సత్వరం
చారుహ్యైవ రథా స్సువర్ణఖచితా న్స్వర్ణజాలాన్వితాన్,
హైమాన్యాదృశ చాపబాణసహితా న్నిర్గత్య లంకాపురా
త్తిష్ఠంతం పురితోరణే పవనజం ప్రత్యాగతా స్తే క్షణే. 46½

ఇవ్విధముగ మంత్రిపుత్త్రులు ఏడ్వురును రావణునిచే నాజ్ఞాపితులై సువర్ణధ్వజములతోడను బంగరువిల్లు బంగరు బాణములతోడను గూడియున్న సువర్ణరథముల నెక్కి పురములోపల నుండి బయలుదేరి యుద్ధము చేయ దోరణప్రదేశమునందున్న హనుమంతుని సమీపమున కొక క్షణములో వచ్చిరి.

సమేత్య బాణవృష్టిం తే వవర్షు ర్యుగపద్భృశమ్,
శరవృష్ట్యావృత స్సోఽపి స్థితో ఽద్రిరివవృషిభిః. 47½

ఆ యేడుగురు మంత్రి పుత్రులును వచ్చినవెంటనే యొక్క పర్యాయము దట్టమయిన శరవర్షమును గురిపించిరి. ఆ బాణవర్షముచే నావరింపబడిన హనుమంతుడు వర్షముచేఁ జుట్టుకొనబడిన పర్వతమువలె నొప్పుచుండెను.

పశ్చాత్తే విచర న్నభా ఽనిలసుతో రక్షస్సు కుర్వ న్భయం
బాఢం త్వభ్యహన త్తలేన దనుజా న్కాంశ్చి త్పదైః కాంశ్చన,
కాంశ్చి న్ముష్టిభి రేవ నష్టి మనయ త్కాంశ్చి న్నఖై ర్దారయన్
నూనం మారయతిస్మ కేచి దపతం స్త్రత్సింహనాదేన హా. 48-49

పిమ్మట హనుమంతుడు గగనమార్గమున సంచరించుచు రక్కసులమీదను వేగమును జేసి వారిపై కురికి వానరసింహమా యనునట్లు కొందఱిని జేతి దెబ్బలతోను, మఱికొందరిని బిడికిలి పోట్లతోను, కొందఱిని కాలి తన్నులతోను హతముచేసెను. ఇంతయే కాక మఱికొందరిని గోళ్ళతోఁ జీల్చి చెండాడెను. ఆ మంత్రి పుత్త్రులతో వచ్చిన సామాన్యరాక్షసులు హనుమంతుని సింహనాదములచేతనే గుండె లవిసి నేలమీదబడి మృతి నొందిరి.

నిహతా న్మంత్రిపుత్రాం స్తా న్నిశమ్య దనుజాధిపః
ధైర్య మాశ్రిత్య యూపాక్షం విరూపాక్షం చ దుర్ధరం,
ప్రఘసం భాసకర్ణం చ పంచసేనాపతీ న్పునః
సందిదేశ తదాజ్ఞప్తా నిర్గతా స్తేఽపి సత్వరమ్. 50-51½

ఇట్లు మంత్రిపుత్త్రు లేడ్వురును, వారి పరివారమును మృతి నొందినట్లు రావణుడు విని లోపల దుఃఖపడుచుండినను బయటికి ధైర్యము గలవానివలె నటించుచు వెంటనే యూపాక్షుడు, దుర్ధరుడు, ప్రఘనుడు, భాసకర్ణుడు అను పంచ సేనాపతులను యుద్ధముచేయ వెడల నాజ్ఞాపించగా వారలు యుద్ధసన్నద్ధులై బయలుదేరిరి

లక్ష రాక్షససైన్యేన పంచసేనాధిపా స్తదా,
అభిపేతు ర్హనూమంత మేకవారం క్రుధాన్వితాః,
తత స్తే యుగపచ్చ్వై శరవృష్టిం హనూమతి,
వవర్షు స్తచ్ఛరాఘాతా త్కుపితో ఽనిలనందనః.
ఆయసం స్తంభ మాదాయ ఖ ముత్ప్లుత్య చ సత్వరమ్,
భ్రామయిత్వా చ తం తేన తాడయిత్వా చ రాక్షసాన్.
పంచసేనాపతీ శ్చాపి నిష్పిష్టాంగాం శ్చకార సః. 52-55

పంచ సేనాదిపతులు లక్ష రాక్షస సైన్యముతో బయలుదేరి మహాకోపముతో నొక్క పర్యాయము హనుమంతుని నెదుర్కొని శరవర్షమును హనుమంతునిపై గురిపించుచుండ నా శరాఘాతముచే హనుమంతుడు కోపించి యచ్చట నున్న యొక యినుప స్తంబమును దీసికొని పై కెగిరి యా స్తంభమును గిరగిర ద్రిప్పుచు నా స్తంభముచే రాక్షసులను జావమోది పంచసేనాదిపతులను వారివెంట వచ్చిన రక్కసులను గూడ పిండిపిండిగ నుగ్గునుగ్గుగ చితుక గొట్టెను

కేచి ద్విభిన్న శిరసః కేచి ద్విచ్ఛిన్న బాహవః,
కేచి త్త్రభిన్న హృదయా శ్ఛిన్న పాదా శ్చ కేచన,
భిన్న హస్తో రవః కేచి న్నిపేతు రవనౌ తదా. 55-56

ఆ రాక్షసులలోఁ గొందఱు తల బ్రద్దలయిన వారలును, మఱికొందఱు చిన్నములైన బాహువులు గలవారును, కొందఱు గుండెలు బ్రద్దలయిన వారలును, కొందఱు కాళ్ళు విరిగిన వారలును, కొందఱు చేతులు తొడలు విరిగిన వారలునై భూమిపైఁ బడియుండిరి

హతావశిష్టా దనుజాః కేచి ద్రావణసన్నిధిమ్,
గత్వా నివేదయామాసుః పంచానాం రక్షసాం మృతిమ్,
పరివారమృతిం చాపి బాష్పపూర్ణవిలోచనాః. 57-58

ఇట్లు చావగా మిగిలిన రక్కసులు కొందఱు పరుగు లిడుచు రావణుని సమీపమున కేగి పంచసేనాపతుల మరణమును వారి పరివారము యొక్క మరణమునుగూడ, దుఃఖపడుచు రావణునకుఁ దెలియఁజేసిరి.

పంచసేనాధిపానాం చ మరణం తు నిశమ్య సః,
దుఃఖితో ఒక్షకుమారం తు సందిదేశా రాధిపః. 59

రావణుడు పంచసేనాపతుల మరణమును విని మిక్కిలి దుఃఖపడి తన పుత్త్రుడయిన అక్షకుమారుని యుద్ధమునకై యాజ్ఞాపించెను.

ససైన్యో నిర్గతో ఒక్షశ్చ రథ మారుహ్య సత్వరమ్,
అససాద క్షణేనైవ వాయుపుత్త్ర మరిందమమ్. 60

అక్షకుమారుడు రావణునిచే నాజ్ఞాపింపబడి వెంటనే కొంత రాక్షస సైన్యముగూడ వెంట రాగా రథారూఢుడై బయలుదేరి క్షణములో బరంతపుడయిన హనుమంతుని సమీపమునకు వచ్చెను.

నిరీక్ష్యాక్షకుమారం తం హనూమా న్హర్షసంయుతః,
సింహనాదం విధాయాథ స్తంభ ముద్ధృత్య సత్వరమ్.
భ్రామయిత్వాంతరిక్షస్థో దశాననసుతోపరి,
చిక్షేప తత్ప్రహారేణ కుమారో ఒక్షశ్చ సారథిః,
రథో మాయాశ్చ నిష్పిష్టా బభూవు ర్యుగపత్తదా. 61-62½

తన సమీపమునకు వచ్చుచున్న అక్షకుమారుని హనుమంతుడు చూచి యుప్పొంగి శరీరమును బెంచి సింహనాదమును జేసి పిదప నచ్చట నున్న తోరణస్తంభము నెత్తి గిరగిర త్రిప్పి యాకసము మీదనుండి యాస్తంభమును అక్షకుమారునిమీద విసరగా, ఆదెబ్బచే అక్షకుమారుడు, సారథి, రథము, గుఱ్ఱములుకూడ నుగ్గునుగ్గయ్యెను.

అక్షసైన్యే హనూమాంస్తు స్తంభే నైవ తు కాంశ్చన
నిహతా నకరో త్కాంశ్చి త్పలాయనపరాం స్తథా.
విధాయ భీకరాకారో జయనాద మథాకరోత్. 63-64

అక్షకుమారునితో వచ్చిన సైన్యములోఁ గొందరిని హనుమంతు డా స్తంభముచే చావగొట్టగా మఱికొందరు ప్రాణరక్షణమునకై పారిపోయిరి. ఇట్లు అక్షకుమారుడును వాని సైన్యముకూడ హతమయిన పిదప హనుమంతుడు సంతోషముతో జయనాదములను చేసెను.

తతో ఽ క్షతనయస్యాపి మరణం దనుజాధిపః,
నిశమ్య పతితో భూమ్యాం మూర్ఛితో ఽభూ త్క్షణం పునః.
పుత్రై రింద్రజిదాద్యై బహుధా ఽ ఽశ్వాసితో ఽ ప్యథో
దుఃఖసాగర మగ్నస్స న్స్వాత్మన్యేవ మచింతయత్. 65-66

పిమ్మట రావణుడు తన పుత్రుడయిన అక్షకుమారుడును వాని యనుచరులు గూడ మృతినొందిన వార్తను విని భూమిపై మూర్ఛితుడై క్షణకాలము పడియుండగా, ఇంద్రజిత్తు మొదలగు పుత్రులు వచ్చి యనేకవిధముల నోదార్చినను దుఃఖసముద్రములో మునిగి యున్న వాడై రావణుడు తన మనస్సులో నిటుల నాలోచించెను.

లోకత్రయవిజేతు ర్మే కేనచి ద్వానరేణ తు,
సంప్రాప్తో ఽయం పరిభవః పుత్రశోకా ద్విశిష్యతే.
ఇతి మారుతసూనోస్తు జాతం పరిభవమ్ నవమ్,
స్వపుత్రమరణం రక్షోనాశం చాశోకనాశనమ్.
స్మర న్ముహుర్ముహు శ్చాపి దుఃఖితో ఽపి దశాననః,
మాయావిమోహితః పశ్చా త్స్వయం మారుతసూనునా,
యోద్ధుం గంతు మనాశ్చాసీ ద్ధైర్య మాలంబ్య మానసే. 67-69½

ముల్లోకములను జయించిన నాకు ఈ చిన్న కోతి వలన సంప్రాప్తమైన యీ నూతనపరాభవమువలన గలిగిన దుఃఖము, అక్షకుమారుని మరణవార్తను వినుటవలన గలిగిన దుఃఖముకంటెను నెక్కుడు బాధించు చున్నది. ఇవ్విధముగ హనుమంతునివలనఁ దనకుఁ గలిగిన నూతనపరిభవమును, పుత్త్ర మరణమును, రాక్షసనాశనమును మాటిమాటికి స్మరించుచు దుఃఖపడుచు పిదప రావణుడు భగవన్మాయామోహితు డాయీ దుఃఖమునంతను మఱచి ధైర్యమూని తానే హనుమంతుని మీదికి యుద్ధమునకు బోవ దలంపు గలవాడయ్యెను.

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే సుందరకాండే అష్టమస్సర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్యరామాయణమున సుందరకాండమున ఎనిమిదవ సర్గము సమాప్తము.

****

నవమస్సర్గః - తొమ్మిదవ సర్గ

పశ్చా దింద్రజితం స్వపుత్ర మవద ద్రాత్రించరాధీశ్వరో
గచ్ఛేయం తనయాన్యదుష్కరతయా కార్యస్య యోద్ధుం త్వహమ్,
యత్రాసీత్సుతహా రిపుస్త మధునా హత్వాఽథవా వానరం
బద్ధ్వా వా ద్రుత మావ్రజేయ మితి తత్ప్రోక్తోఽవద త్తం చ సః 1

పిమ్మట రావణుడు తన పుత్రుడయిన యింద్రజిత్తుతో నిటులఁ బలికెను. పుత్రా! యితరుల కీహనుమంతుని జయించుట యనుకార్యము దుష్కర మైనందుననే నేనే యుద్ధము చేయుటకై పోవుదును. నేను వెళ్లి యక్షకుమారుని జంపిన యాధూర్తుని జంపి కాని లేక బంధించి తీసికొనివచ్చుట కాని చేసెదనని రావణుడు పలుకగా నింద్రజిత్తు రావణునితో నిటులఁ బలికెను.

తాత! త్వం శోక మీదృశి మయి త్వత్పుత్రకే సంస్థితే
కిన్త్వీదృగ్వచనం సుదుఃఖితమనా స్సంభాషసే త్వం పునః
మన్నామ్నైవ మదీయవిక్రమజయా వావేదయ త్యద్య తే
వాచాస్యా త్పునరుక్త మేవ కథనం మద్విక్రమే త్వాం పునః. 2

తండ్రీ! నీవు దుఃఖింపకుము. ఇట్టి వాడను నీ కుమారుడ నుండగా నెందులకై నీవు దుఃఖించుచు నిటులఁ బలుకుచుంటివి. నా నామమే నా బలపరాక్రమములను, నా విజయములను దెలియజేయుచుండ నేను వేరుగ నోటితో నా పరాక్రమ విషయమై చెప్పుట పునరుక్త మగును. (ఇంద్రజిత్తు అను నామము దేవేంద్రుని జయించుటచే వచ్చినది యని తెలియదగును.)

అద్యైవాహ మరం గతః కపివరం బద్ధ్వాఽఽనయేయం ధ్రువం
బ్రహ్మాస్త్రేణ తవాంతికం త్వితి పితు ర్ధైర్యం నిగద్యాఽఽశు సః,
ఆరుహ్యాతిరథో రథం తుబలిభి స్సంవేష్టితో రాక్షసై
స్సామీరే ర్నికటం యయౌ ద్రుతగతిః పంక్త్యానన స్యాత్మజః. 3

తండ్రీ! నేనిపుడే తొందరగఁబోయి యా కోతిని బ్రహ్మాస్త్రముచే బంధించి నీ యొద్దకు నిశ్చయముగఁ దీసికొని వచ్చెదను అని తండ్రికి ధైర్యవచనములను జెప్పి యతిరథుడగు నా యింద్రజిత్తు వెంటనే రథము నెక్కి బలవంతులగు రాక్షసులతో గూడి వేగముగ హనుమంతుని సమీపమునకు వచ్చెను.

పశ్చా ద్గర్జిత మాశరైః కృత మలం శ్రుత్వా సమీరాత్మజ
స్తత్రత్యం పరిగృహ్య తోరణమహా స్తంభం పున శ్చాయసమ్,
ఉత్ప్లుత్యాంబర మాశు తత్ర విచర న్నాసీ ద్భ్రమంతం తు ఖే
పశ్చాదింద్రజి దాశుగై స్సునిశితై ర్వివ్యాధ తం పావనిమ్. 4

హనుమంతుడు నా రాక్షసుల గర్జితములను విని యచ్చట నున్న యినుప తోరణస్తంభమును దీసికొని యాకసమున కెగిరి యచ్చట దిరుగుచుండ నతనిని జూచి యింద్రజిత్తు వెంటనే తీక్ష్ణము లయిన బాణములతో హనుమంతుని నీ విధముగ గొట్ట నారంభించెను.

విద్ధ్వాఽథో హనుమచ్చిర స్యతితరా మష్టాశుగై రింద్రజి
త్పశ్చాత్తద్ధృదయం తు షడ్భి రిషుభి స్తత్పాదయుగ్మం తథా,
ఏకేనాథ శరేణ వాల మపి చావిధ్యాశరేశాత్మజో
ఘోరం సింహనినాద మాచరితవా న్సామీరి రోషావహమ్. 5

పిదప నింద్రజిత్తు హనుమంతుని శిరస్సు మీద నెనిమిది బాణములచే గొట్టుటయే కాక వక్షఃస్థలమున నారుబాణములును, పాదముల యందు రెండుబాణములను, వాలముమీద నొక బాణమును గొట్టి హనుమంతునకు రోషము కలుగునటుల గొప్ప సింహనాదమును జేసెను.

పశ్చాత్క్రోధ ముపేయివా న్నిజకర స్తంభేన సాశ్వం రథమ్
తత్సూతం చ నిమేష ఏవ సకలం చాచూర్ణయ న్మారుతిః,
తత్రత్యం త్వథ భూరుహం పవనజ స్సూత్పాట్య తేనైవ తం
పఙ్క్త్యాస్యాత్మజ మాశు మేఘనినదం సంతాడ్య సోఽగర్జయత్. 6

పిమ్మట హనుమంతుడు రోషావేశము గలవాడై తన చేతిలో నున్న తోరణస్తంభము నెత్తి యింద్రజిత్తురథముమీద గొట్టగా నాదెబ్బ చేతనే గుఱ్ఱములు రథము సారథి కూడ రెప్పపాటులో తుత్తునియలయ్యెను. పిదప నచ్చట నున్న యొక చెట్టును హనుమంతుడు పెకలించి దానితో నింద్రజిత్తును గొట్టి గర్జించెను.

తద్వృక్షాహతిభిన్న గాత్రసహిత స్సంమూర్ఛిత స్తత్క్షణం
భూయోఽపి స్మృతిమాన్నహంప్రతి పంక్త్యాననస్యాత్మజః,
నిష్క్రాంతో వ్రజతిస్మ సేవకజనై ర్నీత స్తత స్త్వాత్మభూ
రాగత్యాహ మరుత్సుతం ప్రతి తదా సన్మానయ న్మారుతిమ్. 7

ఆ చెట్టుదెబ్బచే నలుగఁ గొట్టబడిన దేహము గలవాడై యింద్రజిత్తు క్షణకాలము, మూర్ఛిల్లి వెంటనే స్మృతి గలిగి యచ్చట నున్నచో ప్రాణసందేహముగూడ గలుగునని భయపడి సేవకులచే నతనిగృహమునకు తీసికొని పోబడుచుండెను. పిదప బ్రహ్మదేవుడు హనుమంతుని సమీపమునకు వచ్చి యతనిని గౌరవించుచు నిటుల బలికెను.

బ్రహ్మాస్త్రం మమ మానయాద్య మరుతస్సూనో దశాస్యాంతికం
గత్వా తేన దశాననేన తు భవాన్సంభాష్య పశ్చా ద్వ్రజ,
గత్వాఽహం భవదంతికంప్రతి పునర్యోద్ధుం దశాస్యాత్మజం
శీఘ్రం ప్రేషయితుం యతే ధ్రువ మహం మత్ప్రేరిత శ్చాప్రజేత్. 8

హనుమంతా! నీవు క్షణకాలము నా బ్రహ్మాస్త్రమును మన్నించి బ్రహ్మాస్త్రముచే బంధింపబడినట్లుండి రావణుని సమీపమున కేగి యతనితో సంభాషించి పిదప వెళ్లుము. నే నిపుడే యింద్రజిత్తును గలిసికొని యితనిని నీతోఁ దిరిగి యుద్ధము చేయుటకు శీఘ్రముగఁ బంపెదను. నాచేఁ బ్రేరితుడై యింద్రజిత్తు తిరిగి యుద్ధమునకు వచ్చును.

తత్ప్రయుక్తమదస్త్రేణ క్షణం బద్ధో యథా భవాన్,
స్థిత్వా చేంద్రజితా నీతో రావణస్యాంతికం వ్రజ. 9

ఆ యింద్రజిత్తుచేఁ బ్రయోగింపఁబడిన బ్రహ్మాస్త్రముచే నీవు బద్ధుడవైనట్లుండి యతనిచే రావణుని సమీపమునకుఁ దీసికొని పోబడి వెళ్లుము.

తేన సంభాష్య సంబోధ్య దశానన మలం భవాన్,
విజ్ఞాయ తన్మతం చాశు వ్రజతా ద్రామసన్నిధిమ్.
ఇత్యుక్త్వా విధి రప్యాశు గతో మధ్యపథే పునః,
సమే త్యేంద్రిజితా ప్రాహ సామపూర్వ మిదం వచః. 10-11

రావణునితో నీవు సంభాషించి యతనికి దర్మమును బోదించి యతని యాశయమును బాగుగఁ దెలిసికొని పిదప రాముని సమీపమున కేగుము అని బ్రహ్మ హనుమంతునితోఁ జెప్పి తొందరగ వెళ్లి మద్యమార్గముననే యింద్రజిత్తునుఁ గలిసికొని సామపూర్వకముగా నతనితో నిటులఁ బలికెను.

వత్సేంద్రజయిన స్తే౽ద్య విక్రమః క్వ గతో౽ భవత్
వానరా ద్భయ మాపన్నో భవా న్వ్రజతి వా గృహమ్.
గత్వా పున ర్మదస్త్రేణ బధ్వా తం వానరం పునః
నీత్వాంతికం పితు స్సద్య స్తస్య తోషం సమాచర. 12-13

వత్సా! మేఘనాథా, నీ పరాక్రమ మంతయు నేగంగలో గలిసి పోయినది? వానరునకు భయపడి యింటికిఁ బోవుచుంటివా? ఛీ నీ కిది తగదు. నీవు తిరిగి వెళ్ళి నా బ్రహ్మాస్త్రమును బ్రయోగించి యా కోతిని బంధించి నీ తండ్రి యొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి యతనికి సంతసమును గలుగజేయుము.

ఇత్యాత్మభూ నిగదితో మేఘనాదో౽తిలజ్జితః,
ఆత్మానం తు వినింద్యా౽శు యయౌ పవనజం పునః. 14

ఇవ్విధముగ బ్రహ్మ చెప్పగా నింద్రజిత్తు లజ్జపడి తాను చేసిన పని బాగుగ లేదని తనను దానే నిందించుకొని తిరిగి బ్రహ్మ చెప్పిన విధముగ హనుమంతునిమీదకు యుద్ధమునకు వెళ్ళెను.

గత్వైవ మింద్రజి త్తస్మి న్బ్రహ్మాస్త్రం తు ప్రయుక్తవాన్,
విధే ర్వచన మాశ్రిత్య సత్కృత్యాస్త్రం చ మారుతిః.
తేన బద్ధో౽భవ త్సద్యో విముక్తో౽భూ చ్చ మారుతిః,
రామనామ స్మర న్సద్య స్సంసారస్యాపి బంధనాత్.
విముక్తో భవితా రామభ క్తభూతస్య మారుతేః,
బ్రహ్మాస్త్రబంధనిర్మోకే కిమాశ్చర్యం భవిష్యతి. 15-16-17

ఇంద్రజిత్తు వెళ్ళి బ్రహ్మాస్త్రమును హనుమంతుని మీదికి బ్రయోగింపగా బ్రహ్మ చెప్పినట్లు బ్రహ్మాస్త్రమును హనుమంతుడు మన్నించి యా బ్రహ్మాస్త్రముచే క్షణకాలము బద్ధుడై వెంటనే బంధవిముక్తుడు నయ్యెను. లోకములో రామనామము స్మరించువారలు సంసారబంధమునుండియే విముక్తు లగుచుండగా, సాక్షాద్రామభక్తుండగు హనుమంతుడు బ్రహ్మాస్త్రబంధమునుండి విముక్తు డగుటలో నాశ్చర్యమేమి యుండునని తెలియదగును.

బ్రహ్మాస్త్రబంధముక్తో ఽపి హనుమా న్బద్ధవ త్స్థితః,
తదా కపిం సమానీయ మేఘనాదో జయధ్వనిమ్,
ప్రకుర్వన్నాశు తాతస్య సమీపం సముపేయివాన్. 18 ½

ఇట్లు హనుమంతుడు బ్రహ్మాస్త్రబంధమునుండి విముక్తుడైనను బద్ధుడైన వానివలె నుండెను. అప్పుడు హనుమంతుని నింద్రజిత్తు తీసికొని బయలుదేరి జయజయధ్వనులను జేయుచుఁ దండ్రియగు రావణుని సమీపమునకు బోయెను.

సంసద్యాఽఽశరసేవితం దశముఖం సింహాసనేఽధోముఖైః
పశ్చా న్నారదవాచయోర్ధ్వముఖతాం సంప్రాపితై స్త్వరమ్,
*సూర్యాద్యై ర్నవభి ర్గ్ర హై స్తు నితరాం సోపానవత్యా స్థితం
సంవీక్ష్యాఽఽశరనాయకం పవనజః క్రుద్ధోఽపి శాంతింగతః. 19

పూర్వము తనచే సింహాసనమునకు మెట్లుగ నధోముఖులుగ స్థాపించబడి పిదప నారదవచనముచే నధోముఖులుగ జేయబడిన* సూర్యాది నవగ్రహములను సోపానములుగా గలిగిన రత్నసింహాసమున గూర్చుండి రాక్షసులచే సేవింపబడుచున్న రావణుని హనుమంతుడు సభాస్థలమునఁ జూచి యాగ్రహము గలవాడైనను కార్యావసరమును బట్టి కొంత శాంతి నొందెను.

---

* సూర్యాద్యైర్నవభిర్గ్రహై రితి :

పురాకదాచన దశాననో నవగ్రహ పీడాభయేన నవగ్రహా నాత్మసింహాసనే సోపానభూతా నధోముఖా న్సంస్థాపితవాన్. తత ఏకదా దేవముని ర్నారద స్సమేత్య దశానన సింహాసనస్య సోపానతయా స్థాపితా నధోముఖా న్నవగ్రహానవేక్ష్య తేషా మర్యమాదీనాం దుర్దశాం విచింత్య చ సానుతాపో దశాననస్య పరాభూతి మాచరితుకామ స్త మేవ మవోచత్ - దశానన! సర్వలోకపీడాకృతా మేతేషాం నవగ్రహాణాం పరాభూతికరణం మమాపి తోషావహ మేవ. కింతు భవత్కృతపాదమర్దనరూప మాత్మపరిభవ మాత్మదృష్ట్యా నిరీక్షితు మనవకాశతయా గ్రహాణా మధో ముఖత్వేన స్థాపనం నహి సమీచీనతయా సందృశ్యతే. తతోఽధునా భవత్కృత పరిభవం స్వయం నిరీక్షితు మూర్ధ్వముఖాన్కరోతు ఖేటాన్భవాన్ తదా మమాప్యతీవ భవే దామోద ఇతి దేవర్షిణా నిగదితో దశాననో మందగ్రహదృష్టిపాత స్యాత్మ న్యశుభతా మవిజానం స్తథే త్యురరీకృత్య నారదోక్తి మనుసృత్య ఖేటాంస్తా నూర్ధ్వముఖాంశ్చకార. శనే ర్దృష్టిపాతేనైవ దశాననస్య సీతాపహరణబుద్ధి రాత్మవైనాశికీసమజనీతికథాత్రానుసంధేయా.

*సూర్యాది నవగ్రహములు :- పూర్వమొకప్పుడు రావణుడు సూర్యాది నవగ్రహములచేఁ దన కెప్పుడైనను బీడలు గలగునేమో యను భయముచే గ్రహముల నధో ముఖులనుగాఁ దన సింహాసనమునకు సోపానములనుగా స్థాపించెను. పిదప నారదు డొకప్పుడు లంక కేతెంచి రావణసింహాసనమునకు మెట్లుగా స్థాపించబడియున్న నవగ్రహములను జూచి సూర్యాదినవగ్రహముల దురవస్థకుఁ గొంత జాలినొంది రావణునకు పరాభవమును జేయదలచి రావణునితో నిటలఁ బలికెను. రావణా!

పశ్చా ద్ధీరతయా పురస్స్థిత మలం తేజోనిధిం నిర్భయమ్
పింగాక్షం పవనాత్మజం దశముఖ స్సంవీక్ష్య కోపాన్వితః,
పశ్చా చ్ఛంకితమానస స్స్వహృదయే దధ్యౌ తదైవం త్వహం
*శప్తో యేన పురా స ఏష భగవాన్నందీ న కిన్నవాగతః. 20½

పిదప ధైర్యముతోఁ దన పురోభాగమునందున్న వాడును, తేజస్వియును, నిర్భయుండును, పచ్చనినేత్రములు గలవాడును అగు హనుమంతుని రావణుడు చూచి యాగ్రహము గలవాడై పిదప మనస్సులో సందియము గలిగి మనమునం దిటుల నాలోచింపదొడగెను. (ఏమన) పూర్వము *నే నే నందీశునిచే శపింపబడితినో ఆ నందీశ్వరుడే యీ వానరరూపముతో నిటుల వచ్చియుండలేదు కదా!

సర్వలోకములను బీడించుచున్న యీ నవగ్రహములకుఁ దగిన పరాభవము నీవు చేయుట నాకును సంతసమే కాని నీవు కాళ్ళతో ద్రొక్కుటరూప మగు నీవు వారలకు జేయు పరాభవమును వారలు తమ కనులతో జూడ నవకాశము లేకుండగ నధోముఖులనుగా జేయుట మాత్రము నా కంతగ బాగుగ దోచుటలేదు. కావున నిపుడైనను గ్రహముల నూర్ధ్వముఖులనుగా జేయుము. అప్పుడు నాకు మిక్కిలి యామోదముగా నుండునని నారదుడు చెప్పగా, సూర్యాది నవగ్రహములలో శనిదృష్టి తనయందు బడుట తన కశుభమని రావణుడు తెలిసికొనలేక నారదుడు చెప్పినట్టంగీకరించి సింహాసనమునకు సోపానములుగా నున్న గ్రహములను ఊర్ధ్వముఖులనుగా జేసెను. అట్లు చేయుటచే శనిదృష్టి రావణునకు దగిలినందుననే యాత్మ వినాశకమయిన సీతాపహరణబుద్ధి రావణున కుదయించుటయు సీత నపహరించుటయు జరిగెనను కథ యిచట ననుసంధేయము.

*శప్తో యేన పురేతి : అత్రేయం పౌరాణికీ గాథానుసంధేయా--పురా కదాచన దశాననో దేవలోకా త్పుష్పక మారూఢ స్సమాగచ్ఛతిస్మ-తత్పుష్పకే చ కైలాసాచల ప్రాంతే త్వచలతి సతి తత్కారణం కిమితి తేన విచారితే, తత్ర తపస్యత శ్శంకర స్యోపరి స్వీయపుష్పకగమన మసహమానేన నందినా తదిద మవిచలిత మకారీతి విజాన న్దశముఖ స్త మేవం శశాప, యతో మదీయ మిదం పుష్పక మచలితం భవా నకరో త్తత స్త్వం కప్యాఖ్యో భవేతి. తతో నంద్యపి తస్మై ప్రతిశాప మేవ మదాత్--వానరేణ మయాసహితః కశ్చన నర స్త్వాం సమూలం నాశయ త్వితి.

*నే నే నందీశ్వరునిచే శపింపబడితినో - ఇచ్చట నీ పౌరాణిక గాథ యనుసంధేయ మయియున్నది.

పూర్వమొకప్పుడు రావణుడు దేవలోకమునుండి పుష్పకవిమానము నెక్కి వచ్చుచుండెను. ఆ విమానము కైలాసపర్వతము మీదుగా వచ్చుచుండగా నచ్చటకు వచ్చునరికి కదలకపోగా కదలకపోయిన కారణమేమి యని రావణుడు విచారింపగా ఆ పర్వతముమీదఁ దపము చేయుచున్న శంకరుని పై భాగమునుండి యా విమానము వెళ్ళుటకు సహింపక నందీశ్వరుడు తన తపోమహిమచే విమానమును గదలకుండగజేసెనని రావణుడు తెలిసికొని తన విమానమును గదలకుండ జేసెనుగాన నందీశ్వరుని వానరముఖునిగా శపింపగా, వానర రూపమును ధరించిన నాతోగూడిన యొకనరుడు నిన్ను సమూలముగా నశింపజేయునుగాక యని నందీశ్వరుడును రావణునకు ప్రతిశాపము నిచ్చెనను కథ యిచ్చట ననుసంధానము జేయదగినది.

పశ్చాత్త్రాహ మరుత్సుతం దశముఖః కిం ను త్వయా మే వనం
ధ్వస్తం ప్రేషితవా న్భవంత మధునా కోను ధ్రువం మే వద
కిం చ త్వం తు కిమర్థ మాశరచయం వాఽ నాశయ స్త్వం పురీ
మే తా మాగమనే ప్రయోజన మపి స్యాత్కిం రణే కిం ఫలమ్. 21½

పిదప రావణుడు హనుమంతుని గూర్చి యిటులఁ బలికెను. ఓ వానరా! నా యుద్యానవనము నేల నశింపజేసితివి? నిన్ను బంపినవాడెవడు? నీ వెందులకై యీ రక్కసులను నశింపజేసితివి? నీ వీ పురమునకు వచ్చిన కారణమేమి? రక్కసులతో యుద్ధము చేయుట వలన నీకుఁ బ్రయోజనమేమి?

నో కార్యం భవతాఽద్య మద్భయ మలం శాఖామృగ! త్వాం పునః,
కింను ప్రేషితవా న్మరుత్పతి రభూ దాహో స్విదన్యోఽథవా,
నోచే ద్వైశ్రవణస్య దౌత్య మధునా స్వీకృత వాఽఽగాద్భవాన్,
తత్త్వం చే ద్గదితం త్వయా యది భవాన్ముక్తో భవే ద్వానర! 22½

ఓ శాఖామృగమా! నీవు భయపడవలదు. నిన్నీ రాక్షసనగరమున కింద్రు డేమైనను బంపెనా? లేక యితరు డెవ్వడైనను బంపెనా? లేక కుబేరు డే మైనను బంపెనా? నీవు యథార్థము చెప్పితివా నిన్ను వదలి పెట్టుదుము.

కాపేయం న భవత్యద స్తవ పున స్తేజస్తు రూపం తు తే
కాపేయం పరిదృశ్యతేఽనృతవచోఽ నుక్త్వా యథార్థం వద,
నోచే ద్దుర్లభ మేవ జీవిత మలం స్యాత్తే పునస్త్వం పురీం
లంకా మద్య సమాగతోఽసి నితరా ముద్దిశ్య యత్తద్వద. 23½

నీ వాకారము చేతను వానరుడవేకాని వాస్తవమున గావు. నీ యసమానమైన యీతేజస్సు, పరాక్రమము సామాన్యమయిన కోతియందుండవు. కాన నీవు మాఱువేషముతో వచ్చినట్లు తెలియు చున్నది కావున నన్ృతము చెప్పకుండగ నీవు నిజము చెప్పుము. అసత్యము చెప్పితివేని నీ కిక జీవితము దుర్లభము. (అనగా చచ్చెదవు) కావున నీ వీ పురమును బ్రవేశించిన కారణము చెప్పుము (అని రావణు డడిగెను)

ఇత్యుక్తః పవనాత్మజో దశముఖం ప్రాహాథ వాక్యం త్విదం
నాహం వైశ్రవణేన వా మఘవతా శ్రీదేన వా ప్రేషితః,
మజాతే ర్భవతి స్వభావగుణ ఏవాయం ధ్రువం కించ తే
రక్షోఽధీశితు రస్యదుర్లభ మిదం స్యాన్మే కథం దర్శనమ్. 24½

ఇట్లు ప్రశ్నింపగా హనుమంతుడు రావణునితో నిటులఁ బలికెను. ఓ రాక్షసరాజా! కుబేరుడు కాని, యింద్రుడుకాని, విష్ణువు కాని పంపగా నేను రాలేదు. నే నే యాకారమున గానవచ్చుచుంటినో, యా జాతికి చేరిన వానరుడను. నా వానరజాతికి స్వభావగుణమే చపలత్వము, వనమును నేను నాశనమే చేయకపోయినచో నితరులకు దుర్లభమయిన రాక్షసరాజ వగు నీదు దర్శనము నా కెట్లు సంభవించునో యాలోచింపుము. నీ దర్శనమునకై యశోకవనమును బాడుచేసితివి. (రాజవగు నిన్ను జూడగోరి బ్రహ్మాస్త్రమునకు బద్ధుడనైతినని భావము తెలియదగినది.)

పశ్చాదేవ మువాచ పంక్తి వదనః కృత్వాతిగర్వ్యం భవా
న్కర్మాత్యంతసుధైర్యయు జ్మమ పుర స్తిష్ఠ త్యహో వానర,
మన్నా మాపి పురా త్వయా న హి కదాప్యశ్రావి కిన్నో కపే
దేవాబిభ్యతి వీక్షితుం చ నితరాం యం సోఽహ మేవ ధ్రువమ్. 25½

ఆ మాటలు విని రావణుడు తిరిగి హనుమంతునితో నిటులఁ బలికెను. ఓరీ! నింద్యమైనపని జేసికూడ నతి ధైర్యముతోఁ గూర్చుంటివి? ఆశ్చర్యముగా నున్నది. ఓరీ! నా పేరు నీ వెప్పుడును వినియుండలేదా? ఎవనినిఁ జూచుటకు దేవతలుకూడ భయపడెదరో, అతనిని నే నే యని తెలిసికొనుము.

పశ్చాదేవ మువాచ పంక్తివదన స్త్వం రే భవా న్కోన్వితి
పృష్టః ప్రాహ దశాననం పవనజ స్త్వత్పుత్రహంతా త్వహమ్,
కిం చాహం భవదీయసోదరఖరత్రిశీర్షి కాద్యాశరా
హంతు ర్లోకధనుర్గురో రఘుపతే ర్దూతో ధ్రువం మారుతిః. 26½

ఇట్లు పలికిన పిదప రావణుడు హనుమంతునితో నీ క్రింది విధముగఁ బలికెను. ఓరీ! నీ వెవ్వడవో నిజము చెప్పుమన హనుమంతు డిట్లు సమాధానము చెప్పెను. ఓరీ! నిజము చెప్పెదను వినుము. నే నెవ్వడ నంటే నీ కొడుకును జంపినవాడను. ఇదియునుంగాక నీ సోదరులగు ఖరదూషణ త్రిశిరసులు మొదలగువారిని జంపినవాడును. ధనుర్విద్యలో గురువునగు శ్రీరామచంద్రుని దూతను. వాయుపుత్రుడను.

కించేదం శ్రుణు భో దశానన! విభో స్సూర్యాత్మజస్య ధ్రువం
సందేశా దహ మాగతోఽస్మి రవిజస్తే భ్రాతృతుల్యో హి సః,
తస్మా త్త్వాం కుశలం హ్యువాచ దనుజాధీశాధునా తద్వ చ
శ్రోతవ్యం భవతాధిధర్మసహితం మద్వక్ష్యమాణం హితమ్. 27½

ఇంకను జెప్పెదను వినుము. వానర రాజయిన సుగ్రీవుని యాజ్ఞానుసార మిటకు వచ్చిన వాడను. ఆ సుగ్రీవుడు నీకు సోదరప్రాయుడు కావున నతడు నీకుశల మడిగితినని చెప్పుమనెను, ఆయన నీహితమును గోరి నీతో జెప్పవలసినదిగా జెప్పిన ధర్మవచనములనే నేను జెప్పెదను. బాగుగ వినుము.

రామ స్తాతవచోఽనుసృత్య గహనం సీతానుజాభ్యాం యుతో
ధర్మాత్మా సమవాప్తవా జ్జనకజా నష్టా వనే తాం పునః,
పశ్చా ల్లక్ష్మణసంయుతో రఘుపతి స్సంమార్గమాణః క్రమా
త్సంప్రాప్యాచల మృశ్యమూక మకరో త్సుగ్రీవసఖ్యం తతః. 28½

దశరథుడను రాజు పూర్వమొక డుండెను. ఆయనకు జ్యేష్ఠపుత్రుడును ధర్మాత్ముడు నగు రామచంద్రమూర్తి పితృవాక్యమును పరిపాలించుటకై తండ్రి యాజ్ఞప్రకారము భార్యయయిన సీతతోడను, తమ్ముడయిన లక్ష్మణునితోడను గూడి దండకవనమునం దుండెను. ఇట్లుండ నా యడవిలో సీత గానరాకపోయెను. పిదప రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణసమేతుడై యామెను వెదకుచు గ్రమముగ ఋశ్యమూక పర్వతము చేరి యచ్చట సుగ్రీవునితో మైత్రినిఁ జేసికొనెను.

సీతాయాః పరిమార్గణం రవిసుత స్తస్మై ప్రతిజ్ఞాతవాన్
శ్రీరామోఽపి తథేంద్రపుత్రహననం తస్మై ప్రతిజ్ఞాతవాన్,
పశ్చాదింద్ర సుతం తు రాఘవవిభు స్స్వేష్వేషుణా లీలయా
సంఖ్యే మారితవా నితి ధ్రువ మితః పూర్వం త్వయాఽపి శ్రుతమ్. 29½

పిదప సుగ్రీవుడు సీతను వెదకించెదనని రామచంద్రమూర్తితో ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగఁ జెప్పెను. రామచంద్రమూర్తియును వాలిని జంపి వానరరాజ్యమున సుగ్రీవుని నభిషిక్తుని జేయుదునని ప్రతినజేసెను. పిదప రామచంద్రమూర్తి వాలిని నొక్కకోలచే నవలీలగఁ జంపివేసెనను సంగతిని నీవుకూడ నింతకుఁబూర్వము వినియే యుందువు. (ఇచ్చట వాలిని జంపిన కథ చెప్పుటచే వాలిని జంపిన నిన్ను జంపుట రామునకు సులభమని తెలియజేయుట కని తెలియదగును).

పశ్చాత్సూర్యసుతోఽపి రామదయితా మన్వేష్టు మన్యాదృశా
న్దిక్షు ప్రేషయతిస్మ వానరవరాం స్తత్ప్రేషితా వానరాః,
మార్గం తే బహుకోటిశోఽవనిసుతాం భూమ్యాం తథా చాంబరే
సీతాయై శతయోజనాంబుధి మహం తీర్త్వా సమాగా మిహ. 30½

పిదప సుగ్రీవుడు సీతాన్వేషణమునకై యనేకులగు వానరవీరులను బంపెను అట్లు సుగ్రీవునిచేఁ బంపబడిన వానరవీరులు కోట్లకొలది బయలుదేరి భూమిపై, యాకాశమునందు గూడ సీతను వెదకుచున్నారు. నేను గూడ వానరులతోపాటు సీతాన్వేషణమునకై బయలుదేరి శతయోజన పరిమితమగు సముద్రమును దాటి యిచటకు వచ్చితిని.

దృష్టా తే నిలయే మయా భ్రమికృతా భూమ్యాత్మజాతా భవాన్
ధర్మాధర్మవిచక్షణోఽపి మహిజాం సంరోద్ధు మస్మి న్పురే,
నార్హ త్యేవ విరుద్ధకర్మణి కదా మూలంకషే బుద్ధిమా
న్నో సజ్జేత భవాదృశో రఘుపతే రగ్రే భవాన్కిదృశః. 31½

ఇచ్చట సీతను నేను వెదకుచు దిరుగుచుండ నీ గృహముననే యామెను జూడగలిగితిని. నీవు ధర్మాధర్మములను బాగుగ దెలిసిన వాడవయి యుండియు నీ విటుల సీత నిచ్చట నిట్లు నిరోధించుట బాగుండదు. సర్వనాశనము చేయు పనియందు నీవంటి బుద్ధిమంతు డెవ్వడును సంసక్తుడు కాడు. బాగుగ విచారించినచో రామునిముందు నీ వెంతవాడవు?

స్థాతుం నాపి సురాసురాశ్చ మిళితా శ్రీరామబాణాగ్రత
శ్శక్తాః కిం చ జగత్త్రయే రఘుపతేః కృత్వా వ్యళీకం పునః,
సౌఖ్యం ప్రాప్స్యతి కోను తే శుభకరం వాక్యం త్వ మంగీకురు
శ్రీరామస్య సమర్ప్యతాం చ మహిజా శీఘ్రం త్వయా రావణ! 32½

రావణా! దేవదానవు లందరును గలిసికూడ రాముని బాణములముందు నుండ శక్తులు కారు. రామునకుఁ గీడు చేసి సుఖమును బొందువాడు ముల్లోకములలోను లేడనుట నిక్కము. నీకు మేలు గలుగజేయు నా మాటల నంగీకరించి శ్రీరామచంద్రమూర్తికి సీతను నీవు శీఘ్రముగ సమర్పింపుము.

దృష్టా హ్యద్య మహీసుతాఽశరపతే యత్కర్మశేషం స్థితం
రామాయత్త మితఃపరం న భవితాక్షేమ స్తు నూనం తవ,
మద్వశ్యాం జనకాత్మజాం కథ మిమాం రామో గృహీత్వా వ్రజే
దిత్యాలోచన మాశు సంత్యజ హృది త్వం కారణం వచ్మ్యహమ్. 33½

రావణా! సీత యెందుండునది నేను దెలిసికొంటిని. మిగిలిన కార్యము రామచంద్రమూర్తియే చక్కబెట్టును. ఆపని నాది కాదు. కాని నీకుమాత్ర మిక క్షేమము గలుగదు. నిశ్చయము. సీత నాయధీనములో నున్నదిగదా! రాముడెట్టి లంకకు వచ్చి తీసికొని పోగలడని దురాలోచనమును వదలిపెట్టుము. నేను గారణమును జెప్పెదను వినుము.

నో వేత్సి త్వ మియం న భూమితనయా పంచాననా పన్నగీ,
నాప్యేషా భవతా ధ్రువం జరయితుం శక్యా విషాన్నం యథా,
నో న్యాయ్యం తపసఃఫలం జరయితుం చీర్ణం త్వయా రావణ!
త్వం తావత్పరిచింత్య సత్పథరతో భూయా స్సదేతః పరమ్. 34½

రావణా! నిన్ను జంపుటకు రాముడుకూడ నవసరము లేదు. ఆ సంగతి నీకుఁ దెలియదు. ఈమె సీతయని, సామాన్య స్త్రీయని తలంచుచుంటివి. కాని నిజముగ నీమె నిన్ను జంపుటకై పగపట్టి వచ్చిన యైదు తలలు గల యాడు త్రాచుపామని తెలిసికొనుము. కడుపులో విషాన్నమును జీర్ణము చేసికొనలేనట్లు నీమెను జీర్ణము చేసికొనలేవు. (అనగా విషాన్నము చంపునట్లు నిన్నీమె చంపునని భావము) కాన నీవు బాగుగ నాలోచించి యిటుపిమ్మటనైనను సన్మార్గమునఁ బ్రవర్తింపుము.

పూర్వం నిర్జరపన్నగాశరముఖా వధ్యత్వరూపం వరం,
లోకేశా ద్గతవానసీతి విదితం పంక్త్యాననాథాపి తే.
నూనం హ్యస్తి భయం నరాచ్చ భవతో భీర్వాస్తి కిం వానరా,
త్తస్మాత్సూర్యసుతాత్కథం హ్యసుపరిత్రాణం కరిష్యస్యహో. 35½

నీవు దేవతలచేతను, నాగులచేతను, రాక్షసులు మొదలగువారిచేతను జావకుండగ వరమును బ్రహ్మవలన బొందితి వను విషయము నాకు దెలియును. కాని నరులవలన వానరులవలన జావులేకుండ వరమును బొందని కారణమున నరునివలనను, వానరునివలనను మరణ భయము నీకున్నది. కాన వానరుడగు సుగ్రీవుని వలన బ్రాణరక్షణము నీ కెట్లు కలుగునో యాలోచించుకొనుము.

*ధర్మాధర్మ ఫలద్వయస్య యుగప ద్రోగాధిరాజ్యాదివ
త్సంభూయానుభవో కదాఽపి న భవే ల్లోకే దశాస్య ధ్రువమ్,
కించాధర్మవినాశనశ్చ న భవే ద్ధర్మోఽపి యద్వా మహ
త్తుల్యన్యాయతయాఽప్యధర్మకరణం త్వాం నాశయే ద్రావణ! 36½

ఐశ్వర్యమును, రోగము పరస్పరవిరుద్ధములు గావు గాన నేకకాలమున ననుభవమునకు వచ్చినట్లు నీవు చేసిన పుణ్యాపాపములు ఏక కాలమున అనుభవమునకు రానేరవు. *పుణ్యాపాపములు ఒకటితర్వాత నొకటి యనుభవమునకు వచ్చును. నేను జేసిన పుణ్యమే పాపమును నశింపజేయు ననుటకు వీలులేదు. ధర్మము అధర్మఫలమును జెఱుపదు. అనగా పూర్వము చేసిన పుణ్యము, పూర్వము చేసిన యధర్మమును నశింపజేయును గాని యిప్పుడు చేసిన పాపమును నశింపజేయలేదు. పుణ్యఫలము ననుభవించితివి. పాపఫలము తుల్యన్యాయముచే నిన్ను నాశనము చేయకమానదు.

---

*ధర్మాధర్మేతి-అత్రేదం వేద్యమ్. మహతా పూర్వసంచితే నైవ ధర్మేణ మమ త్రాణం భవిష్యతీతి రావణప్రశ్న మాశంక్యైవం వికల్ప్యతే. నను రోగ రాజ్యాదివ ద్ధర్మాధర్మఫలయో స్సంభూయానుభవసిద్దే రాత్మ త్రాణసిద్ధిః, ఉతాధర్మబాధే ధర్మఫలానుభవ శ్చేతి ద్వేధా వికల్ప్య ఆద్యస్యాసంభవ మాహ సంభూయానుభవో స భవేదితి. అయ మాశయః, ధర్మస్య ఫలవినాశ్యత్వాత్ ధర్మఫల మధర్మఫలేన సహ భోగ్యం న భవతి. కుతః? తీవ్రతపః పరదారాపహరణం భవదీయ ధర్మాధర్మఫలయో ర్వధ్యత్వావధ్యత్వయో ర్జీవనతదభావయో స్సహావస్థాన విరోధాత్ రోగ రాజ్యాదివ త్సంభూయానుభవో న సంభవతీతి భావః. ద్వితీయం దూషయతి ధర్మో నాధర్మ నాశన ఇతి. అధర్మబాధేన ధర్మపలానుభవో న ఘటత ఇతిభావః. అయ మాశయః పూర్వకృతో ధర్మః ఇదానీంకృతాధర్మనాశనో న భవతి, అధర్మోఽపి ధర్మనాశన శ్చ న భవతి, ధర్మా ధర్మావుభవా ప్యను భవేనై వ వినాశ్యా వితి భావః. తుల్యన్యాయతయేతి - నను యేభ్యోఽవధ్యత్వం న ప్రార్థితం తేభ్యోపి పూర్వోపార్జితసుకృత సంచయ ఏవ రక్షిష్యతీ త్యాశంక్య ఏవం చే త్తుల్యన్యాయ తయా త్వత్కృతో ఽదర్మనిచయోఽపి త్వాం నాశయిష్యతీతి భావః

* పుణ్యాపాపములు : నేను జేసిన సుకృతమే నన్ను రక్షించునని రావణుడు ప్రశ్నించునేమో యని ముందుగనే యీ విధముగ వికల్పింప బడుచున్నది (1) రావణా! ఐశ్వర్యము రోగము ఏకకాలమున ననుభవమునకు వచ్చినట్లు ధర్మాదర్మఫలములు రెండును ఏకకాలమునం దనుభవములోనికి వచ్చును కాన నాకు రక్షణ మున్నదనియా, (2) లేక పుణ్యము పాపమును బాధించును కాన నాకెప్పుడును పుణ్య ఫలమే యనుభవమునకు వచ్చునుగాని పాపఫలము అనుభవములోకి రానేరాదు గాన నాప్రాణరక్షణమునకు భంగము లేదనియా? అని రెండుగ వికల్పించి మొదటిదానికి సమాధానముగ పుణ్యాపాప ఫలములు రెండును ఏక కాలమునం దనుభవములోకి రావని చెప్పెను. రెండవదానికి సమాధానముగ పుణ్యము, పాపమును నశింపజేయలేదని చెప్పెనని తెలియదగును. అభిప్రాయ మిట్లు గ్రహింపదగినది. పుణ్యము అనుభవముచే నశించునదిగాన, శాశ్వతము గాదుగాన, ధర్మఫలము

ప్రాప్తం ధర్మఫలం త్వయాఽఽశు భవతాఽధర్మస్య శీఘ్రం ఫలం,
సంప్రాప్యేత తతో భవాన్ ఖరముఖాదీనాం వధం తత్కృతమ్,
బుద్ధ్వా, వాలివధం చ రాఘవవిభో స్సుగ్రీవ సఖ్యం తథా,
బుధ్య స్వాత్మహితం దశానన! పురీం సంరక్షతా త్తద్భయాత్. 37½

ధర్మఫలమును నీ విదివరకే యనుభవించితివి. ఇక శీఘ్రములో నధర్మఫలము నీ కనుభవములోనికి వచ్చుట నిజము కావున ఖరుడు మొదలగు పదునాలుగు వేల రాక్షసులను రామచంద్రమూర్తి ముహూర్త కాలములో సంహరించిన విషయమును, నిన్ను జయించిన వాలిని నొక్కబాణముచే రామచంద్రమూర్తి సంహరించిన విషయమును, కోట్లకొలది వానరులకుఁ బ్రభువైన సుగ్రీవునితోఁ జెలిమి రామచంద్రమూర్తి చేసికొనిన విషయమును జక్కగఁ దెలిసికొని నీ హితమును బాగుగ నాలోచించి రాముని బారినుంచి నీలంకను గాపాడుకొనుము.

పూర్వం వానరసన్నిధౌ రఘుపతి స్సమ్యక్ప్రతిజ్ఞాతవా
న్సంహారం తవ తావకాశరవధం మద్వాక్యసారం శృణు
శ్రీరామస్య పురందరోఽపి నితరాం కృత్వాఽ ప్రియం నోసుఖం
ప్రాప్స్య త్యన్యజన స్తు కిం పునరహో త్వాదృగ్విధం వచ్మ్యహమ్. 38½

నీ యధర్మఫలమును నేడే నీ కనుభవములోకి వచ్చునట్లు నేనే సర్వనాశనము చేయుదును గాని రామచంద్రమూర్తి సుగ్రీవుని సమక్షమున సీత నపహరించిన నిన్ను, నీ పరివారమును, దాను వధించునట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసెను. కావున నే

అధర్మఫలముతో గూడ నేక కాలమున భోగ్యము గాదు. ఎందుచేనన తీవ్ర తపోరూపమయిన ధర్మమునకు ఫలమయిన దీర్ఘాయుష్య రూపమయిన జీవితమును, పరదారాపహరణరూప మయిన అధర్మమునకు ఫలమగు మరణమును కూడి కలిసియుండుట యసంభవము. విరుద్ధముగాన రోగ రాజ్యాదులవలె సహావస్థానము (ఏక కాలమున ననుభవములోనికి వచ్చుట) సంభవింపదని భావము. రెండవ వికల్పము దూషింపబడుచున్నది. ధర్మము అధర్మమును నశింపజేయజాలదు. అధర్మమును బాధించి ధర్మఫల మనుభవించుట సంఘటిపదని భావము. పైభావ మిట్లు గ్రహింపదగినది. పూర్వము నందు జేయబడిన ధర్మము ఇప్పుడు చేసిన అధర్మమును నశింపజేయజాలదు. అట్లే అధర్మమును ధర్మమును నశింపజేయజాలదు. ధర్మాధర్మములు రెండును అనుభవముచేత నశింపవలసినవే యని భావము. తుల్యన్యాయముచే ఎవరివలన జావు లేకుండ కోరబడలేదో, వారివలన గూడ నేను జేసిన పూర్వపుణ్యమే రక్షించునని రావణు డనునేమో యని యాశంకించుకొని నీ పుణ్యము నీ కైశ్వర్యము జీవితము నిచ్చినట్లు నీవు చేసిన అధర్మము తుల్యన్యాయముచే నిన్ను నశింపజేయునని భావము తెలియదగినది.

నుపేక్షించితి, నా తుదిపలుకులను వినుము. రామచంద్రమూర్తికి ద్రోహము చేసి యింద్రుడైనను సుఖింపలేడన నీవంటి యితరుని విషయము చెప్పనేల? కాన జెప్పెద వినుము.

విద్ధి త్వం జనకాత్మజాం పున రిమాం లంకావినాశాయ వై
సంజాతా మివ కాళరాత్రి మతులాం దుష్టభ్రమం ముంచతాత్,
దగ్ధప్రాయ మభూ ద్ధ్రు వం పురమిదం భూమ్యాత్మజా తేజసా
కించేదం రఘురామకోపదహనా ద్భస్మీభవిష్య త్యరమ్. 39½

నీ వశమునందున్న సీత యీలంక నంతను నశింపజేయ వచ్చి చేరిన కాళరాత్రి యని తలంపుము. (కాళరాత్రి ప్రళయ కాలమున లోకమును నెట్లు నాశనము చేయునో యట్లీమె లంకనంతయు నశింపజేయునని భావము) కావున దుర్భ్రమము విడిచి పెట్టుము. ఈ పుర మంతయు సీతా పాతివ్రత్య తేజస్సుచే నిదివరకే దగ్ధప్రాయ మయ్యెను. రామచంద్రమూర్తియొక్క కోపాగ్నిచే నింక నీ వురము భస్మము గాగలదు.

స్వీయా న్మంత్రివరా న్సుతాంశ్చ సహజాన్మిత్రాణి దారా నిమాం
లంకాం చాపి వినాశయే న్నతు భవాన్ శ్రీరామ దాసస్య మే,
దూత స్యాపి చ వానరస్య వచనం శ్రోతవ్య మద్య త్వయా
సంహృత్యాఖిలలోకజాల మఖిలం స్రష్టుం చ రామః క్షమః. 40½

రాక్షసేశ్వరా! నీవా రాక్షసుడవు. రామచంద్రమూర్తియా మనుష్యుడు. నేను మీ యిరువురిజాతిలోని వాడను గాను. మధ్యస్థుడను. రామదాసుడను. రామచంద్రమూర్తి సీతను జూచి రమ్మనిన వచ్చిన దూతనుగాన నే నసత్య మాడవలసిన పనిలేదు గాన॰ నిజము చెప్పుచున్నాను. నా మాట నమ్ముము- రామచంద్రమూర్తి సర్వప్రపంచమును దనశక్తిచే సంహరింపగలడు. తిరిగి సృష్టింపఁగలడు. కాన రాముని బారినుండి యాత్మీయులను దారపుత్రాదులను మంత్రులను, సోదరులను, మిత్రులను, లంకాపురమును నాశనము గాకుండజేసి రక్షించుకొనుము.

*సాక్షా ద్విష్ణుసమస్య రాఘవవిభోఃకృత్వాఽ ప్రియం తే పున
ర్నానం దుర్లభ మేవ జీవిత మహం వచ్మి శ్రుణు త్వం వచః
బ్రహ్మా వాపి చతుర్ముఖోఽపి చ తథా రుద్ర స్త్రిణేత్రోఽపి వా
త్రాతుం రాఘవవధ్య మాశరవిభో! నాలం మహేంద్రోఽపి వా. 41½

సాక్షాద్విష్ణుసమాను డయిన రామచంద్రమూర్తికి ద్రోహము చేసితివి కాన నీవు బ్రతుకుట కడు దుర్లభము (నీ వొకడవు కాదు, దేవతలుకూడ రాముని దాకలేరని చెప్పుచున్నాడు)* ఇంద్రుడైనను లేక మహేంద్రుడైనను, రుద్రుడైనను, త్రినేత్రుడైనను, లేక బ్రహ్మయైనను, చతుర్ముఖుడైనను వీరలందరు గలసియైనను గూడ రామచంద్రమూర్తికి చంపదలచినవానిని రక్షింపశక్తులు గారు (అనగా వీరలు రామునితో యుద్ధముచేసి యా వధ్యుని రక్షింపలేరని భావము)

---

*అత్ర బ్రహ్మేత్యుక్త్వా చతుర్ముఖేతి విశేషణాంత రోపాదానం తస్య విశేషసామర్థ్యద్యోతనార్థ మితివేద్యమ్. ఏవమే వాన్యత్రాప్యూహ్యమ్. ఏతత్తకర పరిహారాయవ్యుత్క్రమేణ యోజనీయం. ఇతి పరమైశ్వర్య ఇత్యస్మా ద్ధాతోః ఇంద్రో నామ పరమైశ్వర్యవాన్ తాదృశ స్త్రిలోకాధిపతి రపి పరనిరసనసామర్థ్యా భావా దశక్తేవ భవేదిత్యాశయేన మహేంద్ర ఇతి వృత్రహననప్రసిద్ధ సామర్థ్యోఽపి న శక్తః, మహాన్వా అయ మభూ ద్యో వృత్ర మవధీదితి తన్మహేంద్రస్య మహేంద్రత్వ మితి శ్రుతేః. తథాచ త్రైలోక్యయంతృత్వ వృత్రహంతృత్వరూపధర్మవిశిష్టోఽపి రామవధ్యం త్రాతుం న శక్త ఇతి భావః. మా భూ త్క్షుద్ర ఇంద్ర శ్శక్తః సర్వసంహారకో రుద్రస్తుశక్త స్స్యా దిత్యాహ రుద్ర ఇతి. సంహారకాలే ప్రజాః రోదయతీతి రుద్రః. కాలవిశేషే సంహారకోఽపీదానీ మప్రాప్త కాలత్వా దశక్త స్స్యా త్తత్రాహత్రినేత్ర ఇతి - నిటల నయనదహనజ్వాలావిలోపితమదనోఽపీత్యర్థః. మా భూత్తస్య శక్తిః బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ శ్రేష్ఠా యేత్యుక్తరీత్యా రుద్రస్యాపి పితా బ్రహ్మశక్త స్స్యాత్తత్రాహ బ్రహ్మేతి. రుద్రపితా స్వయం కర్మవశ్యః కథం శక్త స్స్యాత్తత్రాహ చతురానన ఇతి. యుగపదేవ సర్వవేదోచ్చారణ సంపాది తాతిశయోఽపి బృహత్త్వ బహుముఖత్వాదిధర్మవిశిష్టోఽపి విరించి ర్వా యుధి రామవధ్యం త్రాతుం న శక్త ఇతి భావః.

*ఇచ్చట బ్రహ్మ యని చెప్పి చతుర్ముఖుడని మరల చెప్పుటయు రుద్రుడని చెప్పి త్రినేత్రుడని చెప్పుటయు, ఇంద్రుడని చెప్పి మహేంద్రుడని తిరిగి చెప్పుటయు విశేషసామర్థ్యమును దెలియ జేయుటకని తెలియదగును. బ్రహ్మకంటె రుద్రుడు రుద్రునికంటె నింద్రుడు నుత్కృష్టుడేమో యను సందియము పోవుటకై చివరనుండి వ్యుత్క్రమముగ నిటుల పదయోజనము చేయదగినది. "ఇది పరమైశ్వర్యే" అను ధాతువునుండి పుట్టిన యింద్రశబ్దమునకుఁ ద్రిలోకాధిపతియని యర్థము. అట్టి త్రిలోకాధిపతికూడ రాముడు చంపదలచిన వానిని రక్షింపశక్తుడు కాడని భావము. అట్టి వాడయిన శత్రువులను సంహరింప సామర్థ్యము లేనందున రక్షింప నశక్తుడయ్యెనని యాశంకించుకొని మహేంద్రుడు కూడ రక్షింపసమర్థుడు కాడని చెప్పెను. మహేంద్రురుడనగా, వృత్రాసురుని సంహరించుటచేఁ బ్రసిద్ధమైన సామర్థ్యము గలవాడని యర్థము. అట్టివాడుకూడ రక్షింప నశక్తుడని భావము. వృత్రాసురునిఁ జంపుట చేతనే యింద్రునకు మహేంద్రుడని ప్రసిద్ధి గలిగెనని శ్రుతి చెప్పుచుండెను. (అట్టివాడును సమర్థుడుకాడని భావము) క్షుద్రుడయిన యింద్రుడు రక్షింప శక్తుడుగాక పోయినను ప్రళయకాలమున లోకములను సంహరింప శక్తిగల రుద్రుడు శక్తుడు కావచ్చునని యాశంకించి యతడును సమర్థుడు గాడని చెప్పుచున్నాడు, రుద్రుడనగా సంహార కాలమున ప్రజలను రోదనము చేయించువాడని

యద్బలేన తు శేషోఽపి బ్రహ్మాండం తు బిభర్తి సః,
నిహంతుం త్వాదృశా న్స్వామ్యా మవతీర్ణో దశానన.
త్వాదృశాం రాజలోకానాం శృంగభంగం విధాయ యః,
ధను ర్బభంజ తం రామం మనుషే త్వం కథం నరమ్. 42-43½

రావణా! యెవని బలముచే శేషుడు బ్రహ్మాండము నంతను భరించుచుండెనో, అతడు (విష్ణువు) నీవంటి దుర్మార్గులను జంపుటకు రామచంద్రమూర్తిగా భూమిపై నవతరించెను. నీవంటి రాజలోకమునకు శృంగభంగమును నెవడు గలుగజేసి ధనుర్భంగమును జేయగలిగెనో, అట్టి రామచంద్రుని సామాన్యమానవునిగా నెట్లు తలంచుచుంటివి?

త్వత్సామర్థ్య మహం వేద్మి కార్తవీర్యం చ వాలినమ్,
అభియాతో హ్యతో గర్వ ముత్సృజ్యాత్మని తిష్ఠతాత్.
త్వత్పుత్రేణ ప్రయుక్తస్య బ్రహ్మాస్త్రస్య క్షణం వశః,
స్వామి కార్యార్థినో మేఽద్య తావతా న తు వంచనా. 44-45½

రావణా! నీ వెంత సమర్థుడవో నా కదియును దెలియును. నీవొకపుడు కార్తవీర్యార్జునునిమీదికి మఱియొకపుడు వాలిమీదికి యుద్ధమునకు వెళ్లిన సంగతి నాకు దెలియును. (అనగా వారలవలన నీవు పరాభవమును బొందితివి కదా యని భావము) కావున నీవు మనము నందు గర్వమును విడిచిపెట్టుకొనుము. నీ కుమారుడగు నింద్రజిత్తు ప్రయోగించిన బ్రహ్మాస్త్రమునకు నేను క్షణ కాలము వశ్యుడనైతినని నన్ను జులకనగ జూడకుము. స్వామికార్యార్థినైన నా కంత మాత్రమున వంచన యేమియు లేదు.

వ్యుత్పత్త్యర్థము అట్టివాడును సమర్థుడు కాడని భావము ప్రళయ కాలమునందు రుద్రున కట్టిశక్తి యున్నను సర్వదా సంహారశక్తి లేక పోవుటచే రక్షింపశక్తుడు కాకపోవచ్చునని యాశంకించి త్రినేత్రుడని చెప్పెను త్రినేత్రుడనగా మూడుకన్నులు గలవాడు (అనగా మూడవకంటి నిప్పుమంటచే ప్రళయ కాలము కంటె వేఱు కాలమునందు మన్మథుని దహింపజేసినవాడని యర్థము) అట్టివాడును రామచంద్రమూర్తి చంపదలచిన వానిని రక్షింప లేడని బావము.

రుద్రునకు రక్షింప శక్తి లేక పోయినను "బ్రాహ్మణః పుత్రాయ" అను శ్రుతి ననుసరించి రుద్రునకు దండ్రియయిన బ్రహ్మకు శక్తి యుండకూడదా యను నాశంకమీద బ్రహ్మకూడ రామచంద్రమూర్తి చంపదలచిన వానిని రక్షింప శక్తుడు కాడని చెప్పబడెను "బ్రహ్మయనగా గొప్పవాడని" యర్థము అంత గొప్పవాడు కూడ శక్తుడు గాడని చెప్పబడెను ఎంతగొప్పవాడైనను సహాయసంపత్తి లేనివాడుగనుక రక్షింప శక్తుడు కాకపోవచ్చునని యాశంక వచ్చునని చతుర్ముఖుడని వేఱుగ జెప్పబడెను. చతుర్వేదములను నాలుగు ముఖముల నుచ్చరింప సమర్థతయు బృహత్వము (గొప్పతనము) బహుముఖత్వము మొదలగు విశేష ధర్మములు గల వాడయిన బ్రహ్మకూడ రామచంద్రమూర్తి చంపదలచిన వానిని రక్షింపజాలడని పర్యవసానము.

అంజలిం త్వహ మాబధ్య ప్రార్థయామి వచ శ్శృణు,
త్యజాభిమానం సద్వంశే జాతో౽సి బ్రహ్మణః కులే.
పులస్త్యపౌత్రభూత స్త్వం తథా విశ్రవస స్సుతః,
నప్తా చాత్మభువో౽ప్యేవం కృతవా న్కర్మ నిందితమ్.
పులస్త్య సత్కులస్య త్వం కళంకం మా కురు ప్రభో. 46-48

రావణా! మిత్రభావముతో నేను చేతులు జోడించి ప్రార్థనా పూర్వకముగ జెప్పుచున్నాను, వినుము. నీవు దురభిమానమును వదలి పెట్టుకొనుము. సద్వంశములో బ్రహ్మవంశమునందు నీవు పుట్టినవాడవు. బ్రహ్మదేవునకు సాక్షాత్తుగ మునిమనుమడవు. పులస్త్య బ్రహ్మకు మనుమడవు, విశ్రవసునకుఁ బుత్రుడవు. ఇట్టి వాడ వయి యుండియు లోకనింద్యమైన పనిని జేసితివి. పులస్త్యుని వంశమునకుఁ గళంకము గలుగ జేయకుము.

నిరీక్ష్య రాఘవం కాలో బిభేతి చ దశానన,
తాదృశా కలహో మాస్తు తవ రాక్షసనాయక! 49

ఏ రామునిఁ జూచి మృత్యువుగూడ భయపడునో, అట్టి రామునితో రాక్షసరాజా! నీకుఁ గలహము వలదు. నీవు చెడిపోయెదవు.

ప్రణతార్తిహరం రామం దయాసింధుం చ వత్సలమ్,
సమాశ్రితో యది భవా న్రక్షిష్యతి న సంశయః. 50

రామచంద్రమూర్తి యెట్టివాడో చెప్పెదను వినుము. ఒక నమస్కారము చేసినను వాని సకలబాధలను నివారించువాడు, దయా సముద్రుడు, భక్తవత్సలుడు. అట్టి రామచంద్రమూర్తిని నీ వాశ్రయించినచో నిపుడైనను నిన్ను దప్పక రక్షించును, సందియము లేదు.

వివదంతం రాఘవేణ భవంతం తు జగత్త్రయే,
న చాస్తి రక్షితుం శక్త స్తస్మా న్మౌర్ఖ్యం విముంచతాత్.
శత్రుభావం విహాయ త్వం శరణాగత వత్సలమ్,
పురస్కృత్య మహీజాం తం గతో౽సి శరణం యది,
విముచ్యసే భయా త్సద్యో నాన్యథా శరణం తవ. 51-52½

రామచంద్రమూర్తితో కలహించుచున్న నిన్ను రక్షింప ముల్లోకములలోను సమర్థు డెవ్వడును లేడు గాన మూర్ఖత్వమును విడువుము రామచంద్రమూర్తి యందు శత్రుభావము విడిచి సీతను ముందుంచుకొని వెళ్ళి శరణాగతవత్సలుడగు రామచంద్రమూర్తిని నీవు శరణు పొందిన యెడల ప్రాణభయమునుండి విముక్తుడ వగుదువు. లేని యెడల మఱియొక విధముగ నీకు రక్షణము లేదు.

తత్పాద సేవనం కుర్వ న్భవా న్ధన్యో భవే దిమామ్,
చిరం పాలయతా త్పుత్ర మిత్ర బంధుజనాన్వితః. 53½

రావణా! రామచంద్రమూర్తి పాదసేవ చేసికొని ధన్యుడ వగుము. లంకాపురమును పుత్రమిత్ర బంధు పరివారములతోగూడఁ జిర కాలము పరిపాలించుకొనుము.

యస్య జిహ్వా రామనామ న కరోతి జనస్య యా
తస్య సా రసనా నైవ భవే త్సా భస్త్రికా స్మృతా. 54½

ఏ జనునియొక్క నాలుక రామనామమును సదా స్మరింపదో వాని యొక్కనాలుక నాలుక గాదు. ఇక నేమన తోలుసంచి యని చెప్పదగును.

అనేక భూషాయుక్తాఽసి సురూపాఽప్యంగనా క్షితౌ,
వివస్త్రా యది నూనం సా న చకాస్తి దశానన. 55½

ఎట్లనగా లోకములో స్త్రీ అనేకాలంకారములతో గూడినను ఎంత రూపవతియైనను వివస్త్రురాలుగా నుండినచో శోభింపదు గదా!

పూర్వాద్యతన భావ్యానాం సంపదాం ఫల ముచ్యతే,
రామపాదాబ్జసంసేవా నో చేత్తా విఫలా స్స్మృతాఃస
ఏకాదిసంఖ్యాయాఽయోగే శూన్యానాం యోగ్యతా నహి. 56-57

రావణా! ఇదివరకున్న సంపదకును ఇప్పుడున్న సంపదకును ముందు రాబోవు సంపదకును ఫలమేమి యన రామపాదారవింద సేవయే ఫలము. అనగా సంపద యున్నందుకు రామపాదసేవ చేసినచో యా సంపదకు ఫలము. అట్లు రామసేవ చేయకపోయినచో నాసంపద యంతయు విఫలమే. ఒకటి రెండు మూడు అను సంఖ్య ముందు ఉండిన యెడల (శూన్య) బిందువులకు (సున్నలకు) యోగ్యత యుండును. ఏకాది సంఖ్యతో సంబంధము లేనపుడు సున్నలకు యోగ్యత యుండదు. (ఎన్ని సున్నలు పెట్టినను వానికి విలువలేదని భావము).

యావ ద్రదినిభా శ్శాఖామృగా స్త్వేత్య పురీ మిమామ్,
వినాశయంతి నో తావ ద్దీయతాం భూమిజా త్వయా. 58

ఎంతలోపల పర్వతాకారము గల వానరవీరులు ఈ లంకను జుట్టడించి నాశనము చేయరో ఆలోపల శీఘ్రముగ నీవు సీతను దీసికొని వెళ్లి రామచంద్రమూర్తికి సమర్పింపుము.

పాతాళం వా ప్రవిష్ట స్త్వం సంగుప్తో వా సురైరపి,
దేవేంద్రాంకగతో వాఽపి జీవం స్తేన న మోక్ష్యసే. 59

రావణా! నేను చెప్పినట్లు చేయకపోయినచో నీవు పాతాళములో దాగినను దేవతలచే దాచబడినను దేవేంద్రునియొడిలో నెక్కి కూర్చొనియున్నను నీవు రామునిచే ప్రాణములతో విడువబడవు.

శుభం హితం పవిత్రం చ వాయుపుత్రవచ స్తదా,
ప్రతిజగ్రాహ నైవాసౌ మ్రియమాణ ఇవౌషధమ్.
తతో దశాననః క్రుద్ధో మారుతిం ప్రాహ వై వచః. 60 ½

ఇట్లు శుభకర మైనదియు, హిత మయినదియు, పవిత్ర మయినదియు నగు హనుమంతుని వచనములను జావుకు సిద్ధమయినవాడు ఔషధమును గ్రహింపనట్లు గ్రహింపడయ్యె. ఇంతియేకాక రావణు డత్యాగ్రహము గలవాడై హనుమంతునితో నిటలఁ బలికెను.

రే రే యేన వినిర్జితా దివిషదో నూనం త్వయా విక్రమో
నోదృష్టో మమ చైవ మద్య భవతా సంభాష్యతే వచ్మ్యహమ్,
మద్గేహే చతురాననోఽక్రియత వై పంచాంగవాదీ మయా
సూర్యశ్చ ప్రతిహా ర్యభూ ద్విధు రభూ న్మే ఛత్రధారీ కృతః. 61½

ఓరీ! యే నా చేత దేవతలు సైతము జయింపబడిరో, ఆ నాయొక్క పరాక్రమమును నీవు గుర్తెరుగక యిట్లు ప్రేలుచుంటివి. నేను చెప్పెదను వినుము. నా గృహములో బ్రహ్మదేవుడు ప్రతినిత్యము పంచాంగము చెప్పువాడుగా జేయబడెను. సూర్యుని ద్వారపాలకునిగా నేను జేసితిని. చంద్రుని నాకు ఎండ దగులకుండగ గొడుగు పట్టువానినిగా నేను జేసితిని.

గేహే మే వరుణో జలానయనకృ త్సంమార్జకో మారుతః
వహ్ని ర్మే రజక శ్శచీపతి రభూ న్మాలాప్రదో మే యమః
నూనం దండధర స్త్వభూ ద్దివిషదాం నార్యోఽపి దాస్యోఽభవ
న్మార్తాండః క్షురకర్మకృద్గణపతిః పాతా పశూనా మభూత్. 62½

ఇదియునుంగాక, వరుణదేవుని నాయింటిలో నీళ్లుదీసికొని వచ్చువానినిగా జేసితిని, వాయుదేవుడే మాయింట కసువు నూడ్చువాడు. అగ్నిహోత్రుడు చాకలివాడు, దేవేంద్రుని పూలమాలలు కట్టి తెచ్చి నా కిచ్చువానినిగా నేర్పరచితిని, యముడు దండము చేత బట్టి ఫారా యిచ్చువాడుగా నున్నాడు. దేవతా స్త్రీ లందరును నాయింటిలోని దాసీలుగా నున్నారు, మార్తాండుడు అంబష్ఠుడుగా నున్నాడు. గణేశుని నా కంచరగాడిదలను గాయువానినిగా జేసితిని.

సూర్యాద్యా నవతు గ్రహ మమ పునస్సింహాసనే వానర,
సోపానాని కృతాని కించ పరమా శక్తి ర్మదీయే గృహే. 63½

ఓరివానరా! సూర్యాది నవగ్రహములను నాయింట నామహత్తర శక్తిచే నా సింహాసనమునకు సోపానములుగా జేసితిని.

బాలానాం పరిపాలనం వితను తే శ్రీదో మయా నిర్జితః
కైలాసోఽపి చలీకృతో భుజబలా త్కిం భాషసే మూఢవత్
రేరే కోను రఘూత్తమస్తు కతమ శ్శాఖామృగ స్సూర్యజ
స్సుగ్రీవేణ సమం నరాధమ మహం హన్మీత్యుదీర్యాశు తమ్
దేహే తాడితవా న్ప్రలేన నితరాం సచ్చంద్రహాసేన సః
సన్మైత్రీవ కపే స్తనుశ్చ నిహతా నాభిద్యతైవ ధ్రువమ్. 64-66½

ఇదియునుంగాక పరాశక్తిని మా గృహములోని పిల్లలను నోదార్చుదానినిగా జేసితిని, కుబేరుని జయించితిని. కైలాసపర్వతము నవలీలగా నెత్తితిని, నా పరాక్రమమును దెలిసికొనకుండగ నీవు మూఢునివలె నేదియో వదరుచుంటివి. ఓరీ! రాముడన నెవడు? కోతి యయిన సుగ్రీవుడన నెంత! వానరాధమునితో సమానుడయిన నరాధముడగు రాముని హతమార్చెదను అని యిట్లు పలుకుచుఁ గోపావేశముచే రావణుడు తన చేతిలోని చంద్రహాసముచే (ఆయుధముచే) హనుమంతుని దేహమున గొట్టగా హనుమంతుని దేహము సన్మైత్రివలె నేమియు భిన్నము కాకపోయెను.

కిం తు తచ్చంద్రహాసస్తు కుంఠితో ఽభూ త్తదా పునః,
దశానన మిదం వాక్యం ప్రాహ తం చ విభీషణః. 67½

ఇక నేమంటే యా చంద్రహాసమే మొక్కపోయెను. అప్పుడు విభీషణుడు తన సోదరుడగు రావణునితో నిటులఁ బలికెను.

రోషం సంత్యజ రాక్షసేంద్ర! భవతా శ్రావ్యం మదీయం వచ
స్సంతో దూతవధం కదా ఽపి భువనే కర్తుం యతంతే న హి,
ప్రాయ స్త్వత్ప్రియమాణ దూతహననం తేన క్షేమం పంకిలం
కించేదం బహుగర్హితం చ సుజనైర్మానం విరుద్ధం భువి. 68½

అన్నా! ఆగ్రహమును విడువుము. నేను జెప్పబోవు మాటలను జక్కగ వినుము. సత్పురుషులగు వారు దూతగా వచ్చిన వాని నెప్పుడును వధింప నుద్యమింపరు. నీవు చేయబోవు దూతవధ మాత్రము తగినది కాదు. పాపహేతువు కూడనై యున్నది. ఇదియునుంగాక సజ్జనగర్హితము, లోకవిరుద్ధము కూడనై యున్నది.

త్వాదృ క్ఛాస్త్రవిదుత్తమో ఽపి సుజనై ర్నింద్యం వికర్మ ద్రుతం
కుర్యా చ్చేద్యది శాస్త్ర విత్త్వమఖిలం వ్యర్థం భవే న్నిశ్చయాత్,
యుక్తాయుక్తవినిర్ణయంతు నితరాం కృత్వా ఽ స్యదండం భవాన్
కుర్యా దిత్యనుజస్య వాచ మతులాం శ్రుత్వా ఽహం తంరావణః 69½

అన్నా! నీవంటి శాస్త్రవేత్తయు నుత్తముడు నగువాడు సజ్జనులచే దూషింపబడెడి విరుద్ధ కార్యమును జేసినచో శాస్త్రవిజ్ఞాన మంతయు నిష్ఫలమే యగును. కాన యుక్తా యుక్త నిర్ణయమును జేసి దూతగా వచ్చిన వానికి విధింపదగిన దండనము విధింపుమని విభీషణుడు చెప్పగా నావచనములను విని రావణుడు విభీషణునితో నిటుల బలికెను.

పాపానాం తు వధేన పాప మనుజ! ప్రోక్తం శ్రుతౌ నో స్మృతౌ
తస్మా దేవ మహం కపిం పున రముం వై నాశయేయ ద్రుతమ్,
ఇత్యుక్త స్స విభీషణో దశముఖం ప్రాహైవ మాధ్య ధ్రువం
భ్రాత ర్నైవ వధార్హతాంతు భజతే దూత స్తు లోకే పునః. 70½

సోదరా! పాపులను వధించిన యెడల పాపమున్నటుల శ్రుతిస్మృతుల యం దెచ్చటను జెప్పబడియుండలేదు అందువలన వీనిని వధించి తీరెదను. అని చెప్పగా విభీషణుడు రావణునిగూర్చి యిటులఁ బలికెను. అన్నా! లోకములో నెచ్చటను దూతను జంపకూడదు.

కిం చాయం కపి రాశరేశ! భవతా తుల్యోఽపి నో విక్రమే
శాస్త్రే వాపి పరత్ర వాపి తదలం కోపేన తాపేన వా,
దూతే దండ మిమం వదంతి విబుధా వైరూప్య మంగేషు వా
ఘాతం వా కశయా తదద్య భవతా కార్యోఽల్పదండ స్త్వయమ్. 71½

రాక్షసరాజా! యీ కోతి పరాక్రమములోగాని శాస్త్రవిజ్ఞానములో గాని యితరవిషయములలోగాని నీతో సమానుడు గాడు. అందువలన కోపమును తాపమును విడువుము. దూత తప్పు చేసినచో దెలిసిన వారలు చెప్పున దేమనగా, వికృతరూపమును వానికి గలుగజేసి విడిచి పెట్టుటకాని కొరడా దెబ్బలు కొట్టి వదలుటకాని చేయవలయునని చెప్పెదరు. కాన నీవుకూడ దూతయయిన యీ వానరుని విషయమున స్వల్పశిక్ష నిచ్చి వదలివేయుము.

యద్వాఽయ మప్రేష్యత యేన తస్మి
న్విధాయతాం తీక్ష్ణతమస్తు దండః,
శాఖామృగేఽస్మి న్నిహతే పరంతం
పశ్యామి నో యస్త్విహా చైతి చాన్యః. 72½

అన్నా! యితని నెవడు పంపెనో తీక్ష్ణమైన వధశిక్ష నతనియందు బ్రయోగింపుము. ఈ దూతగా వచ్చిన వానరుని జంపినచో నిచ్చటకు సముద్రమును దాటి రాగల మఱియొక దూతకూడ నున్నట్లు కనపడదు. (నీవితనిని జంపిన యిచ్చట సందేశము నచ్చటగాని యచ్చటి సందేశము నిచ్చటగాని చెప్పువాడు నుండడని భావము).

శ్రుత్వా తద్వచనం నిశాచరవిభుః ప్రాహానుజం తం పున
ర్న్యానం సమ్యగిదం త్వయోక్త మవనౌ దూతస్త్వవధ్యో ధ్రువమ్,
లాంగూలం పరమం విభూషణ మిదం శాఖామృగ స్యేప్సితం
తస్మాద్వాలమముష్యసేవక చయః కుర్యాద్విరూపం ద్రుతమ్. 73½

ఇట్లు చెప్పుచున్న విభీషణుని వచనములను రావణుడు విని తమ్మునితో దిరిగ యిటులఁ బలికెను. సోదరా! నీవు చెప్పిన విషయము బాగుగ నున్నది. దూతను వధింపగూడ దను విషయమును సత్యమే. నీవు చెప్పినట్లు ఇతనికి వికారరూప మలంకారమై యున్నదియు నిష్టమయినదియు గాన వెంటనే సేవకు లితని లాంగూలము ఛేదించి వికార రూపమును గలుగజేయుదురు గాక యని చెప్పెను.

లంకానివాసిన స్సర్వే వైరూప్యేన తు కర్శితమ్
ఛిన్నలాంగూలసహితం పశ్యం త్వేతంతు వానరమ్,
ఇత్యాజ్ఞప్తా భటా గత్వా చానయంతిస్మ తక్షకాన్
కుఠారక్రకచాద్యై స్తై శతక స్తత్ర చాగతాః. 74½

లంకాపురవాసులందరు వికారరూపముతో గూడి పరితాపపడుచున్న తెగగొట్టబడిన తోకగల యీ వానరుని జూచెదరుగాక యని రావణు డాజ్ఞాపింపగా సేవకులు వడ్రంగులను పిలుచుకొని వచ్చిరి. ఆ వడ్రంగులు అంపములు ఉలులు మొదలగు సాధనములతో నచటకు వచ్చిరి.

ఆశ్చర్య రామాయణే సుందరకాండే నవమ స్సర్గ సమాప్తః
ఆశ్చర్య రామాయణమున సుందరకాండమున తొమ్మిదవ సర్గము ముగిసెను.

****

దశమస్సర్గః - పదియవ సర్గము

తతస్తే తక్షకా నైకే లాంగూలం మారుతేః పునః,
క్రకచాద్యాయుధై శ్ఛేత్తు మయతంత నృపాజ్ఞయా. 1

పిమ్మట రావణుని యానతిచే వడ్రంగులు వచ్చి హనుమంతుని తోకను అంపములు మొదలగు వానిచే గోయుటకు నారంభించిరి.

పరం తు తస్య రోమాపి న హి ఛిన్న మభూ దహో,
క్రకచాదాద్యయుధా ఏవ కుంఠితా విఫలా స్తతః. 2

వారటులఁ జేయ నుద్యమించిరి కాని హనుమంతుని తోక తెగక పోవుటయే కాక యందలి రోమముగూడ తెగకపోయెను అంతియే కాక వారల అంపములు మొదలగు సాధనములు కూడ మొక్క పోయిన వయ్యెను.

పశ్చాద్రాత్రిచరాధిపో ఽద్భుతతమం తత్కర్మ దృష్ట్వాఽఽహతమ్
వీరో మృత్యు మథాత్మనో నఽహి కపే సంగోపయే-త్తద్భవాన్,
సత్యం తత్కథయ త్వరం తవ భవే త్పుచ్ఛస్య ఘాతో యత
స్త్వేవం మారుతనందనో దశముఖాపృష్టో హృదాఽచింతయత్. 3

పిదప రావణు డా యద్భుతకృత్యమునకు నివ్వెరపడి హనుమంతునితో నీ విధముగ బలికెను. ఓ వానరా! వీరుడైనవాడు తన మరణ సాధనమును దాపడుగాన నీ లాంగూలము దేనివలన దెగిపోవునో దానిని దాపకుండగ నిజము చెప్పుమని యడుగగా హనుమంతుడు తన మనమునం దీ విధముగ నాలోచింపదొడగెను.

వహ్ని ర్మత్పితృమిత్ర మేవ శిఖినో నా స్త్యేవ మే భీ స్తతః
పుచ్ఛేనైవ సుదీపితేన తు పురీం దగ్ధాం కరిష్యా మ్యహమ్,
ఇత్యాలోచ్య దశాస్య మాహ మరుతస్సూను స్స్మితాస్య స్తదా
పుచ్ఛం మే భవితా ప్రదగ్ధ మనలే నైవం యతస్వ ద్రుతమ్. 4

అగ్నిదేవుడు నాతండ్రియగు వాయుదేవునకు మిత్రుడుగాన నగ్నివలన నాకు భయముండదు కాన నా తోకకు నిప్పంటించినచో దగ్ధమగునని చెప్పి యట్లు చేయించినచో నాయగ్నిచేతనే లంకనంతను దగ్ధము చేయుదు నని యాలోచించుకొని

రావణునితో నిటుల జెప్పెను. రావణా! నాకు తోక లేకుండజేయుటకు నొక యుపాయ మున్నది. తోకకు నిప్పంటించినచో దగ్ధమగును. అట్లు చేయ బ్రయత్నింపు మనియెను.

శ్రుత్వా తద్వచనం దశాననవిభు స్సంతుష్టహృ త్సేవకా
నేవం ప్రాహ కపేస్తు పుచ్ఛ మనలే నాఽఽదీప్యతాం సత్వరమ్,
యూయం దీపితపుచ్ఛసంయుత మిమం లంకాపురే సర్వతో
యత్నా ద్భ్రామయ తాఖిలాశరచయ స్త్వేతం కపిం పశ్యతాత్. 5

ఇట్లు హనుమంతుడు చెప్పగా విని రావణుడు నిజమని నమ్మి సంతోషపడి సేవకుల కిట్లు చెప్పెను. సేవకులారా! వెంటనే మీరలు కోతి తోకకు బాగుగ గుడ్డలు చుట్టి నిప్పంటించి బాగుగ మండిన పిదప మండుచున్న తోకగల యీ వానరుని మనపట్టణములో నంతటఁ బ్రతియింటికిఁ ద్రిప్పవలయును రాక్షసజనమంతయు చూతురుగాక?

ఏతాదృ గ్వికృతాకృతిం పున రముం శాఖామృగం వీక్ష్య మ
ద్భీతి ర్మద్రిపుసంచయస్య భవి తేత్యాజ్ఞాపితా స్సేవకాః,
తైలాక్తై ర్వసనై స్తు వేష్టితు మలం తత్పుచ్ఛ మారేభిరే
పుచ్ఛం తావ దవర్ధ తాంబరచయో నాలం మహా నప్యతః 6

(అట్లు చేయుటకుఁ గారణమేమనగా) కాల్పబడిన తోక గల కోతిని జూచినచో నాకెవరయిన శత్రువు లిచ్చట నుండిన యెడల వారలకు నా వలన భయముండును. అని యిట్లు సేవకుల కాజ్ఞాపింప వారలు వెంటనే గుడ్డలను దెచ్చి నూనెలోఁ దడిపి హనుమంతుని తోకకంటించుచుండిరి. కాని తోక క్రమముగఁ బెరుగుచున్నందున దెచ్చిన పాతగుడ్డ లన్నియు చుట్టుటకు జాలకపోవుచుండెను.

విలుంత్యాథ చేలాన్యలం వస్త్రహట్టే
ష్వరం సేవకా స్తే సమానీయ తైలే
సుసంసిచ్య పుచ్ఛం కపే ర్వేష్టయంతోఽ
ప్యపర్యాప్తి మూలాద్భృశం ఖద మాపుః. 7

పిదప సేవకులు బట్టలకొట్లలోఁ జొరబడి వానిని గొల్లగొట్టి క్రొత్తబట్టల బేళ్ళనుగూడ దెచ్చి నూనెలో దడిపి హనుమంతుని తోకకు జుట్టుచుండిరి. కాని తోక యంతకంతకుఁ బెరిగిపోవుచున్నందున దెచ్చిన వన్నియు గూడ సరిపోకపోయెను.

తతో రావణాజ్ఞావశా దాశరాణాం
గృహేభ్యోఽపి పుంసాం తథా చాంగనానామ్,
బలాత్కారత స్తే తదామూల్యచేలా
న్యథాచ్ఛిద్యపుచ్ఛం తదాఽవేష్టయం స్తై. 8

పిదప రావణుని యనుజ్ఞ చే రక్కసుల గృహములలో జొరబడి స్త్రీ పురుషాదులు కట్టుకొను విలువగల బట్టలను బలవంతముగ లాగికొని వచ్చి తోకకు జుట్టుచుండిరి కాని యవియును జాలకుండెను.

దశాననాజ్ఞయా భూయ స్సేవకా రక్షసాం పునః,
వేశ్మా న్యన్విష్య తత్రత్య చేలాన్య ప్యానయం స్తదా. 9

రావణుని యానతిచే సేవకులు తిరిగి రక్కసుల గృహములలో వెదకి వెదకి యచ్చట నున్న గుడ్డల నన్నిటినిఁ దీసికొని వచ్చిరి.

ఏవం తై ర్బహుభి శ్శ్రమా ద్బహువిధై శ్చేలైస్తు పుచ్ఛే కపే
రత్యంతం పరివేష్టితేఽపి న హి తత్పుచ్ఛస్య పూర్తిస్త్వభూత్.
శయ్యామంటపకంచుకాదివసనా న్యాచ్ఛిద్య తేఽథో భటా
స్త్వానీయాఽశు తదీయపుచ్ఛ మధికం సంవేష్టయంతిస్మ తైః. 10

ఇవ్విధముగ శ్రమచే ననేకవిధము లయిన బట్టలమూటలను సేవకులు తెచ్చి వానిచే హనుమంతుని తోక చుట్టబడు చుండినను తోకకుఁ బూర్తి కన్పడక పోగా చేయునది లేక పరుపుగుడ్డలు చాందినీ గుడ్డలు చొక్కా గుడ్డలు మొదఁలగు వాని నెల్ల బలవంతముగఁ దెచ్చి వాని తోకకు జుట్టుచుండిరి.

తథాప్యపూర్తివశత స్తత్పుచ్ఛ స్యాఽజ్ఞయా విభోః
సదస్యోష్ణీషచేలాదీ న్యాచ్ఛిద్యావేష్టయం శ్చ తైః. 11

అట్లు చుట్టినప్పటికిఁగూడ పూర్తి కన్పడనందున రావణానుజ్ఞచే సభ్యుల తలగుడ్డలను లాగి తోకకు జుట్టుచుండిరి.

కాంశ్చి ద్దిగంబరా న్కృత్వా వినా పఙ్క్తిముఖం తథా,
తదీయపరిధానాద్యై ర్వేష్టయంతిస్మ తచ్చ తే. 12

ఒక రావణుని విడిచి పెట్టి సభలో నున్న వారిలో గొందరి కట్టుబట్టలను గూడ వారిని దిగంబరులనుగా గూడ జేసి యా వస్త్రములను గూడ తోకకు జుట్టుచుండిరి.

తదా౽పి పుచ్ఛసంపూర్తే రబావా ద్రావణాజ్ఞయా,
చేలా న్యంతఃపురస్త్రీణాం శిశూనా మంబరాణి చ
ఆనీయ వేష్టయంతిస్మ లాంగూలం పావనేస్తు తే,
తదా౽పి న్యూనతా దృష్టేః కేచిత్సీతాదృతాంబరం
సమానేతుం యతంతేస్మ తదా పూర్తిరభూ దహో. 13-14½

అట్లు చేసినను గూడ హనుమంతుని తోకకు గుడ్డలు చుట్టుట పూర్తి కానందున రావణుని యాజ్ఞచే నంతఃపురస్త్రీజన సంబందమయిన విలువగల చీరలను దెచ్చి చుట్టుచుండిరి కాని యింకను తోకకుఁ బూర్తి గన్పడనందున నచ్చట నున్న రక్కసులలో గొందరు సీత పుట్టమును దెమ్మను చున్నంతలో హనుమంతుని తోకకు గుడ్డలు సరి పోయినట్లయ్యెను

మహా న్కోలాహల శ్చాభూ త్పుచ్ఛపూర్తి రభూ దితి,
కించాశరాలయే ష్వేవ మభూ త్కోలాహల స్తదా.
శిశూనాం చేలఖండశ్చ తైలబిందు ర్నచేత్యథో,
తైలహట్టేషు తే గత్వా తైలపాత్రా ణ్యథా౽౽నయన్.
తేభ్యో౽ప్యపూర్తివశత స్సేచనస్య తు సత్వరమ్,
గృహేగృహే స్థితం తైలమాత్రం చానీయ సేవకాః.
స్నేహమాత్రేణ తత్పుచ్ఛం సించంతి స్మాతి యత్నతః. 15-18

అప్పుడు సబలోని వారందరును దోకకు గుడ్డలు చుట్టుట పూర్తియయ్యెనని కోలాహలము చేయుచుండిరి. పట్టణములో రక్కసుల యిండ్లలో నీ క్రింది విధముగ గోల బయలుదేరెను (ఏమన) పెద్దవాండ్రకుఁ గట్టుకొను బట్ట లేక పోవుటయే కాక పిల్లలకు పక్కకు గుడ్డ యయినను లేకుండ పోయెననియు పిల్లలకు మాడుకు బెట్టుట కయినను నూనెచుక్క లేకుండ పోయెననియు రక్కసులు తమ యిండ్లలో కోలాహలము చేయుచుండిరి సేవకులు పిదప నూనె కొట్లలో నూనె డబ్బాలను గొల్లగొట్టి తీసికొని వచ్చినను నవి యన్నియు హనుమంతుని తోక తడుపుటకు జాలనందున తిరిగి రక్కసుల గృహములలో నున్న చమురు నంతను తీసికొని వచ్చి దానితో తోకను దడుపుచుండిరి

తైలం రాక్షసగేహేషు దీపార్థం న భవే ద్యథా,
శిశూనాం న భవేత్తైల మైరండం వా గృహే యథా.
తథాఖిలం స్నేహమాత్రం సమానీయ తు మారుతేః,
తత్పుచ్ఛం సిషిచు ర్యత్నా త్సేవకా స్తేన సత్వరమ్. 19-20

రక్కసుల యిండ్లలో దీపము పెట్టుకొనుటకు గూడ చమురులేకుండు నట్లును, పిల్లలకు ఆముదపు చుక్కయయినను లేకుండునట్లును చమురు నంతను సేవకులు తీసికొనివచ్చి హనుమంతుని తోకను నతిప్రయత్నముచే నా తైలముచే దడుపుచుండిరి.

పశ్చాత్తే౽పి చ భస్త్రకంపనవశా దగ్నిం తు తత్పుచ్ఛకే
యత్నా త్తే౽ప్యయతంత చ జ్వలయితుం నాభూ త్ప్రదీప్తం చ తత్,
పశ్చా త్ప్రాహ మరుత్సుతః పరిచరానేవం దశాస్యః పున
స్స్వీయాస్యై ర్మమ పుచ్ఛదీపనకృతే ఫూత్కారకచ్చా స్త్వరమ్. 21

పిమ్మట నతిప్రయాసముచే హనుమంతుని తోకను దడిపి నిప్పు నంటించి తోలుతిత్తులతో నూదుచు తోకను మండునట్లు చేయుటకై సేవకులు యత్నించుచుండిరి. కాని హనుమంతుని తోక మండకపోయెను. అనంతరము హనుమంతుడు సేవకులతో నిట్లుఁ బలికెను. సేవకులారా! మీరు శ్రమపడుటయే కాని లాభము లేదు. మీ ప్రభువైన రావణుడు వచ్చి తన పదిముఖములతో నూదినచో నాతోక భగ్గున మండును గాన నటులఁ జేయింపుడు.

తత్ఫూత్కారకృతే రస్మి న్మత్పుచ్ఛే జ్వలనం భవేత్,
నాన్యథా మమ పుచ్ఛంతు జ్వలితం భవితా ధ్రువమ్. 22

రావణు డూదినచో తప్పక మంటవచ్చును గాని మఱియొక విధముగ నాతోక మండదు. ఇది నిశ్చయ మని చెప్పెను.

తచ్ఛ్రుత్వాథ దశానన స్స్వయ మరం గత్వా దశాస్యైః పున
స్తత్పుచ్ఛానల మాశు యావదధికం ఫూత్కారయామాస వై,
తత్పుచ్ఛం జ్వలితం పరంతు దహనజ్వాలాభిదగ్ధా స్తదా
శ్మశ్రు శ్చాపి చ మూర్ధజాశ్చ నితరాం పంక్త్యాననస్య ప్రభోః. 23

ఆ మాటలు విని రావణుడు స్వయముగ శీఘ్రముగ నచటి కేగి తన పదిముఖములతో హనుమంతుని తోకయందుంచిన నిప్పును బాగుగ నూదుచుండ తోక భగ్గున మండినందున నా యగ్నిజ్వాలచే రావణుని గడ్డము మీసము వెండ్రుకలు నిప్పంటుకొని మండనారంభించెను. (రావణునకీ పరాభవము గాగలందులకై హనుమంతు డిట్లు చేయించెనని తెలియదగును.)

స్వీయాస్యజ్వలనోపశాంతికరణే వింశద్భుజై రుద్యతం
దృష్ట్వా తే జహసు ర్దశాస్యసచివా బాఢం మరున్నందనః,
పశ్చా త్సేవకశాంతితాననమహాజ్వాలో దశాస్య స్తదా
ప్రాహైవం త్వపసార్యతాం కపి రయం దూరం భవద్భిర్ద్రుతమ్. 24

పిదప రావణుడు తన ముఖముల కంటుకొనిన నిప్పుమంటను జలార్పుటకు దన యిరువది చేతులతో గడ్డములను వెంట్రుకలను నలుపు కొనుచుండ చేతు లన్నియు కాలెను రావణుని తల వెంట్రుకలు మండినందున తలల చర్మము లుడుకెత్తెను రావణుని జూచి హనుమంతుడును మంత్రులుగూడ పక పక నవ్వుచుండిరి పిదప రావణుడు తన సేవకులతో నిట్లు చెప్పెను. సేవకులారా! యీ క్రోతిని నిచ్చటినుండి దూరముగఁ దీసికొని పొండు.

లంకాపురే తు సర్వత్ర భవంతో భ్రామయం త్వముమ్,
దందహ్యమానలాంగూలం సర్వే పశ్యంతు రాక్షసాః. 25

ఈ క్రోతిని లంకాపుర మంతటను నూరేగింపవలయును. తగులబడుచున్న తోకగల వానరుని మన రక్కసు లందరును జూచెదరుగాక యని రావణుడు సేవకుల కాజ్ఞాపించెను

ఏవం తేన దశాననేన తు తదాజ్ఞప్తా స్తదీయా భటా
బద్ధ్వా తం పవనాత్మజం దృఢతరం సచ్ఛృంఖలాభి స్తతః
నానా వాద్య పురస్సరం చ నినదై ర్దీర్ఘై స్సమానీయ తం
శస్త్రాస్త్రాయుధపాణి వేష్టిత మలం తం భ్రామయింతిస్మ తే. 26
తదైకా మారుతిం వీక్ష్య ప్రాహ చాంగుళిభంగకృత్,
వనభంగకర స్యాస్య శిక్షార్హేయ మభూ దితి.
అన్యా దైత్యవధూ రాహ కియా నయ మితి క్రుధా
కాచి న్మరుత్సుతం వీక్ష్య దంతా న్కటకటాప్య చ
ప్రాయశ్చిత్తి రభూ దస్య త్వనురూపే త్యువాచ చ. 27-28

ఇవ్విధముగ రావణునిచే నాజ్ఞాపింపబడి భటులు హనుమంతుని గొలుసులచే బంధించి వాద్య ఘోషములతోను గొప్ప కేకలతోడను హనుమంతుని దీసికొని బయలుదేరి శస్త్రపాణులగు భటులచే జుట్టడింపబడియున్న యా హనుమంతుని బురవీథుల వెంట ద్రిప్పుచుండిరి.

రక్కసులలో నొక్కతె మండుచున్న తోకతో గూడిన హనుమంతుని జూచి మెటికలు విరుచుచు నిటులఁ బలుకుచుండెను. అశోకవనమును నాశనము చేసిన యీ పాడుక్రోతికి దగిన శిక్షయే జరిగినదని యొకతెయు, ఈ క్రోతి యింత క్రోతియే, నేను పెద్ద క్రోతి యని యనుకొంటినని మఱియొకతెయును బలికిరి. ఇంకొకతె హనుమంతునిజూచి పండ్లు పటపట కొరుకుచు వీనికిఁదగిన ప్రాయశ్చిత్త మయ్యె నని పలికెను.

లాంగూలం మరుదాత్మజస్య దనుజై స్సందీపితం వీక్షితుం
స్త్రీబాలాన్ స్థవిరాశ్చ తుష్టహృదయా స్త్వాజగ్ము రత్యుత్సుకాః!
బద్ధో రావణసేవకైః పవనజో ఽప్యేవం తదా ఽచింతయ
చ్ఛ్రీ రామస్య హితార్థ మేత దఖిలం చాహం సహిష్యే ధ్రువమ్. 29½

రక్కసులచేఁ దగులపెట్టబడి మండుచున్న హనుమంతునితోకను జూచుటకు స్త్రీలు బాలురు వృద్ధులు సైతము సంతోషముతో గుతూహలముతోడను నచ్చటకు వచ్చి చూచి సంతసించుచుండిరి. ఇట్లు రావణభటులచే బంధింపబడి పురవీథుల వెంట దీసికొనిపోబడు చున్న హనుమంతుడు తనమనస్సులో నిటులఁదలచెను. ఈ రక్కసులెన్ని బాధలు పెట్టినను శ్రీరాముని హితమునకై వీరలు పెట్టునట్టి బాధల నన్నిటిని గొంచెము సేపు సహించి యుందును.

తస్మా న్మే న పరాభవో ఽయ మపి చ స్యా న్మేతిలాభో ఽప్యతః,
కృత్వా త్పుచ్ఛసందీపనా న్మమ పునర్లంకాపురే తు భ్రమేః,
పూర్వాదృష్టవిశేష దర్శనమహాలాభో భవే న్మేయతో,
ద్రష్టవ్యైవ పురీ పునః పున రియం నూనం విమర్శా న్మయా. 30½

మఱియు నిట్లు తలంచెను. వీరలు నన్నిట్లు త్రిప్పుచున్నంత మాత్రమున నాకు పరాభవ మేమియు లేదు. ఇదియునుంగాక వీర లింటింటికి నన్నిటులఁ ద్రిప్పుటవలన నా కొకలాభముగూడ నుండెను. (అది యేదన) నాతోకను మండునటుల చేసి నన్ను బురములోఁ ద్రిప్పుచున్నందువలన నేను రాత్రిభాగమున జూడని విశేషములను జూచుట యొక లాభము నాకుఁ గలుగుచున్నది. విశేష విమర్శాత్మకముగ మఱియొకమారు పురమంతయు గలయజూడవలసిన యవసర ముండనే యున్నది. అది యిట్లు పూర్తి కాగలదు.

పశ్చాన్మారుతినందనో౽తినిబిడం బద్ధ స్తదా శృంఖలా
పాశై స్తద్దనుజై స్తతః పుర మరం నీతో౽వ్రజ న్బద్ధవత్,
స్థిత్వా తై రభితః పురే ప్రతిగృహం సంచార్యమాణ స్తదా
నానాచిత్రవిచిత్ర గుప్తవివృతా న్భాగా న్దదర్శ క్రమాత్. 31 ½

పిదప మిక్కిలి దృఢముగ గొలుసులచే గట్టబడి రక్కసులచేఁ బుర వీధులవెంటఁ దీసికొనిపోబడుచు హనుమంతుడు వారివెంట బద్దుని వలె నుండి వీథివీథులఁ ద్రిప్పబడుచు ననేకము లగు చిత్రవిచిత్రము లైన ప్రదేశములను గుప్తమయిన స్థలములను (సందులను గొందులను) బహిరంగ ప్రదేశములను నన్నిటినిఁ గ్రమముగఁ జూచుచుండెను.

రథ్యా చత్వర రాజమార్గ భవనద్వారాంతికం తైః పున
ర్నీత్వా౽ యం కపి రేవ చార ఇతి తం తే౽ఘోషయ న్సేవకాః,
తత్కోలాహలత స్సమేత్య దనుజ స్త్రీ బాలవృద్ధాశ్చ తం
దృష్ట్వా దీపితపుచ్ఛ మాపు రతులాం ప్రీతిం తదానీం ముహుః. 32½

ఇట్లు వాడవాడలకు వీథివీథులకు గొప్పగొప్ప భవనములకు హనుమంతుని సేవకులు తీసికొని పోవుచు వీడే మనయూరికి వచ్చిన వేగుల వాడని కేక లిడుచుండిరి. ఆ కేకలు విని రక్కసులు, రాక్షసస్త్రీలు, బాలురు, వృద్ధులు సైతము చూచుటకు వచ్చి మండుచున్న హనుమంతుని తోకను జూచి పరమసంతోషము నొందుచుండిరి.

కాశ్చి త్తూర్ణముపాగతా జనకజాం వక్తుం తదీయాం స్థితిం
ప్రాహైవం మహిజాం పురా తవ పున స్సాన్నిధ్య మాగత్య యః
సంభాష్యావ్రజ దాశరై స్సతు పరం సందీ ప్తపుచ్ఛః పురే
గేహం గేహ మనీయ తాశరభటై స్సంచార్యమాణో౽ భితః 33½

ఆ సమయమున వారిలో గొందఱు రాక్షసస్త్రీలు సీతతో హనుమంతుని పరిస్థితిని చెప్పుటకై పరుగులిడుచుఁ బోయి యామెతో నిటులఁ జెప్పిరి. జానకీ! నీ యొద్దకు వచ్చి యిదివరలో నీతో సంభాషించి వెళ్ళిన క్రోతిని రక్కసులు బంధించి తోకకు నిప్పంటించి పట్టణములో నింటింటికి ద్రిప్పుచుండిరి. వానికీగతి యెంత పట్టినదో చూడు మనిరి.

తచ్ఛ్రుత్వాఽప్రియ మాత్మ మృత్యుసదృశం మత్వా చ సా భూమిజా,
ప్రాహైవం ప్రయతాఽనలం హృది పరం ధ్యాత్వా సముద్దిశ్య తమ్,
హే వైశ్వానర భర్తృసేవన పరా యద్యస్మ్యహం మే తపః,
పూర్వం యద్యవసచ్చ తస్య భవతా చ్ఛీతోఽధునా త్వం ద్రుతమ్. 34½

హనుమంతుని మేలుగోరు సీత యా యప్రియ వచనములను తన మరణవార్తనుగా తలచి (మిక్కిలి వ్యసనపడి) హనుమంతుని క్షేమమునకై అగ్నిహోత్రు నిట్లు ప్రార్థించెను. అగ్నిహోత్రుడా! నేను బతిసేవ చేయు స్త్రీనై యుంటినా, నేను బూర్వము నందుఁ దపస్సును నిష్ఠతోఁ జేసియుంటినా నీ విపుడు హనుమంతునకు శీతలుడ వగుము.

కించాసీద్యది భాగ్యశేష మనల త్వం తస్య *శీతోభవే
ర్జ్నానం మాం యది రాఘవ స్సుచరితాం జానాతి శీతోభవ,
కిం చాస్మా ద్వ్యసనాంబుధేః పర మిత స్సూర్యాత్మజో మాం ధ్రువం,
సమ్యక్తారయితుం యతేత యది వా త్వం తస్య శీతో భవ. 35½

---

* శీతోభవేతి - నన్వత్ర శీతో భవేతి భూమిజాకథన మాత్రేణై వానలస్య శీతలత్వే సంభవతి, హతో భవేతి సీతా కథనమాత్రేణైవ రావణస్యాపి హానిసంభవస్యానివార్యతయా, కిమనేన ప్రయాసేనేతి, హతో భవేతి - కిమర్థం దశాననం న హి సా శశాపే త్యాశంకా సముదేతి. తత్పరిహారాయైవ మత్ర సమాధేయం. తస్యాం తాదృశశక్తిమత్త్యామపి పరహింసాత్మక రావణవధస్య పురుషకార్యత్వేన స్త్రీ కార్యతాభావా త్తత్ర భర్త్రాజ్ఞావశ్యకీ దృశ్యతే. హనుమద్రక్షారూపకార్యస్య భర్తృ భాగవతహితలక్షణత్వేన స్వధర్మత్వేన చ భర్త్రాజ్ఞావసరో నా స్తీతి వేద్యం. న హి లోకే నార్యా బాలకస్య రక్షావిధౌ భర్త్రాజ్ఞావసరో దరీదృశ్యతే. తతఏవ "న త్వాం కుర్మి దశగ్రీవ భస్మేతి" సీతాకథనం చ సంగచ్ఛతే. కించ కార్యస్యాస్య కామ క్రోధాద్యనధీనత్వాత్స్వధర్మావిరుద్ధత్వాచ్చ నాపి తస్యాస్తపోహాని రస్తి; పరోపకారకరణస్య స్త్రీపురుష సాధారణ ధర్మత్వాంగీకారా న్న చ భర్త్రనుజ్ఞావసరోఽత్రేతి వేద్యమ్. తత్ర భర్త్రనుష్ఠేయ రావణవధ రూపకార్యస్యాత్మ కర్తవ్యత్వే భర్త్రాజ్ఞావసర ఇతి చ వేద్యమ్.

* హనుమంతునకు శీతలుడ వగుము - ఇచ్చట నొక సందేహ మివ్విధముగ గలుగుచున్నది. (ఏమన)శీతలుడ వగుమని సీత యనిన మాత్రముననే యగ్నిహోత్రుడు చల్లనయినపుడు "హతో భవ" (చావుము) అని పలికిన మాత్రమున రావణుడు చచ్చునుకదా. ఈ ప్రయాసమంతము నెందుకనియు, నిజముగ నట్టిశక్తి సీతకుండిన పక్షమున సీత "హతోభవ" యని రావణుని నేల శపింపలేదనియు సామాన్యముగ నాశంక కలుగును. దాని కిట్లు సమాధానము చేసికొనదగినది. సీత అట్టి శక్తి గలదియైనను పరహింసాత్మకమయిన రావణవధరూపకార్యము పురుషులచే ననుష్ఠింపదగినది కాని స్త్రీచే ననుష్ఠింపదగినది కాదు కాన భర్త్రాజ్ఞ లేకుండగ నా పని చేయు వీలులేదు. హనుమంతుని రక్షించుట యను కార్యము భర్తకు భగవద్భక్తులకు మొదలగువారికి గూడ హితమైనది యగుటచేతను,

ఓ యగ్నిహోత్రుడా! నా కింకను గొంచెము భాగ్య మనుభవించు నదృష్టము గలదేని మఱియు శ్రీరామచంద్రమూర్తి నన్ను మంచి నడవడి గలదానినిగాఁ దెలిసికొనియుండెనేని మఱియు సుగ్రీవుడు న న్నీ శోకసముద్రమునుండి దాటించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండుట నిజమేని నీవు *హనుమంతునకు శీతలుడ వగుము. (అని సీత యగ్నినిఁ బ్రార్థించెను.)

ఏవం భూమిసుతార్థితో హుతవహ శ్శంసన్ని వాస్యా శ్శివం
జజ్వాలాథ భృశం ప్రదక్షిణతయా కిం చానిల స్తత్సఖః,
దేవ్యా స్స్వాస్థ్యకరో వవౌ హిమమరుత్తుల్యోఽ నల స్తత్ర త
త్పుచ్ఛేఽభూ దథ మారుతి ర్హృది తదా సంచింతయామాస సః. 36 ½

ఇవ్విధముగఁ బ్రార్థించుచున్న సీతాదేవికి అగ్నిహోత్రుడు హనుమంతునకు భయము లేదని తెలుపువానివలె ప్రదక్షిణముగఁ దిరుగుచుఁ బ్రజ్వరిల్లుచుండెను. సీతమీదకు వేడిగాలి రాకుండగ నగ్నికి మిత్రుడయిన వాయువుకూడ సీతకుఁ జల్లగా నుండునట్లు వీచుచుండెను. అచ్చట హనుమంతుని తోక మండుచున్నను అగ్ని హనుమంతుని దపింపజేయకుండ మంచుగాలి వీచినట్లు హనుమంతుని దేహమునం దగ్ని చల్లగా నుండెను. హనుమంతుడు తన మనమునం దిట్లు విచారింపసాగెను.

దందహ్యమానేఽపి మదీయపుచ్ఛే, దీప్తోఽపి వహ్ని ర్న దహ త్యహో మామ్,
కించాద్య పుచ్ఛం శిశిరం బభూవ, కస్మా న్మమేత్యాప చ సంశయం సః.
37 ½

నాతోక యిట్లు మండుచున్నను, అగ్ని యింత జ్వాలతో గూడి యుండియు నన్ను దహింపకుండ నుండుట మిక్కిలి యాశ్చర్యముగ నున్నది. వేడిమి

స్వధర్మమగుట చేతను గూడ నీ కార్యము నందు భర్త్రాజ్ఞావసరము లేదని తెలియదగును లోకములో భార్య మగని నడిగి బిడ్డలను రక్షింపవలసిన పనిలేదు కనుకనే సీత రావణునితో సంభాషించుటలో 'నిన్ను నేనే దగ్ధము చేయగలను కాని నా భర్త యాజ్ఞ లేదనియు నా తపస్సు వ్యర్థమైపోవుట కంగీకరింప ననియు' సీత చెప్పిన వచనముకూడ సంగత మగుచున్నది. ఇదియును గాక యీ కార్యము కామక్రోధాదులకు వశమయి చేయ నక్కర లేనిదియును, స్వధర్మమునకు విరుద్ధ మయినదియు గానఁ దపోహానియుగూడ నీ కార్యమున గన్పడదు. పరోపకార మనునది స్త్రీ పురుషసాధారణ ధర్మముగ నందరు నంగీకరించినందున హనుమద్రక్షణ విషయమున భర్త్రనుజ్ఞావసరము లేదని తెలియదగును. భర్తచే ననుష్ఠింపదగిన రావణవధ రూపకార్యము సీత యనుష్ఠింపవలసి వచ్చినచో భర్త్రాజ్ఞావసర మున్నది గాన సీత భర్త్రాజ్ఞ లేక పోవుటచే `హతో భవ' యని రావణుని శపింపలేదని తెలియదగును.

లేకపోవుటయే గాక చల్లగాగూడ నుండుట మఱింత యాశ్చర్యమని హనుమంతుడు సందియ మొందుచుండెను.

పశ్చా న్మారుతినాప్యేవం నిరధార్యాత్మనో హృది,
యతో మ జ్జనకస్యాగ్ని ర్మిత్రం మాం న దదాహ సః. 38 ½

పిదప హనుమంతుడు తన మనమునం దిటుల నిశ్చయించుకొనెను. (ఏమన) నా తండ్రియగు వాయుదేవునకు మిత్రుడయిన యగ్నిహోత్రుడు నిజముగ నన్ను దహింపజేయలేదని తలంచెను.

సంచింత్యైవ మయం క్షణం పవనజః పశ్చా న్మన స్యన్యథా
తద్ధేతుం మనుతే సచైవ మనఘ శ్రీరామచంద్ర ప్రభోః,
మాహాత్మ్యా న్నతు మాం దదాహ హుతభు జ్మానం పురేతః ప్రభో
ర్యస్యానుగ్రహతోఽ తరం జలనిధిం *కోఽన్యో వితా తం వినా. 39½

ఇవ్విధముగ నాలోచించి హనుమంతుడు పిదప మఱియొక విధముగగూడఁ దలంచెను. నన్ను నిప్పు డగ్నిదహింపఁజేయక పోవుటకుఁ గారణము శ్రీరామచంద్రుని మాహాత్మ్య మయియుండును. నేను సముద్రమును దాటుట గూడ రామానుగ్రహమే కదా? *నన్ను రక్షించువాడు రామచంద్రమూర్తి తప్ప నితరు డెవ్వడుండును!

యద్వా భూమిసుతా కృపారసవశాదగ్నిర్న మాం తాపయ
త్యాహోస్వి న్మహిజాప్రభావవశతో బాధా న మే జాయతే,
రామార్థే యతో మమానలభయం నూనం కథం సంభవే
దిత్యాలోచ్య మరుత్సుతోఽద్రి సదృశాకారో బభూవ క్షణే. 40 ½

---

*కోన్యోవితా తం వినేతి - ఇద మనేన వేద్యం భవతి. ఆత్మ సేవాకృత స్సర్వాపదో రామచంద్ర ఏవ నివారయిష్యతీతి కించ సాహ్య మపి తస్య కరిష్యతీతి చానేన వేద్యతే. తథైవ దృశ్యతే - "యత్ర రామో భయం నాత్ర నాస్తి తత్ర పరాభవ ఇతి."

* నన్ను రక్షించువాడు రామచంద్రమూర్తి తప్ప నితరు డెవ్వడుండును? ఇందువలనఁ దెలిసికొనదగిన విషయ మేమనగా, రామ సేవ చేయువానికి శ్రీ రామచంద్రమూర్తి యే యాపదలు రానీయ డనియు సాహాయ్యము గూడ జేయుననియు విదిత మగుచున్నది. అట్లనే యభియుక్తవచనము గన్పడుచున్నది. "యత్ర రామో భయం నాత్ర నాస్తి తత్ర పరాభవ" ఇతి.

లేక పతివ్రతయగు సీతాదేవి దయచేతను. అగ్నిహోత్రుడు నా యందు దయగలిగి వేడిమి చూపకుండ నుండవచ్చును. లేక యామె యొక్క ప్రభావముచే నా కగ్నిబాధ లేకుండ నుండవచ్చునని తలంచి యింక నిటుల నూహించెను. రామ కార్యమునకై యత్నించు నా కగ్ని భయము కలుగుటకే యవకాశ ముండదని నిశ్చయించి పర్వతాకారము గల శరీరమును బెంచి హనుమంతుడు విజృంభించెను.

విజజృంభే తత స్స్వీయలాంగూలేన మరుత్సుతః,
ప్రదీప్తే నాశరా న్సద్య స్తాడయిత్వాఽఽహనత్క్షణే. 41½

పిదప మండుచున్న తన లాంగూలముచేతను గన్పడుచున్న రక్కసులను జావమోదుచు హతము చేయుచుండెను.

పునస్సూక్ష్మరూపంగతో ముక్తబంధః
పురద్వారదేశంపద్రైకేన తూర్ణం,
గత స్తత్ర సంస్థా నథ ద్వారపాంస్తా
న్స్వపుచ్ఛాభిఘాతా జ్జఘానాఽశు సోఽపి. 42 ½

తిరిగి హనుమంతుడు కొంచెము సూక్ష్మరూపము నొందుటచేఁ దోకకు గట్టిన కట్లు విడిపోవ నొక గంతులోఁ బురద్వారమున కేగి యచ్చటనున్న ద్వారపాలకులను మండుచున్న దన తోకతో కలయ గొట్టి హత మార్చెను.

చింతయామాస చ తతో హనుమా నేదవ మాత్మని,
ఇతోఽహం పరమేకస్మా ద్గేహా దన్య త్సముత్పతన్.
చతుర్దిక్షు పురే త్వగ్నిం జ్వాలయం శ్చ క్రమా త్పురీం,
సహస్ర దీపికాయుక్తాం లంకాం కృత్వాఽ నలస్య చ.
మత్పితు ర్మిత్రభూతస్య కరిష్యామి ముదం పునః,
ఇతి సంచింత్య హనుమాన్విజజృంభే మహాతనుః. 43-44-45 ½

పిదప హనుమంతుడు తన మనమునందిటుల నాలోచించెను. ఇటుపిమ్మట నొక గృహమునుండి మఱియొక గృహముమీది కెగురుచుఁ బురములో నలుదిక్కులయందు నిప్పంటించి మంటపెట్టి లంకాపురమును వేలకొలది దీపములతోఁ బ్రకాశించుదానినిగాఁ జేసి నా తండ్రికి మిత్రుడైన యగ్నిహోత్రునకు బాగుగు సంతోషమును గలుగఁ జేయవలెనని తలచి గొప్పశరీరమును బెంచి బాగుగ విజృంభించెను.

ఏవ మాలోచ్య హనుమా నుడ్డీయోపరి వేగవాన్,
పశ్చిమద్వార మాసాద్య స్తంభ ముత్పాట్య చోన్నతమ్.
తేనైవ ద్వారపాలాదీ న్హతవా న్మారుతిః క్షణే,
తతః ప్రాసాద మాలాసు సంచర న్పవనాత్మజః.
పుచ్ఛానలం తత్ర తత్ర వినిక్షిప్య క్రమాత్పురీం,
క్షణకాలేఽగ్నిసంస్పృష్టా మకరో ద్భికరాకృతిః. 46-49½

ఇట్లు హనుమంతు డాలోచించిన పిదప గొప్ప వేగము గలవాడై పైకెగిరి పశ్చిమద్వారమున కొక గంతులో వచ్చి యచ్చట నున్న గొప్ప స్తంభము నొకదానిని బెకలించి యాస్తంభముతో ద్వారపాలకులుగా నున్న వారలను క్షణములో హతమార్చి యచట నుండి మేడల మీది కురికి యా మేడల కొక్కకదానికి నిప్పు పెట్టి ప్రజ్వలింపజేయుచు గ్రమముగ బురము నంతను అగ్ని సంస్పృష్ట మయిన దానినిగాఁ జేసివేసెను

తదా కోలాహల శ్చాభూ ల్లంకాయాం ప్రతిసద్మని,
వినిద్రతా న్శిశూం స్త్యక్త్వా దుద్రువు ర్మాతరోఽపి హా.
దగ్ధచేలాలకాః కాశ్చి ద్భహిః ప్రాణరిరక్షయా,
దుద్రువుః పతిపుత్రాం శ్చ సంత్యజ్యాశ్వసురాంగనాః.
పురుషా శ్చ తదా ప్రాణరక్షణార్థం తదా పునః,
దారపుత్త్రాదికాం స్త్యక్త్వా యయు స్సంత్యక్త కామనాః. 49-51-52½

అప్పుడు లంకలోఁ బ్రతియింటియందును గొప్పకోలాహలము బయలుదేరెను. తల్లులు నిద్రించుచున్న పిల్లలను గూడ విడిచి పరుగు లిడుచుండిరి. కొందరు రాక్షసస్త్రీలు తగులబడు చీరలు ముంగురులు గలవారై ప్రాణరక్షణమునకై వెలుపలికిఁ బరుగు లిడుచుండిరి. ఆ పురములోని స్త్రీలు భర్తలను పుత్త్రులను విడిచి పరువు లెత్తుటయు, పురుషులు తమ భార్యాపుత్త్రాదుల సంగతికూడ జూడక వారల నందరిని విడిచి సర్వసంగ పరిత్యాగులై పరుగు లిడుటయు జరుగుచుండెను.

క్రమే ణాశరవర్యాణాం గేహాని జ్వాలయ న్గతః.
దగ్ధ్వా చ రావణసభాం తత్రత్యా న్రాక్షసా న్పునః,
తాడయంశ్చ స్వపుచ్ఛేన మారుతి ర్హతవాంశ్చతాన్.

కేచి దాశ్వనలేనైవ ప్రదగ్ధా శ్చ నిశాచరాః,
ముఖవాద్యాని కుర్వంతో దహ్యమానా శ్చ కేచన. 52-54½

పిదప హనుమంతుడు క్రమముగ రాక్షసశ్రేష్ఠుల భవనముల నన్నిటిని గాల్చుచు వెళ్ళి రావణసభకు నిప్పంటించి యచ్చట నున్న రక్కసులను మండుచున్న తనతోకతో గొట్టి వారలను హతమార్చెను. కొందరు వెంటనే పుచ్ఛానలముచే నప్పుడే దగ్ధులయిరి. కొందరు ముఖవాద్యములను జేయుచు తగులబడుచుండిరి.

తతో దశాననః క్రుద్ధో నిర్గతో దశకోటిభిః,
రాక్షసై స్సహితో యోద్ధుం యయౌ మారుతినా సమమ్,
సంవీక్ష్య సోఽపి తా న్సర్వా న్కాంశ్చిత్పుచ్ఛానలేన చ,
తోరణ స్తంభఘాతేన కాంశ్చిత్తు హతవా న్క్షణే. 55-56½

పిమ్మట రావణు డతిక్రుద్ధుడై పదికోట్ల రక్కసులతో హనుమంతునితో యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడు కాగా వారల నందరిని జూచి కొందరిని తన లాంగూలాగ్ని చేతను. మఱికొందరిని తోరణస్తంభపు దెబ్బలచేతను, క్షణములో హతమార్చెను. కొందరిని దనతోకతో జుట్టి యొకచోట గుంపుగాఁ బడవేసి యవలీలగా హతము చేయు చుండెను.

పుచ్ఛేన బధ్వా నైకాం స్తా నేకత్ర పవనాత్మజః
ఘాతయామాస తా స్సర్వా న్లీలయైవ తదా పునః.
నిరీక్ష్య నిహతా న్స్వీయా న్చింతయాత్మ న్యచింత్యయా,
వ్రజతో రావణస్యాపి జనాః ప్రాణరిరక్షయా,
మస్తకే స్వీయపుచ్ఛం తు సంతాడ్య మరుత స్సుతః.
తత్త్వచం త్వకరో ద్దగ్ధాం తతో దశముఖ స్తదా,
తత్పుచ్ఛ వహ్నిదగ్ధాంగో మూర్ఛితో న్యపత ద్భువి.
ద్రుత మాత్మజనై ర్నీతో దూరం తై రుపచారితః,
చిరా త్స్మృతియుతో ప్యాసీ ద్బహుధా చింతయాన్వితః. 57-60½

ఇట్లు హనుమంతుడు తన యాత్మీయు లయిన వారిని హతము చేయుచుండ జేయునది లేక యచింత్యమయిన చింతతో నచటనుండి వెలుపలికి ప్రాణరక్షణమునకై పోవుచున్న రావణుని శిరస్సుమీద హనుమంతుడు తన మండుచున్న తోకతో నొకదెబ్బ కొట్టగా నెత్తిచర్మమంతయు నా దెబ్బతో గాలిపోయెను. రావణుడు లాంగూలాగ్నిచే దపింపబడిన శరీరము గలవా డగుటచే

మూర్ఛితు డయి క్రిందబడి యుండగా, నతని సంబంధికులు వచ్చి యతనిని దూరముగ దీసికొనివెళ్ళి యుపచారములు చేయుచుండిరి. కొంతసేపటికి స్మృతి గలవాడైనను ననేకవిధములగు విచారములలో మునిగియుండెను.

తత్రరాక్షసముఖ్యవేశ్మసు చర న్దగ్ధ్వా చ తా న్యగ్నినా
పశ్చా ద్రాత్రి చరాఢ్య హేమఖచిత ప్రాసాదమాలా స్వరమ్,
నిక్షిప్యానల మాశరాధిపసుతాగారేషు సర్వేష్వపి
ప్రాసాదేషు పరేషు చానల మలం చిక్షేప వాతాత్మజః. 61½

హనుమంతుడు పిదప నా యా రాక్షసముఖ్యుల గృహముల సంచరించుచు వాని నెల్ల గాల్చుచు బిదప రావణాసురుని సువర్ణప్రాసాదములో నగ్నినుంచి యచటనుండి యింద్రజిత్తు మొదలగు రావణపుత్త్రుల భవనములలో నన్నిటిలో నగ్నినుంచి ప్రజ్వలింప జేసి దగ్ధము చేయసాగెను.

త్యక్త్వా విభీషణగృహం తదీయభవనా న్యలం,
భస్మసా దకరోత్సర్వాణ్యపి మారుతనందనః. 62½

ఒక విభీషణుని భవనమును విడిచి రావణుని బందుగుల భవనముల నన్నిటిని హనుమంతుడు కాల్చి దహింపజేసెనని తెలియవలయును.

కాలానలసమం వీక్ష్య మారుతిం భయవిహ్వలాః,
రాక్షసాః ప్రాణరక్షార్థం దుద్రువుశ్చ బహిస్తదా. 63½

అప్పుడు హనుమంతుడు సాక్షాత్కాలాగ్నివలె నుండ నతనిని జూచుటకు గూడ రక్కసులు భయపడి తమ ప్రాణరక్షణమునకై పట్టణము వెలుపలికిఁ బరుగులిడి పారిపోవుచుండిరి.

తద్వైశ్వానర దహ్యమాన సుభగప్రాసాదభాగా దధః
కాశ్చి ద్భూమితలే నిపత్య విగతప్రాణా బభూవు స్తదా,
కాశ్చి త్తత్పతనా ద్విభిన్న హృదయ స్సంఛిన్న బాహూ రవః
కాశ్చిద్వ్యాప్తశిఖాభితప్తతనవో ఽభూవ న్స్మరద్విట్స్త్రియః. 64½

ఆ లాంగూలాగ్నిచే దగులబడుచున్న యందమైన గొప్పమేడల పైభాగము నుండి ప్రాణరక్షణము చేసికొనవలయు నను భ్రాంతిచేఁ గ్రిందకు దుమికి మృతినొందినవారలు కొందరును, మేడల పైభాగమునుండి క్రిందకు దూకుటవలన

గుండెలు బ్రద్ధలయినవారు మఱికొందరును, తొడలు చేతులు విరిగిన వారలు కొందరును, రాక్షసస్త్రీలలో నుండిరి. ఇంతియే గాక నలుదిక్కులలో మంటలు చుట్టివేయుటచే నెట్లు తప్పించుకొన వీలులేక తగులబడిన దేహములు గలవారలు కొందరు నుండిరి.

స్వాత్మజస్య సహాయార్థ మివ వాయు ర్మహా న్ప్వవౌ,
స్వయమగ్నే స్సఖిత్వంతు దర్శయామాస మారుతః. 65½

తన కొమరునకు సహాయము చేయగలందులకో యనునటుల గొప్పగాలికూడ నా సమయమున వీచుచుండెను. అగ్నిహోత్రునకు వాయువు మిత్రుడను విషయమును స్వయముగ వాయువు తెలియఁజేసి నట్లుండెను.

తస్మా త్తత్‌క్షణఏవ తత్పురమరం దగ్ధం బభూవాఖిలం
క్రందంతో దనుజాః పరస్పర మలం ప్రాహుస్తదైవం పునః,
సాక్షా ద్విష్ణురయం న చాభవ దయం శాఖామృగో వస్తుతో
వజ్రీ వా ధనదోఽథవా ధ్రువ మయం నో వానరో హి ధ్రువమ్. 66½

అట్లు మహావాయువు వీచుచుండుటవలననే యగ్నిని జల్లార్చుటకు నెవరికిని శక్యము కానందువలన బుర మంతయు నిమిషమాత్రములో దగ్ధ మయ్యెను. ఆ రక్కసులు పరస్పరము నొకరికష్టమును మఱియొకరితోఁ జెప్పుకొని యేడ్చుచు నా యేడ్పులోనే యిటులఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. ఈ కోతి నిజమైన కోతి కాదు. మన దుంప త్రెంచుటకు సాక్షాద్విష్ణువే యీ కోతి రూపము ధరించి వచ్చినది లేక దేవేంద్రుడే యీ కోతి రూపము ధరించివచ్చి యుండునని, లేక కుబేరుడైన నీ కోతిరూపమును ధరించి వచ్చెనేమో యనియు నిజమైన కోతి యిది కాదనియు వాపోవుచుండిరి.

దేవా స్సిద్ధమహర్షయోఽంబరచరా శ్చాన్యేఽపి కాలాగ్నినా
తుల్యం భీమతనుం మరుత్సుత మలం సంవీక్షితుం చాపి తే,
త్రాసం ప్రాపు రతీవ మోదమపి తే ప్రాపుశ్చ తత్కర్మణః
కించాత్యంత పరాక్రమాన్విత మలం వాతాత్మజం తుష్టువుః. 67½

అప్పుడు దేవతలు సిద్ధులు మహర్షులు నితరులగు సాధ్య కిన్నర కింపురుషాదులును కాలాగ్నితో సమానుడుగా గన్పడుచు భయంకరాకారము గలిగియున్న యా హనుమంతుని జూచి భయపడుచుండిరి. కాని మిక్కిలి

సంతోషమును గూడ నతనిపని వలన బొందుచుండిరి. ఇదియునుంగాక హనుమంతుని విక్రమమును వార లందరు వేనోళ్ళతో గొనియాడుచుండిరి.

ఏవం మారుతనందనోఽఖిలపురీం పుచ్ఛానలేనాభిత
స్సందీప్యాఽశుగతోఽంబుధిం జలనిధావగ్నిం త్వనిర్వాపయత్,
పశ్చా త్కోటిరవిప్రకాశసహితాం దందహ్యమానాం పురీం
దృష్ట్వా మారుతి రేవ మాత్మని తదా సంచింతయామాస సః. 68½

ఇవ్విధముగ హనుమంతుడు పురము నంతను తన లాంగూలాగ్నిచేఁ గాల్చి మంటలు బాగుగ లేచినట్లు చేసి తనపని పూర్తి యయినందునఁ దన తోక మంటను జల్లార్చుటకై యొక గంతులో సముద్రపు టొడ్డున కేగి సముద్రములోఁదోకను జల్లార్చెను. పిదప కోటిసూర్య ప్రకాశముగ మండుచున్న లంక వంక జూడగా నాపుర మంతయు నాకాశమున కెగయు మంటలతో మండుచుండుటను హనుమంతుడు చూచి మనమునం దిటుల విచారింపఁదొడగెను.

ధి జ్మాం దుష్టధియం తు భూమితనయాకష్టం త్వసంచింత్య వై
దగ్ధైషా నిఖిలా పురీ కిల మయా ద్రోహః కృత స్స్వామినః,
దగ్ధాచే న్మహిజా చ తేన భవితా కార్యం వినష్టం ప్రభో
రారంభస్తు యదర్థ మద్య తదలం నూనం మయా నాశితమ్. 69½

లంక నంతను గాల్చి యెంతటి కూడని పనిని నాలోచనలేక చేసితినని తనను దానే నిందించుకొనుచు నిట్లు హనుమంతుడు తలచుచుండెను. నేను లంకను తగుల బెట్టుటవలన లంకలోని యశోక వనమునందున్న సీతకు గష్టము వచ్చునని యాలోచించకయే పురము నంతను దగ్ధము చేసితిని. నే నెంత స్వామిద్రోహము చేసితిని. సీతయే దగ్ధమయిన పక్షమున రామచంద్ర ప్రభుకార్య మంతయు నష్టము గాగలదు. ఛీ! యెవరికొరకై యీ యారంభ మంతయు నయ్యెనో ఆ మూలమయిన వారినే నష్టపరచితిని గదా యని విచారపడుచుండెను.

నష్టైవావనిజా భవిష్యతి న చాదగ్ధోఽత్ర సందృశ్యతే
క్రుద్ధః పాపమలం కరిష్యతి గురుం హన్యా దతిక్రోధభాక్,
నాకార్యం ఖలు దృశ్యతే భువిపరం క్రుద్ధస్య సా వాచ్య మ
ప్యస్మాత్క్రోధగుణోఽతి దుర్గుణ ఇతి ప్రాజ్ఞైస్సదా నింద్యతే. 70½

పశ్చా ద్వాయుసుతోఽంబురాశినికటా న్నిర్గత్య గత్వా ద్రుతం
దృష్ట్వా భూమిసుతాం సుఖస్థితిమతీం చాశోకమూలే స్థితామ్,
నత్వా ప్రాహ శుభాననేఽద్య భవతీం పశ్యామి దిష్ట్యా త్వహమ్
భూజాతేఽద్య మయా పురస్య దహనం త్వాలోచ్య నాకారియత్. 1

పిదప హనుమంతుడు సముద్రసమీపమునుండి బయలుదేరి శీఘ్రముగ సీతయొద్ద కేగి యశోకవనమున క్షేమముగ నున్న యామెను దర్శించి నమస్కరించి యిటులఁ బలికెను. తల్లీ! నేను జేసిన పుణ్యవిశేషముచే క్షేమముగా నున్న నిన్ను దిరిగి చూడగలిగితిని. (ఏలనన) నే నాలోచన లేకుండగ లంకనంతను గాల్చితిని (నీకుఁ బ్రమాదము కలుగకుండ నుండుట యదృష్ట మని భావము)

తచ్ఛ్రుత్వా జనకాత్మజా పవనజం ప్రాహైవ మేత ద్ధ్రువం
కార్యం సాధయితుం త్వమేవ బలవా నేక స్సమర్థ స్త్విభూః,
కించైషోఽపి బలోదయ స్తవ పునర్జ్వానం యశస్యో భవే
ద్దిష్ట్యా త్వామపి వహ్న్యుతప్త మధునా పశ్యామ్యహం తు ధ్రువమ్. 2

ఆ హనుమంతుని వచనములను విని సీత యిట్లతనితో బలికెను. ఆంజనేయా! యీ కార్యమును జేయ సమర్థుడవు నీవొకడవే కాని యితరు డెవ్వడును జేయలేడు. నీ బలాతిశయమును గూడ యశస్కరమైనది. నీతోకను గాల్చినను నీ కగ్నివలన భయము లేకుండుటయు నిన్నిటుల నేను జూడగలుగుటయు గూడ నదృష్ట మని చెప్పనగును.

శ్రీరామోఽపి సమేత్య తూర్ణ మభితో లంకాం శరై స్సంకులాం
కుర్యా చ్చేద్యది తస్య తత్తు స చ దృశం నూనం భవే న్మారుతే,
కించేయం దశకంధరం నిజశరై రాశీవిషాఘోపమై
ర్హత్వా మాం యది చేన్నయే త్తదపి తద్యోగ్యం మరున్నందన! . 3

ఆంజనేయా! రామచంద్రమూర్తియే తొందరగ నిచటకు వచ్చి శరవర్షముచే లంకను సంకులపరచి సర్పతుల్యము లగు బాణములను బ్రయోగించి రావణునిఁ

నెట్లు గాల్చును? ఏ సీత యొక్క కరుణ యుండుటవలన నాతోకనుగూడ నగ్ని తగుల బెట్టనపుడు ఆ సీతనుమాత్ర మెట్లు అగ్ని దహింపజేయును. నా యాలోచన తెలివితక్కువ యాలోచన యని యనుకొనెను.

తదాకాశవాణీ ప్రమోదం విధాతుం
కపిం ప్రాహ శోకం విముం చాధునా త్వమ్,
న దగ్ధా మహీజా సుఖే స్థితా సా
ద్రుతం గచ్ఛ తస్యా స్సమీపం పున స్త్వమ్.
తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తుష్టో భూమిజా మక్షతాం తదా,
విదిత్వా మారుతి స్తత్ర పున ర్గంతుం సముద్యతః. 73-75½

ఆ సమయముననే యాకాశవాణి హనుమంతునకు సంతసమును గలుగ జేయుటకై హనుమంతు నుద్దేశించి యిటులఁ బలికెను. హనుమంతా! నీవు దుఃఖింపఁబనిలేదు. సీత నష్టము కాలేదు. సుఖముగా నున్నది. నీవు తిరిగి యొక పర్యాయము సీతను సందర్శించుట కామె సమీపమునకు శీఘ్రముగ వెళ్ళుము అనెను. ఆ యశరీరవాణి వచనములను హనుమంతుడు విని సీత సుఖముగ నున్నదని వినుటచే గొప్ప సంతోషము గలవాడై సీతయొక్క సమీపమునకుఁ దిరిగి వెళ్ళుటకై ప్రయత్నములో నుండెను.

ఆశ్చర్య రామాయణే సుందరకాండే దశమస్సర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్యరామాయణమున సుందరకాండమున పదియవ సర్గము సమాప్తము.

****

హనుమంతుడు పై విధముగఁ జెప్పి యామెకుఁ దిరిగి నమస్కరించి యామె యనుజ్ఞ నొంది రామచంద్రమూర్తి యొక్క సమీపమునకు బోవుటకుఁ బ్రయాణాభిముఖుడై యుండెను.

తతో உంగులీయకం సీతా, పత్యాప్రేషిత మాత్మనే,
దత్వా మారుతయే ప్రాహ, పత్యే దేయం పున స్త్విదమ్. 8

ఆ సమయమున సీతాదేవి తన భర్తచే హనుమంతుని ద్వారా గుర్తు కొఱకై తనకుఁ బంపబడిన ముద్రికను రామచంద్రమూర్తికే యిచ్చివేయుమని చెప్పి సీత యాముద్రికను హనుమంతున కిచ్చెను.

తతో మరుత్సుతః ప్రాప్య తదనుజ్ఞాం వినిర్గతః,
అరిష్టశైలనికటం సమేతిస్మ తదంతరే.
బ్రహ్మాప్యభిముఖ స్తస్య సమాలింగ్య చ మారుతిమ్,
సంశ్లాఘ్య చ ముహు స్తస్మై దదౌ సన్మానపత్రికామ్.
య త్కృతం తేన లంకాయాం త త్సర్వం యత్ర సూచితమ్,
విధే రనుజ్ఞాం సంప్రాప్య మారుతి ర్గర్వసంయుతః.
సీతాసందర్శనం కార్యం వినా స్వేనాపరేణ తు,
కర్తుం త్వశక్యం మన్వాన స్త్వరిష్టగిరి మాగతః.
సర్వాంతర్యామి రామోஉపి మారుతే ర్ధురహంకృతిమ్,
విజ్ఞాయ మునిరూపేణ గిరౌ తప్యం స్తపో యథా,
స్థిత స్తదాஉஉహ తం వీక్ష్య తాపసం పవనాత్మజః. 9-13½

పిమ్మట హనుమంతుడు సీతయొక్క యనుజ్ఞ నొంది యచటనుండి బయలుదేరి త్రికూటపర్వత సమీపమునకు వచ్చుచుండ బ్రహ్మదేవుడు మధ్యమార్గములో హనుమంతునితో గలిసి హనుమంతుని గౌగిలించుకొని దొడ్డపనిచేసితి వని యతనిని గొనియాడి లంకలో హనుమంతుడు చేసిన పనులను దెలియజేయు నొక సన్మానపత్రమును వ్రాసి హనుమంతున కిచ్చి గౌరవింపఁ బిదప బ్రహ్మయొద్ద సెలవు నొంది సీతాసందర్శన రూప మయిన యీ గొప్పపనిని, నేను దప్ప నింక నెవ్వడును జేయలేడను మహాగర్వముతో గూడినవాడై త్రికూటగిరికి వచ్చెను.

దెగటార్చినను నది యాయనకుఁ దగినపనియై యుండునుగాని యీ పనిమాత్రము నీ వలనఁ దప్ప నితరులవలన గానేరదు.

గత్వా ఉద్యాహవశూరరాఘవవిభో స్సర్వం భవాన్వై వదేత్
ఏవం భూతనయార్థితః పవనజః ప్రాహైవ మార్యాం పునః,
క్షిప్రం త్వేష్యతి రాఘవో ఽత్ర కపిభి స్సౌమిత్రిణా సంయుతో
గత్వా రావణ మాశుతే ఽ పనయితా శోకం భవే ద్రాఘః. 4

ఆంజనేయా! నీ విపుడు వెళ్ళి యుద్ధశూరుడగు రామచంద్రమూర్తితో నాస్థితిగతులను గూర్చి చెప్పవలయును సుమా? అని యిట్లు సీత కోరగా హనుమంతు డామెతో నిటులఁ బలికెను. తల్లీ! నీవు వ్యసన పడకుము. నేను జెప్పెదను. వినుటతోడనే రామచంద్రమూర్తి సుగ్రీవాది వానరులతోడను, లక్ష్మణునితోడను గూడి యిచటకు క్షణమాత్రములో వచ్చి రావణుని సమూలముగ దెగటార్చి నీ దుఃఖమును బోగొట్టి నిన్ను దన పురమునకుఁ దీసికొనిపోవును. నీవు దుఃఖింపకుము.

భూమిజే ఽనలతాపస్తు యన్నిమిత్తా న్నమే ఽ భవత్,
తన్నిమిత్త మహం వచ్మి శ్రుణు తజ్జనకాత్మజే. 5

తల్లీ! నే నగ్నిచే నేకారణమువలన దహింపబడకుండ నుంటినో, ఆ కారణమును జెప్పెదను, వినుము.

యన్నామ సంస్మృతివశాత్తు విధూతపాపా
స్తాపత్రయానల మలం మహిజే తరంతి,
తస్యైవ రాఘవవిభోః కిల దాసభూతం
కిం మాం దహే త్ప్రకృతిభా గనలో ఽయ మద్య. 6

తల్లీ! ఏ రామచంద్రుని నామము స్మరించిన వారలను సయితము తాపత్రయ మనెడి యగ్నితాపము కలుగ జేయకుండ నుండునో, ఆ రామచంద్రుని దాసుడనగు నన్ను మాత్రము ఈ ప్రాకృత మయిన యగ్ని యెట్లు దహించును?

ఇత్యుక్త్వా ఽవనిజాం నత్వా తదనుజ్ఞా మవాప్య సః,
ప్రయాణాభిముఖ స్తస్థౌ రామచంద్రాంతికం పునః. 7

హనుమంతుడు నీరు త్రాగి ముని సమీపమునకు వచ్చి చూచుసరికి ముద్రిక కన్పడనందున ముద్రికను గూర్చి మునినడిగెను. మునీశ్వరుడు నీ ముద్రికను నా కమండలువులో దాచిపెట్టితివి, నీవు తీసికొనుమని చెప్పగా, హనుమంతుడు ముద్రికను దీసికొనుటకై తన చేతిని౽ గమండలువులో నుంచెను.

కమండలుజలే తత్ర సమరూపా స్తు ముద్రికాః,
సహస్రశ స్థితా వీక్ష్య విస్మితః ప్రాహ మారుతిః. 20½

ఆ కమండలములో సమానరూపము గల ముద్రికలు వేలకొలది యుండగా వానిని౽జూచి హనుమంతు డాశ్చర్యపడి యా మునితో నిటుల౽ బలికెను.

మహర్షే కిమిదం చిత్ర మనేకా ముద్రికా స్సమాః,
జలే స్థితాః ప్రదృశ్యంతే మదీయా ముద్రికా పునః.
ఏతాసు ముద్రికా స్త్వద్య కథం జ్ఞాతుం చ శక్యతే,
కిం చైతా ముద్రికా స్త్వత్ర సరూపా శ్చ కథం స్థితాః. 21-22½

ఓ మహర్షీ! ఇది యేమి చిత్రము. ఈ కమండలువులో వేలకొలది ముద్రికలు కన్పడుచుండెను. అవి యన్నియు నేక రూపములుగా నున్నవి. నా ముద్రిక యేదియో యిన్ని ముద్రికలలో నెట్లు తెలిసికొన వీలగును? ఇదియునుంగాక యీ ముద్రిక లన్నియు నిచ్చట నెట్లున్నవి అని హనుమంతుడు ప్రశ్నించెను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం ప్రాహ మారుతిం తాపసోత్తమః,
ఇతః పురా కపేః నూన మవతారా స్సహస్రశః.
రామస్య తు గతా స్తేషు సీతా మన్వీక్ష్య వానరాః,
భవాదృశా స్సమాగత్య ముద్రికాభి స్సమం త్విహా.
మదంతికే వినిక్షిప్య ముద్రికా స్తు గతా పురా,
సీతాం సందృష్టవా నేక స్త్వ మేవ న హి వానర.
తస్మా త్త్వదీయ మధునా జ్ఞా త్వైతే ష్వంగుళీయకమ్,
గృహాణేతి తదా ప్రోక్తః పావని ర్లజ్జయాన్వితః.
త్యక్త్వా చాహంకృతిం చిత్తే కాంచి దాదాయ ముద్రికామ్,
కింక ర్తవ్యత్వమూఢ స్స న్నిర్జగామ తతః పునః. 23-27½

శ్రీరామచంద్రమూర్తి సర్వాంతర్యామి గాన హనుమంతుని హృదయములోఁ బ్రవేశించిన దురహంకారమును దెలిసికొని భక్తు డహంకారముతోఁ జెడిపోవునని తలచి తాను మునిరూపముతో నా పర్వతమునం దొక యాశ్రమమునఁ దపము చేయుచున్నటు లచట నుండెను. హనుమంతుడు నాపర్వతము మీది కేగి యాశ్రమమున దపము చేయుచున్న యా మునీశ్వరునిఁ జూచి యమ్మునితో నిటులఁ బలికెను.

> పిపాసార్దితో ఽహంజలంచే దిహాసీ, న్మునే మే వద త్వం కృపాపూర్ణదృష్ట్యా,
> ఇతి ప్రార్థిత స్తన్ముని ర్హస్తసంజ్ఞాం, చకారాంతికే సద్ధదో ఽస్తీతి తస్మై. 14½

ఓ మునీశ్వరా! నాకుఁ జాల దాహ మగుచున్నది. ఇక్కడ నెక్కడ నయినను జలమున్నదేమో దయయుంచి చెప్పుమని హనుమంతు డడుగగా నమ్మునియును తన చేతితో సంజ్ఞచేసి సమీపములో నొక జలాశయము (కోనేరు) ఉన్నట్లు చెప్పెను.

> ఆత్మాగమనకాలే తు దత్తాం భూమిజయా పునః
> ముద్రికాం బ్రహ్మణా దత్తాం పత్రికా మంతికే మునేః,
> సంస్థాప్య గతవాం స్తత్ర జలం పాతుం మరుత్సుతః. 15-16

పిదప హనుమంతుడు తాను బయలుదేరి వచ్చునపుడు సీత తన చేతికిచ్చిన రామముద్రికను బ్రహ్మ యిచ్చిన సన్మానపత్రమును ముని సమీపమునందుంచి నీరు త్రాగుటకై కోనేటికి వెళ్లి యచట జలపానము చేయుచుండెను.

> ఏతస్మి న్సమయే మౌని ర్నిక్షిప్తం భువి తేన తత్,
> అంగులీయక మాదాయ ప్రాక్షిప త్స్వకమండలౌ.
> నిపీయ మారుతి ర్నీరం మునే రంతిక మాగతః,
> అదృష్ట్వా ముద్రికాం తత్ర మునిం పప్రచ్ఛ ముద్రికామ్.
> ప్రాహ సోఽథ మునిశ్చాపి ముద్రికాం తే కమండలౌ,
> ప్రాక్షిపం త్వం గృహాణేతి ప్రోక్తో మారుతనందనః,
> సమాదాతుం చ తాం తత్ర స్వహస్తం ప్రాక్షిప చ్చ సః. 17-19½

ఇంతలోపల మునీశ్వరుడు నేలమీదను తన సమీపములో హనుమంతు డుంచిపోయిన రామముద్రికను దీసి తన కమండలుజలములో నుంచెను. పిదప

పిదప హనుమంతుడు గగనమున కెగిరిపోవుచుండ నాకసమును మ్రింగునో యనునట్లును, చంద్రుని గీరునో యనునట్లును సూర్యాది గ్రహమండలములతో గూడిన యాకాశమును హరించునో యనునట్లును, మేఘములను జీల్చునో యనునట్లును హనుమంతుడు గోచరించుచుండెను. మఱియు మేఘమండలములో (మబ్బులలో) బ్రవేశించి హనుమంతుడు వెళ్లుచున్నందున నొకప్పుడు కానరాక, యొక్కొక్కసారి కన్పడుచు మబ్బుల నడిమి చంద్రునివలె నాకసమున హనుమంతుడు గన్పడుచుండెను.

ఆగచ్ఛ న్జలధిస్థితం గిరివరం మైనాక మస్వీక్ష్య సః
సంస్పృ శ్యాత్మక రేణ మారుతసుతో వేగే మరుత్సన్నిభః,
జ్యాముక్తాశుగవ ద్ర్వజ న్నతిరయా చ్ఛైలం మహేంద్రం పున
ర్దృష్ట్వాఽథో నినదం శ్చ ఖా దవతతా రాద్రౌ ద్రుతం మారుతిః. 33

ఇట్లు హనుమంతుడు గగన మార్గమున మహావేగముగ వచ్చుచు సముద్రముమీద నున్న మైనాక పర్వతమును జేతితోఁ దాకి వింటినారి నుండి విడువబడిన బాణమువలె వాయువేగమున బోవుచు సముద్రపు టవతలి యొడ్డునందున్న మహేంద్రపర్వతమును జూచి యాకసము బ్రద్ద లగునట్లు పెద్దగ నరచి క్రమముగ నాకసమునుండి యా పర్వతము మీదికి దిగెను.

శ్రుత్వా తన్నినదం సుతుష్టహృదయా స్త్వోత్యాంతికం మారుతే
స్తే సర్వే పరివార్య వానరవరా స్తూపాయనై రన్వితాః,
ప్రత్య ర్చ్యాపి చ తం సుఖాగతి మథో పప్రచ్ఛు రత్యుత్సుకాః
పశ్చాత్తా నభినంద్య మారుతి రపి ప్రాహాంగదాదీ న్ముదా. 34

ఆ హనుమంతుని సింహనాదమును, హనుమంతు నెప్పుడు జూతుమా యను కోరికగల వానరవీరులు విని సంతుష్టాంతరంగులై హనుమంతుని సమీపమునకు ఫలమూలాదిరూపక మయిన కానుకలతో కూడి వచ్చి హనుమంతుని సత్కరించి స్వాగత మిచ్చి కుశలప్రశ్న లడుగుచుండిరి. ఆ వచ్చిన వానరవీరు లయిన అంగదుడు మొదలగు వారిని హనుమంతుడు గూడఁ దిరిగి గౌరవించి యిట్లు చెప్పఁదొడగెను.

ఆ వాక్యములను విని యమ్మునీశ్వరుడు హనుమంతునితో నిటులఁ బలికెను. ఓ వానరోత్తమా! యిదివరకు వేలకొలది రామావతారములు గడచినవి. ఒక్కొక్క యవతారకాలమున సీతను జూచి నీ వంటి వానరులు ముద్రికలతో గూడి నిచ్చుటకు వచ్చి నాయొద్ద ఆముద్రికల నుంచి వెళ్లుచుండెడివారు. నీవొక్కడవే సీతను లంకకు వెళ్లి చూచి వచ్చిన వాడవు కావు. నీ వంటి వార లనేకు లుండిరి. అందువలన నీయుంగర మేదియో నీవే తెలిసికొని తీసికొని వెళ్లుమని చెప్పగా, హనుమంతుడు సిగ్గుపడి నేనే లంకకేగి సీతను జూచినవాడను, రెండవ వానివలన నిది శక్యము కాదని తన మనమునందున్న గర్వమును విడిచి యా ముద్రిక లన్నియు నొకటిగానే యుండుటవలన నొక ముద్రికను దీసికొని యేమి చేయుటకును దోచక యచటనుండి బయలుదేరెను.

అరిష్టశిఖరం ప్రాప్య దృష్ట్వా జలనిధిం తతః,
తదీయ ముత్తరం పారం గంతుం వేగం విధాయ సః,
ఉత్పపాత నభా స్తూర్ణం హనూమా న్గమనోన్ముఖః. 28-29

పిమ్మట హనుమంతుడు అరిష్టపర్వతశిఖరము నెక్కి యచటనుండి భయంకరముగ నున్న సముద్రమును జూచి యా సముద్రముయొక్క యవతలి యొడ్డునకు వెళ్లుటకుఁ దగిన వేగమును పెంచి యాకసమున కెగిరి హనుమంతుడు గమనోన్ముఖు డయ్యెను.

తద్వేగోన్మథితా శ్శైలసంస్థితాః పాదపాః పునః,
నిపేతు ర్భువి వజ్రేణ నిహతా గిరయో యథా. 30

హనుమంతుని యూరువేగముచే నప్పుడు పర్వతమునందలి చెట్లు పై కెగిరి నేలమీద బడుచుండ వజ్రాయుధముచే దెగగొట్టబడిన రెక్కలు గల పర్వతములు నేలగూలు చున్నట్లుండెను.

ఆకాశం గ్రసమానవ త్పవనజ స్తారాపతిం వోల్లిఖ
న్సూర్యాది గ్రహమండలాన్విత నభోహారీవ ఖే సంచరన్,
కర్ష న్వాఽబ్దచయం తు తత్ర తు విశ న్వాతు ప్రకాశం గతో,
గుప్త స్తత్ర తు జాతు చంద్ర ఇవ ఖే సంలక్ష్యతే స్మ ధ్రువమ్. 32

పిదప హనుమంతుడు వానరులతో సీతను గూర్చి యిట్లు చెప్పఁదొడగెను. సీతాదేవి స్వభావముచేతనే కృశాంగియై యున్నది. భర్తృవియోగముచే నిపుడు మఱింతగ గృశించినదై నుండినను బహుదుఃఖముతో నశోకవనమునందు రక్కసులచే బాధపెట్టబడుచున్నది. ముందు జరుగవలసిన పనిని మీరే యాలోచించి చెప్పు డనియెను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం కపీన్ద్రతి వచః ప్రాహాథ తా నంగద
స్సీతాదర్శనకృ త్సమీరణసుతం త్వేకం వినా వానరాః.
శ్రీరామాంతిక మద్య వానరచయ స్త్వైతస్య సర్వస్య నో
యుక్తా తత్ర గతి స్త్వితి ధ్రువమహం మన్యేఽద్య సంచింతితే. 43

ఆ హనుమంతుని వచనములను విని యంగదుడు పిదప వానరులతో నిటులఁ బలికెను. సీతను సందర్శించి వచ్చిన హనుమంతు డొకడు తప్ప మిగిలిన వానరసమూహ మంతయు రామచంద్రమూర్తి సమీపమునకు వెళ్లుట యంత మంచిది కాదని నేను తలంచుచుంటిని.

కింత్వై తే హనూమతా వినిహతా ఏవాశరాః కోటిశో,
యత్కార్యం తదశేష మవ్యయ మలం కృత్వాఽఽగతో మారుతిః,
దృష్టా భూమిసుతా పరం తు మహిజాఽఽ నీతా న చాభూదితి.
శ్రీరామాయ నివేదనం న హి పరం యుక్తం తు సంచింతితే.
విక్రాంతౌ ప్లవనేఽపి వాఽత్ర భవతాం తుల్యస్తు కశ్చిద్ధ్రువమ్,
నో దేవే ష్వసురేషు వా కపివరా స్సంచింతితే దృశ్యతే.
తస్మా దాశుగతా వయం కతిచన ప్రాజ్యాం మహీజాం ద్రుతమ్,
చాదాయాథ పరం వ్రజేమ నికటం శ్రీరామచంద్రప్రభోః. 44-47½

ఇదియునుంగాక యొక పక్షమున మన మందరము రామచంద్రమూర్తి యొద్దకు వెళ్లుపక్షమున నా కొక యాలోచనము పొడగట్టు చున్నది. (అది యేదనగా) మన హనుమంతుడు లంకలోని రక్కసులలో గోట్లకొలది రక్కసులను హతమార్చియే వచ్చెను గావునను లంకను దగుల పెట్టుట మొదలగు చేయదగిన పనులలో జాలమట్టుకు మన హనుమంతుడే చక్కపెట్టి వచ్చినందువలనను, సీతను జూచి మాత్రము వచ్చితిమిగాని తీసికొని రాలేదని రామునితో జెప్పుట

దృష్ట్వా భూమిసుతా త్వశోకవనికా సంస్థా కపీంద్రా! మయా,
ఘోరాభిస్తు నిశాచరీభి రనిశం సంరక్షమాణా సతీ.
శ్రీరామస్య కృపారసేన భవతా మాశీర్బలే నాపి చ,
ప్రోత్తుంగాద్భుతహేమసౌధసహితా లంకా చ దగ్ధా మయా.
అశోకవనికా సర్వా సమూలోత్పాటితా మయా.
కోటిశో నిహతా స్సంఖ్యే మయా రాత్రిచరాః పునః,
దశాననసుత శ్చాపి నిహతో ఽక్షకుమారకః.
సంభాషితో దశాస్యోఽపి మయా సదసి వానరాః,
ఇతి సంక్షేపత స్తూక్త్వా విశేషేణ కపీన్ప్రతి.
ఆరభ్య నిర్గమం స్వస్య పున స్తత్రాగమావధి,
ప్రవృత్త మఖిలం తేభ్యః ప్రాహ సోఽప్యానుపూర్వికమ్. 35-39 ½

ఏమి చెప్పునో యని తహతహలాడు వానరుల మనస్సులు కుదుటబడుటకుఁ జూచితి సీత నని రెండు మాటలలో సారాంశము చెప్పి పిదప విస్తరించి చెప్పుచుండెను. వానరులారా! అశోకవనమధ్యమునందు భయంకర రాక్షసస్త్రీలచే రక్షింప బడుచున్న సీతను రామానుగ్రహముచేతను, మీ పెద్దల యాశీర్బలము చేతను సందర్శించుటయే కాక గొప్ప గొప్ప బంగారు మేడలతోఁ గూడియున్న లంక నంతను గూడ గాల్చి వచ్చితినని చెప్పెను. వానరులారా! ఇంతియే కాక రావణునకుఁ బ్రియమైన అశోకవన మంతయు సమూలముగఁ బెల్లగించి పారవేసితిని. ఆ సమయమున నాకడ్డము వచ్చిన కోట్లకొలది రక్కసులను హత మార్చితిని. రావణుని కుమారు డయిన అక్షకుమారుని జంపితిని. ఇంతియే కాదు. రావణునితోగూడ సభాస్థలముననే మాట్లాడితిని. ఇట్లు సంక్షేపముగ హనుమంతుడు వానరులతోఁ జెప్పి పిదప దాను బయలు దేరినది మొదలు తిరిగి తాను వానరులను గలియు వరకు జరిగిన వృత్తాంతము నంతను విశేషముగ ఆనుపూర్వికముగా వానరులకు జెప్పెను.

ఏవ మాహ కపీ న్వృశ్చా ద్ధనూమా న్వానరోత్తమాః,
స్వభావా దేవ తన్వంగీ భూమిజాఽద్యవిశేషతః.
తద్వియోగా త్ప్రశాత్యంతం రామసందర్శనోత్సుకా,
సదా శోకపరాధీనా స్థితాఽశోకవనేఽధునా.
యదత్రానంతరం కార్యం భవద్భి రుపపాద్యతామ్. 40-42½

ద్వాదశ స్సర్గః - పండ్రెండవసర్గ

పశ్చా ద్వాయుసుతః కపీన్ప్రతి వచ స్సంతుష్టచిత్తో౽ఖిలా
న్యుష్మాభి ర్మధు సేవ్యతాం మధువనే౽భీష్టం యథా వానరాః,
యుష్మాకం పరిపంథిన స్త్విహ మలం సంతాడయిష్యా మ్యరం
తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తు సాధునినదం చక్రు శ్చ తే వానరాః. 1

పిదప హనుమంతుడు సంతోషముతో గూడిన మనస్సు గలవాడై వానరులతో నిటులఁ బలికెను. ఓ వానరులారా! మీరలు మధువనమున వనపాలకులుగా నుండువార లెవ్వరయిన నడ్డువచ్చినచో నేను వారలను జచ్చునట్లు కొట్టెదను అని హనుమంతుడు చెప్పగా వానరు లందరును సాధునినాదములను (బాగుబాగని కేకలను) జేసిరి.

పశ్చా ద్వాలిసుతో౽పి తా న్కపివరా న్ప్రాహ ప్రసన్నో వచో
వాక్యం కార్యకృత స్సమీరణసుత స్యావశ్యకార్యం యతః,
నిర్గచ్ఛంతు తతో ద్రుతం మధువనం సర్వే భవంత స్త్వితి,
ప్రోక్తా స్తేన ముదాన్వితాః కపివరా స్సర్వే వనం నిర్గతాః. 2

పిమ్మట వాలిపుత్త్రుడగు నంగదుడు కూడ ప్రసన్నుడై వానరులతో నిటులఁ బలికెను. వానరులారా! రామకార్యమును జక్క పెట్టిన హనుమంతుని వచనమును మన మవశ్య మంగీకరింపవలసి యుండును గాన మీర లందరు వెంటనే హనుమంతుడు చెప్పినట్లు మధువనమునకు బయలుదేరుడని యువరాజయిన అంగదుడుకూడ జెప్ప, వెంటనే వారు లందరును సంతోషముతో మధువనమునకు బయలుదేరిరి.

ప్లవంతో నినదంత శ్చ వానరా స్తే మహాబలాః,
ద్రుతం మధువనం ప్రాప్య సాలా నాక్రమ్య సంస్థితాః,
పీత్వా మధూని రసవత్ఫలాన్యపి చ భుంజతే. 3½

ఇట్లు వానరులు బయలుదేరి గంతులు వేయుచు కేకలు పెట్టుచు గడు శీఘ్రముగ మధువనమును బ్రవేశించి చెట్ల నాక్రమించి యిష్టము వచ్చినట్లు మద్యమును ద్రావి మధురము లయిన ఫలములను భుజించు చుండిరి.

యుక్తముగా గన్పడునందువలనను, బలపరాక్రమములోలగాని, యెగిరి వెళ్లుటలోగాని మీతో సమానుడు దేవదానవులలో గూడ లేనందువలనను, మనలో గట్టి వారలము కొందఱము తిరిగి లంకకు వెళ్లి సీతను దీసికొనివచ్చి పిమ్మట రామచంద్రమూర్తి యొద్ద కేగుదమని నా యభిప్రాయము మీ యభిప్రాయములను గూడ జెప్పు డనియెను

తచ్ఛ్రుత్వా జాంబవా నాహ వాలిపుత్త్ర మిదం వచః,
యదుక్తం భవతా నూనం సమ్యగేవాస్తి చాంగద.
పరంతు రామనికటం ద్రుతం గత్వాఽఖిలం పునః,
ఉక్త్వాచ రాఘవం తస్య మత మాశ్రిత్య వానరైః.
క్రియతాం భావికార్యం చే త్యువాచ వచనం హితమ్,
తచ్ఛ్రుత్వా వచనం సర్వే వానరా స్సాధు సాధ్వితి,
వదంతో గమనాయాశు మతిం చక్రు ర్మహాబలాః. 48-50½

ఆ యంగదుని మాటలను విని జాంబవంతుడు లేచి యిట్లు చెప్పెను. ఓయంగదా! నీవు చెప్పిన దంతయు బాగుగనే యున్నది కాని, రామచంద్రమూర్తి యొద్దకేగి జరిగిన వృత్తాంతము నంతను వారికిఁ జెప్పి యాయన యొక్క సంమతిమీదను జరుగవలసిన పనిని వానరులు చేయుట మంచిదని నాయభిప్రాయము. మనము స్వతంత్రించి సీతను దీసికొని పోయినచో సీతను జూచి రమ్మని చెప్పితినికాని తీసికొని రమ్మని చెప్పితినా యని యనునేమో? కాన ముందుగ రామునియొద్ద కేగుటయే మంచిదని జాంబవంతుడు చెప్పెను. జాంబవంతుని మాటలను వానరులు విని బాగు బాగని సాదువాదములను జేయుచు రామచంద్రమూర్తి సన్నిధికి వెళ్లుటకే నిశ్చయించిరి

ఆశ్చర్య రామాయణే సుందరకాండే ఏకాదశ స్సర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్య రామాయణమున సుందర కాండమున
పదునొకటవ సర్గము సమాప్తము.

****

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య సుగ్రీవః ప్రాహ రాఘవౌ,
వచో దధిముఖస్యేదం యువాభ్యాం చ శ్రుతం ఖలు. 7½

ఇట్లు దధిముఖుడు చెప్పగా విని సుగ్రీవుడు రామలక్ష్మణులతో నిటులఁ బలికెను. ఓ రామలక్ష్మణులారా! దధిముఖుడు చెప్పిన మాటలను మీరుకూడ వినియుంటిరికదా? (దక్షిణదిక్కుకు వెళ్లిన వానరు లింకను రాలేదని మన మింతదనుక విచారించుచుంటిమి) వారలు వచ్చినట్లు వీని మాటలచే దెలిసెనుగదా యని భావము.

నూనం తే కృతకృత్యతా ముపగతా ఏవాగతా స్తద్వనం
నోచే దీదృగుపక్రమో న భవితా తేషాం కపీనాం ధ్రువమ్,
సంప్రాప్తం చ యదావనం మమ పున స్తద్వానరేంద్రైస్తదా
కార్యం సాధిత మేవ భూమితనయా దృష్టా చ తద్వానరైః. 8½

నిశ్చయముగ నా వానరులు కార్యమును జక్క పెట్టుకొనియే మధు వనమునకు వచ్చియుందురు. వారలు మా కార్యమును జక్క బెట్టక పోయినచో నింతధైర్యముతో నిట్లుపక్రమింపరు. ఎవ్వరును బ్రవేశింపకుండగ రక్షింపబడుచున్న నా మధువనమునఁ బ్రవేశించి యల్లకల్లోలము చేసినాననగా మన కార్యమును వారలు సాధించి వచ్చినా రనుట నిక్కము. సీతను వానరులు తప్పక చూచి వచ్చి యుండుట నిశ్చయము.

దృష్టా భూమిసుతా ధ్రువం పవనజే నైవాత్ర నో ద్వాపరః
కార్యం త్వేత దసాధ్యమేవ మరుతస్సూనుం వినాన్యైర్యతః
ఇత్యుక్త్వాఽర్కసుతోఽవద ద్దధిముఖం చాథో కపీ స్సత్వరం
గత్వా ప్రేషయతా ద్భవాన్దధిముఖ! ప్రోక్త్వా మదాజ్ఞావచః. 9½

ఆ వానరులలో గూడ హనుమంతుడే సీతను సందర్శించిన వాడయి యుండును. ఇందునకు సందియము లేదు. హనుమంతుడు తప్ప నితరుల కీకార్యము సాధ్యము కాదు అని యిట్లు సుగ్రీవుడు రామలక్ష్మణులతో జెప్పి పిదప దధిముఖునితో నిటులఁ జెప్పెను. దధిముఖా! నీవు వెళ్లి నేను జెప్పితినని నా యాజ్ఞావచనమును వానరులకుఁ జెప్పి వెంటనే వారల నిచటకు నీవు పంపుము.

పశ్చా త్తద్వనపాలకాం స్తు కపయ స్త్వాత్మావరోధాచరా
న్సంతాడ్యాశు మధూని పాణిభి రలం తే ద్రోణమాత్రాణి చ,
ఆదాయాశు నిపీయ తన్మధుమద వ్యాప్తా స్థ్సలంతోఽవనౌ
విస్మృత్యాత్మ పతంతి కేచన మిథో నిందంతి గర్జంతి చ. 4½

పిమ్మట వనపాలకులుగా నుండువారలు వచ్చి యడ్డగింపగా వారలను జావ జితుకగొట్టి కుంచెడు కుంచెడు మద్యమును జేతులతో దీసికొని త్రాగుచు మధుమదముచే నొడలు తెలియక తొట్రుపడుచు నేలఁ బడుచుఁ గొందరు పరస్పరము (ఒకరి నొకరు) దూషించుకొనుచు గర్జించుచు నుండిరి.

పశ్చా త్సూర్యజమాతులో దధిముఖ స్త్వాగత్య తా న్వానరా
న్రుద్ధ స్స న్నవరుధ్య తై రభిహతో నిష్పిష్టసర్వాంగకః
ముక్త స్తై రతికష్టతో ద్రుతగతి స్స్వీయైర్యుతోఽథావ్రజ
ద్యత్రాసీ త్కపిరాజసూర్యతనయ స్త్రద్రాఘవాభ్యాం యుతః. 5½

పిమ్మట సుగ్రీవుని మేనమామ యగు దధిముఖుడను వనపాల కాధ్యక్షుడు పరుగు లిడుచు వచ్చి వానరులను గోపించుచు నడ్డగింపగా వానరులు దధిముఖునిమీద గలియబడి శరీరమంతయు చూర్ణము చూర్ణముగ నలుగగొట్టి యెట్టకేలకు నతికష్టముచే నతడిని విడిచి పెట్టగా దధిముఖుడు వనపాలకులతో గూడ బరుగులిడుచు రామలక్ష్మణ సుగ్రీవులున్న ప్రస్రవణ పర్వతమునకు వచ్చెను.

ఆగత్యాంజలి మాచర న్దధిముఖో నత్వాఽర్కజం ప్రాహ తమ్,
రాజం స్తే మధునామకం వన మహో పైతామహం వానరైః,
సర్వం నాశిత మద్య దక్షిణదిశం యే వవ్రజు ర్వానరాః,
వీరై స్తైర్వనపాలకా శ్చ నిహతా స్సామీరి ముఖ్యై ర్భృశమ్. 6½

ఇట్లు దధిముఖుడు వచ్చి యంజలి ఘటించి సుగ్రీవునకు నమస్కరించి నిటుల నతనితో విన్నవించెను. రాజోత్తమా! నీ పితృ పితామహుల నాటి నుండి సంరక్షింపబడుచున్న నీ మధువనము నేటితో వానరులచేత నాశనము చేయబడినది. ఆ వానరు లెవ్వరన, సీతాన్వేషణమునకై దక్షిణదిక్కునకు వెళ్ళిన హనుమదాదు లయియున్నారు. అంగదుడు మొదలగు వానరవీరులు మధువనమును బాడుచేయుటయే కాక వనపాలకులుగా నున్న వీరి నందరినిఁ జావజితుక గొట్టిరి.

ఓ వానరులారా! రామలక్ష్మణులకు సుగ్రీవుడు చెప్పిన విషయమును గూడ జెప్పెదను వినుడు. ఓ రామలక్ష్మణులారా! వానరులు కార్యమ్మును సాధించియే ఆ మధువనమును బ్రవేశించి యుందురు కాని మన కార్యమును జేయకుండగఁ బ్రవేశించి యుండరు. కావున సీత చూడబడుట నిశ్చయము. ఇట్లు సుగ్రీవుడు రామలక్ష్మణులతోఁ జెప్పి పిదప నాతో నివ్విధముగ జెప్పెను.

సామీరిప్రముఖా న్సర్వా న్కథయ త్వం మమాజ్ఞయా,
అన్వీక్షితుం సమీహంతే రామలక్ష్మణసూర్యజాః,
యుష్మా నతీవ తే నూనం త్వరయం తీత్యువాచ సః. 16½

ఓ దధిముఖా! హనుమంతుడు మొదలగు వానరు లందరితో రామలక్ష్మణ సుగ్రీవులు మిమ్ములను జూచుటకుఁ గుతూహల పడుచుండిరనియు మిమ్ములను త్వరపెట్టుచుండి రనియు, నేను జెప్పినట్లు చెప్పుమని సుగ్రీవుడు నాతోఁ జెప్పియుండెను.

తచ్ఛ్రుత్వా ముదితా స్సర్వే తథే త్యంబరమార్గతః,
పురస్కృత్య హనూమంతం వాలిపుత్త్రం చ తే గతాః,
రామలక్ష్మణసుగ్రీవ సన్నిధా వపత న్భువి. 17½

దధిముఖుఁడు చెప్పిన మాటలను వానరులు విని యిక నిచ్చట నుండుట బాగుండదని తలంచి హనుమంతుని నంగదుని ముందుంచుకొని గగనమార్గమున వేగముగ బోయి రామలక్ష్మణ సుగ్రీవు లున్నచోటున భూమిమీదను గగనమునుండి పడిరి (దిగిరి).

ప్రణమ్య రాఘవం ప్రాహ దృష్టా సీతేతి మారుతిః,
కుశలం ప్రాహ సీతా వాం రాఘవౌ సా శుగన్వితా.
అశోక వనమధ్యే సా లంకాయాం జానకీ శుభా,
నిరీక్షితా రాక్షసీభి ర్వృతా దీనా కృశా మయా.
నిరాహారా చ శోచంతీ రామరామేతి సర్వదా,
మర్త్యవ్యకృతసన్నాహా భూమిజా உஉ శాస్వితా మయా. 18-21

పిమ్మట హనుమంతుడు రామచంద్రమూర్తికిఁ బ్రణమిల్లి చూచితి. సీత నని సంక్షిప్తముగఁ జెప్పి పిదప సవిస్తరముగ నిట్లు చెప్పదొడంగెను.

తేషాం తు కృతకృత్యానాం చేష్టితం రోచతే మమ
కృతార్థా న్వానరా న్ద్రష్టుం సమీహా మమ జాయతే,
ద్రుతం గతో భవా న్సర్వా న్వానరా న్ప్రేషయే త్కపే!
ఇత్యుక్తో ఽర్కసుతేనా ఽథ నత్వా దధిముఖస్తు తమ్
రాఘవాభ్యాం నమస్కృత్య యయౌ వనుచరై ర్వనమ్. 10-12

వానరులు కృతకృత్యులై వచ్చి మధువనమును నష్టపరచిన కారణమున వానరుల చేష్టలు నాకు సమ్మతములే. వారలను శిక్షింప నేనంగీకరింపను కార్యసాధకులయిన యా వానరులను జూచుటకుఁ గోరికగా నుండుటవలన నీవు తొందరగ వెళ్ళి వారలను వెంటనే పంపవలయునని సుగ్రీవుడు చెప్పగా పిమ్మటఁ జేయునది లేక సుగ్రీవునకు నమస్కరించి పిదప రామలక్ష్మణులకు గూడ నమస్కరించి వారల యనుజ్ఞ నొంది తన యనుచరులతోఁ గూడ నమస్కరించి మధువనమునకు దధిముఖుడు వాయువేగముగ వెళ్ళెను.

ఆబధ్యాంజలి మాహ సో ఽంగదముఖాన్ శాఖామృగేంద్రా న్పునః
క్రోధం సంత్యజతాద్య మయ్యనుచరే సర్వే ఽనుకంపాం మయి,
కుర్వం త్వజ్ఞయా మయా పున రమీ సర్వే నిషిద్ధాః పురా
సుగ్రీవో ఽపి నిశమ్య చేష్టిత మిదం తుష్టో న రుష్ట స్త్వభూత్. 12½

దధిముఖుడు వెళ్ళి చేతులు జోడించి యంగదుడు మొదలగు వానరోత్తములతో నిటులఁ జెప్పెను. ఓ వానరోత్తములారా! నా యందు మీరలు కోపమును విడిచిపెట్టుడు. మీరలు సేవకుడైన నాయందుఁ బూర్ణమయిన దయారసమును జూపవలయును. నే నజ్ఞానముచే మిమ్ములను నిషేధించితిని. మీ చేష్టలను గురించి నేను వెళ్లి సుగ్రీవునితోఁ జెప్పితిని కాని సుగ్రీవుడు విని సంతోషించెను గాన మీ విషయమున రోషావేశము గలవాడు కాకపోయెను.

రామలక్ష్మణయో రేవం సుగ్రీవో ఽప్యాహ వానరాః
కార్యం తు హరయో ఽకృత్వా మదీయం తే వనం పునః
ప్రవేష్టుం న యతంతే హి దృష్టా సీతేతి నిశ్చితం
ఇత్యుక్త్వా తా వథో ప్రాహ సుగ్రీవో మా మనిందితః. 14

రామచంద్రా? నా పూర్వపుణ్యము మంచిది గాన నేను సీతను సందర్శింప గలిగితిని. నా ప్రయాస మిప్పుడు సఫల మయ్యెను అని యిట్లు నేను చెట్టుమీద నుండి మెల్లగఁ జెప్పుచుండగా నేను జెప్పిన మాట లన్నియు సీత విని యాశ్చర్యపడి యిటువంటి కర్ణామృతమువంటి మాటలను వినిపించిన పుణ్యాత్ము డెవడై యుండును? ఇది యంతయు కలగాక సత్యమే యయిన పక్షమున నిపుడు రామకథను వినిపించిన యా పుణ్యాత్ముడు నాకు గోచరించుగాక యని యామె పలుకగా, నా వచనములను విని వానరాకారము గలిగిన నేను సీత కభిముఖముగ వెళ్ళి నమస్కరించి కొంచెము దూరముగ నిలువబడి యుంటిని.

కస్త్వమిత్యాదికం సర్వ మహం భూమిజయా తతః,
పరిపృష్టో విశేషేణ క్రమా త్సర్వ మవేదయమ్. 28½

పిదప సీతాదేవి నీ వెవడవు? ఏమిపనిమీద వచ్చితివి? ఈ మొదలగు ప్రశ్న లడుగగా, వాని కన్నిటికిని దగిన సమాధాన వచనములను గ్రమముగఁ జెప్పితిని.

త్వదీయముద్రికా దత్తా తతో దేవ్యై మయా విభో
తేన విశ్వసనీయోఽహం భూమిజాయా స్తతోఽభవమ్. 29½

పిదప నీవు నా కిచ్చిన ముద్రికను సీతాదేవి కిచ్చితిని. ఆ ముద్రిక నిచ్చుటచేతను సీత నన్నుఁ బూర్తిగ నమ్మిన దయ్యెను.

తతో మా మవద త్సీతా యథా దృష్టోఽ స్యహం కపే,
పీడ్యమానా దివారాత్రం రాక్షసీనాం చ తర్జనైః.
తదేత త్సర్వ మప్యార్యం కథయ త్వం తు రాఘవమ్,
మాసమాత్రావధిం బ్రూహి మమ దత్తం దురాత్మనా. 29-30

పిదప సీత నాతో నిటులఁజెప్పెను. ఆంజనేయా! రాక్షసస్త్రీలు నన్నుఁ దర్జనభర్జనములతో రాత్రిం బవళ్ళు బీడించుచున్న విషయ మంతను, మఱియు, నీ చేత నిపుడెట్లు చూడబడితినో, అట్టి నాస్థితినంతను రామచంద్రమూర్తికిఁ జెప్పి నాయందాయనకు దయ గలుగునట్లు నీవు చేయవలయును. ఎప్పుడో

రామచంద్రప్రభూ! మీ యిరువురికి గుశలమును సీత చెప్పుమనెను. సీతాదేవి లంకలో అశోకవనమునందు నాచేఁ జూడబడెను. ఆమె రాక్షసస్త్రీలచేఁ జుట్టుకొనబడియుండెను. దీనురాలై కృశించియు నిరాహారురాలై యెప్పుడును 'రామా రామా' యని నిన్నే పలవించుచుండెను. నేను వెళ్లు సమయమున రక్కసుల బాధలకు తాళజాలక మృతినొంద వలయునను ప్రయత్నములో నుండెను. ఇట్టి సీతను నేను జూచి యోదార్చితిని.

ప్రథమం వృక్షశాఖానా మంతరే సూక్ష్మరూపతః,
సంస్థిత స్తే కథాం సర్వాం దండకాగమనం తథా.
రావణే నాపహరణం సీతాయా శ్చ తతః పరమ్,
సుగ్రీవేణ సమం మైత్రీం వాలిసంహరణం తథా.
సీతాన్వేషణకార్యార్థం కపీనాం ప్రేషణం తథా
సుగ్రీవసచివత్వం మే రామదాసత్వ మప్యథో,
ప్రోక్తవా నస్మ్యహం తస్యై భూమిజాయై క్రమా ద్విభో. 22-24½

మొదట నేను వెళ్లి చెట్టుకొమ్మల చాటున సూక్ష్మరూపమున దాగియుండి యచ్చట నెవరు లేకుండ జూచి రామచంద్రా! నీ కథ నంతను జననము మొదలుకొని యామెకు వినబడునట్లు మెల్లగ సంక్షిప్తముగ జెప్పి నీవు దండకారణ్యమునకు వచ్చుటయు, రావణుడు సీత నపహరించుటయు, బిదప సుగ్రీవునితో నీవు చెలిమి చేసికొనుటయు, వాలిని నీవు సంహరించుటయు, సీతాన్వేషణకై సుగ్రీవుడు వానరులను నలు దిశలకుఁ బంపుటయు, నేను గూడ పంపబడిన వారలలో నొకడగుటయు, సుగ్రీవునకు మంత్రిగానే యుండుటయు, నీదాసుడ నగుటయు గ్రమముగ నేను సీతకుఁ జెప్పితిని.

భాగ్యా దవనిజా దృష్టా ప్రయాస స్సఫలోఽద్య మే,
ఇత్యుదీరిత మాకర్ణ్య భూమిజా విస్మయాన్వితా.
కోను శ్రావితవా నద్య కర్ణామృత మిదం వచః,
యద్యేత త్సత్య మేవ స్యాద్దర్శనం మే దదాతు సః.
ఇతి తస్యా వచ శ్శృత్వా తతోఽహం వానరాకృతిః,
గత్వా తాం జానకీం నత్వా సంస్థితోఽహం విదూరతః. 25-27½

జెప్పుమనియెను. పిదప నామె చిత్రకూటమునం దున్నపుడు తన ముఖము నందలి మణిశిలాతిలకమును నీవు తుడిచివేసిన సంగతి గూడ (మూడవ) యభిజ్ఞానముగాఁ జెప్పుమనియె.

పశ్చా దేవ మవాదీ త్సా కుశలం వద రాఘవమ్,
సౌమిత్రిం వద మే కించి ద్దురుక్తం భాషితం పురా.
తత్షమ స్వేత్యుదీర్యాఽథ ప్రాహైవం భూమిజా పునః,
యథా మాం తారయే ద్రామ స్తథా కురు దయాన్వితః.
ఇత్యుదీర్య రుదంతీ సా మయా ప్యాశ్వాసితా తదా,
తదాజ్ఞాం ప్రాప్య రాజేంద్ర నిర్గతో ఽశోకవాటికామ్.
సముత్పాట్య బహూ న్హత్వా రాక్షసాంశ్చ క్షణా దహమ్,
నిహత్య రావణసుతం రావణేనాభిభాష్య చ,
దగ్ధ్వా చాశేషతో లంకా మిహాహం పున రాగతః. 38-42

పిమ్మట నివ్విధముగ సీత చెప్పెను. ఆంజనేయా! రామచంద్రమూర్తినిఁ గుశల మడిగితి నని చెప్పుము. లక్ష్మణునితోఁ దనను గూర్చి నేను మాట్లాడిన దుర్భాషణములను క్షమింపుమని చెప్పుమనెను. మఱియు నిట్లు చెప్పెను. రామచంద్రమూర్తి నన్నీ దుఃఖసముద్రమునుండి తరింపఁ జేయునట్లు నీవు దయతోఁ జేయుమని నాతోఁ జెప్పుచు దుఃఖపడుచుండ నే నామె నోదార్చి యామె యనుజ్ఞ నొంది ఫలమును దినుటకై యశోకవనమును బొంది వనములోని చెట్ల నన్నిటిని సమూలముగఁ బెల్లగించి పారవేయుచుండ రక్కసులు నామీదఁ గలియబడ వారి నందరిని హతమార్చితిని. పిదప రావణుని కొడుకయిన అక్షకుమారుడు నామీదికి యుద్ధమునకు రాగా వానినిఁ జంపితిని. పిదప రావణునితో సంభాషించితిని. తుదకు లంక నంతను దగ్ధము చేసి దిరిగి యిచటికి వచ్చితి ననియెను.

నిశమ్య హనుమద్వాక్యం విస్మితః ప్రాహ రాఘవః
వాతాత్మజ కథం లంకా దుర్ధర్షా త్రిదశై రపి
దగ్ధా మహాపురీ తస్మి న్రావణే సంస్థితే త్వయా
ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా వాయుసూను స్తమాహ సః. 43-44

చేసిన లాభము లేదు ఆ దుర్మార్గుడయిన రావణుడు నాకొక నెలమాత్రమే గడువుపెట్టెను కాన వెంటనే నన్నుఁ గాపాడుము

ఏవ ముక్తో ఽవదం పశ్చా దేవం భూమిసుతా మహం,
రామచంద్రో ఽనిశం దేవి త్వచ్చింతాపరినిష్ఠితః.
త్వద్వృత్తాంతానభిజ్ఞానా దహోరాత్రం తు శోచతి,
అద్య గత్వా స్థితిం తే ఽహం బ్రువే రామాయ భూమిజే.
శ్రవణేనైవ సుగ్రీవలక్ష్మణాభ్యాం సమన్వితః,
బహుకోటికపిశ్రేష్ఠై స్సమేష్యతి తవాంతికమ్.
సకులం రావణం హత్వా ద్రుతం త్వాం నేష్యతి ధ్రువమ్,
సంజ్ఞానం దేహి రామాయ, విశ్వసే ద్రాఘవో యథా. 31-32-33-34

ఇట్లు సీత నాకుఁ జెప్పగా నామెతో నేను బిదప నిటలఁ జెప్పితిని. 'తల్లీ! నీవలె రామచంద్రమూర్తియు రాత్రింబవళులు నీ విచారములో మునిగియున్నాడు. నీ సమాచారము తెలియక పోవుటవలన నహర్నిశము నిన్ను గూర్చి దుఃఖించుచుండెను. ఇప్పుడు నేను వెళ్ళి నీ స్థితిగతులను రామచంద్రమూర్తికిఁ జెప్పెదను. ఆయన వినుటతోడనే సుగ్రీవుని లక్ష్మణుని కోట్లకొలది వానరులను వెంటబెట్టుకొని లంకకు వచ్చి రావణుని సమూలముగాఁ దెగటార్చి నిన్నుఁ దన యయోధ్యాపురమునకుఁ దీసికొని పోవును. రామచంద్రమూర్తి విశ్వసించునట్లు నా కొక యానవాల నిమ్ము' అని నే నడిగితిని.

ఇత్యుక్తా భూమిజా పశ్చాచ్ఛిరోరత్నం వితీర్య మే,
చిత్రకూటే పురా రామ ప్రవృత్తం కాకవృత్తకమ్.
తతో మనశ్శిలాయాస్తు తిలకం భవతా పురా, .
ప్రమృష్టం చ స్మ రేత్యాహ రామచంద్ర! మహీసుతా. 36-37½

ఇట్లు నేనడిగిన పిమ్మట సీతాదేవి తన జడలో నున్న శిరోరత్నమును దీసి, నాకిచ్చి చిత్రకూటములోఁ (గాకి తన వక్షఃస్థలమును జీరుటయుఁ బిదప తృణము నభిమంత్రించి కాకిమీద నీవు విడిచి పెట్టగా నది బ్రహ్మాస్త్రమై వెంట బడుటయు, ముల్లోకములలో .శరణములేక తిరికి నిన్నే శరణు పొందుటయు, నీవు రక్షించుటయు మొదలగు) కాకాసుర వృత్తాంతమును గూడ గుర్తుగా నీకుఁ

చూడామణి రయం నూనం శ్రీ నేతా న్స్మారయిష్యతి,
పితరం శ్వశురం సీతాం సూరాత్మజ! న సంశయః.
వివాహసమయే దేవ్యా శ్శ్వశురేణ పితు ర్మమ,
నికటే దత్త మేతద్వై శిరోరత్నం యత స్త్వభూత్.
ఇత్యుక్త్వాఽథ త మాలింగ్య భూమిజాం ప్రాప్తవా నివ,
ముమోద రామచంద్రస్తు తచ్ఛిరోరత్నలాభవాన్. 48-50

సుగ్రీవా! ఈ శిరోరత్నమును జూచుటవలన మా తండ్రి యయిన దశరథుడు, నా మామగారయిన జనకుడును సీతయు నీ ముగ్గురు స్మరణకు వచ్చుచున్నారు. ఎందువలన ననగా, నా వివాహ కాలములో నా భార్య యయిన సీతకు నామెతండ్రి యయిన జనక మహారాజు మా తండ్రిని దగ్గర నుంచుకొని కానుకగా నిచ్చెను. ఆ కారణముననే దీనిని జూచుటచే నా ముగ్వురిని జూచి నట్లున్నది అని చెప్పి యా శిరోరత్నమును దన హృదయమున హత్తుకొని శిరోరత్నము తనకు లభించుట సీత తనకు దిరిగి లభించినట్లు సంతోషపడెను.

పశ్చాన్మరుత్సుతం ప్రాహ లంకాయాం కా కథా వద,
ఇత్యుక్తః పావని శ్చైవ మువాచ రఘునందనమ్. 51

పిమ్మట రామచంద్రమూర్తి హనుమంతుని గూర్చి యిటులఁ బలికెను. ఆంజనేయా! లంకలోని కథలను జెప్పుమని యడుగగా రామచంద్రమూర్తితో హనుమంతుడిట్లు పలికెను.

దేవ లంకాపురే నాస్తి గీతా వాద్యాదికా కథా
నాస్తి కుంభికథా తత్ర న చాస్త్యశ్వకథా తథా
న చ కౌతూహలకథా న చాప్యన్య కథా తథా
పలాయనకథైకైవ రక్షసాం త్వద్భయా దభూత్. 52-53

రామచంద్రప్రభూ! ప్రస్తుతము లంకలో గీతవాద్యాదికథలు గాని రథగజతురగ పదాతిరూప చతురంగ బలకథ గాని లేక యితర వేడుక కథలు గాని లేక మఱి యితర కథలుగాని యేమియు రాక్షసులలో గనిపింపవు. ఇక నేమనగా, నీ భయమువలన పలాయన కథ (ఎక్కడికి పారిపోవుటయా యనుకథ) మాత్ర మొక్కటియే రక్కసులయందు లంకలో గన్పడుచుండెను.

హనుమంతుడు చెప్పిన మాటలను విని రామచంద్రమూర్తి యాశ్చర్యపడి యిటులఁ బలికెను. ఆంజనేయా! దేవతలకు గూడ దుర్ధర్షమయి యున్న లంకాపురిని రావణు డచ్చట నుండగ నీ వెట్లు గాల్చితివో చిత్రముగా నున్నదని రామచంద్రమూర్తి యనగా హనుమంతుడు రామచంద్రునితో నిట్లనెను.

పఙ్క్త్యాస్యస్య పురీ పురా జనకజానిఃశ్వాసమాత్రేణ సా,
దగ్ధా రాఘవ! తేజసా తవ పున ర్దగ్ధా పురైవ ధ్రువమ్.
తస్మా త్తద్దహనే నిమిత్త మభవ చ్ఛాఖామృగో ఽయం పున,
శ్శాఖాయాః పున రస్తి శక్తి రపరాం గంతుం తు శాఖాం కపేః. 45

రామచంద్రప్రభూ! రావణుని రాజధానియగు లంకా మహాపురము సీతయొక్క వేడినిట్టూర్పను నగ్నిచే నింతకుఁ బూర్వమే దగ్ధ మయ్యెను. మఱియు నీ తేజస్సనియెడి యగ్నిచే నింతకుఁ బూర్వమే దగ్ధమయ్యెను. అందువలన లంకాదహనములో నీకోతి నిమిత్తమాత్రమే. కోతికి నొక్క కొమ్మ మీదినుండి యింకొక కొమ్మమీదికి గంతులు వేయుట లోనే పరాక్రమముగాని గొప్పపనులు చేయుటలో శక్తి యెట్లుండును?

అబ్ధేర్లంఘన మప్యభూ త్తవవిభో మాహాత్మ్యతో మే ధ్రువం
శ్రీరామావనిజాప్రదత్త మతులం చూడామణిం పశ్యతాత్,
ఇత్యుక్త్వాథ మరుత్సుతో జనకజాదత్తం తు చూడామణిం
దత్వా రామవిభో స్సమీరణసుతః పశ్చా ద్దదౌ ముద్రికామ్. 46

రామచంద్రా! నేను శతయోజన విస్తీర్ణ మయిన సముద్రమును దాటుట యనునదిగూడ నీ ప్రభావమే కాని. నాశక్తి కాదు. రామచంద్రా! సీతామహాదేవి యిచ్చిన యీ శిరోరత్నమును జూడుమని జెప్పి సీత తన కిచ్చిన యా శిరోరత్నమును దీసి రామచంద్రమూర్తి కిచ్చి పిదప ముద్రికను గూడ నిచ్చెను.

హనూమతా తదా దత్తాం చూడామణి మవేక్ష్య సః,
బాష్పపూర్ణముఖః ప్రాహ సుగ్రీవంప్రతి రాఘవః. 47

హనుమంతు డిచ్చిన యా శిరోరత్నమును రామచంద్రమూర్తి చూచుచు దుఃఖపడి సుగ్రీవునితో రామచంద్రమూర్తి యిటులఁ బలికెను.

స్వభావాదేవ తన్వంగీ భూమిజా రాఘవ! ధ్రువం,
త్వద్వియోగా ద్విశేషేణ కృశీభూతాఽధునా విభో.
భగవ న్జానకీదేవ్యాః కార్శ్యం చే త్ప్రతిపత్కలా,
స్థూలైవేతి మతిర్మేఽస్తి కించాహం వచ్మి తచ్ఛృణు. 60-61

రామచంద్రప్రభూ! సీత స్వభావముచేతనే కృశాంగియై యుండెను. ఇప్పుడు నీ వియోగముచే విశేషముగాఁ గృశించిపోయినది. ఓ దేవా! సీతయొక్క కృశత్వమును వర్ణింపవలయు ననిన ప్రతిపత్తునందలి చంద్రకళకూడ నామెకంటె స్థూలమే యని నాకుఁ దోచుచున్నది. ఇంకను జెప్పెదను వినుము.

భూమిజాతాశ్రుసంబంధిప్రవాహ స్యాగ్రతో ధ్రువమ్,
వార్ధిరప్యల్పఏవ స్యా త్సంతాపాగ్రేఽనలోఽప్యలమ్.
భవే చ్ఛీతలే వాహో మయా కిం వర్ణ్యతే విభో,
ప్రతిక్షణం త్వత్స్మృతి శ్చ సదా త్వద్గతమానసా.
ధ్యాయంతీ త్వాం సదా సీతా వర్తతే రాఘవప్రభో. 62-63½

సీత యొక్క కన్నీటి ప్రవాహముముందు నిశ్చయముగ సముద్ర ప్రవాహముకూడ నల్పమేమో యని నా యాశయము. మఱియు నామె యొక్క సంతాపాగ్ని ముందు లోకములోని యగ్నిహోత్రముకూడ శీతలమే యగును. ఇట్టి స్థితిలో నామెయొక్క పరిస్థితిని నే నేమని వర్ణింపగలను? ప్రతిక్షణమును నీస్మరణము తప్ప వేఱుగ స్మరణమే యామెకు గన్పడును. నీ యందే మనస్సునుంచి నిన్నే సదా ధ్యానించుచు నాతల్లి యుండుచున్నది.

ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా రాఘవః ప్రాహ మారుతిమ్,
మారుతే త్వత్కృతం కార్యం సురైరపి సుదుష్కరమ్.
ఉపకారకృత స్తేఽద్య పునః ప్రత్యుపకారకమ్,
నహి పశ్యామి లోకేఽస్మిన్ దాతుం వాతాత్మజ! ధ్రువమ్,
మారుతే! తే ప్రయచ్ఛామి మమ సర్వస్వ మద్య తు.
ఇత్యుక్త్వా తం సమాకృష్య గాఢ మాలింగ్య మారుతిమ్,
సాశ్రునేత్రో రఘుపతిః పరమాం ప్రీతి మాప్తవాన్. 64-67

తచ్ఛ్రుత్వా రాఘవః ప్రాహ రక్షసాం కీదృశీ స్థితిః,
ఇత్యుక్తః ప్రాహ వచనం రామచంద్రం సమీరజః.
అగ్నిహోత్రాశ్చ వేదాశ్చ సంతి తత్ర గృహే గృహే,
తచ్ఛ్రుత్వా ప్రాహ రామోఽపి తథాచే ద్విజయస్తు నః.
సందిగ్ధఏవ భవితా సమీరణసుతే త్యథో,
మరుత్సుత స్తమాహైవం తత్ర దోషోఽ స్తి తం శ్రుణు.
దయా సత్యం చ శౌచం చ నాస్తి తేషాం తు రక్షసామ్,
ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా మారుతిం ప్రాహ రాఘవః,
తేషా మభావే జేష్యామో రాక్షసా న్మారుతే వయమ్. 54-57½

ఆ హనుమంతుని వచనములను విని రామచంద్రమూర్తి హనుమంతునితో నిటులఁ దిరిగి బలికెను. ఆంజనేయా! రాక్షసుల స్థితి యెట్టిదియో చెప్పుమని యడుగగా, హనుమంతుడు రామచంద్రమూర్తితో నిటుల జెప్పెను. రామచంద్రప్రభూ! రాక్షసుల గృహములలో నెచట జూచినను బ్రతియింటను వేదఘోషయు నిత్యాగ్ని హోత్రములే జరుగుచుండునని చెప్ప రామచంద్రమూర్తి విని అట్లుండినచో మనకు విజయము సందిగ్ధమే యని పలుకగా, హనుమంతుడు తిరిగి యిట్లు చెప్పెను. రామచంద్రా! ఆ రక్కసుల యందున్న దోషముగూడ జెప్పెదను, వినుము. వారలకు దయా సత్య శౌచము లనునవి యేకోశమునందును గన్పడవని చెప్ప రామచంద్రమూర్తి సంతోషపడి యిట్లనెను. దయా సత్య శౌచములు లేని పక్షమున రక్కసులను జయించుట సులభమే, వారలను జయింపగలమని చెప్పెను.

పశ్చా త్ప్రాహ హనూమంత మేవం తం రఘునందనః,
భూమిజాయాః స్థితిం బ్రూహి విశేషేణ మరుత్సుత,
ఇత్యుక్తః పావనిశ్చాహ రాఘవం సాంజలి స్తదా. 58-59

పిమ్మట రామచంద్రమూర్తి హనుమంతునితో నీ క్రింది విధముగఁ పలికెను. ఆంజనేయా! సీతయొక్క పరిస్థితిని గూర్చి విశేషించి చెప్పు మని యడుగగా హనుమంతుడు రామచంద్రమూర్తితో చేతులు జోడించి యిట్లు విన్నవించెను.

ఆంజనేయా! నా యాలింగన భాగ్యము కడుదుర్లభము. నీవు నా కత్యంత హితుడ వగుటవలనను, భక్తుడ వగుటవలనను నీవు ఆలింగన భాగ్యమునుఁ బొందితివి. నీవు హితుడవును, భక్తుడవు కాబట్టియే నీ మనమునందు గలిగిన దురహంకారమును దెలిసికొని భక్తునకు గర్వముండగూడదని తలచి నీకుఁ బర్వతముమీద మునిరూపమున దర్శనమిచ్చి గర్వమును దొలగించితిని. గర్వము బహుపాపిష్ఠ మయినది. దానిని దరిజేరనీయ గూడదని చెప్పెను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం ప్రాహ రాఘవం మరుదాత్మజః,
యత్పాదపద్మయుగళం యోగిన స్తులసీదళైః.
సంపూజ్య తు తరంతి స్మ లీలయా భవసాగరమ్,
తేనాద్య భవతాఽఽశ్లిష్టో ధన్యోఽహం రఘునందన!
కృతపుణ్యః కృతార్థోఽహ మిత్యుక్త్వాఽఽనంద మాప సః. 74-75½

రామచంద్రమూర్తి చెప్పిన వచనములను విని హనుమంతుడు తిరిగి రామచంద్రమూర్తితో నిటుల బలికెను. ఏ నీ పాదపద్మములను తులసీదళ మాలికలచే యోగులు సయితము పూజించి యవలీలగ భవసాగరమును దాటగలుగుచుండిరో, అట్టి పరమాత్మవగు నీవు నన్ను గౌగిలించుకొని గారవించితివి. నే నెంత ధన్యుడనో కదా! ఎంత కృతార్థుడనో కదా! నే నెంత పుణ్యము చేసితినో గదా యని హనుమంతుడు చెప్పుచుఁ బరమానందములో మునిగెను.

పశ్చాత్తే వానరా స్సర్వే సాక్షా ద్భగవతా స్వయమ్,
రామేణాలింగిత స్యాస్య మారుతే ర్భాగ్య ముత్తమమ్,
శ్లాఘయంతిస్మ బహుధా మానయంతిస్మ తేఽథ తమ్. 77

పిదప వానరు లందరును సాక్షాత్పరమాత్మ యగు రామచంద్రమూర్తిచే నాలింగితుడైన హనుమంతుని యదృష్టము వేనోళ్ళ గొనియాడిరి. మఱియు వానరులు గూడ హనుమంతుని గౌరవించిరి.

ఆశ్చర్య రామాయణే సుందరకాండే ద్వాదశస్సర్గ స్సమాప్తః

ఆశ్చర్య రామాయణమున సుందరకాండమున పంద్రెండవ సర్గ ముగిసెను.

****

ఇట్లు హనుమంతుడు చెప్పగా విని రామచంద్రమూర్తి హనుమంతుతో నిటులఁ బలికెను. ఆంజనేయా! నీవు చేసిన యీ కార్యము దేవతలకుగూడఁ జేయ శక్యము కానిది. నీ యుపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకారము చేయదగిన వస్తువు నిత్తమనిన లోకములో నీ యుపకృతికి సమానమైన వస్తువు లేదు. కాన నా స్వాధీనమైన యీ యాలింగనము నిచ్చెదను అని చెప్పి హనుమంతుని దగ్గరకుఁ దీసికొని గాఢముగ నాలింగనము చేసికొని యానందబాష్పములను విడుచుచుఁ బరమానందమును బొందెను.

తదా మరుత్సుతః ప్రాహ రాఘవం వినయాన్వితః,
న హి పీతో ఽంబుధి ర్వాపి రామచంద్ర మయా ఽథవా.
దశాననపురీవాపి నహి చూర్ణీకృతా మయా,
రావణస్యోత్తమాంగాని నానీతాని తవాంతికమ్.
యద్వా భూమిసుతా వాపి నా ఽనీతా ఽభూ న్మయా విభో,
తస్మా దహం త్వదాశ్లేషపాత్రభూతో న హి ధ్రువమ్,
ఇత్యుక్తః ప్రాహ రామో ఽపి మారుతిం భక్తవత్సలః. 65-66-67-68

అప్పుడు హనుమంతుడు విధేయతతో రామచంద్రమూర్తితో యిటులఁ బలికెను. రామచంద్రప్రభూ! నీవు న న్నాలింగనము చేసికొనదగినంత గొప్ప ఘనకార్య మేమియు నేను జేసియుండలేదు. అగస్త్యునివలె సముద్రుని నాపోశనము పట్టితినా? లేదు. లేక రావణుని పదితలలు తెగగొట్టి తీసికొని వచ్చి నీ ముందు పెట్టితినా? అదియును లేదు. పోనీ సీతను దీసికొని వచ్చితినా? అదియును లేదు. నే నేమి ఘన కార్యము చేసితి నని నీవాలింగనము చేసికొంటివో తెలియకుండ నున్నది. నీయాలింగనమునకు నేను పాత్రుడను గాను అని హనుమంతుడు చెప్పిన పిదప భక్తవత్సలు డయిన రామచంద్రమూర్తి తిరిగి హనుమంతునితో నిటల బలికెను.

పరిరంభో ధ్రువం లోకే దుర్లభో మే మరుత్సుత!
యతస్త్వం మమ భక్తో ఽసి తతస్త్వం ప్రాప్తవానిమమ్.
ప్రియో ఽసి త్వం యతస్తస్మా త్త్వచిత్త సమున్నతిమ్,
నివారయితు మేవాద్రౌ మునిరూపేణ దర్శనమ్.
దత్తవాం స్తే ఽప్యహం నూనం మానః పాపకరో యతః. 71-73

నతి

యదక్షరపదభ్రష్టం మాత్రాహీనం చ యద్భవేత్,
తత్సర్వం క్షమ్యతాం దేవ! రామచంద్ర నమో௨స్తు తే.

రామచంద్రా! అక్షరలోపముగాని, మాత్రాలోపముగాని, ఇతర లోపములుగాని యేవి యున్నను వాని నన్నిటిని క్షమింపవేడెదను. నీకు నమస్కారము

* మంగళం *

మంగళం కోసలేంద్రాయ మహనీయ గుణాత్మనే,
చక్రవర్తి తనూజాయ సార్వభౌమాయ మంగళమ్. 1

కోసల దేశమునకుఁ బ్రభువును, షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుడను, చక్రవర్తి పుత్త్రుడును, సార్వభౌముడు నగు రామచంద్ర ప్రభువునకు మంగళ మగుగాక

శ్రీరామచంద్ర శ్శ్రితపారిజాతః
సమస్త కల్యాణగుణాభిరామః
సీతాముఖాంభోరుహ చంచరీకో
నిరంతరం మంగళ మాతనోతు. 2

ఆశ్రితులకుఁ బారిజాత వృక్షమువంటి వాడును, సమస్త కల్యాణ గుణములచే నొప్పువాడును, సీతాదేవియొక్క ముఖమను కమలమునకు భ్రమరమువంటివాడు నగు శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు నిరంతరము మంగళమును గలుగజేయుగాక!

గద్య

ఇతి శ్రీరామచంద్ర చరణకమల సేవాసమాసాదిత కవితా
విలాసేన రామాయణ కేసరీత్యాది బిరుదాంకితేన
విశ్వామిత్రగోత్రజేన లక్కావఝ్ఝులవంశ ముక్తాఫలేన
సుబ్బమాంబా సుబ్రహ్మణ్య సిద్ధాంతి తనూ
ద్భవేన వేంకట కృష్ణశాస్త్రిణా విరచితే
ఆశ్చర్య రామాయణే సుందర కాండ
స్సమాప్తః.
శ్రీ భద్రాచలరామార్పణమస్తు.

గద్య

ఇట్లు శ్రీరామచంద్ర చరణకమలసేవచే సంప్రాప్తమైన కవితా విలాసము
గలవాడును రామాయణకేసరీత్యాది బిరుదాంకితుడును విశ్వామిత్ర
గోత్రజుడును లక్కావఝ్ఝుల వంశ ముక్తాఫలభూతుడును
సుబ్బమాంబా సుబ్రహ్మణ్య సిద్ధాంతులకుఁ బుత్రుడ
నగుꣳ వేంకటకృష్ణ శాస్త్రిచే రచింపబడిన
ఆశ్చర్యరామాయణమున
సుందరకాండము
సమాప్తము.
ఇయ్యది శ్రీ భద్రాచలరామార్పణ మగుగాక.

ఫలశ్రుతిః.
తత్త్వసంగ్రహరామాయణే

శ్రుత్వా తు పఞ్చమం కాణ్డం హనూమద్విజయాఙ్కితమ్
ఆంజనేయప్రసాదేన బ్రహ్మలోకం స గచ్ఛతి
సీతాసందర్శనం శ్రుత్వా వీతశోకో భవిష్యతి
శ్రుత్వా తు త్రిజటాస్వప్నం దుస్స్వప్నం నశ్యతి ధ్రువమ్
శ్రీరామముద్రికాదానం యే శ్రుణ్వం త్యాదరేణ తు
నిర్జిత్య శత్రూ న్సంగ్రామే స్థిరం రాజ్యం వ్రజంతి తే
లంకాదాహా ద్యనుశ్రుత్వా తాపత్రయహతి ర్భవేత్. ఇతి -

ఓం తత్సత్

****

ఫలశ్రుతి : "తత్త్వసంగ్రహ రామాయణమున" హనూమద్విజ యాత్మకమయిన పంచమ కాండమయిన సుందరకాండము నెవరు వినియెదరో వారలు హనుమదనుగ్రహముచే బ్రహ్మలోకమును బొందుదురు.

హనుమంతుడు సీతను సందర్శించిన కథాభాగము నెవరు వినియెదరో వారలు శోకవిముక్తు లగుదురు.

త్రిజటయొక్క స్వప్న వృత్తాంతమును వినిన వారికి దుస్స్వప్నదోషము నశించును. ముద్రిక నిచ్చిన కథాభాగమును వినినవారికి శత్రువిజయము గలిగి రాజ్యప్రాప్తికూడా గలుగును.

లంకాదహన కథను వినిన వారలకు సాంసారిక తాపత్రయ శాంతి కలుగును.

ఓం తత్సత్.

****

T.T.D. Religious Publications Series No. 680

Price : Rs. 25-00

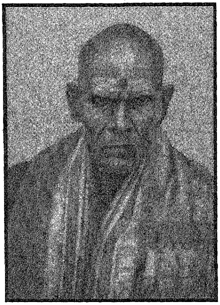

శ్రీ లక్కావఝ్ఝుల
వేంకట కృష్ణశాస్త్రి
(1887 - 1963)

"జయంతి తే సుకృతినో ...."

కవి పండిత కుటుంబంలో జన్మించి తన సాధన, దీక్షతో సామాజిక శ్రేయస్సు కొరకు కావ్యాన్ని రచించి కీర్తిని గడించిన శ్రీ లక్కావఝ్ఝుల వేంకట కృష్ణశాస్త్రిగారు ధన్యులు. వీరు చిన్నతనంలోనే పంచ కావ్యాలు, చంపువులు, వేదం, తర్కం, వాస్తు, జ్యోతిషశాస్త్రాలను అధ్యయనంచేసి గురువుల ఆశీస్సులను పొందినారు. భారతదేశమంతటా తీర్థయాత్రలు గావించి జనజీవన నాడిని గ్రహించినారు. సంస్కృత భాషావ్యాప్తికి, వేద పరిరక్షణకొరకు తన శక్తిమేరకు ప్రయత్నాలు గావించి సఫలీకృతులైనారు. 'రామాయణ కేసరి', 'రామాయణ తీర్థ' అనే బిరుదులతో ఖ్యాతి గడించారు. కేవలం సంస్కృతంలో కావ్యాన్ని రచించిన, సామాన్యజనానికి అందుబాటులో ఉండదని గ్రహించి, చక్కటి తెలుగు వచనంలో కూడ విషయాలను సమగ్రంగా వివరించారు.

రామాయణ కథకు మూల రచయిత మహర్షి వాల్మీకియే. శ్రీ శాస్త్రిగారు సుమారు నలభైరామాయణాలను అధ్యయనంచేసి, వీటన్నిటిసారాన్ని ఈ 'ఆశ్చర్య రామాయణము' గా పొందుపరిచారు. ధర్మసూక్ష్మాలను పాఠకులకు బోధించారు. తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానము ఈ కావ్యాన్ని ధార్మిక ప్రచురణగా స్వీకరించి ప్రస్తుతం ఏడు కాండలను మొత్తం తొమ్మిది సంపుటాలుగా ప్రచురిస్తున్నది. రామాయణ జిజ్ఞాసువులు కవులు, పండితులు, విద్వజ్జనులు సహృదయతతో ఆదరిస్తారని ఆకాంక్ష.

Published by **Sri A.P.V.N. Sharma**, I.A.S., Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams , Tirupati and Printed
at Nageswara Binding Works, Kovvur, on behalf of T.T.D.

జూచి పరవశత నొంది కొంతసేపటికిఁ జైతన్యము నొంది పురాణ పురుషుఁడగు రామచంద్రమూర్తికి నమస్కరించి యారాముని యనుజ్ఞ నొంది మహేంద్రపర్వతమునకుఁదపము చేసికొనుట కేగెను.

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే బాలకాండే ద్వితీయభాగే,
వింశతితమస్సర్గ స్సమాప్తః.

ఆశ్చర్య రామాయణమున బాలకాండమున ద్వితీయభాగమున,
నిరువదియవసర్గము సమాప్తము.

ఏకవింశస్సర్గః - ఇరువదియొకటవసర్గ

అథ రాజా దశరథో రామం మృత మి వాగతమ్,
దృఢ మాలింగ్య హర్షేణ నేత్రాభ్యాం జల మత్యజత్. 1

అనంతరము దశరథుఁడు భార్గవుని నుండి విముక్తుఁడై తన సమీపమునకు వచ్చిన రామచంద్రమూర్తిని, మృతినొంది తిరిగి జీవించివచ్చిన వానివలెఁ దలఁచి గాఢముగఁ బుత్త్రుని నాలింగనము చేసికొని యానందబాష్పములను విడిచెను.

తతో రాజా స్వసైన్యేన స్వపుత్రజ్ఞాతిబంధుభిః,
నిర్జగామ పురీం రమ్యా మయోధ్యాం తుష్టమానసః. 2

అనంతరము దశరథుఁడు తన పుత్రమిత్ర జ్ఞాతిబంధు పరివారములతో గూడినవాఁడై యయోధ్యాపురికి వచ్చెను.

ఆగచ్ఛంతం నృపం జ్ఞాత్వా మంత్రిణః పురవాసినః,
పతాకతోరణాద్యైశ్చ దివ్యచందనసేచనైః.
నగరీం భూషయిత్వా తే నృత్యగీతాదిమంగళైః,
నిన్యుః కుటుంబసహితం రాజానం నగరీం ప్రతి 3-4

దశరథుఁడు పురమునకు వచ్చుచున్నట్లు మంత్రులును, పురజనులును దెలిసికొని పతాకములచేతను, ముత్యాలతోరణములచేతను, మంచి గంధపుజలములచేఁ దడుపుటచేతను బురము నలంకరింపఁజేసి నృత్యగీత వాద్యఘోషములతో దశరథమహారాజును సకుటుంబముగాఁ బురమునకుఁ దీసికొని వచ్చిరి.

రామ మాగత మాజ్ఞాయ గోపురాట్టాలపంక్తిషు,
అంకే నిధాయ బాలా న్స్వాన్ స్త్రియః స్థిత్వా నిజైఃకరైః,
సువర్ణకుసుమాద్యై శ్చ వవర్షుః పుష్పవృష్టిభిః. 5½